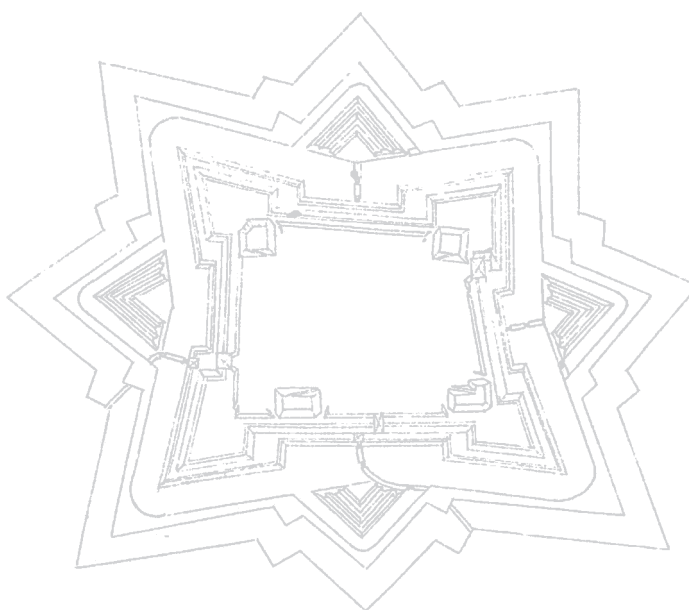

PODRAVINA

Časopis za multidisciplinarna istraživanja
Scientific Multidisciplinary Research Journal

Izlazi dva puta godišnje

A semi-annual issue

Broj 1	Godina I.	Veljača 2002.	Cijena 50 kuna	ISSN 1333-5286	UDK 908 (497.5-3 Podravina)
Vol. 1	Year I.	February 2002.	Price 50.-	ISSN 1333-5286	UDC 908 (497.5-3 Podravina)

Uredničko vijeće

Editorial Board

Dr. Zvonimir BARTOLIĆ (Čakovec), dr. Miljenko BILEN (Zagreb), dr. Neven BUDAK (Zagreb), dr. Dragutin FELETAR (Koprivnica/Zagreb), Ernest FIŠER (Varaždin), dr. Ivan GOLUB (Zagreb), dr. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ (Zagreb), dr. Juraj KOLARIĆ (Zagreb), dr. Milan KRUHEK (Zagreb), Željko KRUŠELJ (Koprivnica/Zagreb), mr. Julio KURUC (Koprivnica), dr. Mijo LONČARIĆ (Zagreb), dr. Lučka LORBER (Maribor), mr. Goran MARKULIN (Koprivnica), dr. Antun MIJATOVIĆ (Zagreb), Hrvoje PETRIĆ (Koprivnica/Zagreb), dr. Ljudevit PLAČKO (Križevci), Marijan ŠPOLJAR (Koprivnica), dr. Eckhard THOMALE (Karlsruhe), dr. Željko TOMIČIĆ (Zagreb), dr. Jaroslav VENCELEK (Ostrava), dr. Laszlo VANDOR (Zalaegerszeg), mr. Dinko VRGOČ (Koprivnica), mr. Đuro ZALAR (Koprivnica)

Uredništvo

Editorial Staff

Dr. Dragutin FELETAR, dr. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ
Željko KRUŠELJ, dr. Lučka LORBER, Hrvoje PETRIĆ

Odgovorni urednik

Editor-in-chief

Dr. Dragutin FELETAR

Urednik

Editor

Hrvoje PETRIĆ, e-mail: h.petric@inet.hr

Grafička oprema

Graphic design

Branimir Klarić

Lektura

Language editing

Aleksandra SLAMA

Prijevod

Translations

Sunčica HARAMIJA (njemački/german), Sado TERZIĆ, dr. Borna BEBEK (engleski/english)

Tajnik uredništva

Staff Secretary

Petar FELETAR

Nakladnik

Publisher

»HRVATSKI ZEMLJOPIS«, 10430 Samobor, Obrtnička 17
tel. 01/33-62-367, e-mail: hrvatski.zemljopis@zg.hinet.hr

Za nakladnika

Journal director

Petra SOMEK

Dodatna adresa uredništva

Additional mailing address

Dr. Dragutin FELETAR, 48000 Koprivnica, Trg mladosti 8
tel. 048/626-780

Sunakladnici

Co-publishers

GRAD KOPRIVNICA
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA
»PODRAVKA« KOPRIVNICA
»PODRAVSKA BANKA« KOPRIVNICA
»CROATIA OSIGURANJE« KOPRIVNICA

Priprema

Prepress

Hrvatski zemljopis i Zvezdana Bošnjak

Tisak

Print by

BOGADI OFFSET, Koprivnica, 800 primjeraka

K A Z A L O
TABLE OF CONTENTS

1. Dragutin FELETAR:

**PROMJENE U PROSTORNOM RASPOREDU NASELJENOSTI
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE S OSOBITIM
OSVRTOM NA RAZDOBLJE OD 1991. DO 2001. GODINE**
Changes in spatial disposition of population, county of
Koprivnica-Krizevci - a review of the period 1991-2001str. 5

2. Darko TIPURIĆ, Goran MARKULIN:

**PARTNERSHIPS, NETWORKS, ALLIANCES - NEW STRATEGIC
OPPORTUNITIES FOR CROATIAN FIRMS**
Partnerstva, mreže, savezi - nove strateške prilike za hrvatska poduzećastr. 31

3. Danijela PETRIĆ:

**OSOBNO, PROMOTIVNO I ELEKTRONIČKI POSREDOVANO
KOMUNICIRANJE S KORISNICIMA U KNJIŽNICI**
Personal, promotion and electronic media-based
communication with users in a librarystr. 45

4. Hrvoje PETRIĆ:

**WAS JANUS PANNONIUS (1434 - 1472) ACTUALLY BORN IN
KOMARNICA, PODRAVINA?**
Je li Janus Pannonius (1434. - 1472.) rodom iz
Komarnice u Podravini?str. 75

5. Dragutin PAVLIČEVIĆ:

OPĆE POLITIČKE I VOJNIČKE PRILIKE U PODRAVINI (1527. - 1765.)
General political and military situation in Podravina (1527 - 1765)str. 83

6. Dragutin FELETAR, Hrvoje PETRIĆ:

DIE FESTUNG NOVI ZRIN IN EUROPÄISCHEN KONTEXT (1661 - 1664)
Utvrda Novi Zrin u europskom kontekstu (1661. - 1664.)str. 99

7. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ:

**GOSPODARSKO-SOCIJALNE PRILIKE U VIRJU OD 1929.
DO 1941. GODINE**
Socio-economic situation in Virje in the period 1929 - 1941str. 119

8. Zvonimir BARTOLIĆ:

ČAKOVEČKA KNJIŽNICA NIKOLE ZRINSKOG
Nikola Zrinski library from Cakovecstr. 137

9. Željko KRUŠELJ:

**POGLAVNIKU ODAN DO SMRTI - DVA NEOBJAVLJENA
SVJEDOČANSTVA O MIJI BZIKU**
Devotion and loyalty to the ustash poglavnik A. Pavelić till
death: two unpublished stories about Mijo Bzikstr. 163

PRIKAZI NOVIH KNJIGA I ČASOPISA

Reviews of new books, magazinesstr. 181

UPUTE SURADNICIMA

A word to articles' contributorsstr. 204

U ovom (prvom) broju časopisa “Podravina” surađuju:

1. Prof. dr. sc. Dragutin FELETAR, Geografski odsjek PMF Zagreb
2. Prof. dr. sc. Darko TIPURIĆ, Ekonomski fakultet Zagreb
3. Mr. sc. Goran MARKULIN, Podravka d.d., Koprivnica
4. Danijela PETRIĆ, Knjižnica i čitaonica “Fran Galović”, Koprivnica
5. Hrvoje PETRIĆ, Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb
6. Prof. dr. sc. Dragutin PAVLIČEVIĆ, Institut društvenih znanosti “Ivo Pilar” Zagreb
7. Prof. dr. sc. Mira KOLAR - DIMITRIJEVIĆ, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Zagreb
8. Prof. dr. sc. Zvonimir BARTOLIĆ, Filozofski fakultet Zagreb/Čakovec
9. Željko KRUŠELJ, Večernji list, Zagreb-Koprivnica
10. Prof. dr. sc. Dražen POJE, Prirodoslovno-matematički fakultet Zagreb
11. Doc. dr. sc. Lučka LORBER, Pedagoški fakultet Maribor
12. Krešimir BUŠIĆ, Institut društvenih znanosti “Ivo Pilar” Zagreb
13. Dragutin DAMJANOVIĆ, Zagreb
14. Željko HOLJEVAC, Institut društvenih znanosti “Ivo Pilar” Zagreb
15. Goran VREŠ, Zagreb

PREVODITELJI

16. Sado TERZIĆ (engleski), Koprivnica
17. Sunčica HARAMIJA (njemački), Koprivnica

RECENZENTI

18. Doc. dr. sc. Lučka LORBER
19. Doc. dr. sc. Zoran STIPERSKI
20. Dr. sc. Goran BULAŠ
21. Prof. dr. sc. Mira KOLAR - DIMITRIJEVIĆ
22. Prof. dr. sc. Tomislav RAUKAR (akademik)
23. Dr. sc. Zdravko DIZDAR
26. Prof. dr. sc. Miroslav ŠICEL (akademik)
27. Prof. dr. sc. Dragutin FELETAR
28. Dr. sc. Milan KRUHEK
29. Dr. sc. Mirko VALENTIĆ

PROMJENE U PROSTORNOM RASPOREDU NASELJENOSTI KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE - S OSOBITIM OSVRTOM NA RAZDOBLJE OD 1991. DO 2001. GODINE

Dr. Dragutin FELETAR

Geografski odsjek

Prirodoslovno-matematički fakultet

Zagreb

Primljeno 15. 10. 2001.

Prihvaćeno 10. 11. 2001.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC: 314.748.061 (497.5-35 Koprivnica)
"1991/2001"

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Sažetak

U članku se analizira razvoj stanovništva u naseljima Koprivničko-križevačke županije prema popisima stanovništva od 1948. do 2001. godine, s osobitim osvrtom na posljednje desetljeće. U uvodnom je dijelu objašnjena metodologija i dane su usporedbe s drugim županijama, kao i s Hrvatskom u cjelini. Razvoj naseljenosti Koprivničko-križevačke županije analiziran je tijekom tri razdoblja demografske tranzicije: 1. razdoblje kasne dominacije agrara (1945. - 1965.); 2. razdoblje intenzivne industrijalizacije (1965. - 1990.); 3. razdoblje gospodarskoga i društvenog prestrukturiranja (od 1991. nadalje).

Tijekom posljednjega desetljeća i Koprivničko-križevačka županija bilježi ukupan pad broja stanovnika - za 3922 ili oko 3,0 posto. Stoga je pogoršana starosna i druga struktura. U tom je razdoblju intenzivno nastavljeno demografsko pražnjenje većine ruralnih naselja, osobito onih koja se nalaze uz rijeku Dravu, na Bilogori i u Kalničkom prigorju. Od ukupno 264 naselja u županiji, samo 54 ili 20,5 posto bilježi porast broja stanovnika, i to uglavnom do 5 posto. S druge strane, 210 naselja ili 79,5 posto bilježi pad broja stanovnika, koji u nekim slučajevima iznosi više od 30 posto. Od ukupno 25 gradova i općina u županiji, porast su zabilježili samo 2 ili 8 posto. Ako se izdvoje središta gradova i općina, onda je porast zabilježilo samo 6 ili 24 posto.

Popis 2001. godine pokazao je vrlo nepovoljno demografsko kretanje u Koprivničko-križevačkoj županiji kako po broju, tako osobito i u strukturi stanovništva. Zato je i na ovom području nužna nova demografska politika.

Ključne riječi: stanovništvo, demografsko pražnjenje, prostorni raspored naseljenosti, popisi stanovništva, Koprivničko-križevačka županija, Hrvatska.

Key words: Population, demographic depopulation, spatial disposition of population, census poll, Koprivnica-Krizevci country, Croatia.

1. Uvod

Novi popis stanovništva u Hrvatskoj, koji je proveden početkom travnja 2001. godine (stanje sa 31. ožujkom 2001.), očekivan je i praćen s osobitim zanimanjem. Naime, prethodni popis stanovništva obavljen je još u vrijeme bivše Jugoslavije, u proljeće 1991. godine. Hrvatska je uz ratna razaranja i

velika gospodarska, pa i demografska odricanja, stekla svoju nezavisnost (1991) i kroz prošlih deset godina prolazi težak put gospodarske i društvene tranzicije. Sve su to bitni faktori koji su snažno utjecali na promjenu demografske slike Hrvatske i to u svim demografskim pokazateljima, kako u kvantitativnom tako i u kvalitativnom pogledu. U tom snažnom procesu demografskog previranja Hrvatske, niti Koprivničko-križevačka županija nije mogla biti izuzetak.

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske održao je svoje obećanje, te je već početkom ljeta 2001. godine objavio "Prve rezultate po naseljima".¹ Ovi prvi rezultati (privremeni) donose podatke o broju stanovnika popisanih u svih 6.694 naselja u Hrvatskoj, a to znači i za 420 općina, 125 gradova, te za 20 županija i grad Zagreb. U tom sklopu objavljeni su i podaci za područje Koprivničko-križevačke županije - dakle za 264 naselja, 22 općine, 3 grada i za županiju u cjelini.

U usporedbi broja stanovnika po naseljima, te općinama i gradovima zabilježenog 2001. godine bilo je određenih problema u realnoj usporedbi s ranijim popisima (pa i onim iz 1991. godine). Naime, u popisu 2001. godine ponešto su se izmijenili kriteriji tko se smatra trajno naseljen u nekom naselju. Uz to, stalno su se mijenjala područja županija, gradova i općina, ili su se osnivale nove jedinice lokalne samouprave. Sve te elemente i promjene uzeli smo u obzir, te vjerujemo da smo podatke sveli u posve realne okvire za valjanu međusobnu usporedbu, a pogotovu između dva zadnja popisa.²

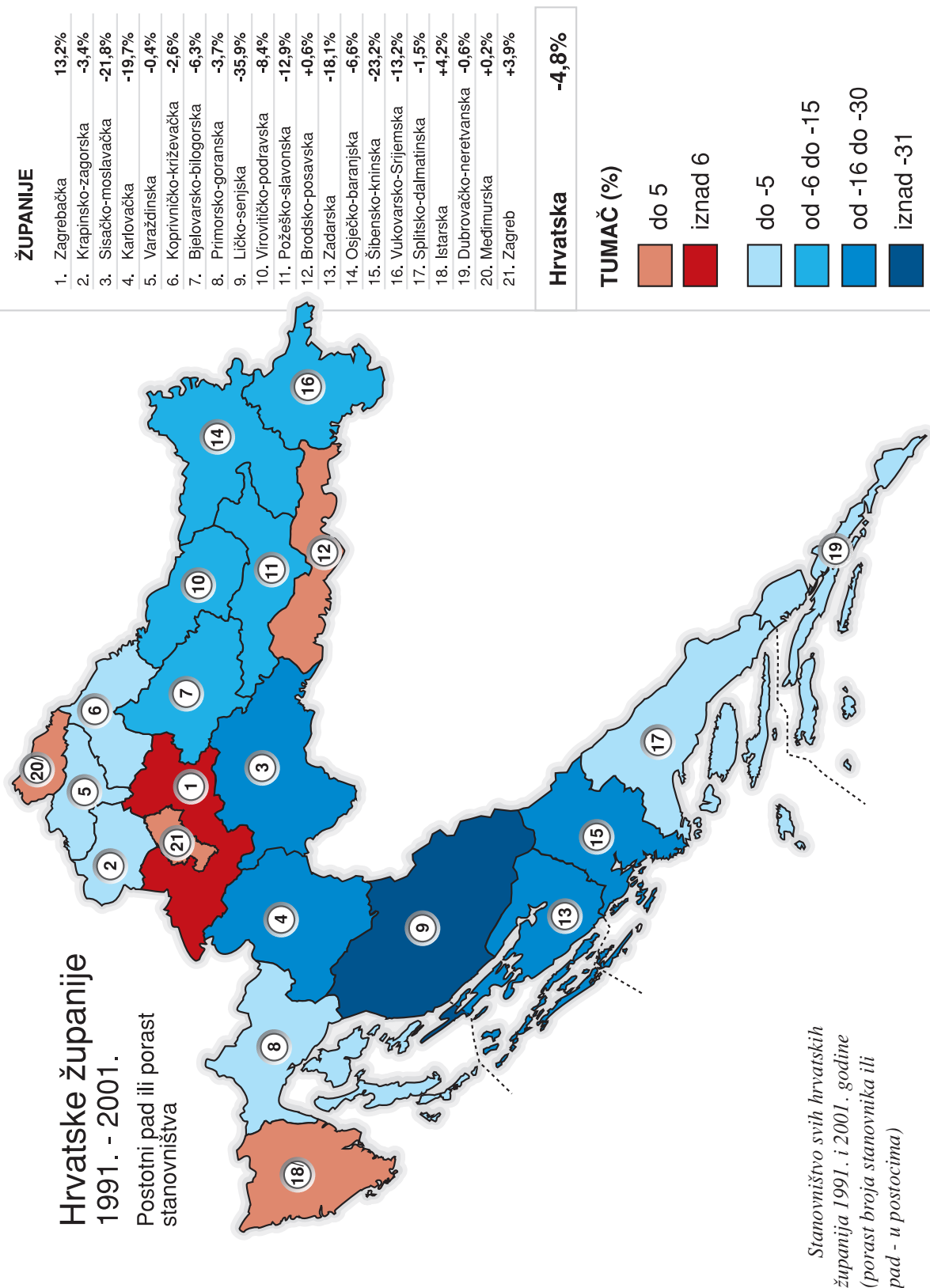
S obzirom na raspoložive podatke, u ovom radu bavili smo se analizom promjena jedino u broju stanovnika i veličini obitelji (kućanstava). U tom kontekstu, dakako, najvažnije su i najzanimljivije promjene u prostornoj slici naseljenosti, koje su se na području Koprivničko-križevačke županije intenzivno odvijale i u proteklih deset godina. Nastavljeno je demografsko pražnjenje ruralnih prostora (deruralizacija), smanjuje se veličina obitelji, a javlja se i novi negativni demografski fenomen - ukupan broj stanovnika Županije je u opadanju. Stagnaciju ili opadanje broja stanovnika pokazuju čak i neka gradska naselja, pa dakako i većina središta općina.

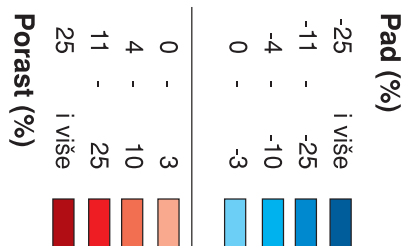
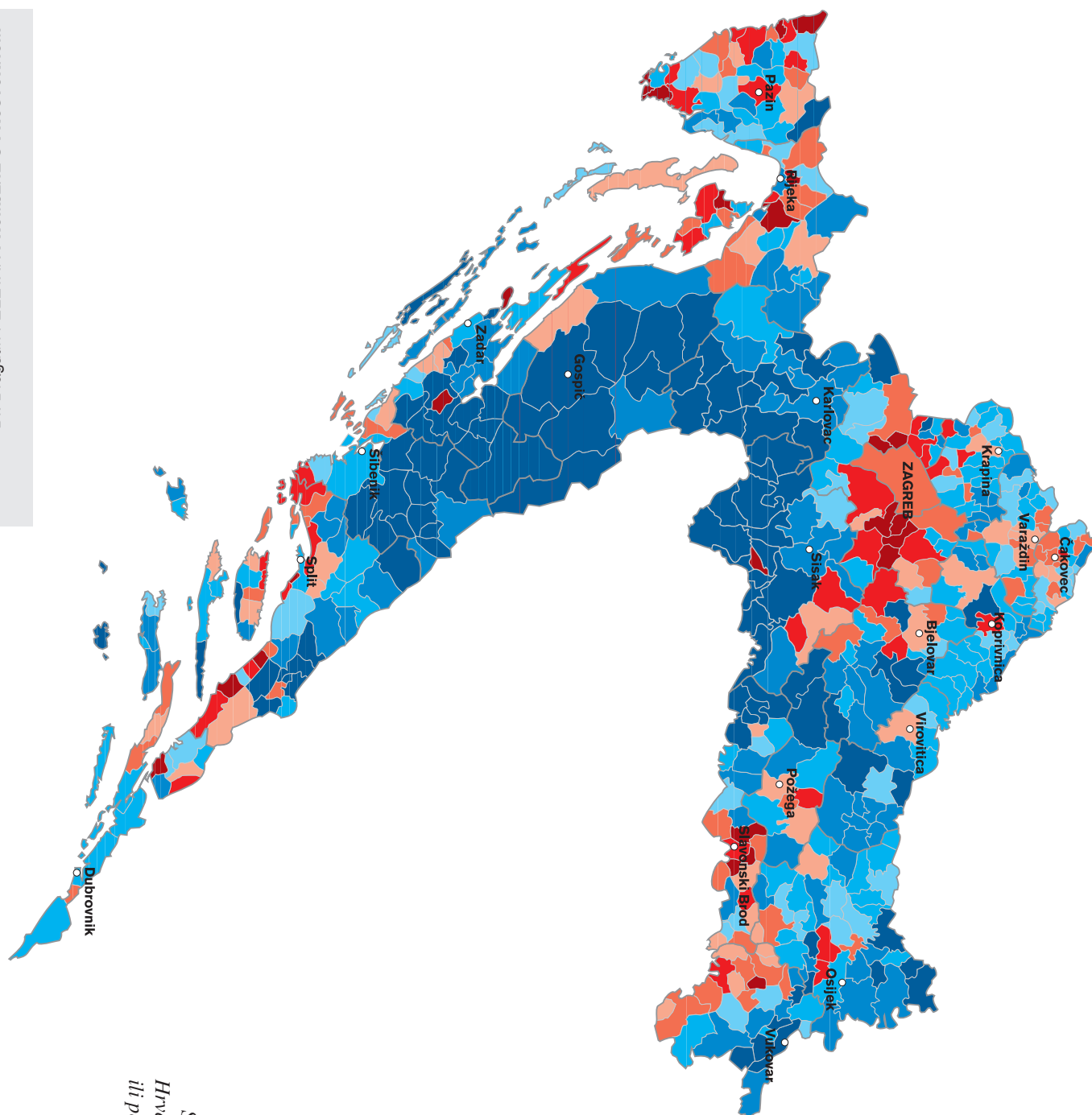
2. Usporedni podaci sa susjednim županijama i Hrvatskom

Osnovno obilježje kvantitativnog kretanja stanovništva Koprivničko-križevačke županije u razdoblju od 1991. do 2001. godine bio je **pad ukupnog broja stanovnika**. U toj županiji zadnjih deset godina broj stanovnika smanjio se za 3.922 žitelja ili za oko 3,0 posto. Dakako, stagnacija i opadanje ukupnog broja stanovnika neminovno za sobom povlači vrlo negativne promjene u kvalitativnoj strukturi, jer se otvaraju procesi **senilizacije, feminizacije, demografskog pražnjenja ruralnih područja**, itd.

¹ Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001. godine, Statistička izvješća 1137, Državni zavod za statistiku, Zagreb 2001. To je dakako, privremeno izvješće, te se podaci u konačnoj obradi mogu i ponešto razlikovati. U spomenutom izvješću, podaci o naseljima Koprivničko-križevačke županije nalaze se na stranicama 114-126

² Podatke o rezultatima popisa stanovništva od 1948. do 1991. godine koristili smo iz odgovarajućih statističkih godišnjaka (ljetopisa), te iz objavljene dokumentacije Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske. Prema najavi toga Zavoda, kvalitativni podaci (strukture) iz popisa stanovništva 2001. bit će dogotovljeni i objavljeni najvjerojatnije tijekom lipnja 2002. godine. Podaci za većinu tablica u ovom radu korišteni su uglavnom iz slijedećih izvora: 1. Mirko Korenčić: Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971, Zagreb 1979.; 2. Juraj Hrženjak: Društvena struktura naselja u SR Hrvatskoj, Zagreb 1983.; 3. Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka 1991., Dokumentacija 810, Zagreb 1991.; 4. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., Prvi rezultati po naseljima, Statističko izvješće 1137., Zagreb 2001. Osobite poteškoće u usporedbi 2002. i 1991. godine činili su različiti kriteriji u provođenju popisa. U 2001. se kao stanovnik nekog naselja računa osoba koja je na zatečenoj adresi stanovala najkraće jednu godinu, što 1991. nije bio slučaj. Bilo je i drugih metodoloških razlika. Stoga su mogući i ponešto drugačiji izračuni u usporedbi rezultata popisa 1991. i 2001. godine. Mi smo se priklonili izračunima koje smo vam prezentirali u ovom članku. No, bez obzira na probleme u kriterijima popisa, činjenica je da broj stanovnika u Hrvatskoj opada, te da je došlo u zadnjih deset godina do još veće diferencijacije po regijama i naseljima. Taj opći trend vidi se i na primjeru Koprivničko-križevačke županije. Prema jednoj varijanti usporedbe popisa 2001. i 1991. godine, u Hrvatskoj je 1991. živjelo 4.499.049, a 2001. godine 4.381.352 stanovnika (ili 117.697 manje, odnosno manje za 2,6 puta).

Stanovništvo gradova i općina u
Hrvatskoj 1991. i 2001. godine (porast
ili pad broja stanovnika - u postocima)

Po ovim karakteristikama, Koprivničko-križevačka županija nalazi se u općim okvirima prosjeka demografskih kretanja u Republici Hrvatskoj zadnjih deset godina, kao i u okviru tih kretanja većine susjednih županija (odnosno prostora panonske Hrvatske). Naime, broj stanovnika u Hrvatskoj od 1991. do 2001. godine smanjen je za oko 4,8 posto, u Bjelovarsko-križevačkoj županiji za 6,3 posto, a u Virovitičko-podravskoj županiji za 8,4 posto.

Prema zapadu i jugozapadu od Koprivničko-križevačke županije, demografska kretanja nešto su povoljnija, jer se to područje nalazi u "predvorju" hrvatske metropole Zagreba, odnosno u okviru najrazvijenijeg dijela naše zemlje - tzv. *hrvatske zapadne transverzalne razvojne osovine*. Tako Varaždinska županija bilježi zadnjih deset godina pad broja stanovnika samo za 0,4 posto, u Međimurskoj županiji zabilježen je porast od 0,2 posto, a u Zagrebačkoj županiji (prsten Zagreba) najveći demografski rast u Hrvatskoj - za 13,2 posto.

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika u nekim županijama Hrvatske od 1991. do 2002. godine. Izvor: Popisi stanovništva 1991. i 2001. godine

ŽUPANIJA	1991	2001	PORAST/ PAD	
			BROJ	POSTO
ZAGREBAČKA	278.133	314.887	+36.754	+13,2
VARAŽDINSKA	188.409	187.628	-781	-0,4
MEĐIMURSKA	121.324	121.544	+220	+0,2
BJELOVARSKO-BILOGORSKA	143.972	134.864	-9.108	-6,3
VIROVITIČKO-PODRAVSKA	103.726	95.059	-8.667	-8,4
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	130.461	126.539	-3.922	-3,0
HRVATSKA	4.761.727	4.535.054	-226.673	-4,8

Dakle, Koprivničko-križevačka županija, koja je cestovno još uvijek dosta izolirana od Zagreba, nalazi se u "procjepu" između područja demografskog praznjenja i regija stagnacije, te područja porasta stanovništva uz zagrebačko razvojno područje. I ta županija nije mogla izbjeći ukupni pad broja stanovnika, ali i još značajnije - daljnji transfer stanovništva iz ruralnih u urbana područja, odnosno u gradove izvan županije. Ako se regionalno promatra Hrvatska u cjelini, onda je vidljivo opadanje broja stanovnika upravo u područjima u kojima je to i do sada bio slučaj: na otocima, u Zagori, osobito u gorskoj Hrvatskoj, ali nažalost također i u "bogatoj" Slavoniji i Baranji (odnosno panonskoj Hrvatskoj). U nekim područjima, osobito u Ličko-senjskoj županiji, dolazi do naglog demografskog praznjenja (broj stanovnika u deset zanjih godina opao je u Lici čak za 35,9 posto!), što ugrožava politiku policentričnog razvoja zemlje. Tim putom ići će i Koprivničko-križevačka županija ukoliko se hitno ne osiguraju kvalitetne prometne veze transverzalno prema Zagrebu i Mađarskoj, ali i longitudinalno dolinom Drave prema Mariboru i Osijeku.³ Velik utjecaj na demografska kretanja zadnjih deset godina u Hrvatskoj imala je i velikosrpska agresija, odnosno Domovinski rat.

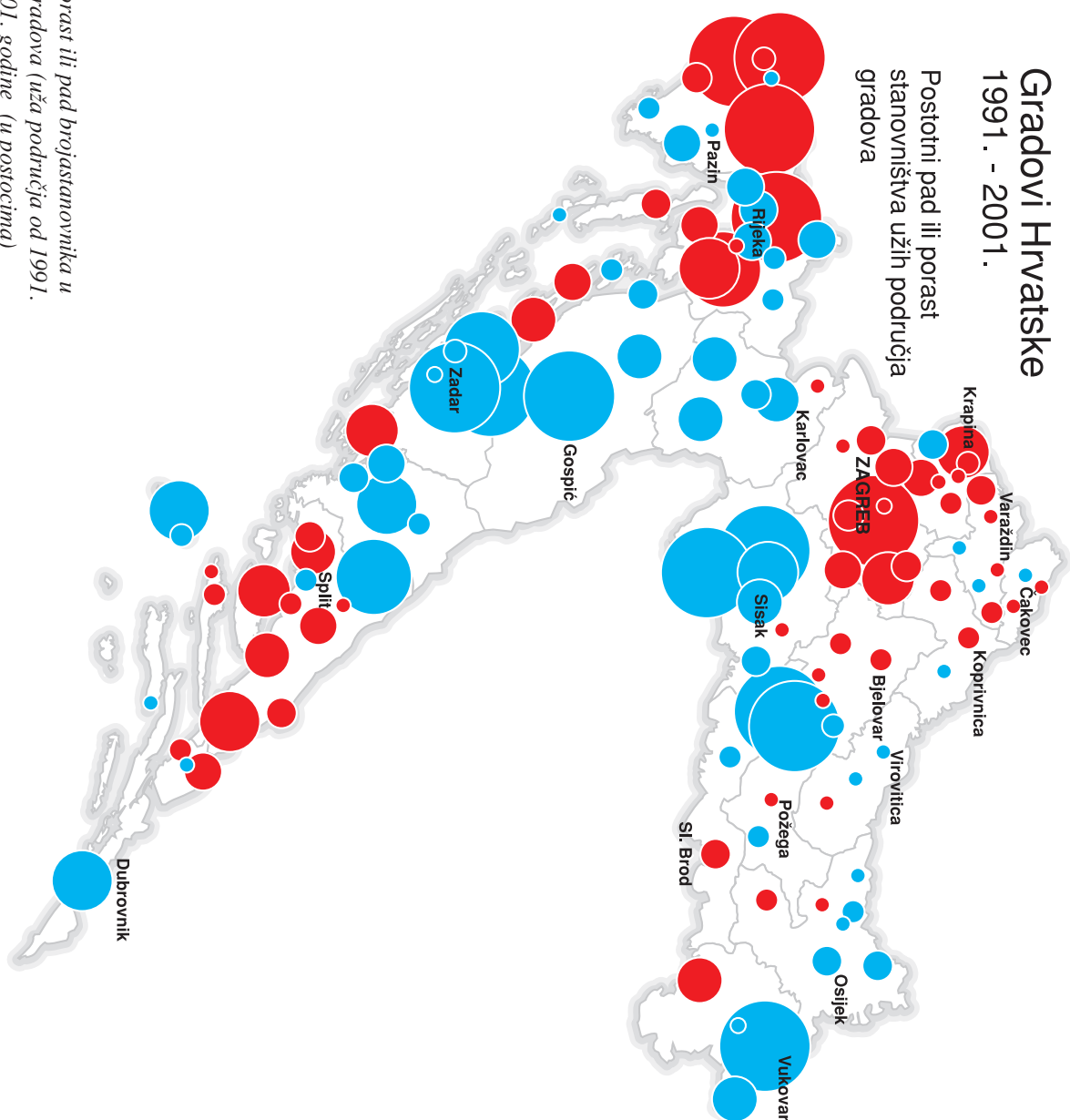
S obzirom na činjenicu da veći dio Koprivničko-križevačke županije povijesno pripada u Podravinu,⁴ zanimljiva je i *usporedba kretanja broja stanovnika Koprivničko-križevačke županije i kulturno-povijesne regije hrvatske Podravine*. Dio te stare toponomastičke regije od ustroja županijskog

³ O problemima depopulacije u Hrvatskoj detaljnije vidi u knjigama: 1. Ivan Nejašmić: Depopulacija u Hrvatskoj, Zagreb 1991.; 2. Mladen Friganović: Demogeografija, Zagreb 1987.; 3. Mladen Friganović, Dražen Živić: Regionalne rezličitosti i problemi kretanja stanovništva Hrvatske 1848.-1991., Geografski glasnik 56, Zagreb 1994.; 4. Alica Wertheimer-Baletić: Stanovništvo i razvoj, Zagreb 1999.

⁴ Povijesno-kulturna regija gornje hrvatske Podravine (u kojoj se stanovnici regionalno osjećaju kao Podravci) obuhvaća prostor u nizini Drave - od Trnovca Bartolovečkog i Jalžabeta na zapadu do Staroga Gradeca na istoku. Od zapada prema istoku u sastav tako toponomastički shvaćene Podravine, ušle bi: Ludbreška Podravina, Koprivnička Podravina, Đurđevačka Podravina i Pitomačka Podravina. O tome više u knjizi dr. Dragutina Feletara: Podravina I., Koprivnica 1988., 1989.

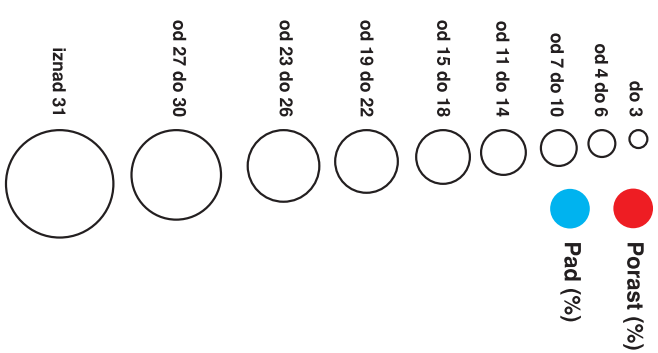
Gradovi Hrvatske 1991. - 2001.

Postotni pad ili porast
stanovništva uži područja
gradova

*Porast ili pad brojanstavanja u
125 gradova (uži područja od 1991.
do 2001. godine (u postocima)*

TUMAČ (%)

Tablica 2. Usporedni podaci o kretanju stanovništva u pojedinim dijelovima Podravine i u Koprivničko-križevačkoj županiji od 1948. do 2001. godine. Izvor: Popisi stanovništva za spomenute godine.

	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2001	2001/1991	
								BROJ	POSTO
PODRAVINA U KOPR.-KRIŽ. ŽUPANIJI	96.960	98.989	97.964	95.580	94.191	91.910	89.092	-2.818	-3,1
PODRAVINA IZVAN KOPR.-KRIŽ. ŽUPANIJE	45.500	46.573	45.040	43.263	43.536	43.073	42.480	-593	-1,4
UKUPNO PODRAVINA	142.460	145.562	143.004	138.843	137.727	134.983	131.572	-3.411	-2,5
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA	139.834	141.538	142.290	138.558	134.651	130.461	126.539	-3.922	-3,0

Tablica 3. Kretanje broja stanovnika u svim naseljima Podravine, koja se nalaze izvan Koprivničko-križevačke županije od 1948. do 2001. godine. Izvor: Popisi stanovništva za spomenute godine.

VARAŽDINSKA ŽUPANIJA

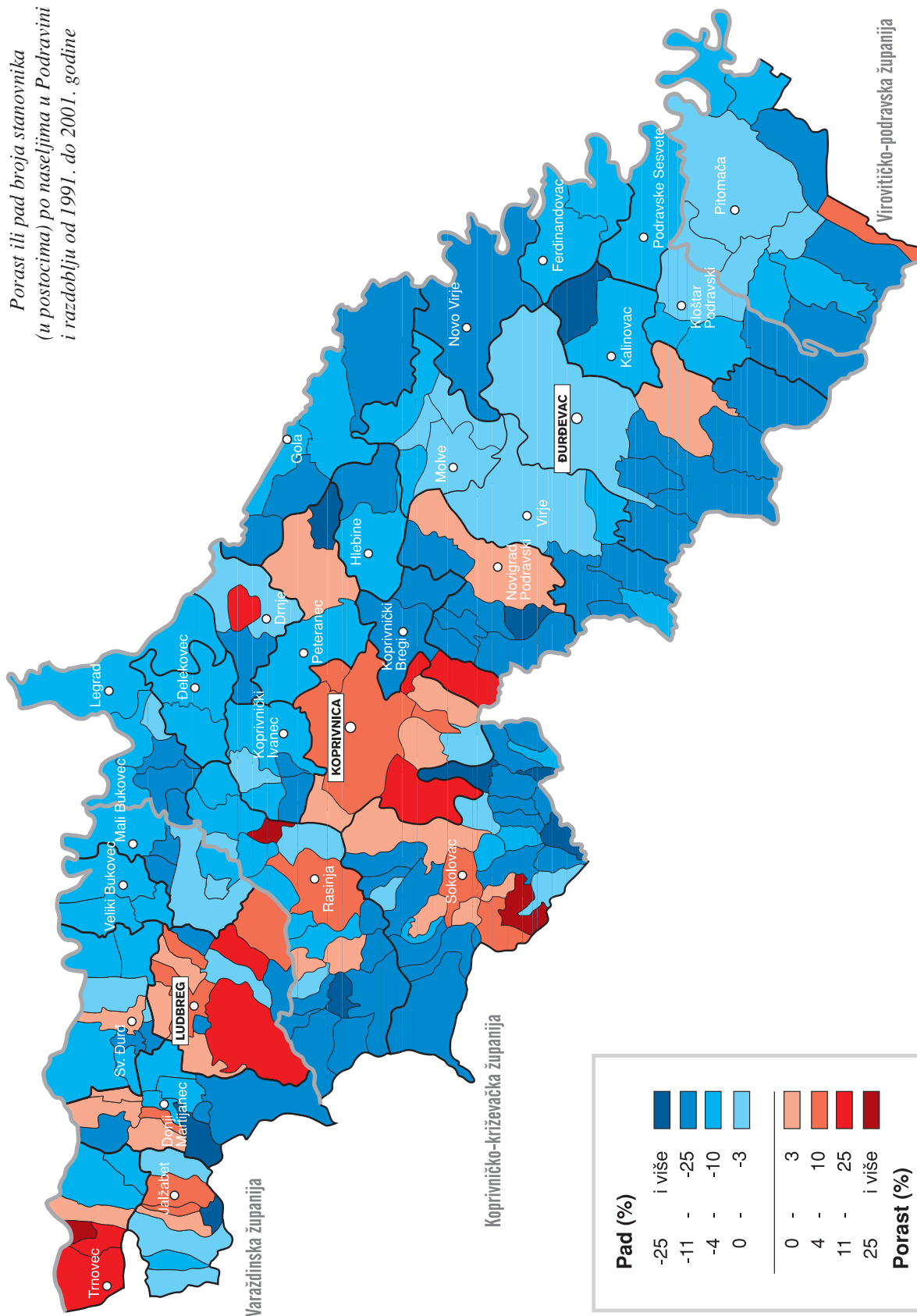
GRAD/OPĆINA	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2001	2001/1991		DOMAĆINSTVA			
								Broj	Posto	1991	Članova	2001	Članova
LUDBREG	5.955	6.074	5.929	6.241	7.881	8.475	8.787	+312	+3,7	2.558	3,3	2.679	3,3
Apatija	410	398	369	285	283	324	287	-37	-11,4	84	3,9	89	3,2
Bolfan	612	614	606	550	497	468	502	+34	+7,3	147	3,2	156	3,2
Čukovec	253	277	256	250	255	319	362	+43	+13,5	111	2,9	115	3,1
Globočec L.	470	499	479	456	501	504	499	-5	-1,0	149	3,4	136	3,7
Hrastovsko	845	847	812	816	795	806	819	+13	+1,6	218	3,8	225	3,6
Kučan L.	197	213	215	225	242	240	183	-57	-23,8	67	2,7	61	3,0
Ludbreg	1.580	1.667	1.706	2.238	3.014	3.318	3.522	+204	+6,1	1.059	3,1	1.123	3,1
Segorina	-	-	-	-	-	69	54	-15	-21,7	21	3,2	18	3,0
Selnik	-	-	-	-	842	899	912	+13	+1,5	263	3,4	273	3,3
Sigetec L.	544	566	546	605	698	737	772	+35	+4,7	205	3,6	209	3,7
Slokovec	386	377	341	340	310	312	297	-15	-4,8	78	4,0	81	3,7
Vinogradi L.	658	629	599	476	444	479	578	+99	+20,7	156	3,1	193	3,0
JALŽABET	4.104	4.240	4.084	3.974	3.831	3.736	3.785	+49	+1,3	993	3,8	972	3,9
Imbriovec J.	376	376	347	333	347	339	360	+21	+6,2	94	3,6	100	3,6
Jakopovec	605	582	570	548	530	489	487	-2	-0,4	142	3,4	128	3,8
Jalžabet	891	958	968	945	941	1.000	1.079	+79	+7,9	221	4,5	224	4,8
Kaštelanec	532	554	558	513	508	463	444	-19	-4,1	142	3,3	126	3,5
Kelemen	723	720	684	652	609	576	563	-13	-2,3	167	3,5	160	3,5
Leštakovec	303	380	290	320	282	272	278	+6	+2,2	74	3,7	81	3,4
Novakovec	594	590	588	596	553	546	538	-8	-1,5	138	4,0	140	3,8
Pihovec	80	80	79	67	61	51	36	-15	-29,4	15	3,6	13	2,8
MALI BUKOVEC	3.528	3.568	3.595	3.333	2.981	2.708	2.529	-179	-6,6	719	3,8	694	3,6
Lunjkovec	311	324	335	311	265	250	239	-11	-4,4	67	3,7	61	3,9
Mali Bukovec	1.290	1.264	1.307	1.184	1.046	940	868	-72	-7,7	254	3,7	249	3,5
Martinić	216	216	224	205	186	171	169	-2	-1,2	48	3,6	45	3,8
Novo Selo Podravsko	336	364	360	327	314	279	237	-42	-15,1	73	3,8	71	3,3
Sveti Petar	971	996	984	960	853	809	804	-5	-0,6	203	4,0	194	4,1
Županec	404	402	385	346	317	259	222	-37	-14,3	74	3,5	74	3,0
SVETI ĐURĐ	5.210	5.152	4.793	4.430	4.566	4.408	4.205	-203	-4,6	1.204	3,7	1.111	3,8
Hrženica	845	847	812	816	1.032	1.003	960	-43	-4,3	273	3,7	263	3,7

Karlovec L.	887	848	761	697	681	653	636	-17	-2,6	180	3,6	163	3,9
Komarnica L.	246	229	219	209	195	191	180	-11	-5,8	50	3,8	45	4,0
Luka L.	302	314	314	297	303	307	265	-42	-13,7	81	3,8	69	3,8
Obrankovec	167	140	140	138	133	133	133	0	0	45	3,0	41	3,2
Priles	335	318	275	291	278	262	235	-27	-10,3	67	3,9	62	3,8
Sesvete L.	802	801	730	666	624	561	520	-41	-7,3	152	3,7	142	3,7
Struga	892	875	793	700	660	571	536	-35	-6,1	166	3,4	140	3,8
Sv. Đurđ	734	780	749	716	660	727	738	+11	+1,5	191	3,8	186	4,0
TRNOVEC BARTOLOVEČKI	4.997	5.133	5.299	5.765	6.135	6.391	6.901	+510	+8,0	1.959	3,3	2.012	3,4
Bartolovec	547	549	533	550	597	667	791	+124	+18,6	187	3,6	207	3,8
Šemovec	889	935	915	915	922	955	922	-33	-3,5	293	3,3	262	3,5
Štefanec	430	425	412	424	414	394	406	+12	+3,0	118	3,3	127	3,3
Trnovec	2.418	2.497	2.753	3.200	3.554	3.772	4.159	+387	+10,3	1.192	3,2	1.245	3,3
Zamlaka	538	553	519	515	484	458	441	-17	-3,7	123	3,7	121	3,6
Žabnik	175	174	167	161	164	145	182	+63	+43,4	46	3,2	50	3,6
DONJI MARTIJANEC	5.557	5.637	5.382	5.058	4.829	4.604	4.373	-231	-5,0	1.184	3,9	1.263	3,5
Čičkovina	337	334	341	312	278	263	221	-42	-16,0	66	4,0	62	3,6
Gornji Martijanec	277	278	211	154	113	77	54	-23	-29,9	29	2,7	22	2,5
Hrastovljan	557	565	562	546	476	457	459	+2	+0,4	132	3,5	129	3,6
Križovljan	393	407	394	376	380	335	312	-23	-6,9	99	3,4	90	3,5
Madaraševac	302	294	315	301	267	250	256	+6	+2,4	57	4,4	58	4,4
Martijanec	463	472	454	452	427	447	432	-15	-3,4	120	3,7	120	3,6
Poljanec	863	889	873	788	868	851	795	-56	-6,6	239	3,6	242	3,3
Rivalno	122	124	117	94	91	72	63	-9	-12,5	20	3,6	21	3,0
Slanje	1.039	1.063	979	870	780	715	611	-104	-14,5	211	3,4	192	3,6
Sudovčina	334	339	335	373	391	418	440	+22	+5,3	115	3,6	121	3,6
Vrbanavec	870	872	801	792	758	719	730	+11	+1,5	196	3,7	206	3,5
VELIKI BUKOVEC	2.059	2.102	2.061	1.936	1.801	1.691	1.627	-64	-3,8	450	3,8	436	3,7
Dubovica	454	474	470	420	396	377	364	-13	-3,4	91	4,1	87	4,2
Kapela Podravska	604	617	594	584	575	547	530	-17	-3,1	126	4,3	123	4,3
Veliki Bukovec	1.001	1.011	997	932	830	767	733	-34	-4,4	233	3,3	226	3,2

VIROVITIČKO-PODRAVSKA ŽUPANIJA

PITOMAČA	14.090	14.667	13.897	12.532	11.512	11.060	10.573	-487	-4,4	3.554	3,1	3.450	3,1
Dinjevac	691	730	653	637	564	494	491	-3	-0,6	152	3,3	141	3,5
Grabrnica	800	789	723	605	543	488	468	-20	-5,0	137	3,6	137	3,4
Kladare	703	679	647	614	569	544	528	-14	-2,6	166	3,3	176	3,0
Križnica	405	428	396	271	174	135	123	-13	-9,6	49	2,8	39	3,2
Mala Črešnjevnica	475	481	446	359	279	244	208	-36	-14,8	77	3,2	76	2,7
Otrovanec	834	843	794	775	707	649	649	0	0	208	3,1	206	3,2
Pitomača	5.810	6.114	6.135	5.814	5.825	5.926	5.786	-140	-2,4	1.920	3,1	1.899	3,1
Sedlavica	1.040	1.057	933	776	545	452	379	-73	-16,2	152	3,0	137	2,8
Stari Gradec	1.500	1.548	1.318	1.050	896	848	732	-116	-13,7	295	2,9	264	2,8
Starogrski Marof	416	470	479	379	344	287	260	-27	-9,7	87	3,3	86	3,0
Turmašica	404	416	401	373	362	382	397	+15	+3,9	113	3,9	116	3,4
Velika Črešnjevnica	1.012	1.112	972	879	704	611	552	-59	-9,7	198	3,1	173	3,2

*Porast ili pad broja stanovnika
(u postocima) po naseljima u Podravini
i razdoblju od 1991. do 2001. godine*

teritorijalnog sustava u Hrvatskoj (1. siječnja 1993.) nalazi se u Virovitičko-podravskoj županiji (općina Pitomača), a značajan dio u Varaždinskoj županiji (općine Mali Bukovec, Veliki Bukovec, Ludbreg, Sv. Đurđ, Martijanec, Jalžabet i Trnovec Bartolovečki).

Cijeli prostor Podravine zahvaćen je dosta intenzivnim procesom depopulacije, koja se u pravilu povećava od zapada prema istoku. I u razdoblju od 1991. do 2001. godine Podravina u cjelini bilježi opadanje broja stanovnika. Intenzitet depopulacije nešto je sporiji od prosjeka Hrvatske, ali je i te kako prisutan. Zanimljivo je spomenuti da je opadanje broja stanovnika bilo nešto brže u naseljima dijela Podravine koji se nalazi u sastavu Koprivničko-križevačke županije, nego u dijelu Podravine u sastavu Varaždinske i Virovitičko-podravske županije. U prvom dijelu Podravine broj stanovnika zadnjih deset godina opao je za 3,1 i u drugom dijelu samo za 1,4 posto. Inače, stanovništvo Podravine je ukupno opadalo nešto sporije nego li u Koprivničko-križevačkoj županiji u cjelini (Podravina ima pad za 2,5 posto, a Koprivničko-križevačka županija za oko 3,0 posto).

Razloge bržem padu broja stanovnika u koprivničkom i osobito đurđevačkom dijelu Podravine, treba tražiti u različitoj snazi gravitacijskih zona pripadajućih glavnih urbanih središta. Iako ima jako gospodarstvo, Koprivnica je postala preslabi magnet da kompenzira emigraciju i vrlo niski natalitet u naseljima svoje gravitacijske zone. To se, pak, osobito odnosi na Đurđevac, koji i kao grad opada brojem stanovnika. S druge strane, u Ludbreškoj Podravini, a osobito u gravitacijskoj zoni Varaždina, natalitet je nešto viši, a emigracija umjerenija. Zato grad Ludbreg i općine Jalžabet i osobito Trnovec Bartolovečki, bilježe ukupan porast broja stanovnika. Osobito važan faktor ostajanja stanovništva u tim naseljima jest sve razvijenije sitno poduzetništvo, a i blizina Varaždina kao središta rada ima veliku ulogu. S druge strane, naselja uz rijeku Dravu, kao i ona na sjevernim obroncima Kalnika, bilježe sve snažnije demografsko praznjenje. Specifično je područje Pitomačke Podravine, gdje je i zadnjih deset godina zabilježen dosta izražen pad broja stanovnika (cijela općina za 4,4 posto), usprkos činjenici što je u naselju Pitomači sve snažnije razvijena trgovina i sitno poduzetništvo.⁵

3. Tri etape deruralizacije u zadnjih pola stoljeća

I Koprivničko-križevačku županiju, poput drugih dijelova panonske, agrarne Hrvatske, od 1945. godine do danas zahvatio je intenzivni proces depopulacije sela, odnosno proces **deruralizacije**. U Hrvatskoj je, doduše, taj proces vremenski dosta kasnio iza zemalja srednje i zapadne Europe. To je bilo i očekivano, jer su značajno kasnili i procesi prave **industrijalizacije i urbanizacije**.

Dakako, proces deruralizacije niti na području Koprivničko-križevačke županije nije se odvijao jednakomjerno (vremenski i teritorijalno), nego je imao svoje karakteristične razvojne etape. Ta razvojna razdoblja deruralizacije prate odgovarajući demografski podaci porasta ili pada broja stanovnika. Tako stanovništvo Koprivničko-križevačke županije do popisa 1961. godine bilježi najprije *polagani porast broja žitelja* - od 139.834 u 1948. na 142.290 stanovnika u 1961. godini.

S obzirom na upravo bujan proces industrijalizacije nakon toga, demografske prilike se stubokom mijenjaju, te od 1961. godine slijedi dosta *izražena i konstantna depopulacija* prostora Koprivničko-križevačke županije. Proces napuštanja sela, odnosno deruralizacije, u tom je razdoblju vrlo intenziviran, smanjuje se natalitet i mijenja se kvalitativna struktura stanovništva. Broj stanovnika u Koprivničko-križevačkoj županiji opao je od 142.290 u 1961. na 130.461 u 1991. godini. Konačno, u zadnjih deset godina demografsko se stanje još više pogoršava, tako da u većini naselja Koprivničko-križevačke županije mortalitet prestiže natalitet, pa se broj stanovnika smanjuje, ali se i bitno *pogoršava starosna i druga struktura stanovništva*.

⁵ Čak i samo naselje Pitomača, koje zadnjih godina inače pokazuje znakove gospodarskog preporoda, zabilježilo je od 1991. do 2001. godine pad broja stanovnika - za 2,4 posto (uz pogoršanje starosne i druge strukture i pada nataliteta).

Od 1945. do 2001. godine, stanovništvo Koprivničko-križevačke županije također je prošlo, zapravo, glavne faze **demografske tranzicije**.⁶ U prvoj etapi bilježi se porast broja stanovnika (to je zaostala faza tzv. demografske agrarne ekspanzije, koja se u ovim krajevima zbila od kraja 19. stoljeća do Drugoga svjetskoga rata), potom značajan prirodni prirast nešto bržim padom mortaliteta od nataliteta (demografsko prijelazno razdoblje), te u zadnjih petnaestak godina dominacija mortaliteta nad natalitetom, odnosno prirodni pad broja stanovnika u većini naselja Koprivničko-križevačke županije.

Na osnovi iznijetih činjenica i zaključaka, procesi deruralizacije i demografske tranzicije na području Koprivničko-križevačke županije, mogli bi se sistematizirati u tri osnovna razvojna razdoblja.

1. Razdoblje kasne dominacije agrara (od 1945. do oko 1965. godine, kada je u tadašnjoj Jugoslaviji proglašena prva privredna reforma). U tom razdoblju je broj stanovnika u većini naselja Koprivničko-križevačke županije bio još u malom porastu. Dakle sela još uvijek snažnije ne gube svoje stanovništvo, iako je proces deruralizacije već započeo (osobito u selima bliže gradovima).

2. Razdoblje intenzivne industrijalizacije (1965. do oko 1990. godine). Snažni procesi industrijalizacije, zajedno s drugim važnim čimbenicima, stubokom su izmijenili demografsku sliku ovoga područja. Odvija se intenzivan proces napuštanja sela, te rasta gradova. Stvara se *nova slika naseljenosti* na području Koprivničko-križevačke županije, uz sve veću dominaciju urbanih (industrijskih) središta. Dakle, proces industrijalizacije izazvao je veliku diferencijaciju u naseljenosti Podravine i kalničkoga Prigorja.

3. Razdoblje gospodarske i demokratske transformacije (od 1990. i danas još traje) poklapa se ujedno s trećom fazom demografske tranzicije. Proces deruralizacije se i dalje nastavlja, u većini naselja (osobito agrarnih) Koprivničko-križevačke županije broj umrlih je iz godine u godinu veći od broja rođenih, a uvelike se pogoršava starosna i druga kvalitativna struktura stanovništva. To znači da mnoga ruralna naselja doživljavaju pravo demografsko pražnjenje, uz minimalan rast urbanih središta (gradova). Istovremeno ukupan broj stanovnika Koprivničko-križevačke županije ima silaznu liniju.

Treba naglasiti da ovakvu demografsku tranziciju proživljava većina županija u panonskoj Hrvatskoj, uz značajno pogoršanje procesa od zapada prema istoku.

4. Analiza kretanja broja stanovnika po naseljima

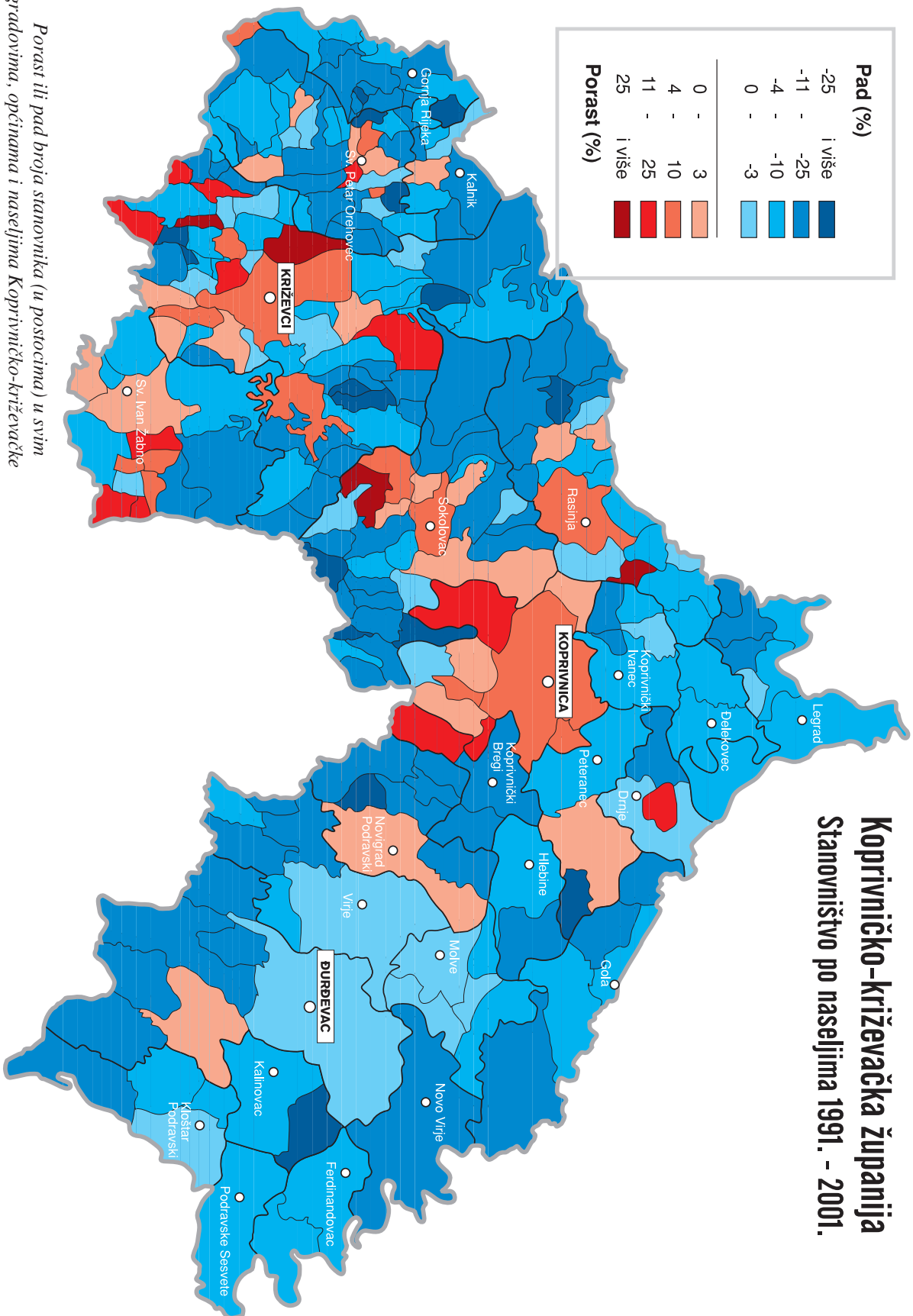
Popis stanovništva proveden sa 31. ožujkom 2001. godine donio je podatke i za svih 264 naselja u Koprivničko-križevačkoj županiji (od toga su tri grada i 261 ruralno naselje). U usporedbi s prethodnim popisom (1991.), kako smo već naveli, Županija bilježi opadanje ukupnog broja stanovnika za oko 3,0 posto (što je nešto manje od prosjeka za Republiku Hrvatsku). Detaljnija analiza dobivenih podataka upućuje na *velike teritorijalne i druge razlike* u kretanju broja stanovnika na području Koprivničko-križevačke županije (a tako je i u ostalim hrvatskim županijama).

Najprije spomenimo da mnogo veći broj naselja u razdoblju od 1991. do 2001. godine bilježi opadanje, a samo manji broj porast broja stanovnika. Od 264 naselja broj stanovnika je *porastao u njih 54* (ili 20,5 posto), *a pao je u čak 210 ruralnih naselja* (ili 79,5 posto). Treba također istaknuti da je trend porasta broja stanovnika znatno manje izražen, nego li trend opadanja.⁷

⁶ Opisujući pojam "demografske tranzicije", akademik Alica Wertheimer-Baletić opisuje ga kao preobrazbu kretanja stanovništva od agrarne do razvijene industrijske civilizacije. U tom preobražaju (tranziciji) stanovništvo se najprije nalazi u (1) etapi demografske revolucije, kada se bilježi značajan porast broja, potom (2) u etapi demografskog prijelaznog razdoblja, kada je prirodni priraštaj smanjen, ali je uglavnom još uvijek pozitivan, te na kraju ulazi u (3) etapu demografskog preobražaja - kada je uglavnom mortalitet viši od nataliteta. Alica Wertheimer-Baletić: Stanovništvo i razvoj, Zagreb 1999., str. 121-122.

⁷ Analize o kvantitativnom kretanju stanovništva u Podravini objavljene su i u radovima dr. Dragutina Feletara u "Podravskom zborniku (1981., 1991.), te u "Geografskom glasniku" (vidi literaturu na kraju ovoga članka).

Koprivničko-križevačka županija

Porast ili pad broja stanovnika (u postocima) u svim gradovima, općinama i naseljima Koprivničko-križevačke županije u razdoblju od 1991. do 2001. godine

Tablica 4. Kretanje broja stanovnika u svim naseljima Koprivničko-križevačke županije od 1948. do 2001. godine. Izvor: Popisi stanovništva za pripadajuće godine.

GRAD/OPĆINA/NASELJE	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2001	2001/1991		DOMAĆINSTVA			
								Broj	Posto	1991	Članova	2001	Članova
ĐURĐEVAC	11.190	10.961	10.719	10.179	9.855	9.430	8.961	-469	-5,0	3.044	3,1	2.851	3,2
Budrovac	841	838	797	680	521	437	446	+9	+2,1	152	2,9	150	3,0
Čepelovac	795	791	756	641	564	462	381	-81	-17,5	150	3,1	132	2,9
Đurđevac	6.569	6.397	6.418	6.449	6.781	6.845	6.703	-142	-2,1	2.211	3,1	2.103	3,2
Grkine	200	245	241	199	182	161	149	-12	-7,5	46	3,5	50	3,0
Mičetinac	417	428	396	343	308	274	242	-32	-11,7	79	3,5	70	3,5
Severovci	356	344	346	301	252	204	171	-33	-16,2	68	3,0	56	3,1
Sirova Katalena	826	773	750	634	505	405	361	-44	-10,9	143	2,8	126	2,9
Suha Katalena	948	913	791	724	562	489	377	-112	-22,9	153	3,2	123	3,1
Sveta Ana	238	232	224	208	180	153	131	-22	-14,4	42	3,6	41	3,2
KOPRIVNICA	12.864	14.139	16.582	21.104	26.222	30.108	31.554	+1.446	+4,8	9.827	3,1	10.274	3,1
Bakovčice	509	517	535	446	398	337	338	+1	-0,3	110	3,1	120	2,8
Draganovec	-	336	398	333	343	402	425	+23	+5,7	133	3,0	124	3,4
Herešin	385	343	379	463	547	651	671	+20	+3,1	191	3,4	208	3,2
Jagnjedovec	465	463	478	434	403	352	347	-5	-1,4	112	3,1	110	3,2
Koprivnica	8.663	9.566	11.444	16.150	20.759	24.238	25.244	-1.006	+4,2	7.988	3,0	8.317	3,0
Kunovec Breg	296	330	496	519	567	637	654	+17	+2,7	199	3,2	213	3,1
Reka	1.316	1.385	1.506	1.507	1.478	1.477	1.713	+236	+16,0	457	3,2	522	3,3
Stari Grad	1.106	981	1.000	893	1.331	1.580	1.587	+7	+0,4	506	3,1	490	3,2
Štaglinec	124	218	346	359	396	434	506	+72	+16,6	131	3,3	146	3,5
naknadno popisani	-	-	-	-	-	-	69	-	-	-	-	24	2,9
KRIŽEVCI	19.629	20.575	21.793	21.534	22.626	22.608	22.778	+170	+0,8	6.897	3,3	7.027	3,3
Apatovac	894	886	845	722	583	464	427	-37	-8,0	151	3,1	148	2,9
Beketinec	161	156	130	108	87	68	62	-6	-8,8	25	2,7	22	2,8
Bojnikovec	259	251	274	270	275	250	229	-21	-8,4	67	3,7	61	3,8
Bukovje Križevačko	237	260	271	354	338	338	327	-11	-3,3	97	3,5	90	3,6
Carevdar	703	728	788	747	631	556	506	-50	-9,0	171	3,3	158	3,2
Cubinec	357	403	448	542	623	560	580	+20	+3,6	173	3,2	199	2,9
Čabrai	173	184	192	161	128	126	152	+26	+20,6	33	3,8	31	4,9
Dijankovec	351	344	309	303	247	222	205	-17	-7,7	62	3,6	59	3,5
Doljanec	118	114	96	83	64	49	57	+8	+16,3	16	3,1	13	4,4
D. Brkovščina	121	134	155	154	157	159	166	+7	+3,8	47	3,4	53	3,1
D. Glogovnica	-	207	203	216	207	171	157	-14	-8,2	54	3,2	53	3,0
D. Dubovec	37	36	31	31	33	31	39	+7	+22,6	7	4,4	11	3,6
Đurđić	583	410	399	363	302	293	285	-8	-2,7	86	3,4	81	3,5
Erdovec	296	291	274	240	226	223	221	-2	-0,9	61	3,7	58	3,8
G. Brckovščina	174	153	185	162	187	187	185	-2	-1,1	55	3,4	52	3,5
G. Glogovnica	479	266	252	208	202	163	148	-15	-9,2	48	3,4	43	3,5
G. Dubovec	43	41	45	33	24	15	14	-1	-6,6	8	1,9	5	2,8
Gračina	192	189	195	203	199	214	218	+4	+1,9	55	4,0	60	3,6
Ivanec Križevački	465	464	451	409	365	348	353	+5	+1,4	100	3,5	103	3,4
Jarčani	169	157	170	166	133	128	117	-11	-8,6	39	3,3	39	3,0

Karane	123	120	159	176	217	204	226	+22	+10,8	64	3,2	76	3,0
Kloštar Vojakovački	488	535	626	536	455	405	444	+39	+9,6	140	2,9	142	3,1
Kostadinovac	60	67	61	55	53	26	20	-6	-23,1	9	2,9	7	2,9
Križevci	4.933	5.591	6.642	8.356	9.870	11.236	11.894	+658	+5,9	3.573	3,1	3.782	3,2
Kučari	92	87	91	81	68	56	46	-10	-17,9	17	3,3	15	3,1
Kundevac	15	16	22	18	16	12	7	-5	-41,7	3	4,0	3	2,3
Lemeš	244	236	219	187	129	127	127	0	0	38	3,3	36	3,5
Lemeš Križevački	241	235	230	244	211	192	188	-4	-2,1	55	3,5	47	4,0
Majurec	268	359	400	388	432	472	433	-39	-8,3	129	3,7	123	3,5
Male Sesvete	102	100	109	81	84	64	51	-13	-20,3	17	3,8	15	3,4
Mali Carevdar	94	91	89	71	59	43	31	-12	-27,9	12	3,8	9	3,4
Mali Potočec	202	201	194	193	165	173	165	-8	-4,6	62	2,8	55	3,0
Mali Raven	79	74	70	59	43	19	25	+6	+31,6	16	1,2	12	2,1
Marinovec	222	214	207	196	172	151	111	-40	-26,5	45	3,6	37	3,0
Mičijevac	143	144	164	92	84	79	65	-14	-17,7	29	2,7	27	2,4
Novaki Ravenski	226	226	220	217	184	163	187	+24	+14,7	43	3,8	50	3,7
Novi Bošljani	265	273	266	220	162	116	102	-14	-12,1	35	3,3	37	2,8
Novi Đurđić	-	222	246	202	195	174	150	-24	-13,8	52	3,5	48	3,1
Osijek Vojakovački	475	474	494	394	312	274	218	-56	-20,4	84	3,3	67	3,3
Pavlovec Ravenski	172	174	157	145	140	142	110	-32	-22,5	32	4,4	33	3,3
Pesek	280	290	341	330	429	201	261	+60	+29,9	58	3,5	74	3,5
Podbrđani Vojakovački	87	83	120	109	81	69	60	-9	-13,0	22	3,1	17	3,5
Podgajec	282	275	258	262	244	221	207	-14	-6,3	59	3,7	55	3,8
Poljana Križevačka	291	348	407	461	355	377	385	+8	+2,1	107	3,5	103	3,7
Povelić	322	310	286	243	187	129	100	-29	-16,3	42	3,1	29	3,5
Prikraj Križevački	187	206	210	241	212	230	223	-7	-3,0	65	3,5	70	3,2
Ruševac	343	345	340	293	295	212	199	-13	-6,1	56	3,8	46	4,3
Srednji Dubovec	205	188	178	152	139	127	111	-16	-12,6	35	3,6	34	3,3
Stara Ves Ravenska	109	113	96	102	96	73	53	-20	-27,4	22	3,3	18	3,0
Stari Bošljani	200	181	187	172	156	123	110	-13	-10,6	34	3,6	27	4,1
Sv. Helena	456	460	451	425	398	372	353	-19	-5,1	88	4,2	90	3,9
Sv. Martin	150	145	139	126	110	94	92	-2	-2,1	31	3,0	27	3,4
Špiranec	287	284	280	241	209	203	172	-31	-15,3	51	4,0	55	3,1
Većeslavec	344	327	302	277	212	190	159	-31	-16,3	55	3,5	42	3,8
V. Sesvete	214	238	190	174	163	117	100	-17	-14,5	37	3,2	35	2,9
V. Potočec	433	440	454	439	418	423	423	0	0	119	3,6	124	3,4
V. Raven	411	427	417	381	319	296	267	-29	-9,8	86	3,4	88	3,0
Vojakovac	459	467	454	472	445	321	276	-45	-14,0	95	3,4	86	3,2
Vujići Vojakovački	116	133	116	90	79	61	52	-9	-14,8	19	3,2	18	2,9
Žibrinovec	197	202	188	158	144	134	131	-3	-2,2	31	4,3	29	4,5
DRNJE	2.591	2.661	2.633	2.447	2.362	2.244	2.181	-63	-2,8	691	3,2	681	3,2
Botovo	356	412	392	376	322	300	331	+31	+10,3	106	2,8	110	3,0
Drnje	1.226	1.250	1.272	1.180	1.174	1.158	1.149	-9	-0,8	363	3,2	365	3,2
Torčec	1.009	999	969	891	866	786	701	-85	-10,8	222	3,2	206	3,4
ĐELEKOVEC	2.861	2.870	2.716	2.404	2.165	1.953	1.850	-103	-5,3	607	3,2	586	3,2
Đelekovec	2.059	2.036	1.944	1.743	1.586	1.451	1.395	-56	-3,9	457	3,2	445	3,1

Imbrovec	802	834	772	661	579	502	455	-47	-9,4	150	3,3	141	3,2
FERDINANDOVAC	2.351	2.515	2.339	2.050	1.772	2.293	2.130	-163	-7,1	724	3,2	666	3,2
Brodić	479	436	387	282	192	138	128	-10	-7,2	61	2,3	50	2,6
Ferdinandovac	1.872	2.079	1.952	1.768	1.582	2.155	2.002	-153	-7,1	663	3,3	616	3,3
GOLA	5.564	5.211	4.675	4.138	3.545	3.165	2.773	-392	-12,4	1.042	3,0	875	3,2
Gola	1.688	1.554	1.397	1.254	1.137	1.102	1.002	-100	-9,1	364	3,0	308	3,3
Gotalovo	815	798	733	629	511	478	407	-71	-14,9	164	2,9	141	2,9
Novačka	982	910	789	644	517	428	394	-34	-7,9	135	3,2	107	3,7
Otočka	530	472	425	377	313	310	248	-62	-20,0	107	2,9	76	3,3
Ždala	1.549	1.477	1.331	1.234	1.067	847	722	-125	-14,8	272	3,1	243	2,7
GORNJA RIJEKA	3.442	3.513	3.399	2.919	2.749	2.330	2.048	-282	-12,1	611	3,8	571	3,6
Barlabaševac	48	45	50	41	35	29	25	-4	-13,8	8	3,6	8	3,1
Deklešanec	226	213	200	173	167	151	141	-10	-6,6	39	3,9	36	3,9
D. Rijeka	474	479	447	380	315	281	247	-34	-12,0	69	4,1	63	3,9
Dropkovec	335	370	358	325	272	222	190	-32	-14,4	54	4,1	60	3,2
Fajrovec	172	175	177	153	140	112	100	-12	-10,7	30	3,7	26	3,8
Fodrovec	115	114	110	109	104	91	86	-5	-5,5	21	4,3	20	4,3
Gornja Rijeka	581	608	577	498	492	450	391	-59	-13,1	130	3,5	115	3,4
Kolarec	343	365	335	286	253	219	183	-36	-16,4	59	3,7	51	3,6
Kostanjevec	431	437	458	372	389	317	286	-31	-9,8	90	3,5	83	3,5
Lukačevac	58	64	64	66	47	33	25	-8	-24,2	12	2,8	10	2,5
Nemčevac	132	123	124	105	62	46	29	-17	-36,9	14	3,3	11	2,6
Pofuki	343	345	338	282	269	242	220	-22	-9,1	59	4,1	59	3,7
Štrigovec	78	63	53	45	60	51	42	-9	-17,6	10	5,1	10	4,2
Vukšinec	106	112	108	84	84	86	83	-3	-3,5	16	5,4	19	4,4
HLEBINE	2.602	2.543	2.500	2.234	1.843	1.606	1.521	-85	-5,3	541	3,0	529	2,9
Gabajeva Greda	662	679	683	506	262	211	186	-25	-11,8	79	2,7	103	1,8
Hlebine	1.940	1.864	1.817	1.728	1.581	1.395	1.335	-60	-4,3	462	3,0	426	3,1
KALINOVAC	2.652	2.712	2.552	2.308	1.987	1.852	1.757	-95	-5,1	605	3,1	555	3,2
Batinske	400	404	352	320	282	193	112	-81	-42,0	81	2,4	39	2,9
Kalinovac	2.252	2.308	2.200	1.988	1.705	1.659	1.602	-57	-3,4	524	3,2	499	3,2
Molvice	-	-	-	-	-	-	43	-	-	-	-	17	2,6
KALNIK	2.696	2.695	2.698	2.458	2.195	1.929	1.663	-266	-13,8	467	4,1	436	3,8
Borje	208	208	210	189	176	157	153	-4	-2,5	34	4,6	35	4,4
Kalnik	744	749	734	645	621	530	439	-91	-17,2	141	3,8	123	3,6
Kamešnica	371	397	390	364	314	275	224	-51	-18,5	62	4,4	57	3,9
Obrež Kalnički	276	284	293	269	232	199	180	-19	-9,5	48	4,1	43	4,2
Popovec Kalnički	123	115	126	120	117	135	107	-28	-20,7	21	6,4	22	4,9
Potok Kalnički	361	369	357	330	290	233	216	-17	-7,3	48	4,9	51	4,2
Šopron	196	191	206	211	173	183	188	+5	+2,7	43	4,3	48	3,9
Vojnovec Kalnički	417	382	382	330	272	217	156	-61	-28,1	70	3,1	57	2,7
KLOŠTAR PODRAVSKI	4.769	4.849	4.753	4.453	4.178	3.893	3.647	-246	-6,3	1.146	3,4	1.204	3,0
Budančevica	643	634	615	583	530	583	531	-52	-8,9	181	3,2	165	3,2
Kloštar Podravski	1.857	1.846	1.974	1.901	1.853	1.773	1.736	-37	-2,1	501	3,5	584	3,0
Kozarevac	1.112	1.126	1.098	961	841	711	603	-108	-15,2	223	3,2	207	2,9
Prugovac	1.157	1.143	1.066	1.008	954	826	777	-49	-5,9	241	3,4	248	3,1

KOPRIVNIČKI BREGI	2.582	2.819	3.171	3.070	2.816	2.706	2.625	-81	-3,0	857	3,2	848	3,1
Glogovac	791	968	1.082	1.038	818	804	937	+133	+16,5	271	3,0	320	2,9
Jeduševac	170	171	182	179	159	142	123	-19	-13,4	42	3,4	38	3,2
Koprivnički Bregi	1.621	1.680	1.907	1.854	1.759	1.760	1.565	-195	-11,1	544	3,2	490	3,2
KOPRIVNIČKI IVANEC	3.395	3.429	3.336	3.107	2.843	2.574	2.410	-164	-6,4	698	3,7	673	3,6
Botinovec	332	328	323	303	276	213	197	-16	-7,5	60	3,6	59	3,3
Goričko	203	203	214	212	179	167	145	-22	-13,2	46	3,6	47	3,1
Koprivnički Ivanec	1.641	1.677	1.636	1.542	1.510	1.369	1.326	-43	-3,1	366	3,7	363	3,7
Kunovec	933	936	884	820	738	676	594	-82	-12,1	181	3,7	165	3,6
Pustakovec	286	285	279	230	190	149	148	-1	-0,7	45	3,3	39	3,8
LEGRAD	5.701	5.611	5.268	4.549	4.709	3.200	2.855	-345	-10,8	1.103	2,9	1.027	2,8
Antolovec	240	235	207	211	123	123	98	-25	-20,3	41	3,0	44	2,2
Kutnjak	732	697	685	589	472	416	332	-84	-20,1	147	2,8	119	2,8
Legrad	2.612	2.586	2.479	2.110	2.671	1.405	1.276	-129	-9,2	506	2,8	486	2,6
Mali Otok	284	293	274	241	221	181	180	-1	-0,6	65	2,8	59	3,1
Selnica Podravska	648	658	618	533	444	374	353	-21	-5,6	128	2,9	115	3,1
V. Otok	598	571	495	422	390	375	339	-36	-9,6	120	3,1	112	3,0
Zablatje	587	571	510	443	388	326	277	-49	-15,0	96	3,4	92	3,0
MOLVE	3.372	3.220	3.076	2.952	2.622	2.487	2.402	-85	-3,4	730	3,4	721	3,3
Čingi-Lingi	-	-	-	-	-	-	9	-	-	-	-	6	1,5
Molve	1.854	1.813	1.784	1.741	1.557	1.596	1.548	-48	-3,0	481	3,3	471	3,3
Molve Grede	445	428	375	390	374	315	306	-9	-2,8	88	3,6	86	3,6
Repaš	1.073	979	917	821	691	576	539	-37	-6,4	161	3,6	158	3,4
NOVIGRAD PODRAVSKI	4.969	4.970	4.746	4.373	3.800	3.329	3.177	-152	-4,6	1.140	2,9	1.040	3,1
Borovljani	368	401	388	353	310	282	253	-29	-10,3	103	2,7	83	3,1
Delovi	482	470	440	391	352	304	273	-31	-10,2	98	3,1	83	3,3
Javorovac	275	215	192	160	134	109	94	-15	-13,8	34	3,2	31	3,0
Novigrad Podravski	3.096	3.085	2.929	2.751	2.406	2.173	2.179	+6	+0,3	751	2,9	713	3,1
Plavšinac	311	315	320	230	212	157	131	-26	-16,6	53	3,0	47	2,8
Srdinac	127	123	118	129	86	61	37	-24	-39,3	23	2,7	15	2,5
Vlaislav	310	361	359	359	300	243	210	-33	-13,6	78	3,1	68	3,1
NOVO VIRJE	2.745	2.719	2.531	2.182	1.873	1.601	1.414	-187	-11,7	502	2,8	461	3,1
Novo Virje	2.745	2.719	2.531	2.182	1.873	1.601	1.414	-187	-11,7	502	2,8	461	3,1
PETERANEC	4.104	4.020	3.904	3.485	3.800	2.954	2.869	-85	-2,9	967	3,1	927	3,1
Komatnica	272	280	256	183	141	107	77	-30	-28,0	34	3,2	31	2,5
Peteranec	2.029	2.001	1.954	1.758	1.694	1.571	1.490	-81	-5,2	501	3,1	473	3,2
Sigetec	1.803	1.739	1.694	1.544	1.365	1.276	1.302	+26	+2,0	432	3,0	423	3,1
PODRAVSKE SESVETE	2.965	2.902	2.682	2.510	2.202	1.957	1.787	-170	-8,7	642	3,1	613	2,9
Podravske sesvete	2.965	2.902	2.682	2.510	2.202	1.957	1.787	-170	-8,7	642	3,1	613	2,9
RASINJA	6.120	6.266	6.275	5.551	4.720	4.027	3.873	-154	-3,8	1.274	3,2	1.217	3,2
Belanovo Selo	113	111	103	94	74	58	53	-5	-8,6	18	3,2	18	2,9
Cvetkovec	370	371	370	336	284	262	253	-9	-3,4	80	3,3	87	2,9
Duga Rijeka	308	335	343	272	212	201	173	-28	-13,9	53	3,8	46	3,8
Gorica	318	305	289	242	196	163	149	-14	-8,6	49	3,3	47	3,2
Grbaševac	135	129	134	96	65	47	62	+15	+31,9	18	2,6	16	3,9
Ivančec	143	149	160	120	86	68	69	+1	+1,5	24	2,8	23	3,0

Koledinec	364	364	329	301	248	206	225	+19	+9,2	61	3,4	63	3,6
Kuzminec	641	624	614	530	451	365	334	-31	-8,5	118	3,1	106	3,2
Ludbreški Ivanec	152	174	169	132	99	94	87	-7	-7,5	24	3,9	25	3,5
Lukovec	107	130	124	106	78	55	51	-4	-7,3	20	2,8	20	2,6
M. Rasinjica	74	79	80	54	42	41	42	+1	-2,4	10	4,1	9	4,7
M. Rijeka	119	123	124	91	58	36	29	-7	-19,4	13	2,8	10	2,9
Prkos	120	133	125	122	97	91	73	-18	-19,8	23	4,0	21	3,5
Radeljevo Selo	147	177	171	171	144	124	125	+1	+0,8	32	3,9	34	3,7
Rasinja	1.251	1.272	1.290	1.204	1.090	927	973	+46	+5,0	319	2,9	310	3,1
Ribnjak	122	129	144	133	127	88	62	-26	-29,6	26	3,4	23	2,7
Subotica Podravska	838	822	824	747	719	655	638	-17	-2,6	224	2,9	217	2,9
V. Rasinjica	72	81	59	60	35	35	28	-7	-20,0	8	4,4	9	3,1
V. Grabričani	191	212	212	202	168	144	113	-31	-21,5	39	3,7	35	3,2
V. Poganac	452	471	527	470	389	310	278	-32	-10,3	100	3,1	84	3,3
Vojvodinec	83	85	84	68	58	57	56	-1	-1,8	15	3,8	14	4,0
SOKOLOVAC	6.214	6.416	6.715	5.941	4.999	4.366	4.067	-299	-7,4	1.322	3,3	1.228	3,3
Brdani Sokol.	139	149	141	119	84	74	63	-11	-14,9	17	4,4	16	3,9
Domaji	211	236	234	235	251	223	191	-32	-14,4	61	3,7	57	3,4
D. Velika	251	259	240	160	147	124	113	-11	-8,9	41	3,0	37	3,1
Donjara	59	57	74	204	44	32	28	-4	-12,5	9	3,6	9	3,1
D. Maslarac	164	158	159	136	116	102	83	-19	-18,6	30	3,4	24	3,5
G. Velika	224	203	213	186	149	130	110	-20	-15,4	36	3,6	35	3,1
G. Maslarac	115	110	99	79	62	63	51	-12	-19,1	17	3,7	13	3,9
Grdak	145	194	207	153	145	116	98	-18	-15,5	35	3,3	33	3,3
Hudovljani	253	251	248	220	197	171	153	-18	-10,5	51	3,4	47	3,3
Jankovac	150	165	164	110	86	71	55	-16	-22,5	27	2,6	21	2,6
Kamenica	194	200	202	118	82	43	32	-11	-25,6	16	2,7	13	2,4
Ladislav Sokol.	240	255	226	188	167	167	136	-31	-18,6	38	4,4	35	3,9
Lepavina	112	64	70	78	68	274	291	+17	+6,2	91	3,0	88	3,3
M. Branjska	66	117	128	92	84	63	64	+1	+1,6	13	4,9	13	4,9
M. Mučna	280	219	205	182	140	120	112	-8	-6,7	37	3,2	33	3,4
M. Botinovac	52	53	52	30	31	29	28	-1	-3,5	8	3,6	8	3,5
M. Grabičani	191	258	410	404	434	209	213	+4	+1,9	69	3,0	64	3,3
M. Poganac	171	190	194	169	163	159	143	-16	-10,1	50	3,2	47	3,0
Miličani	234	239	253	244	186	173	158	-15	-8,7	54	3,2	49	3,2
Paunovac	82	97	98	84	50	41	41	0	0	15	2,7	13	3,2
Peščenik	292	277	262	208	161	123	100	-23	-18,7	39	3,2	32	3,1
Prnjavor Lepav.	118	106	113	93	89	83	81	-2	-2,4	21	4,0	18	4,5
Rijeka Kopr.	276	290	269	243	182	111	88	-23	-20,7	36	3,1	29	3,0
Rovištanci	188	164	169	160	123	109	71	-38	-34,9	36	3,0	24	3,0
Sokolovac	589	599	685	601	600	547	590	+43	+7,9	180	3,0	188	3,1
Srijem	336	382	427	342	321	258	224	-34	-13,2	69	3,7	65	3,5
Široko selo	107	109	113	97	58	47	33	-14	-29,8	9	5,2	8	4,1
Trnovac Sokol.	167	178	180	150	132	120	120	0	0	32	3,8	29	4,1
V. Branjska	105	100	101	71	60	46	64	+18	+39,1	14	3,3	15	4,3
V. Mučna	484	500	537	479	415	367	374	+7	+1,9	119	3,1	121	3,1

V. Botinovac	160	171	161	144	118	107	96	-11	-10,3	38	2,8	32	3,0
Vrhovac Sokol.	59	66	81	72	54	64	63	-1	-1,6	14	4,6	13	4,9
SVETI IVAN ŽABNO	8.492	8.577	8.416	7.624	6.602	6.000	5.804	-196	-3,3	1.817	3,3	1.714	3,4
Brdo Cirkvensko	270	254	257	201	175	128	140	+12	+9,4	44	2,9	46	3,0
Brezovljani	507	514	508	474	443	363	343	-20	-5,5	111	3,3	100	3,4
Cepidlak	393	400	418	322	258	222	180	-42	-18,9	68	3,3	57	3,2
Cirkvena	1.025	973	964	809	698	626	599	-27	-4,3	186	3,4	175	3,4
Hrsovo	350	355	355	320	279	242	268	+26	+10,7	72	3,4	73	3,7
Kendelovec	249	239	219	215	181	192	187	-5	-2,6	54	3,6	54	3,5
Kuštani	141	154	143	156	131	129	138	+9	+7,0	40	3,2	39	3,5
Ladinec	260	259	261	206	201	168	184	+16	+9,5	58	2,9	54	3,4
Markovac Križevački	174	188	175	168	167	161	180	+19	+11,8	46	3,5	44	4,1
Novi Glog	200	206	218	197	165	146	176	+30	+20,6	46	3,2	50	3,5
Predavec Križevački	127	134	126	123	97	123	118	-5	-4,1	42	2,9	37	3,2
Raščani	316	341	334	258	201	155	133	-22	-14,1	52	3,0	41	3,2
Sv. Ivan Žabno	1.251	1.339	1.351	1.371	1.196	1.286	1.321	+35	+2,7	418	3,1	413	3,2
Sv. Petar Čvrstec	1.678	1.675	1.543	1.382	1.131	956	790	-166	-17,4	271	3,5	242	3,3
Škrinjari	232	216	216	219	283	236	238	+2	+0,9	66	3,6	66	3,6
Trema	1.319	1.330	1.328	1.203	996	867	809	-58	-6,7	243	3,6	223	3,6
SVETI PETAR OREHOVEC	8.615	8.189	8.020	7.443	6.288	5.684	5.154	-530	-9,3	1.396	4,1	1.286	4,0
Bočkovec	434	444	431	401	367	357	305	-52	-14,6	81	4,4	72	4,2
Bogačevo	118	114	96	112	109	94	103	+9	+9,6	21	4,5	25	4,1
Bogačevo Rfiječko	231	218	206	166	155	123	89	-34	-27,6	34	3,6	28	3,2
Brdo Orehovečko	76	74	64	62	54	52	49	-3	-5,8	13	4,0	12	4,1
Brezje Miholečko	250	240	232	216	198	187	166	-21	-11,2	41	4,6	40	4,2
Brežani	46	57	58	52	47	37	37	0	0	11	3,4	9	4,1
Črnčevac	212	209	210	223	188	159	158	-1	-0,6	40	4,0	41	3,9
Dedina	354	348	334	319	275	249	234	-15	-6,0	56	4,5	51	4,6
D. Fodrovec	299	274	281	267	256	206	195	-11	-5,3	44	4,7	45	4,3
Ferežani	228	228	229	223	175	157	128	-29	-18,5	42	3,7	32	4,0
Finčevac	145	146	145	138	124	114	109	-5	-4,4	27	4,2	30	3,6
Gorica Miholečka	102	111	110	95	79	54	54	0	0	15	3,6	14	3,9
G. Fodrovec	248	229	246	249	231	205	186	-19	-9,3	44	4,7	42	4,4
Gregurovec	424	405	395	354	304	258	262	+4	+1,6	66	3,9	63	4,2
Guščerovec	263	269	276	278	247	209	179	-30	-14,4	60	3,5	52	3,4
Hižanovec	284	284	271	225	156	140	126	-14	-10,0	42	3,3	36	3,5
Hrgovec	55	57	61	44	42	34	24	-10	-29,4	8	4,3	7	3,4
Kapela Ravenska	200	181	160	134	119	101	96	-5	-4,6	30	3,4	23	4,2
Kusijevec	140	141	119	108	105	88	89	+1	+1,1	17	5,2	21	4,2
Međa	263	273	261	255	238	216	192	-24	-11,1	54	4,0	48	4,0
Miholec	620	596	581	538	510	467	408	-59	-12,6	111	4,2	101	4,0
Mikovec	99	95	90	90	85	78	81	+3	+3,9	21	3,7	19	4,3
Mokrice Miholečke	316	314	300	282	246	189	153	-36	-19,1	45	4,2	37	4,1
Orehovec	396	410	423	398	130	116	129	+13	+11,2	30	3,9	26	5,0
Piškovec	75	77	80	78	70	55	44	-11	-20,0	13	4,2	12	3,7
Podvinje Miholečko	121	124	128	105	89	76	53	-23	-30,3	21	3,6	14	3,8

Rovci	106	88	99	82	35	22	24	+2	+9,1	9	2,4	7	3,4
Sela Ravenska	156	166	153	130	116	98	86	-12	-12,2	28	3,5	22	3,9
Selanec	261	249	263	235	222	222	187	-35	-15,8	49	4,5	46	4,1
Selnica Miholečka	154	149	138	118	107	100	90	-10	-10,0	22	4,6	22	4,1
Sv. Petar Orehovec	396	410	423	398	326	307	309	+2	+0,7	85	3,6	78	4,0
Šalamunovec	72	75	77	71	61	64	58	-6	-9,4	14	4,6	13	4,5
Vinarec	309	292	261	268	253	217	190	-28	-12,9	59	3,7	51	3,7
Voljevec Riječki	45	41	39	39	40	35	30	-5	-14,3	7	5,0	7	4,3
Vukovec	184	174	168	162	152	149	124	-25	-16,8	34	4,4	38	3,3
Zaistovec	490	485	465	423	358	326	285	-41	-12,6	76	4,1	75	3,8
Zamladinec	143	142	147	140	126	123	122	-1	-0,8	26	4,7	27	4,5
VIRJE	7.349	7.153	6.791	6.543	5.827	5.435	5.239	-196	-3,6	1.741	3,1	1.712	3,1
D. Zdjelice	196	202	199	162	124	112	100	-12	-12,0	36	3,1	34	2,9
Hampovica	620	588	526	495	424	339	302	-37	-10,9	109	3,1	105	2,9
Miholjanec	759	730	672	614	505	437	400	-37	-8,5	148	3,0	133	3,0
Rakitnica	250	260	231	216	187	158	150	-8	-5,1	50	3,2	50	3,0
Šemovci	971	928	844	790	670	608	584	-24	-4,0	196	3,1	183	3,2
Virje	4.553	4.445	4.319	4.266	3.917	3.781	3.703	-78	-2,1	1.202	3,2	1.207	3,1
ŽUPANIJA	139.834	141.535	142.290	138.558	134.651	130.461	126.539	-3.922	-3,0	40.338	3,2	39.722	3,2

Broj naselja s minimalnim porastom stanovništva (do 3 posto), iznosi 20 (ili 7,6 posto od ukupnog broja naselja), a broj naselja s minimalnim padom iznosi 35 (ili 13,3 posto). Za takva naselja (koja imaju porast ili pad stanovništva do 3 posto) možemo reći da broj stanovnika stagnira - takvih je naselja u zadnjih deset godina u Koprivničko-križevačkoj županiji bilo ukupno 55 ili 20,9 posto od ukupnog broja naselja (ili svako peto naselje).

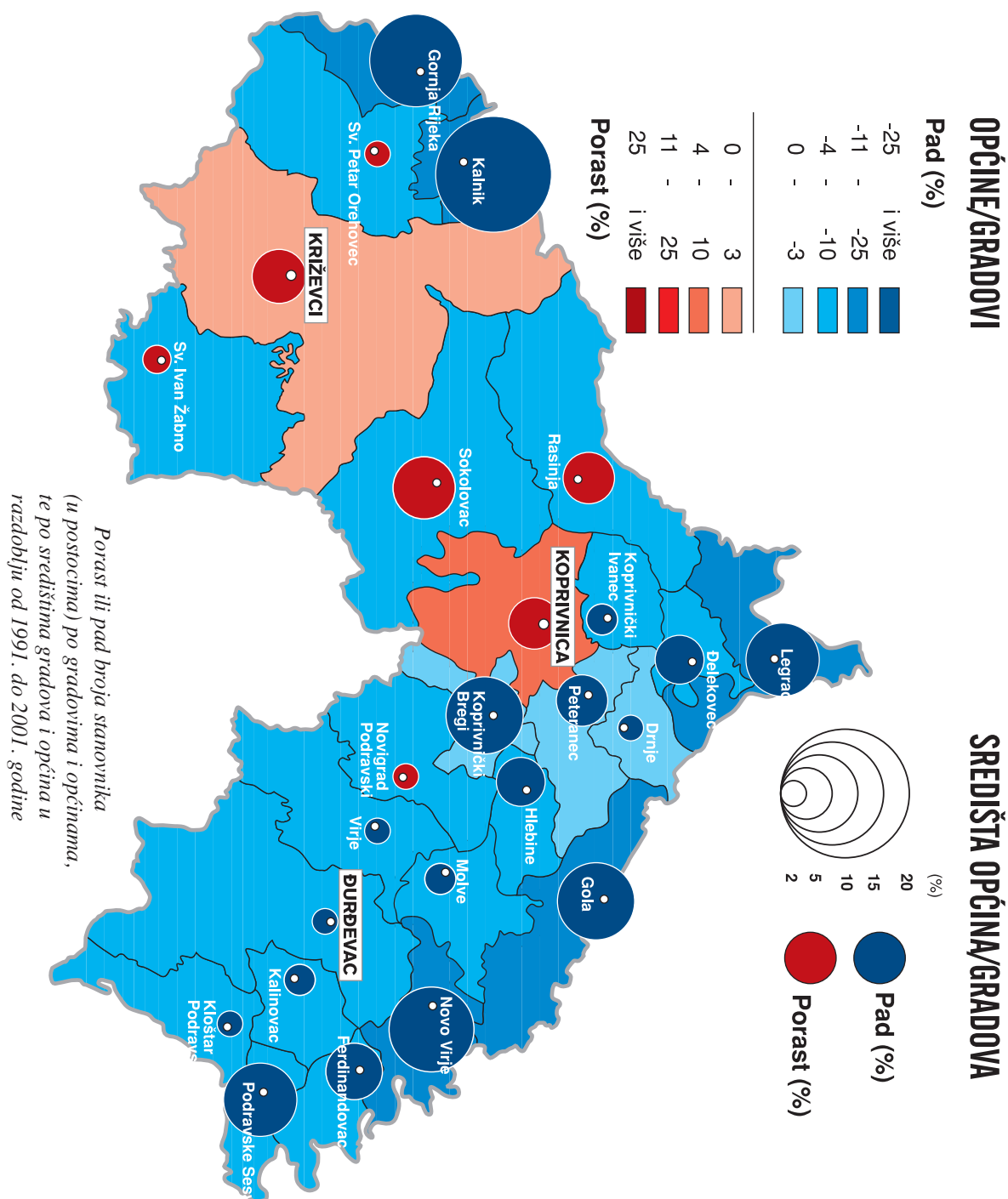
Umjereni porast (od 4 do 10 posto) zabilježilo je 17 naselja (ili 6,4 posto), a umjereni pad čak 65 naselja (ili 24,6 posto). Visoki porast (od 11 do 25 posto) zabilježilo je samo 12 naselja (ili 4,6 posto), a visoko opadanje stanovništva čak 93 naselja (ili 35,2 posto). Konačno, izrazito visok porast broja (više od 26 posto) stanovnika ostvarilo je samo 5 naselja (ili 1,9 posto), ali je zato izrazito visok pad imalo 17 naselja (ili 6,4 posto). Dakle, opadanje broja stanovnika (a u nekim naseljima i preko 26 posto u zadnjih deset godina) pretežita je pojava demografskih kretanja na području Koprivničko-križevačke županije, što je na kraju rezultiralo i padom ukupnog broja žitelja toga prostora.

Dakako, procesi depopulacije (odnosno deagrarizacije i deruralizacije) nisu se odvijali jednakim intenzitetom na cijelom teritoriju Koprivničko-križevačke županije. I ovdje je došlo do dosta *izražene prostorne diferencijacije*. Naselja koja se nalaze na holocenim i würmskim terasama, što je najvrijedniji dio Podravine, bilježe stagnaciju, manji pad ili čak porast broja svojih stanovnika. Dakako, porast uglavnom bilježe naselja koja su blizu urbanih središta (prigradska naselja), te gradovi (Koprivnica i Križevci). Na karti prostorne diferencijacije procesa depopulacije, odlično su istaknute osnovne prometne veze, koje bitno utječu na sliku naseljenosti. Uz glavne prometnice (dakle, uz transversalu Zagreb-Koprivnica i longitudu Varaždin-Virovitica) većina naselja bilježi u zadnjih deset godina blagi porast ili stagnaciju (mali pad) svojega stanovništva. Po tome se također vidi što bi i za demografsku stabilizaciju značila izgradnja kvalitetnije cestovne i željezničke mreže, osobito prema Zagrebu.

S druge strane, gotovo sva ruralna naselja koja su podalje od glavnih prometnica, odnosno od najvažnijih urbanih središta, bilježe izraženiji pad svojega stanovništva. Neka *sela u Kalničkom prigorju, zatim na kvartarnim obroncima Bilogore, te uzduž niskog poloja rijeke Drave, i u zadnjih deset godina zabilježila su izrazito demografsko pražnjenje*. Tome je naročito pridonio niski natalitet, odnosno već odmakli procesi starenja (senilizacije) i druge negativne promjene u kvalitativnoj strukturi. Praktički, ta

su naselja (a njih je mnogo) već u fazi polaganog odumiranja, što se osobito vidi na smanjenju broja školske djece.

Naročito je izražen proces demografskog praznjenja na nekoliko područja Koprivničko-križevačke županije. To je, primjerice, prostor od Koprivničkog Ivanca i Gorice do Podravske Selnice i Legrada, potom gotovo cjelokupni potez dravskoga poloja od Hlebina i Gotalova do Podravnih Sesveta. Demografski izraženo opadaju i sela koja se nalaze na obroncima Bilogore - bilo u Podravini (od Borovljana do Grabrovnice) ili u križevačkom kraju (sjeverno od Svetog Ivana Žabna). Depopulacija

Tablica 5. Usporedni podaci o kretanju broja stanovnika za 1991. i 2001. godinu za gradove i općine na području Koprivničko-križevačke županije. Izvor: Popisi stanovništva za odgovarajuće godine.

GRAD/OPĆINA	1991.	2001.	POSTO	BROJ NASELJA				
			+ -	UKUPNO	PORAST	POSTO	PAD	POSTO
ĐURĐEVAC	9.430	8.961	-5,0	9	1	11,1	8	88,9
KOPRIVNICA	30.108	31.554	+4,8	9	8	88,9	1	11,1
KRIŽEVCI	22.608	22.778	+0,8	60	14	23,3	46	76,7
DRNJE	2.244	2.181	-2,8	3	1	33,3	2	66,7
ĐELEKOVEC	1.953	1.850	-5,3	2	-	-	2	100
FERDINANDOVEC	2.293	2.130	-7,1	2	-	-	2	100
GOLA	3.165	2.773	-12,4	5	-	-	5	100
GORNJA RIJEKA	2.330	2.048	-12,1	14	-	-	14	100
HLEBINE	1.606	1.521	-5,3	2	-	-	2	100
KALINOVAC	1.852	1.757	-5,1	3	-	-	3	100
KALNIK	1.929	1.663	-13,8	8	1	12,5	7	87,5
KLOŠTAR PODRAVSKI	3.893	3.647	-6,3	4	-	-	4	100
KOPRIVNIČKI BREGI	2.706	2.625	-3,0	3	1	33,3	2	66,7
KOPRIVNIČKI IVANEC	2.574	2.410	-6,4	5	-	-	5	100
LEGRAD	3.200	2.855	-10,8	7	-	-	7	100
MOLVE	2.487	2.402	-3,4	4	-	-	4	100
NOVIGRAD PODRAVSKI	3.329	3.177	-4,6	7	1	14,3	6	85,7
NOVO VIRJE	1.601	1.414	-11,7	1	-	-	1	100
PETERANEC	2.954	2.869	-2,9	3	1	33,3	2	66,7
PODRAVSKE SESVETE	1.957	1.787	-8,7	1	-	-	1	100
RASINJA	4.027	3.873	-3,8	21	5	23,8	16	66,2
SOKOLOVAC	4.366	4.067	-7,4	32	6	18,8	26	81,2
SVETI IVAN ŽABNO	6.000	5.804	-3,3	16	8	50,0	8	50,0
SVETI PETAR OREHOVEC	5.684	5.154	-9,3	37	7	18,9	30	81,1
VIRJE	5.435	5.239	-3,6	6	-	-	6	100
ŽUPANIJA	130.461	126.539	-3,0	264	54	20,5	210	79,5

je snažno izražena i u Kalničkom prigorju - na cijelom području od Velikog Podanca na sjeveru do Gornje rijeke i Sv. Petra Orehovca na jugozapadu.

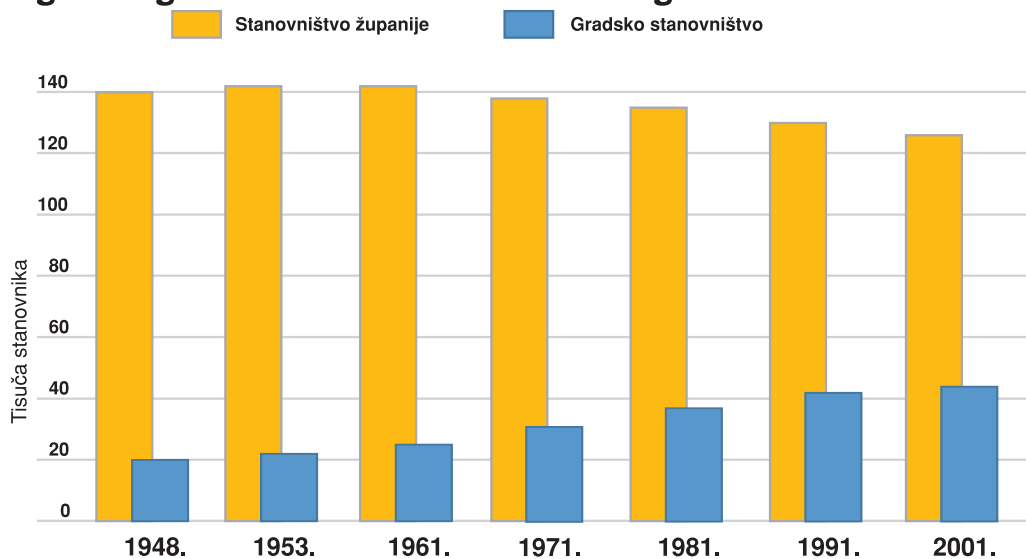
S obzirom da je u većini tih naselja broj stanovnika starijih od 60 (i 65) godina već prešao 20 posto, ona nemaju nikakvog izgleda za prirodnu obnovu stanovništva, a teško je očekivati da će u tim gospodarski pasivnim krajevima doći do mehaničkog priliva žitelja (doseljavanja ili imigracije). Prema tomu, u tim naseljima možemo i u slijedećem desetljeću očekivati daljnju depopulaciju (pa i potpuno nestajanje nekih manjih sela). Prostorna diferencijacija u slici naseljenosti područja Koprivničko-križevačke županije dosta intenzivno nastaviti će se i slijedećih godina.

Ukoliko analiziramo skupne demografske podatke za 25 gradova i općina Koprivničko-križevačke županije, dobit ćemo sličnu sliku prostorne diferencijacije naseljenosti. Od 25 gradova i općina, koliko ih ima na području Županije, samo dva grada (Koprivnica i Križevci) ili 8 posto od ukupnog broja gradova i općina - zabilježila su porast broja stanovnika. Taj je porast najsporiji od svih međupopisnih godina nakon Drugoga svjetskoga rata - Koprivnica (administrativni grad) porasla je za 4,8 posto, a Križevci tek za 0,8 posto. Svih ostalih 23 gradova i općina (ili 92 posto) zabilježili su pad broja stanovnika u zadnjih deset godina. Među njima je i grad Đurđevac (pad za 5,0 posto), te sve ostale

općine. Osobito velik pad broja stanovnika imaju općine na Kalničkom prigorju, Bilogori i u dravskom poloju. Primjerice, stanovništvo općine Novo Virje u zadnjih deset godina opalo je za 11,7 posto, Gornje Rijeke za 12,1 posto, Gole za 12,4 posto, Legrada za 10,8 posto, Kalnika za 13,8 posto, Sv. Petra Orehovca za 9,3 posto, Podravske Sesveta za 8,7 posto, itd. Čak u 12 općina Koprivničko-križevačke županije baš sva naselja zabilježila su pad broja stanovnika u zadnjih deset godina! Negativna demografska tendencija je očita, a u slijedećem razdoblju objektivno ne možemo očekivati pozitivne promjene.

Čak i većina središta (uža područja) gradova i općina bilježe novo opadanje broja stanovnika. Središta gradova i općina ukupno bilježe porast broja stanovnika (osobito do 1991. godine, a potom stagnaciju) - ona su u ukupnom broju stanovnika Županije 1948. sudjelovala sa 43,6 posto, potom 1991. godine 56,9 posto i u 2001. godini sa 58,8 posto. Taj porast ponajprije je ostvaren zahvaljujući demografskom rastu Koprivnice i Križevaca, te znatno sporijem padu broja stanovnika općinskih središta od ostalih pripadajućih naselja.

Kretanje broja stanovnika u Koprivničko-križevačkoj županiji i gradskog stanovništva od 1948. do 2001. godine

Kretanje ukupnog broja te gradskog stanovništva u Koprivničko-križevačkoj županiji od 1948. do 2001. godine (u tisućama stanovnika)

Ako se usporedi 2001. sa 1948. godinom, onda je porast imalo šest središta gradova i općina: Đurđevac, Koprivnica, Križevci, Ferdinandovac, Sokolovac i Sv. Ivan Žabno. Sva ostala općinska središta danas imaju manje stanovnika nego neposredno nakon Drugog svjetskoga rata! Ako se, pak, usporedi 2001. sa 1991. godinom, onda porast stanovnika u zadnjih deset godina bilježi sedam središta gradova i općina: Koprivnica, Križevci, Novigrad podravski, Rasinja, Sokolovac, Sv. Ivan Žabno i Sv. Petar Orehovec. Sva ostala središta gradova (Đurđevac) i općina, zabilježila su pad broja stanovnika.

Tu je vrlo indikativan podatak i o stupnju urbanizacije, odnosno koliko je stanovnika živjelo na području urbanih naselja (užih gradova Koprivnice, Križevaca i Đurđevca) u odnosu na ukupan broj stanovnika Županije. Stupanj urbanizacije od Drugog svjetskog rata do danas značajno je porastao, jer

Tablica 6. Broj stanovnika središta gradova i općina na području Koprivničko-križevačke županije 1948., 1991. i 2001. godine. Izvor: Popisi stanovništva za spomenute godine.

NAZIV SREDIŠTA	1948	1991	2001	2001/1948.		2001/1991.	
ĐURĐEVAC	6.569	6.845	6.703	+134	+2,0	-142	-2,1
KOPRIVNICA	8.663	24.238	25.244	+16.581	+191,4	+1.006	+4,2
KRIŽEVCI	4.933	11.236	11.894	+6.961	+141,1	+658	+5,9
DRNJE	1.226	1.258	1.149	-77	-6,3	-9	-0,8
ĐELEKOVEC	2.059	1.451	1.395	-664	-32,3	-56	-3,9
FERDINANDOVEC	1.872	2.155	2.005	+133	+7,1	-153	-7,1
GOLA	1.688	1.102	1.002	-686	-40,6	-100	-9,1
GORNJA RIJEKA	581	450	391	-190	-32,7	-59	-13,1
HLEBINE	1.940	1.395	1.335	-605	-31,2	-60	-4,3
KALINOVAC	2.252	1.659	1.602	-650	-28,9	-57	-3,4
KALNIK	744	530	439	-305	-41,0	-91	-17,2
KLOŠTAR PODRAVSKI	1.857	1.773	1.736	-121	-6,5	-37	-2,1
KOPRIVNIČKI BREGI	1.621	1.760	1.565	-56	-3,5	-195	-11,1
KOPRIVNIČKI IVANEC	1.641	1.369	1.326	-315	-19,2	-43	-3,1
LEGRAD	2.612	1.405	1.276	-1.336	-51,2	-129	-9,2
MOLVE	1.854	1.596	1.548	-306	-35,8	-48	-3,0
NOVIGRAD PODRAVSKI	3.096	2.173	2.179	-917	-29,6	+6	+0,3
NOVO VIRJE	2.745	1.601	1.414	-1.331	-48,5	-187	-11,7
PETERANEC	2.029	1.571	1.490	-539	-26,6	-81	-5,2
PODRAVSKE SESVETE	2.965	1.957	1.787	-1.178	-39,7	-170	-8,7
RASINJA	1.251	927	973	-278	-22,2	+46	+5,0
SOKOLOVAC	589	547	590	+1	+0,2	+43	+7,9
SVETI IVAN ŽABNO	1.251	1.286	1.321	+70	+5,6	+35	+2,7
SVETI PETAR OREHOVEC	396	307	309	-90	-22,7	+2	+0,7
VIRJE	4.553	3.781	3.703	-850	-18,7	-78	-2,1
UKUPNO SREDIŠTA	60.987	74.272	74.376	+13.389	+22,0	+104	+0,2

su tri grada zabilježila upravo u tom razdoblju najbrži porast svojega stanovništva u povijesti (Koprivnica čak za 191,4 posto, Križevci za 141,1 posto i Đurđevac tek za 2,0 posto).

U tri grada živjelo je 1948. godine tek 20.165 stanovnika ili samo 14,4 posto od stanovništva Koprivničko-križevačke županije. To se sudjelovanje tri grada 1953. povećalo na 15,2 posto, potom 1961. godine na 17,2 posto, pa 1971. godine na 22,3 posto i 1981. godine na 27,8 posto. Ovako brza koncentracija stanovništva u tri grada nastavljena je sve do 1991. godine, kada u njima živi već 42.319 stanovnika ili 32,6 posto od ukupnog stanovništva Županije. Tada, već u trećoj fazi demografske tranzicije, porast broja stanovnika u gradovima znatno je usporen. Naime, u 2001. godini u tri grada Županije izbrojeno je tek 43.841 stanovnik ili 34,6 posto od ukupnog stanovništva Županije.

Ova je stagnacija rasta gradova u zadnjih deset godina bila i očekivana s obzirom na gospodarske i druge promjene koje su se dogodile u tom razdoblju. No, stagnacija doseljavanja u gradske centre (čak uz malen pad broja stanovnika Đurđevca), nije usporila demografsko praznjenje podravnih i prigrorskih sela. Naime, u međuvremenu je snažno opao natalitet, a u selima se razvio proces starenja (senilizacije). Uz to, još je uvijek aktivna emigracija u Zagreb i druga središta izvan Županije. Usprkos

znatnog rasta gradova (pogotovo do 1991. godine), u Koprivničko-križevačkoj županiji još uvijek velika većina stanovništva živi u ruralnim naseljima. U stupnju urbanizacije ova Županija bitno zaostaje iza prosjeka Republike Hrvatske (gdje je u gradovima 1991. godine živjelo 51,8 posto, a 2001. godine 53,1 posto od ukupnog stanovništva).

5. Važniji zaključci

1. Novi popis stanovništva, proveden u Hrvatskoj sa stanjem od 31. ožujka 2001. godine, omogućio je i analizu kretanja broja stanovnika po naseljima na području Koprivničko-križevačke županije. Određeni problemi pojavili su se u realnosti usporedbe 2001. sa prethodnim popisom provedenim 1991. godine. Naime, u popisima nisu korišteni isti kriteriji. No, bez obzira na može bitne metodološke razlike, iznijeti podaci u ovom radu razmjerno su relevantni i što je najvažnije - odražavaju opću sliku novih demografskih procesa koji su se i na ovom području zbivali u prošlih deset godina.

2. Demografski procesi, a pogotovo procesi depopulacije ruralnih naselja (uglavnom zbog pada nataliteta i deruralizacije), koji su se zbivali u prošlih deset godina na području Koprivničko-križevačke županije sastavni su dio općehrvatskih promjena, a pogotovo su identični demografskim mijenama u agrarnom, panonskom dijelu naše zemlje. I u Koprivničko-križevačkoj županiji zabilježen je novi pad ukupnog broja stanovnika (ipak nešto blaži od prosjeka Hrvatske). Takav pad zabilježile su i druge susjedne županije. U tom sklopu zanimljiva je i usporedba s kulturno-povijesnom regijom Podravinom, koja se danas ne nalazi cijela u okviru Koprivničko-križevačke županije. Gravitacijska snaga Varaždina (i Ludbrega) vrlo je jaka, tako da podravska naselja koja se nalaze u Varaždinskoj županiji bilježe manji pad broja stanovnika od podravskih naselja koja se nalaze u Koprivničko-križevačkoj županiji. Prema istoku demografsko praznjenje sve je izraženije, čemu nije mogla izbjeći niti inače gospodarski vrlo dinamična općina Pitomača (koja se nalazi u sastavu Virovitičko-podravske županije).

3. Vremenska analiza kretanja broja stanovnika na području Koprivničko-križevačke županije, ukazuje da je i ovaj prostor u zadnjih pola stoljeća (od kraja Drugoga svjetskoga rata) prošao gotovo sve tri etape demografske tranzicije. Dakle, vrlo aktivni procesi napuštanja sela (deruralizacije) i u ovoj Županiji odvijali su se kroz tri karakteristična razdoblja. 1. Razdoblje kasne dominacije agrara (1945.-1965.) označio je zadnju fazu porasta ukupnog stanovništva, pa i u ruralnim naseljima. 2. Razdoblje intenzivne industrijalizacije (1965.-1990.) označilo je temeljne demografske mijene, uz intenzivni proces deruralizacije, urbanizacije i pada prirodnog priraštaja. 3. Razdoblje gospodarske tranzicije (od 1991. i danas) označava usporeni proces urbanizacije, još veći pad nataliteta (negativni prirodni priraštaj) i nastavak demografskog praznjenja ruralnih naselja (osobito uz Dravu, na Bilogori i Kalniku).

4. Analiza kretanja broja stanovnika po naseljima ukazuje na sve intenzivnije procese depopulacije u najvećem dijelu Koprivničko-križevačke županije. Od 264 naselja, depopulacija je zadnjih deset godina zabilježena u čak 210 ili u 79,5 posto naselja. Vrlo je izražena i prostorna diferencijacija u slici naseljenosti. Zavisno od protezanja glavnih prometnih smjerova, kao i blizine glavnih urbanih središta, stanovništvo sporije ili brže depopulira. Najnepovoljnije je stanje u ruralnim naseljima u poloju rijeke Drave, zatim na Kalničkom prigorju, te na obroncima Bilogore. To potvrđuje i analiza kretanja broja stanovnika u 25 gradova i općina Županije. Dok Koprivnica i Križevci bilježe i dalje značajan demografski rast, ostale općine (pa i grad Đurđevac) zabilježile su značajan pad. Od 1948. do 2001. značajno je porastao stupanj urbanizacije (1948. iznosio je 14,4 posto, a 2001. godine već 34,6 posto). No, u toj Županiji još uvijek većina stanovništva živi u ruralnim naseljima (stupanj urbanizacije za Hrvatsku 2001. godine iznosio je 53,1 posto gradskog stanovništva).

5. S obzirom na dosadašnje demografske procese, kao i poradi gospodarskog stanja Županije, te njezine vrlo slabe prometne povezanosti s ostalim dijelovima Hrvatske, *sa sigurnošću se može pret-*

postaviti da će se dosadašnja negativna demografska kretanja nastaviti i u slijedećem razdoblju. Tako se opravdano očekuje daljnje opadanje nataliteta, sporiji rast (ili čak pad) broja stanovnika i u gradovima i daljnje demografsko praznjenje ruralnih naselja (pa čak i uz potpuno nestajanje manjih sela). Takva negativna demografska kretanja i u Koprivničko-križevačkoj županiji mogu se zaustaviti, ili barem ublažiti, jedino novom gospodarskom i demografskom politikom, te razvojem policentričnog gospodarskog sustava uz ravnomjerniji razvoj svih dijelova Hrvatske.

Izvori i literatura

1. Breznik, Dušan: Demografija - metode i modeli, Beograd 1987.
2. Feletar, Dragutin: Demografske značajke općine Molve, Župa i općina Molve, Molve 1998.
3. Feletar, Dragutin: Geografske, prometne i demografske značajke Ludbreške Podravine, Ludbreg - Ludbreška Podravina, Zagreb 1997.
4. Feletar, Dragutin: Dnevne migracije u Koprivnicu, Geografski glasnik 39, Zagreb 1997.
5. Feletar, Dragutin: Demografsko-gospodarska osnovica novoosnovane Koprivničko-križevačke županije, Podravski zbornik 19-20, Koprivnica 1994.
6. Feletar, Dragutin: Industrija kao faktor promjene prostorne distribucije stanovništva u Podravini, Geografski glasnik 45, Zagreb 1983.
7. Feletar, Dragutin: Podravina I, Koprivnica 1988., 1989.
8. Feletar, Dragutin: Promjene u prostornom rasporedu stanovništva Podravine 1991. Godine, Podravski zbornik 17, Koprivnica 1991.
9. Feletar, Dragutin: Važnost suvremenih prometnih funkcija i razvoj ruralnih centralnih naselja u općini Koprivnica, Podravski zbornik 12, Koprivnica 1986.
10. Feletar, Dragutin, Petrić, Hrvoje: Bibliographia Podraviana, Izbor literature o Podravini, Koprivnica 2001.
11. Friganović, Mladen: Demogeografija, Zagreb 1987.
12. Friganović, Mladen: Promjene u dinamici stanovništva Hrvatske 1948.-1991. kao funkcija urbanizacije, Geografski glasnik 52, Zagreb 1992.
13. Friganović, Mladen, Živić, Dražen: Regionalne različitosti i problemi kretanja stanovništva Hrvatske 1948.-1991., Geografski glasnik 56, Zagreb 1994.
14. Hrženjak, Juraj: Društvena struktura naselja u SR Hrvatskoj, Zagreb 1983.
15. Hrženjak, Juraj: Lokalna samouprava i uprava u Republici Hrvatskoj, Zagreb 1993.
16. Korenčić, Mirko: Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971., Zagreb 1979.
17. Malačić, Juraj: Demografija (teorija, analiza, metode in modeli), Ljubljana 1993.
18. Nejašmić, Ivan: Depopulacija u Hrvatskoj, Zagreb 1991.
19. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Dokumentacija 560, Republički zavod za statistiku, Zagreb 1984.
20. Popis stanovništva 1991., Prvi rezultati po naseljima, Dokumentacija 910, Republički zavod za statistiku, Zagreb 1991.
21. Popis stanovništva 2001., Prvi rezultati po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb 2001.
22. Roca, Zoran: Demografsko-ekološki slom, Zagreb 1987.

23. Serdar, Vladimir: Uvod u statistiku stanovništva, Zagreb 1953.
24. Wertheimer-Baletić, Alica: Stanovništvo Hrvatske, Zagreb 1971.
25. Wertheimer-Baletić, Alica: Demografija, Zagreb 1982.
26. Wertheimer-Baletić, Alica: Posttranzicijska etapa u razvoju stanovništva (opća i metodološka razmatranja), Ekonomski pregled 7-8, Zagreb 1992.
27. Wertheimer-Baletić, Alica: Stanovništvo i razvoj, Zagreb 1999.

Summary

CHANGES IN SPATIAL DISPOSITION OF POPULATION, COUNTRY OF KOPRIVNICA-KRIZEVCI - A REVIEW OF 1991-2001 PERIOD

By Dragutin Feletar

The article provides an analysis on growth of population and trends in towns and places of Koprivnica-Krizevci County in census polls from 1948 until the latest poll in 2001. It particularly reviews the last decade. The introduction deals with methodology and provided comparisons with other Croatian countries, as well as with Croatia in general.

The growth of population in the country Koprivnica-Krizevci is analyzed throughout three periods of demographic transition:

- 1. Late domination of agrarian processes (1945-1965)*
- 2. Intensive industrialization (1965-1990)*
- 3. Economic and social restructure (since 1991)*

In the last decade, Koprivnica-Krizevci country registered a decrease in population- for 3022 inhabitants or 3,0 percent. Furthermore, the age structure, as well as some others too, worsened. The processes of depopulation of most rural settlements continued in the past decade too, in particular those places alongside River Drava, on the foothills of Bilogora and Kalnik etc.

From the total of 264 settlements in the country, only 54 of them, or 20,5 percent witnessed an increase in population, mostly up to 5 percent.

On the other hand, 210 settlements in the country, or 79,5 percent suffers a decrease in population, some even up to 30 percent of their population.

From the total of 25 towns and municipalities in the country, only 2 of them, or 8%, experienced an increase in population. If we set aside town centers and/or municipality seats, only 6 altogether, or 24% have an increase in population.

Therefore, the latest 2001 census poll shows very unfavorable demographic trends in Koprivnica-Krizevci country, both in number of inhabitants and in population structure as well.

This is why we need a completely new demographic policy altogether.

PARTNERSHIPS, NETWORKS, ALLIANCES - NEW STRATEGIC OPPORTUNITIES FOR CROATIAN FIRMS

Dr. sc. Darko TIPURIĆ

Ekonomski fakultet

Zagreb

Mr.sc. Goran MARKULIN

»Podravka« Koprivnica

Primljeno 10. 10. 2001.

Prihvaćeno 10. 11. 2001.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC: 65.012.26 (497.5)

65.012.4 (497.5)

338 (497.5)

Pregledni članak

Review

Summary

The article sheds a new light on the recent economic developments in the world, particularly during the past two years, with a special stress on the circumstances in Croatia.

Strategic alliances represent the fastest growing trend within the world industry, and small economies, being under ever increasing pressure of globalisation developments and thus becoming more and more vulnerable, through local or international strategic alliances get a chance to preserve their authenticity and identity.

The resources are becoming either costlier or scarcer, so their aggregation through alliances provides synergy effects necessary for successful survival, development, and growth in an increasingly competitive environment. There is always the creation of added-value in the background, which the market will recognise through a win-win relationship, and the ultimate goal is bringing satisfaction and prosperity for all the participants along the value-chain.

Besides the opportunities, the article describes in a very clear way the disadvantages and traps of economic alliances. The specific value of the article, and there lies its main scientific contribution, stays in the reference to the Croatian economic reality, and to the perspectives the entrance into strategic alliances opens on the local or international level considering the prevailing positive attitude expressed among the interviewed.

Taking into consideration all said before, the conclusion is that this article can be declared as an original scientific one.

Key words: Partnerships, strategic alliances, networks, shared resources, competition, new markets, management

Ključne riječi: Savezi, udruženja, strateška partnerstva, mreže, zajedničko korištenje resursa, konkurencija, nova tržišta, menadžment.

1. Strengthening of firms' competitiveness through strategic alliances

The strategic alliances are perhaps the most important component of global economy of our times (Kale, Singh, Permuter, 2000). The research studies confirm that strategic alliance have been intensely used as strategic instruments. The companies enter strategic alliances with other companies in order to improve their own competitive position using the resources others possess and/or which can be developed in cooperation with other business subjects. The cooperation between the companies creates the new outlook towards the world because it substitutes the company as the basic source of the economic strength. The examples of cooperation in global economy are numerous. General Motors and Toyota, for example, together produce and assemble the cars world-wide. Siemens and Philips develop the production of semiconductors; Canon and Kodak work together on photocopiers, Thompson from France and JVC from Japan produce the VCRs together.

If the cooperation is executed with clear strategy and goals on the long-term basis and is connected with the strategic activities of the partner companies which remain legally independent we talk about the strategic partnership. The strategic partnerships represent today one of the fastest growing trends in world industry. The recent research of Booz-Allen & Hamilton showed that, in the last two years, almost 20,000 different strategic alliances have been established. From 1990 to 1996 almost 36,000 strategic alliances have been established between the industries involved in information technology only (*Booz-Allen&Hamilton Surveys 1997*).

The strategic alliance implies the mutual effort of two or more companies in realization of the previously agreed goals (Haroch, 2000). It represents the connection with the competitor, supplier or customer in which, by combining the advantages and strengths of the partner; better competitive position on global world market is achieved. As Gomes-Casseres (1997, p. 59) pointed out *»alliances fill the wide gap between these two extremes - they unique way to govern incomplete contracts between separate parties«*.

Strategic alliance is *»an agreement between two or more organizations to work together and/or share resources for the benefit of the parties of the alliance«* (Drago, 1997, p. 53); *»the pooling of specific resources and skills by the cooperating organizations in order to achieve common goals, as well as goals specific to the individual partners«* (Varadarajan & Cunningham, 1995, p. 285); *»long-term, explicit contractual agreement pertaining to an exchange and/or combination of some, but not all, of a firm's resources with one or more firms«* (Burger, Hill & Kim, 1993, p. 419). Strategic alliance differs for other type of collaborative arrangements because *»it occurs in the context of company's long-term plans and seeks to improve the competitive standing in either domestic or international markets«* (Clarke-Hill, Robinson & Bailey, 1998, p. 300).

The strategic alliances can be simple, with two partner companies which share the technological and/or marketing resources, but also very complex and include numerous companies from various countries. The companies can belong to different strategic alliances according to the same or different strategic businesses or dimensions.

The alliances are not exclusively reserved for global business giants only. The strategy of completely independent market activities is today the most risky and at least prospective for long term success. It is more difficult for firms to remain self-sufficient in an international business environment that demands both focus and flexibility (Morrison & Mezentseff, 1997, p. 351). The difficulties in realization of the approach to the international market, in realization of sufficient economy of scale and scope as well as the major progress in production and technology lead the companies to cooperation.

The partnership between the companies becomes, in itself, the effective strategy for the overcoming of the gaps in the know-how, resources and abilities in order to realize the competitiveness on global markets. It all leads to the present day appearance of economy: the intertwining and interconnection of

the companies exists together with ever-growing giants of the competitiveness in the struggle for »future markets«.

Different interpretations and definitions of the strategic alliances contain several common elements.

Primarily, all alliances are made by, at least, two partners who cooperate in order to realize the common goals. The strategic alliance thus implies the mutual effort of two or more companies in realization of the previously agreed goals. That is why the syntagma »the marriage between two companies« is often used for the strategic alliances. This analogy emotionally represents the purpose of the alliance for the partners: »together in good and evil, till death do us part« (Doz & Hamel, 1998, p. 30).

The alliances are based on the reciprocity: the partners take over, change or integrate the specific business resources for their own benefit (Cauleyterra, 1994, p. 4). The earlier competitors on the market become often partners in the alliance. Over half of the total number of the alliances established in the past few years is made between the competitors. The situations occur when the companies are the partners in one business activity and competitors in another one. Here we must add the possibility of alliances with various companies from different industries, such as PepsiCo, and the motive theatres' chain of Warner Bros. International Theatres. Coca-Cola and the Indian TV network established Channel V in order to promote Coca-Cola on Indian market as the essential soft drink connected with music.

The industries and markets change their structures by increasing the importance of strategic alliances. The alliances between companies are established in order to achieve mutual goals of partner companies. We can say that the companies as well as the strategic alliances are, in fact, different forms (organizational and inter-organizational) with the same purpose: to form and supervise the competence in order to achieve the competitive abilities which enable the maximisation of economic results.

The individual companies today are only one of the forms of competition agents. The ever-growing importance of the alliance in the global economy completely transforms the competition in industry; the most important competitors in industry are not longer the companies but the so-called *collective competitors*. In modern industries, the actors of the market rivalry are the alliances of companies in their different forms: bilateral alliances, triads and multiple alliances. The groups of competitors are the factors of the economic behaviour on the market and consist of more than one company in market environment, which is larger than only one player is (Gomes-Casseras, 1996, p. 6).

The alliances are not formal organizations but coalitions between the companies with different goals and interests so they behave quite different competitively. The essence of the competitive behaviour of the alliances is connected with the management of the nature of collaboration relationships between the partner companies.

The specific motives for joining the strategic alliance can be different for each company; synergetic impacts, conquering the new markets, sharing of the risk, technology transfer, education, better usage of the resources, pressure on competition, etc. All those motives can find their source either in »competitive race for the future« or in »competitive race for the world market« (Doz & Hamel, 1998.) Which out of these two motives will the company choose as the reason for joining the strategic alliance depends on the manner in which the alliance creates value. The process of cooperation in the alliance can bring to the identification of the unrecognised opportunities on the market. The motive for the alliance between ICI and Enichem, two large European chemical industries, was the rationalization of the PVC production. The companies, discovered very soon that they could learn a lot from each other. Enichem contributed its expertise in technical know-how and ICI its marketing skills. The cooperation of these partners was established on long term basis. If the companies strictly held to the set goal previously unrecognised opportunities would not have been discovered. It only proves that the goals of the alliance must not be set once and for all.

There are several main reasons for the establishment of strategic alliances in building the key competence of the companies:

1. Globalisation and comprehensive increase of industrial concentration level demand pooling of resources, knowledge and skills which companies can rarely render on their own. This revolution is built on large standardised systems. The standards are set in all forms of business. The one who sets the standard, which will be accepted worldwide, achieves the significant competitive advantage.

2. Today, the considerable uncertainty and risk in business activities are present on the market. This insecurity is the supposition of the alliance of several companies, not only to connect their complementary abilities but also to combine their knowledge and diminish the risk and insecurity and ispeed up the education process.

3. The shortage of resources for all the goals the companies would like to achieve is becoming greater every day. Generally speaking, it can be said that main motives are the globalisation and the shortage of resources. On the other hand, those motives have different impact on each industry. The impact of globalisation is, thus, high in e.g. the food processing industry and other mass consumption industries, automobile industry, computer industry, etc. In some other industries the need for considerable resources and competence of the company prevails but it is quite rare that companies can independently realize all this so the alliances must be established. The examples can be found in aircraft industry, pharmaceutical industry, etc. the computer industry, besides the strong influence of globalisation as the motive for establishing of the alliances, is characterised by the need for considerable resources. That is the reason why the concentration of the strategic alliances in that industry is the biggest.

The strategic alliances not only increase the competitiveness of the companies that join the alliance but are quite often indispensable condition for the survival. Modern forms of cooperation influence all participants of particular markets and sometimes even change the whole markets. The companies, which are unable to adjust to this trend, will probably perish or be marginalized.

In last ten years the strategic alliances made between 2000 leading companies in the world had, on the average, return on investment of almost 17% which is 50% more than general average. Twenty five companies which were the most active in their alliances, according to »Fortune 500« (world ranking list) realised the return on equity of more than 17.2% which is 40% more than the average of all companies from »Fortune 500« (Harbison & Pekar, 1998, p. 1).

2. Types of strategic alliances

According to the manner of realization of the value-added processes the alliances are divided into co-option alliances, co-specialization alliances learning alliances. The realization of added value is the basic motive of the participation in every alliance; regardless of the way the alliance should be designed and managed. They also condition the various ways of determining the efficiency of the alliances. It is necessary to understand the impact of different reasoning of value creation.

2.1. Co-option Alliances

The co-option transforms the real and potential competitors, and potential competitors, and complementary product suppliers into partners in the alliance (Doz & Hamel, 1998, p. 39). The co-option with the partners is used either because they have some special knowledge or skills brought into the alliance or to prevent the competitors to join some other alliance. The threats from potential competitors are thus successfully neutralized. At the same time the companies which possess the complementary goods or knowledge are encouraged to cooperate. In the global race the critical mass needed for the efficient competition is realised by co-option. Throuth this critical mass the economies of scale and scope are realised.

Regardless of whether the main goal is the co-option with the competitors, producers of the complementary products or somebody else, the establishing of the co-option alliance implies some of the following motives (Doz & Hamel, 1998, p. 43):

- Cooperation with the competitors which are sufficiently strong to build the successful and dependable coalition, but are individually too weak to seriously threaten the leader who is also in nodal position;
- Employment of coalition to surround main competitors which either are not willing to join the coalition or set too many requirements in order to do so;
- Cooperation with the most attractive manufacturers of complementary products in large systems in order to increase the competitive and bargaining power of the alliance;
- Endangering dominant power of the leader in industry (e.g. anti-IBM alliance, anti-Intel alliance, anti-Microsoft alliance, etc.).

The co-option, as a rule, creates the immense market power of the alliance. From three forms of cooperation this one demands the least interdependence and the least direct interaction between partners. The purpose of co-option is to use the market power the alliance gives to its members. It is more than useful to be the member of such coalition if you do business in such industry.

The alliances, which create standards, strongly influence market development and win the race for the future. The establishing of the alliances in order to set the standards in industry demands extraordinary alertness when choosing the allies. They can be customers, suppliers, competitors or manufacturers of complementary products. The choice of partners determines the fate of such alliance to large extent.

2.2. Co-specialization Alliances

Co-specialization is synergetic creation of value, which results from the linking of the previously divided resources, positions, skills and sources of knowledge. The partners contribute to the success of the alliance by the uniqueness and variety of their resources- skills, brand names, its connections, positions and material assets. The alliances create value when those resources co-specialize, i.e. they become significantly more valuable when assembled than when they are kept apart.

Co-specialization is becoming even more important when companies focus on their key abilities and, at the same time, the opportunities on the market require large systems and solutions, which cannot be satisfied with common products. With all that the companies themselves become less capable to resolve those solutions and are forced to look for partners (Doz & Hamel, 1998, p. 45).

Co-specialization is the modern division of labour within the team of companies. Each partner specializes for only one segment of the process. The efficiency of each partner is increased but also the efficiency of the alliance itself. Co-specialization is also indispensable when developing new products and using the market opportunities, which require large resources. Even more industries today require skills and knowledge which are simply too wide for the individual company.

The biggest problem in specialization is the occurrence of the dependence within the alliance. All companies were established in the industries by performing the specific activities. By doing so they performed the complete business operations. When turning to co-specialization this activity is divided into the processes and the companies specialize for some of them.

Taking over only the part of the process in one activity the company is at risk of depending upon partner who is specialized for the other segment. The part of the job the company took over has no significance without the segment the other partner took over. When the partner leaves the alliance, the company is in very unfavourable position. On the other hand, the other partner is in the same position if it is any consolation whatsoever.

By ceding the core competence in business development to its partners the company becomes dependent and is at risk when they leave the alliance. The most powerful company in the alliance is the one that takes over the most important key competence in co-specialization. It is usually considered that the dependence within the alliance is equal when the partner has equal share in the joint company. It is often not recognized, regardless of theoretical balance, that the alliance expands the strategic options for one partner and limits the options for the other at the same time.

The alliances based on co-specialization are made either by global companies between themselves either by global and local company. In the alliance of global and local partner the local company usually brings knowledge and skills needed for the local market while the foreign partner brings specialized skills and other resources which increase the efficiency of production. The companies, which compete for the global market, often need local partner in order to access the local market. In many countries the access to local market is only allowed in such way.

2.3. Learning alliances

The alliances can be the way for learning and internalisation of new skills, especially those, which are not recognized, which are collective or integrated and thus hard to approach by other means. When such skills and knowledge can be learned from the partner in the alliance, internalized and exploited outside the borders of the alliance itself, they become very valuable for the company. What can be learned from the partner in the alliance is often applicable more widely than the alliance itself, especially in other businesses, markets and activities in which the company participates (Doz & Hamel, 1998, p. 169).

Global competition brings to surface the most valuable skills and knowledge. When the competition becomes stiffer with time, the shortage of skills becomes more evident. The companies that are not ready to adopt the best in management practice will perish from the global market. In order to learn what their competitors already know and apply, the companies turn to strategic alliances. They enable faster and more efficient learning with relation to alternative options such as independent development of abilities, purchase of technologies, etc. Through strategic alliances one can get insight into the source of knowledge worldwide. The alliances can also be efficient means of perfection of existing knowledge and acquiring of the new one. Many companies returned to market race by learning in strategic alliances even though they were once defeated.

The main reason for joining the alliance based on learning is the opportunity to apply the knowledge acquired in the alliance in all other business activities of the company outside the alliance. The company can be motivated for learning because it is afraid of becoming dependant on the skills and knowledge of the partner. The sooner the partner's skills and knowledge are learned the lesser the dependence on the partner will be. The wish of the individual partner to disturb the balance in learning in his own benefit thus becoming less dependent on the alliance than the other side, can be connected with it. The dependence on the alliance is thorn in the side of every company and partners often strive to diminish this dependence and increase, at the same time, the dependence of other partners because their negotiation positions are thus strengthened.

Besides learning the internalisation is also the crucial concept. When entering the alliance in order to learn skill and knowledge from the partner, the need for those skills and the knowledge already exists before joining the alliance. Moreover, it is so great that the company is ready to join the alliance with somebody in order to acquire the knowledge. The purpose is not to learn and apply the knowledge within the frame of the newly created alliance but to apply them in other areas outside the alliance. The learning within the alliance multiplies its value several times by internalisation in all business processes of the company. Only when applying the knowledge to all activities of the company it can be recognized how significant the alliance is for the company.

Snimio Milan Fuker

Different type of capital investment into 2 large development projects in Koprivnica: building of a new brewery of PANONSKA PIVOVARA, with predominant foreign investors (above); building of a new soup-stock factory of PODRAVKA -and their brand product VEGETA food seasoning (below);

Različiti tip ulaganja kapitala u dvije velike koprivničke industrijske investicije: u izgradnju nove Panonske pivovare pretežito je uloženi kapital inozemne firme (gore), a u izgradnju nove tvornice juha (i "Vegete") uglavnom kapital "Podravke" (dolje).

Snimio Milan Fuker

The learning within the alliances is the least visible but one of the biggest benefits the company can get from the partnership in the alliance. As the world develops even greater knowledge is needed in order to survive on the market. It leads to the shortage of knowledge and skills in the companies. Those who do not make up for it soon enough will probably perish from the modern market. The strategic alliances represent one of the fastest and most economical ways of learning.

4. Advantages and disadvantages of strategic alliances

»If you think that you can go it alone in today's global economy, you are highly mistaken«, Jack Welch, chief executive of General Electric, one of the most powerful companies in the world and one of the most active in the area of strategic alliances, observed in an interview (Harbison & Pekar, 1998, p. 11).

Strategic alliances offer a potential source of sustainable, competitive advantage because partners can either leverage existing competencies or gain new one through cooperation. It is often to synthesised benefits of strategic alliances into three categories: (1) financial motives, (2) tehnological motives, (3) managerial motives and (4) strategic motives (Whipple & Gentry, 2000, p. 303).

The main purpose of joining the strategic alliance is the creation of added value. Each partner must, through alliance, create larger value for itself than it can be done individually. Otherwise the strategic alliances would have no sense. They are, in fact, the teamwork of the companies. Several companies have more resources, knowledge and abilities from individual companies and when these resources are well organized they can create larger value for each partner in the alliance. The strategic alliance is the community, which can bring more than expected to the partners. That is why the goals of strategic alliances are called *»moving targets«* which need to be hit during the development of cooperation between partners.

Through global race the companies will frequently enter the alliance with some of the following strategic goals (Doz & Hamel, 1998, p. 169):

- Establishing of critical mass either globally or specific market
- Faster acquaintance with unknown markets and access to them
- Access to some special skills located in special geographic area (e.g. fashion in Italy or software in USA)

The strategic goals of the companies in the race for the future are most frequently the following:

- Establishing the special positions in the nodes of the large companies' networks, i.e. the so-called "nodal positions".
- Creation of new opportunities by combining skills and resources
- Faster building up of new competence than by internal resources of the company.

One strategic alliance cannot bring to fulfilment of all goals, which were set by corporation, but, in case it is well organized, the alliance can bring some of the following benefits:

- *Adoption of knowledge and skills* - Alliances are economic and fast way to acquire knowledge and skills.
- *Access to new markets* - Entering the alliance with the company which already does business in or is located in a foreign country, which knows the market and its culture, can be often more efficient and successful way of conquering the foreign market than trying to enter the market by itself.
- *Access to new distribution channels* - The alliance can provide the approach to new distribution channel otherwise unavailable or too expensive to the company. In food processing industry the companies through alliances often search for the access to new distribution channels.
- *Reducing the cost and uncertainty as well as the share of risk* - Previously mentioned insecurity and operating costs can be significantly reduced by using the economy of scale which brings bigger prof-

it for all partners in the alliance than the one they can achieve by themselves. At the same time the risk is distributed between the partners.

- *Access to new technology* - Many alliances are established in order to enable the company the access to new technologies through arrangements by means of licenses, special agreements, etc.
- *Access to the capital* - The primary motive of smaller companies in expansion is the access to new, fresh capital that will enable their growth and development of new products or services.
- *Access to production* - The alliance can provide the company with the access to production capacities, production expertise, etc.
- *Increase of company's credibility* - The company that is new in business can, through the alliance with the well-known partner, considerably improve its credibility on the market or with the investor.
- *Access to new or already existing products* - The alliance can provide the company with the access to some new product. The alliances in pharmaceutical industry often search for this kind of benefit from the alliance. Pharmaceutical companies enter the strategic alliances with companies from the biotechnological field in order to have priority when accessing new products.

All mentioned advantages of the alliance in one segment of business dealings result in strengthening of the competitiveness of the company on the market. If the alliance is successful, the value created in the alliance is bigger than the value the company might have created on its own which makes the company more competitive on the market.

Strategic alliances imply various advantages for its members. With relation to other forms of cooperation (merger and acquisition) they are in more favourable position because they can be established faster. They are risky and more flexible. The alliances often block their competitors and create safe and stable distribution channels without large investments, etc.

With all mentioned advantages the alliances also have their disadvantages. The advantages of merger and acquisition with relation to alliances are quite handful: the alliances require new methods of control, unique methods and skills of management and establishing of specific responsibilities towards the alliance based on its resources which is not the case with merger and acquisition.

The actual potential disadvantages of the alliance can be:

- *Lack of control* - The control over mutual business dealings is the key factor in order to realize the goals of the alliance. The disagreement between the partners with reference to some issues can lead to lack of control over the business dealings, which can cause significant problems in the strategic alliance.
- *High percentage of failure* - The considerable number of strategic alliance ends in failure. It often comes as the result of differences between the partners' cultures, unrealistic expectation from the alliance, disagreement concerning the key issues, inability of the partner to contribute the expected to the alliance, etc.
- *Diminishing the flexibility of the partner* - The alliances can limit the flexibility of their members prohibiting them from joining other alliances, acquisitions or similar transactions.
- *Dependency on partner* - In some cases, especially with co-specialization alliances, one member of the alliance can become too dependent on its partner.
- *Considerable investments of resources and time* - To make the alliance successful the long term engagement of resources and time is needed by its participants. It happens more than often that the participants invest resources and time and, in the end, the alliance fails to realize its goals and is terminated.

The research of one of the leading consultancy firms, McKinsey, showed that 50% of unsuccessful alliances fail due to poor strategy and 50% of the failure is the result of poor management (*The Alliance Analyst*, 2000).

5. Managerial attitudes about strategic alliances in Croatia

Croatian companies are today small entities in global framework and they considerably lag in efficiency with regard to the leading companies in the world. Croatia is becoming part of global market where global corporations are direct competitors to Croatian firms. Croatian company faces two ways: to be acquired by stronger mega-corporations or to become the member of strategic alliances, which are, again, led and managed by mega-corporations. If Croatian companies intend to play important role in market games on regional markets they need to join the world trends and use all opportunities for efficiency increase and the improvement of competitive position these alliances provide.

The strategic alliances are, unfortunately, quite unknown to Croatian companies. Even though some forms of cooperation exist, it is far from the present trends in the world. The strategic alliances must help Croatian companies in conquering the new markets. Rapid growth cannot be encouraged independently and strategic alliances as well as other forms of cooperation and association can enable rapid growth of Croatian companies, which have the suppositions for building up of competitive abilities.

Since food industry is one of the leading industries in Croatia, it is interesting to present the result of recent study of the attitudes of 70 managers of largest Croatian food processing companies (Tipuric, Markulin, 2001).

First, it was asked whether they are ready to cooperate with their main competitor. The intention was, before entering the actual analysis of strategic alliance, to see whether the managers will think about the cooperation instead of competition. The answers to these questions were surprisingly different than expected. Almost 96% of the managers replied they are willing to cooperate with their main competitor. This information shows that Croatian managers think ahead. We must take into account that this opinion does not include the understanding of what does the cooperation with the competitor really means. This willingness of our managers to cooperate with the competitors must be, nevertheless, welcomed.

The next question was referring to the acquaintance with the concept of strategic alliance. Almost 78% of the managers already knew about the alliances. It is also very gratifying fact with regard to how seldom it is spoken about the theme in Croatia.

The examples of strategic alliances in the world were mentioned by 44% of the managers in questionnaire. It is considerably less than previous 78%, which means that the managers know about strategic alliances only theoretically. About 28% of the managers cited the examples from practice. The examples of alliances in food processing industry were cited by 41% of the surveyed managers.

As opposed to their knowledge of the alliances in the world, our managers and the companies have very little practical experience. 75% of the managers cited that neither they nor their companies have any experience in the alliances. Only 16% of the managers or their companies had some experience in the alliances. It shows that our companies practically do not use strategic alliances in their business dealings.

Only 13% of the managers consider they have strategic partner which once again shows that Croatian companies do their strategic dealings on their own and confirms the thesis of this paper that strategic alliances are not sufficiently used in our food processing industry. At the same time 56% of the managers said that some of their competitors have strategic partner. In this respect our companies fall behind in strategic cooperation compared to their competitors.

Croatian managers see numerous advantages in cooperation through strategic alliances. Almost 97% of them said that strategic alliances have more advantages than disadvantages. The most often cited advantages are: lower expenses (41%), conquering of new markets and bigger market share (34%), learning and knowledge and experience transfer (25%), stronger market appearance and bargaining power (22%). Many other advantages, specific for the alliances, such as better distribution, lower acquisition costs and shorter time in developing of new products, etc. were also mentioned.

Table 1: Perceived advantages of strategic alliances

Advantages	Yes (%)	No (%)	Other (%)
Expansion to new markets	100	0	0
Learning	75	3	22
Research and development	75	3	22
Purchasing	69	6	25
Logistic	66	12	22
Marketing	63	9	28
Business stability and solvency	44	16	40

After the managers cited several advantages of strategic alliances, some of the basic advantages were highlighted in the questionnaire. The managers had to decide if and, if yes - why, the mentioned advantages were important. The results of this question are shown in the above table.

The managers mostly answered that the alliance brings all mentioned advantages. From all the questions asked in the questionnaire, only the one asking whether the alliance helps in the conquering of new markets the answer was 100% positive. It indicates that the alliance is very good if not the ideal way for expansion to new markets. These results show that the conquering of new markets is the main goal for our managers. Croatia is too small for all those companies. This choice shows that they all see the possibility of export growth through strategic alliances.

In the next question 47% of managers said that the alliances are the ideal way for business expansion to other markets. 35% of the interviewed thinks that the alliances are quite good for the expansion but that there are also more efficient solutions. None of them said that the alliances have nothing to do with the market expansion. There was also the option for the managers to give their own formulation of this problem. 18% of managers used this opportunity. Most of them said the alliances are good but only one of the ways to conquer new markets.

Learning as well as research and development were also highly rated as the advantage of the alliance. Not every fourth manager included them in the category of advantages. The results are quite favourable for purchase, logistic and marketing which, again proves that the alliance can create advantages in those areas, too.

The question whether the alliances can help the solvency was asked because it was in that time biggest problem of Croatian companies. The question implied the companies would, by joint action, achieve better negotiating positions about the trade and, thus, improve, among others, their solvency. Almost 40% of the managers consented to this statement while 16% did not see any advantage of the alliance concerning solvency. It is interesting that some managers cited the possibility of improving their solvency based on stronger position about credit institutions, i.e. casier access to fund, as an option.

The managers also described the disadvantages they see in strategic alliances. Only couple of things were mentioned several times when talking about the disadvantages while, on the other hand, many answers were the same when asked about the advantages. As the main disadvantage of the alliance, the managers see the loss of independence when making decisions (31%). It is more than obvious that our companies are not used to meddling with their decisions. This information is in opposition to the question whether they can cooperate with their main competitor where 97% of the answers were positive.

Besides the loss of independence in decision-making, the managers see the disadvantage in slow pace of the system. This, of course, depends on particular alliance but they obviously thought about the alliance based on contracts where they could become the brakes in realization of the alliance.

As other disadvantages the disclosure of business secrets, misunderstandings in communication between partners, risk and uncertainty, share of profit, inner resistance, etc. were mentioned.

Table 2. Prospects of Strategic alliances

Prospects	Yes (%)	No (%)	Other (%)
Increase of business operations through alliances	97	0	3
Croatian food processing companies will operate through the alliances	84	9	7
My company should use the alliances in business operations	91	3	6

Concerning practical experience in the alliances, which is almost non-existent in, these answers outline the actual disadvantages of the alliances well.

Very interesting are the attitudes of the managers regarding the development of strategic alliances in the future.

Up to 97% of the managers think that the business operations through alliances will get better in the future. 84% of the interviewed managers think that Croatian food processing companies will operate through strategic alliances. In addition, almost 91% of the managers think that their company should use the alliances in business operations.

Very interesting answer is also the one to the question whether Croatian food processing companies have some advantages that make them attractive as a partner in the alliance. 91% of the interviewed managers think their companies have assets that make them interesting as a partner in the alliance, while 9% of the managers disagree.

From the most frequently mentioned advantages of Croatian companies as partner in alliance, two are prominent: strong position on local market, familiarity with the local business operations and market shares. The managers mentioned the whole territory of former Yugoslavia (48%) and brand names, good image and preferences of consumers (45%). These two advantages, seemingly different, can be reduced to the common denominator: strong position on local market.

It is evident from every answer that managers see the advantages of our companies in the alliance through which the foreign company can enter our domestic or regional market. Strong position on Croatian market and perhaps markets of Slovenia, Bosnia-Herzegovina or Macedonia is not the argument according to which we would be attractive partners in export of our goods.

All other advantages are less frequently mentioned. The quality of products (14%), distribution (14%), educated personnel, research and development as well as marketing (7%) were pointed out. From those mentioned advantages the most important are the quality of products and educated personnel. These are the advantages, which can be very helpful to Croatian companies in expansion of their business dealings to new markets.

Our companies significantly fall behind in the knowledge of global business operation world-wide so learning should be one of priorities in our development. Strategic alliances are the ideal opportunity for it. Almost 97% of the managers replied that their company could learn something in the alliance. 28% cited that their company could learn how to conquer new markets and how to appear on them in

the alliance. The managers also pointed out, as second and third fact, the importance of learning about organization, methods of business operations and marketing. Distribution, product development and reduction of production costs were mentioned several times.

The managers mentioned the benefits they would look for their company within the alliance. Again, better distribution (52%), faster development of products (38%) and access to well-known brand names and development of their own brands (21%) were cited. Better assortment, reduction of costs in business dealings, expansion to new markets, better service, etc.

Based on all those analyses it can be concluded that Croatian companies almost do not use strategic alliances, although all managers think they bring many advantages. Both managers and companies have fairly inadequate experience with the alliances. The basic benefit is seen in the opportunity of conquering new markets through alliances. In this way, the companies could realize the growth they need so much. In the future almost all managers expect the growth of business dealings through alliances, the participation of our food processing companies in those processes, and think that their company should use the alliances in doing business.

Croatian companies do not have long-term chances to fight with competitors on the markets of central and east Europe unless they are members of well prepared, organized and managed strategic alliance capable for creation of added value together with well-chosen and complementary partner(s). The companies strategically ambitious and organizationally prepared for cooperations bring high efficiency to their alliances and draw the benefit from them that otherwise could not be realized.

6. Literature

Anand Bharat N. and Khanna Tarun (2000), Do firms learn to create value? The Case of Alliances, *Strategic Management Journal*, Vol. 21, pp. 295 - 315

Burger, W. P., Hill, C. W. L. & Kim W. C. (1993), Theory of global strategic alliances: the case of global auto industry, *Strategic Management Journal*, Vol. 14, No. 6, pp 419 - 32.

Booz-Alen & Hamilton Surveys (1997), <http://www.amltd.com/allianceportfolio.html>. (12. 02. 2000.)

Cauley de la Sierra, Margaret (1994), *Managing Global Alliances. Key Steps for Successful Collaboration*, EIU Series, Addison-Wesley, Wokingham

Clarke-Hill, C. M., Robinson T. M. and J. Bailey (1998), Skills and competence transfers in European retail alliances a comparison between alliances and joint ventures *European Business Review*, Vol. 98, No. 6, pp. 300 - 310.

Drago, William A. (1997), When strategic alliance make sense, *Industrial Management & Data Systems*, 2, pp. 53 - 57.

Doz Yves. L., Hamel Gary (1998), *Alliance advantage*, Harvard Business School Press, Boston, USA

Gomes-Casseres, Benjamin (1996), *The Alliance Revolution*, Harvard University Press, Massachusetts, USA

Harbison J. R., Pekar P. (1998), *Smart Alliances*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco

Harroch R. D. (2000), *Strategic alliances monograph*, <http://www.orrickermerging.com>

Hoskinsson Robert E., William P. Wan and Mark H. Hansen (1998), Strategic Alliance Formation and market Evaluation: Effects of Parents Firms Governance Structure, in *Managing Strategically in an Interconnected World*, eds. Hitt, Costa and Nixon.

Jarratt, Denise J. (1998), A strategic classification of business alliances: a qualitative perspective built from study of small and medium-sized enterprises, *Qualitative Market research: An International Journal*, Vol. 1, No. 1, pp. 39 - 49

Morrison, Michael and Mezentseff, Larissa (1997), Learning alliances - a new dimension of strategic alliances, *Management*

Decision, 35/5, pp. 351 - 357

Prashant Kale, Harbir Singh and Honward Permuter (2000), Learning and protection of proprietary assets in Strategic Alliances: Building relational capital, SMJ, 21, 217 - 237

The Alliance Analyst: Managing alliances - skills for the modern era (2000), <http://www.allianceanalyst.com> (24. 5. 2000)

Tipuric, Darko; Markulin, Goran (2001), Strateški savezi, Sinergija, Zagreb

Varadarajan, P. R.; Cunnigham, M. (1995), Strategic alliances: a synthesis of conceptual foundation, Journal of the Academy of Marketing Science, Vol. 23., No. 4, pp. 282 - 296

Whipple, Judith Schimtz; Gentry Julie J. (2000), A network comparison of alliance motives and achievement, Journal of business & industrial marketing, Vol. 15, No. 5, pp. 301 - 322.

Sažetak

PARTNERSTVA, MREŽE, SAVEZI - NOVE STRATEŠKE PRILIKE ZA HRVATSKA PODUZEĆA

Dr. Darko Tipurić, mr. Goran Markulin

Strateški savezi predstavljaju zajedničko korištenje resursa između više poduzeća-partnera na dugoročnim osnovama kako bi se stvorila dodatna vrijednost. Svrha saveza je stvaranje dodatne vrijednosti, odnosno vrijednost stvorena putem saveza mora biti veća od zbroja vrijednosti koju bi poduzeća mogla stvoriti u samostalnom radu. U suprotnom strateški savezi ne bi imali smisla.

Strateške mreže i partnerstva danas karakteriziraju sve industrije. S obzirom na kompleksnost današnjeg poslovnog svijeta, strateška suradnja postaje preduvjet opstanka u suvremenoj konkurenciji.

Broj strateških saveza u svijetu eksponencijalno raste. Danas se savezi koriste u raznim segmentima poslovanja sa ciljem unapređenja konkurentne pozicije vlastitog poduzeća. Konkretni motivi ulaska u savez mogu biti osvajanje novih tržišta, učenje, pristup tehnologiji, kapitalu, proizvodu i sl.

Upravljanje strateškim savezima izuzetno je kompleksno jer oni, za razliku od klasičnih poduzeća, podrazumijevaju podijeljenu kontrolu između partnera. Nitko nema autoritet centralne vlasti kojim bi naredio provođenje svojih odluka. Neophodno se prilagoditi duhu kooperacije, za što su potrebna izuzetna menadžerska znanja. Vrlo često savezi se osnivaju i između konkurenata na tržištu. Stopa neuspjeha saveza je vrlo visoka, što ih čini riskantnom strategijom. Razlog neuspjehu je pretežno kompleksnost u njihovom upravljanju i neuspjeh u pretpostavljanju koristi od suradnje konfliktima koji se javljaju između partnera.

U ovom članku razmotrena je kritična važnost strateških saveza za buduću konkurentnost poduzeća, kao i vještine potrebne za upravljanje ovakvim koalicijama.

Također su istraženi stavovi i iskustva menadžera u formiranju strateških saveza u hrvatskoj prehrambenoj industriji.

Naglašava se važnost činjenice da si niti jedna hrvatska firma u budućnosti neće moći dopustiti luksuz ignoriranja ovih trendova strateške suradnje ako želi biti konkurentna na suvremenom tržištu.

Stoviše, i samo novo poslovno okruženje tražit će uspješnu primjenu ovih trendova koji će donijeti pojačanu konkurenciju na tržište i zahtijevati još veću efikasnost od poduzeća. Sve to omogućit će razvoj novih kompetencija i poslovni uspjeh na modernom tržištu.

OSOBNOST, PROMOTIVNO I ELEKTRONIČKI POSREDOVANO KOMUNICIRANJE S KORISNICIMA U KNJIŽNICI

DANIJELA PETRIĆ

Knjižnica i čitaonica »Fran Galović«
Koprivnica

Primljeno 17. 6. 2001.

Prihvaćeno 10. 11. 2001.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC: 027.022

024

Stručni članak

Professional paper

Sažetak

U ovom radu autorica je uvodno obradila pojavne oblike komunikacijskih aktivnosti knjižničara, i to edukaciju, informiranje i savjetovanje. Jedan od ciljeva rada je kako korisniku što potpunije približiti knjižnicu jer sustav današnjeg obrazovanja teži k osposobljavanju za samostalno učenje, odnosno samostalno služenje različitim izvorima informacija. U sklopu komunikacijskih aspekata ispitivanja, mijenjanja mišljenja te aktiviranja korisnika analizirala je ispitivanje mišljenja, stavova i potreba na osnovi ankete, primjenjujući metodologiju istraživanja komunikoloških pojava. Kao primjer je uzela Knjižnicu i čitaonicu »Fran Galović« u Koprivnici. Dobivenim rezultatima istraživanja predložila je mijenjanje mišljenja i aktiviranja korisnika kako bi se poboljšala usluga knjižnice, primjenjujući, uz anketu, i iskustva iz stranih, poglavito glede knjižničarstva, razvijenih zemalja. Težište rada je analiza komuniciranja s korisnicima u spomenutoj koprivničkoj knjižnici kako bi se uputilo na mogućnosti pozitivnih promjena i poboljšanja.

Ključne riječi: komunikacija, knjižnica, korisnici, edukacija, informiranje

Key words: communication, library, users, education, information.

1. UVOD

1.1. Pojavni oblici komunikacijskih aktivnosti u radu knjižničara (edukacija, informiranje, savjetovanje)

Kako bi komunikacija između knjižničara i korisnika bila što uspješnija, knjižničar bi trebao posjedovati sposobnost komuniciranja. Knjižničar bi, prije svega, trebao biti komunikativna osoba. Uz prirodne osobne vještine, trebala bi to biti školovana osoba sa stečenim stručnim iskustvom, koja će moći korisniku dati brzu i točnu informaciju na detaljno analiziran upit.¹ Suvremene informacijske tehnologije traže od knjižničara da, uz suvereno vladanje znanjima knjižničarstva te informatičkim područjem, sve više osvaja i područja vezana uz znanja i vještine komuniciranja. Zbog toga se sve više

¹ D. Sečić na sličan način spominje komuniciranje knjižničara s korisnikom u knjizi Informacijska služba u knjižnici, Rijeka, 1995., str. 41

pozornosti posvećuje komunikologiji i njezinim rezultatima u praksi. Knjižničar zapravo mora razvijati budućeg korisnika. Da bismo postigli određeni stupanj zajedništva u komuniciranju, treba poznavati osobu ili osobe koje žele komunicirati, a time se pospješuje razvoj korisnika.² Pod razvojem korisnika podrazumijevamo sve aktivnosti radi stjecanja naklonosti potencijalnog korisnika, zatim uspostavljanja međusobnog razumijevanja o problemu na kojem se surađuje, stvaranja pozitivnog stava te, konačno, poticanja želje kod korisnika da koristi usluge knjižnice. Stjecanje naklonosti, razumijevanja, razvijanje pozitivnih stavova te poticanje na aktivnost psihička su stanja korisnika, koja se stvaraju prvenstveno u međusobnom komuniciranju knjižničara i korisnika.

Knjižničar se pri edukaciji korisnika pojavljuje u ulozi organizatora same edukacije, ali i njezina izvođača. Valja također naglasiti kako pristup problemu edukacije korisnika zahtijeva da se u obzir uzme cjelokupni informacijski i komunikacijski proces i da se u tom kontekstu raščlani interakcija korisnika i knjižnice u cjelini. U tom procesu svaka knjižnica ima svoju specifičnu ulogu. Obrazovanje korisnika kontinuiran je proces s dvjema glavnim sastavnicama koje možemo nazvati usmjeravanje i poučavanje.

Usmjeravanje se bavi općenitim upoznavanjem korisnika s uslugama koje mu knjižnica nudi, kao i s njihovim korištenjem, a pritom je glavni cilj da se korisnika osposobi za samostalni rad.

Usmjeravanje uzima u obzir i spoznajne ciljeve i sklonosti. Njime se želi stvoriti povoljna atmosfera za djelotvornu komunikaciju između korisnika i knjižničara, a knjižnice predstaviti kao ugodne, prijateljske ustanove u kojima korisnik, koji traži informacije, može dobiti pomoć. Korisnik bi trebao steći dojam da je osoblje knjižnice stručno i da mu je voljno pomoći. Korisnika se želi potaknuti da traži pomoć knjižničara bez osjećaja bojažljivosti ili neugode. U tom procesu u nastavnim ustanovama, školama i sveučilištima veliku ulogu imaju i nastavnici pojedinih predmeta ili kolegija. Oni trebaju učenicima i studentima prenositi svoja pozitivna iskustva, uvjeriti ih i pokazati kako je traženje informacija jedan od važnijih dijelova njihova školovanja. Zbog toga je u obrazovnim ustanovama na svim razinama posebno važna dobra komunikacija između nastavnika i knjižničara.³

Poučavanje i upoznavanje s izvorima informacija korisnika iz određene struke potrebno je ponajprije na sveučilištu te ostalim višim i visokim školama, a odvija se u dvije etape: na uvodnoj ili dodiplomskoj razini te na specijalističkoj ili poslijediplomskoj razini. Korisnika se poučava kako se pretražuju kazala, časopisi, sažeci, baze podataka, posebni katalozi itd. Organizirano poučavanje treba omogućiti da se korisnik upozna s procesom tijeka informacija od pošiljatelja do primatelja, različitim informacijskim kanalima, njihovim mogućnostima, prednostima i nedostacima. Tu prije svega valja istaknuti mogućnosti odabira različitih tipova informacijskih usluga u komunikaciji te potrebu da se korisnik nauči ispravno koristiti uslugama tekućeg informiranja i retrospektivnih bibliografskih i faktografskih pretraživanja. Bitno je da se korisnik u komunikaciji s knjižničarom upozna s metodama pretraživanja literature u obliku popisa korištene literature, bibliografskih i drugih bilježaka, odnosno ispravnog citiranja korištenih izvora i prikazivanja rezultata jer je to veoma važno za rješavanje njegova konkretnog problema kao što su izrade seminarskih, znanstvenih, stručnih i sličnih radova.⁴

Usmjeravanje, poučavanje i prenošenje znanja na korisnika, bez obzira na to u kojim se oblicima izvodi, komunikacijske su aktivnosti u radu knjižničara. Da bi prenosilac znanja, odnosno predavač, mogao znanje uspješno prenijeti drugima, mora se posebno pripremiti u tom segmentu svojeg rada. Glavni je zadatak svakog edukatora, pa tako i u komuniciranju u knjižnici, da pomaže ljudima u stjecanju određenih znanja i vještina. Žele li knjižničari imati važnu komunikacijsku ulogu u »društvu koje uči«, moraju maksimalno razviti sposobnosti za podučavanje i razvijanje vještina kako bi pomogli

² K. R. Reardon, *Interpersonalna komunikacija*, Zagreb, 1998., str. 17

³ D. Sečić, n. dj., str. 32

⁴ D. Sečić, n. dj., str. 37

korisnicima ne samo da koriste fondove knjižnice, nego i sve ostale raspoložive izvore informiranja, bez obzira na medij. Danas se nametnula svojom važnošću poduka korisnika za uporabu Interneta, obrazovanje za upravljanje informacijama i obrazovanje za njihovo svekoliko korištenje.

Timski rad i tijesna komunikacija s korisnicima sve su prisutniji oblik rada, a potrebe i zahtjevi korisnika određuju razinu povezivanja, strukturu fonda, stupanj njegove obrade i vrstu usluga unutar knjižnice. Kako knjižnica svoju vrijednost i značaj potvrđuje na razini korisnika, on uvijek mora biti u središtu njezina interesa, prema njemu mora biti usmjereno cjelokupno njezino komunikacijsko djelovanje.

Knjižnicama predstoji više ulaganja u sustav informiranja i obrazovanja. Korisnik je osoba prema kojoj su u komunikaciji usmjereni osnovni ciljevi i funkcije knjižničarstva. On je element u komunikaciji koji stvara procese te određuje njihov karakter i intenzitet. Kada govorimo o obrazovanju korisnika, najčešće se misli na proces stjecanja znanja i razvijanja vještina vezanih uglavnom uz korištenje informacijskih izvora. Uvođenje novih tehnologija te njihove brze i drastične promjene zahtijevaju uvijek novo obrazovanje i osposobljavanje kako knjižničnog osoblja, tako i njihovih korisnika. Korisnik želi dobiti relevantnu i potpunu informaciju u što kraćem vremenu i sa što manje uloženog truda. Krajnji korisnici žele naučiti onoliko koliko im je potrebno da bi ovladali tehnikama jednostavnog pretraživanja te steći samo ona znanja koja su im potrebna da svoje zahtjeve prilagode mogućnosti računala. Uloga osoblja knjižnice u tom je pogledu posrednička i obrazovna.

Glavni je cilj knjižnicu što više i potpunije približiti korisniku jer sustav današnjeg obrazovanja treba težiti osposobljavanju za samostalno učenje te za samostalno služenje različitim izvorima informacija. Pritom se sve više daje prednost samoučenju, a sve je manje podučavanja. To mora biti jedan od glavnih zadataka komunikacije u obliku obrazovanja s tim da je tehnologija toliko napredovala da to čini mogućim.⁵

1.2. Mogući utjecaji komunikacije između korisnika i knjižničara na poboljšanje usluga i zadovoljstvo korisnika

U komunikaciji s korisnicima vrlo je važna povratna informacija zato što jedino korisnik može ocijeniti je li dobivena informacija zadovoljila njegovu informacijsku potrebu.

Knjižnica mora uspostaviti povratnu vezu s korisnicima zbog kontrole i evaluacije svojeg rada. Pomoću povratne veze postiže se maksimalna podudarnost između stvarnih potreba korisnika, izražavanja tih potreba u informacijskom zahtjevu i sadržaja informacija koje daje knjižnica.⁶ Kvalitetna usluga rezultira promjenom u korisnikovoj misaonoj te emotivnoj sferi, zadovoljstvu i povjerenju, što dalje može uvjetovati novu potrebu ili zahtjev.⁷

Pri razmjeni informacija s korisnicima razlikujemo nekoliko oblika komuniciranja:

a) intrapersonalno komuniciranje - oblik komuniciranja u kojem nastojimo potaknuti korisnika na razgovor sa samim sobom te da stekne pozitivno mišljenje o knjižnici (na pozitivan stav mogu utjecati razni faktori: od vanjskog i unutarnjeg uređenja, izgleda knjižničara i uređenja izloga pa do samog ponašanja knjižničara);

b) interpersonalno komuniciranje - iskazuje se u razgovoru knjižničara i korisnika, odnosno kada dvije ili više osoba međusobno primaju i pružaju informacije (Vrlo je česta ograda između bibliotečnog

⁵ D. Stančin-Rošić, Obrazovanje korisnika za 21. stoljeće, Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću, zbornik radova s međunarodnog savjetovanja u Varaždinu, Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice »Metel Ožegović« Varaždin, Varaždin 1998., str. 135

⁶ M. Ivakić, Korisnički orijentirana knjižnica, Korisnici u 21. stoljeću - izazov za knjižničarsku struku, 31. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva, Zadar, 1998., str. 25

⁷ M. Ivakić, n. dj., str. 19

osoblja i korisnika. S obzirom na to da je upotreba knjižnice visokoindividualizirana, što bolje poznamo naše korisnike, to ćemo im pružiti bolju uslugu.⁸);

- c) intragrupno - komuniciranje unutar grupe korisnika koji međusobno razmjenjuju informacije;
- d) intergrupno - komuniciranje između pojedinih grupa korisnika;
- e) masovno komuniciranje - komuniciranje pomoću tiska, radija i televizije, a poruka se istodobno upućuje velikom broju primatelja (Takvim načinom komuniciranja skreće se osobita pozornost na potencijalne korisnike koji često ne znaju da knjižnica postoji i da može zadovoljiti njihove informacijske potrebe. Upućuju se poruke o radnom vremenu, prikazi knjiga u lokalnim novinama, oglašavaju se razne aktivnosti poput književnih večeri i manifestacijskih programa koje je knjižnica provela ili će provoditi na radiju i televiziji i sl.).

Navedeni oblici komuniciranja sadrže verbalno i neverbalno komuniciranje. Pri verbalnom komuniciranju, kao što i sam naziv na to upućuje, koristimo se riječima. Neverbalno komuniciranje je komuniciranje bez riječi, ali i neizostavna pratnja verbalnom komuniciranju. Informacije se ne prenose riječima, nego raznim pokretima tijela, ruku, izrazima lica, načinom odijevanja i sl. Izgovorena poruka najčešće dobiva svoj puni smisao uz pomoć neverbalnog komuniciranja kojim utječemo i na emocije korisnika.⁹

Važno je istaknuti da tijekom prvog posjeta korisnika treba obavijestiti o svim uslugama koje knjižnica pruža te ga upoznati s organizacijom prostora kako bi sam mogao pronaći željenu informaciju.

Međutim, mnogi autori, i iz razvijenijih zemalja, upozoravaju da je jedan od glavnih problema u obrazovanju korisnika to što mnoge knjižnice nisu prostorno tako organizirane da se pojedinac može u njima jednostavno snaći. Raspored prostora zna biti neprikladan, a još češće u knjižnicama nedostaju putokazi, potrebne oznake i tiskane upute za korištenje kataloga. Ako i postoje putokazi, često su napravljeni i postavljeni prema napatku bibliotekara koji više uzimaju u obzir svoje, a manje korisničke potrebe. Stoga se često događa da se vođenje po knjižnici, kao najčešći oblik upoznavanja skupina korisnika s prostorima i službama, organizira baš zbog nedostatka dobrih putokaza i pomagala za orijentaciju.¹⁰

Svrha i cilj putokaza, informacijskih vodiča, jest da korisnik upozna knjižnicu i ima uvid u usluge koje mu ona nudi. Raspored knjižne građe trebao bi biti što prikladniji za korisnika, a ne za knjižničara. Korisnik bi se bolje snalazio među policama u kojima je knjižna građa omeđena abecednim graničnicima. Korisnici se vrlo rijetko služe katalogima ako na njima ne postoje jasne i kratke upute o njihovoj upotrebi. Kako bi se korisnik što bolje upoznao s prostorom knjižnice, rabe se različite metode i tehnike za njegovo poučavanje koje se, prema D. Sečić, mogu razvrstati na one koje su prikladne za: a) skupno poučavanje; b) individualno učenje; c) za oboje. Skupine se uglavnom poučavaju putem predavanja, seminara i demonstracija, odnosno obilaska i razgledavanja knjižnice. Za razliku od predavanja, prikazivanje filmova ili videokaseta te uporaba audiokaseta prikladni su i za skupinu i za pojedinačno poučavanje. Poučavanju pojedinaca namijenjeni su tiskani vodiči, putokazi, pripremljene praktične vježbe, tekstovi za samoučenje i individualna pomoć knjižničara.¹¹

Često knjižničari korisnike instruiraju kako da se kreću i snalaze u zgradi i kako da upotrebljavaju sustave koji im uzrokuju nepotrebne teškoće. To knjižničarima daje dvostruku prednost: ostavljaju dojam da žele pomoći, a ujedno impresioniraju korisnika mističnošću knjižničarstva. Da su sustavi bili

⁸ M. Line, Koncipiranje (oblikovanje) bibliotečnih i informacijskih sustava po mjeri čovjeka, str. 58; 31. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva, Zadar, 1998.

⁹ Usp. F. Šulak, Promocijsko djelovanje prodavaonice, Zagreb, 1985.; str. 32 - 33.

¹⁰ D. Sečić, n. dj., str. 32

¹¹ D. Sečić, n. dj., str. 34

koncipirani tako da se korisnik može njima sam koristiti, nijedna od spomenutih navodnih prednosti ne bi se osvarila. User service is a much more worthy ideal than user education.¹²

2. POTREBE KORISNIKA

2.1. Definiranje korisničkih potreba

Prvi ozbiljni rad o istraživanju korisničkih potreba je članak »Information needs and uses« (1968.) W. J. Paisleyja. On je smatrao da korisnika treba promatrati kao pripadnika nekoliko različitih sustava koji dotiču sve vidove njegova života i rada. Ponašanje korisnika, kao elementa kulturnog sustava, određeno je političkim sustavom, pripadnošću određenoj profesionalnoj skupini, komuniciranjem s kolegama i sl. Znatna utjecaj na ponašanje korisnika dolazi iz sfere njegova misaonog svijeta. Na toj se razini, a u vezi s utjecajima iz okruženja, javlja motivacija, određuje stupanj stvaralaštva ili pak struktura poimanja.¹³

Prvo načelo knjižničarstva glasi: »Knjižnice su za korisnike«. Iako većina knjižničara prihvaća to načelo, ne znaju kako da utvrde zadovoljavaju li knjižnice uistinu potrebe svojih korisnika. Zato, a u interesu struke, treba ispitati mišljenje korisnika o uslugama knjižnice.¹⁴

Konceptualno tumačenje komunikacijskog procesa u knjižničarstvu teži oblikovanju teorijskih odnosa između korisnika koji traže informaciju (searching for information) i sposobnosti knjižnične zbirke da osigura traženu informaciju (providing the information). U tom smislu cilj knjižnice treba odrediti u skladu s potrebama korisnika, a njezinu uspješnost u ostvarivanju postavljena cilja valja procjenjivati prema zadovoljstvu korisnika.¹⁵

Provedbom ankete među korisnicima dobiva se povratna informacija o stupnju zadovoljstva postojećim uslugama, ali i uvid u potrebe i želje za novim uslugama, kao i potrebe zajednice u čijem se okruženju knjižnica nalazi.

Pokretačka snaga potrebna za uspješno upravljanje bilo kojom vrstom knjižnice postaje vrlo složena s obzirom na: (1) sve veće potrebe da se zna sadašnje korisnike knjižnice, tko su potencijalni korisnici i kako bi se one koji je ne koriste moglo privući i pretvoriti u aktivne korisnike; (2) brze promjene brzine i važnosti u radu korisničkih službi; (3) drastične promjene u njihovom poslovanju, proizvodima i uslugama; (4) povećanu potrebu za: a) težnjom k potpunoj kvaliteti i još vrednijom informacijom (total quality and value-added approach) u njihovim službama; b) poduzetničkom kulturom; (c) promidžbom i marketingom.¹⁶

Ured za istraživanje ponašanja korisnika (Centre for Research on User Studies - CRUS), osnovan na sveučilištu u Sheffieldu 1976. godine, imao je za cilj određivanje teorijskog sklopa za istraživanja korisnika knjižnica i njihovih potreba. U CRUS-ovim studijama upućuje se na razlike između tzv. općih korisničkih skupina i profesionalnih skupina. Posebna je pozornost posvećena kategoriji onih članova zajednice koji se ne obraćaju knjižnicama i sličnim ustanovama, dakle kategoriji nekorisnika (non-users). Za organizaciju djelotvornih knjižničkih službi posebno su važne spoznaje o interesima i potre-

¹² M. Line, Koncipiranje (oblikovanje) bibliotečnih i informacijskih sustava po mjeri čovjeka, str. 47; 31. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva, Zadar 1998.

¹³ T. Arapac-Gazivoda, Teorijske osnove knjižnične znanosti, Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Zagreb, 1993., str. 116; W. J. Paisley, Information needs and uses, ARIST, 3, New York, 1968., str. 4 - 6

¹⁴ D. J. Urquhart, Načela bibliotekarstva, Rijeka 1986., str. 20

¹⁵ T. Arapac-Gazivoda, n. dj., str. 146; J. Nitecki, On the modality discourse in the theory of librarianship, Arlington 1979., str. 13 - 15

¹⁶ K. Čveljo, Sve raznolikiji korisnici informacija predstavljaju za informacijske stručnjake sve veći izazov i izvor mogućnosti - kratak pregled, str. 4 - 5, 31. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva, Zadar, 1998.

bama navedene kategorije jer je funkcija knjižnične ustanove, posebno u dijelu pučkoga knjižničarstva, širenje opće kulture. Stoga su prijeko potrebni podaci o obrazovnoj strukturi stanovništva, stupnju nepismenosti, utjecaju masovnih medija, etičkim skupinama i njihovim sustavima vrijednosti. U CRUS-ovoj terminologiji korisnik se određuje kao primatelj koji je uočio nepravilnost u svojem poimanju svijeta i koji nastoji pronaći one poruke koje će mu omogućiti da tu nepravilnost ispravi.¹⁷

Obično je jednostavno analizirati korištenje postojećih knjižnica, zahtjeve korisnika i stupanj njihova zadovoljenja te procijeniti njihovo mišljenje o postojećim uslugama. Mnogo je teže procijeniti njihove potrebe. Brojne potrebe nikad ne prerastu u zahtjeve, a ima i takvih koje korisnik nije svjestan; korisnik će često prepoznati informacijsku potrebu tek kada mu se stave na raspolaganje sredstva da se on zadovolji. U analizama informacijskih zahtjeva korisnik se obično grupira prema nekoj značajnoj osobini. Odabrana osobina ovisit će o lokalnim okolnostima i može biti područje interesa organizacije u kojoj je pojedinac zaposlen ili prirode njegova posla. Nekorisnici nisu samo oni koji nisu svjesni postojanja usluga, ne mogu doći do njih, ne znaju kako da ih koriste ili nemaju u njih povjerenja, nego i oni koji niti ne znaju da su im informacije potrebne.¹⁸

Prema W. Kschenka, pojedinačne potrebe korisnika mogu se promatrati s četiri različita motrišta:

- s motrišta područja o kojemu se želi dobiti određena informacija
- s motrišta stupnja razumijevanja, koji se dostiže korištenjem informacija
- s motrišta oblika pružanja posebnih informacija
- s motrišta svrha za koje se određena informacija potražuje.¹⁹

2.2. Utjecaj korisničkih potreba na kreiranje nabavne politike i popunu fonda knjižnice

Izgradnja knjižničnog fonda složen je proces kojim se nastoji otkriti slabost fonda, ali i slabost s obzirom na potrebe korisnika, raspoložive izvore znanja i obavijesti unutar zajednice korisnika, te sve to ispraviti i poboljšati.²⁰

Oblikovanje knjižničnog fonda dinamičan je i kontinuirani proces koji je potrebno neprestano dograđivati, imajući pri tome na umu namjenu knjižnice, financijska sredstva, strukturu postojećeg fonda te, dakako, želje korisnika. Kako bi se doznale želje korisnika, knjižnica izrađuje u tu svrhu posebnu datoteku - datoteku desiderata. Naime, korisnici na listiće upisuju podatke o publikaciji za koju smatraju da bi bila važna za knjižnični fond, a knjižnica je ne posjeduje.

Poimanje korisnosti knjižničnog fonda sa stajališta korisnika uvijek će ovisiti o stupnju njegova poimanja značenja sadržanih u fondu. Isto se može reći i za knjižničara. Stoga bi knjižničar trebao biti posrednik u komunikacijskim procesima unutar knjižničnog diskursa kako bi omogućio tumačenje teksta da bi se korisnicima olakšao pristup zabilježenom znanju.²¹

Komuniciranje s korisnicima omogućava knjižnici da se upozna sa željama i potrebama korisnika te da na temelju toga izgrađuje svoju politiku nabave. Ako je, npr., riječ o narodnoj knjižnici, sigurno je da ona neće trebati nabavljati mnogo stručne literature iz područja medicine jer korisnici ne iskazuju mnogo zanimanja za takve teme. Međutim, takvu će literaturu trebati stručna knjižnica koja djeluje u sklopu medicinskog fakulteta ili instituta jer to zahtijeva struktura njezinih korisnika.

¹⁷ T. Arapac-Gazivoda, n. dj., str. 117.; User studies: an introductory guide and selected bibliography, University of Sheffield, 1979., str. 2

¹⁸ M. Ivakić, n. dj., str. 20

¹⁹ T. Arapac-Gazivoda, n. dj., str. 117; W. Kschenka, Probleme und Stellung der Bibliothekswissenschaft im System der Wissenschaften, Zentralblatt für Dokumentation 24, 1973., str. 15 - 20

²⁰ K. Tadić, Rad u knjižnici, Opatija, 1994., str. 33; E. G. Evans. Developing library collections, Littleton, Colo: Libraries Unlimited, 1979., str. 340

²¹ Usp. T. Arapac-Gazivoda, n. dj., str. 147

Potrebe i zahtjevi korisnika određuju razinu povezivanja, strukturu fonda, stupanj njegove obrade i vrstu usluga unutar određenog knjižničkog sustava, a o njima će ovisiti broj i priroda funkcija nužnih za postavljanje odgovarajuće strukture sustava. Svaki informacijski sustav mora biti projektiran i kreiran uz punu suradnju njegovih sadašnjih i budućih korisnika te imati njegovu podršku. Mnogi korektno integrirani informacijski sustavi završili su kao neuspješna investicija zato što su bili nametnuti svojim korisnicima te su ih oni sabotirali. Informacijski sustav treba biti jednostavan za korištenje i u što većoj mjeri pristupačan.²²

Drugim riječima, knjižnica može posjedovati fond koji odgovara njezinim korisnicima, ali ako taj fond nije obrađen na način pristupačan korisnicima i ako je modul za pretraživanje u postojećem informacijskom sustavu nekomunikativan s korisnikom, publikacija je »izgubljena«.

Budući da knjižnice u novije vrijeme imaju manje novca, iako je razrađen plan nabavne politike uglavnom prema željama korisnika, nemoguće je uskladiti sve želje korisnika s knjižničnim fondom, nego se one selektiraju najčešće prema dva opća načela selekcije:

- a) načelu vrijednosti (kakvoće)
- b) načelu potražnje.

Prema načelu vrijednosti, odnosno teoriji selekcije koja se zasniva na njemu, knjižnice trebaju prikupljati onu građu koja će intelektualno obogatiti život njihovih korisnika. Selekcija je pritom pozitivna, tj. u fond se uključuje ona građa za nabavu koje postoje valjani razlozi, ali ne isključuje se građa za koju se pretpostavlja da će loše utjecati na korisnika. Smatra se da je knjižnica osnovana zato da bi odgajala i obrazovala, i da je stoga jedna od kulturnih ustanova koje doprinose stvaranju boljšeg svijeta. Prema načelu potražnje, smatra se da se pučke knjižnice osnivaju kako bi zadovoljile potrebu za obavijestima i publikacijama stanovnika određenog područja. Zbog toga treba najprije ustanoviti postoji li takva potreba, a tek potom dogovoriti sustave kojima će se ona zadovoljiti. Sadržaj fonda bit će stoga određen potrebama, a ne prethodno sročnim planom koji obuhvaća sva područja. Prema tom načelu nabavit će se više primjeraka publikacije za koju postoji veliko zanimanje, nego po jedan primjerak one publikacije za koju neće postojati potražnja.²³ Sasvim je jasno da specijalizirane knjižnice neće moći prihvatiti načelo potražnje, koje je prihvatljivo za pučke knjižnice, zato što one moraju sadržavati u svojem fondu svu literaturu koja se odnosi na specijalizirano područje.

Nitecki predviđa mogućnost da knjiga kao fizički entitet s odrednicom pasivne uloge u komunikacijskom procesu između njezina stvaraoca i čitatelja može u određenim slučajevima pokrenuti dijalog - na primjer, svojim izgledom, opremom, temom i slično. Ali, odnos spram njezina sadržaja stvara primatelj koji sam oblikuje poruku u svojoj svijesti. Na drugom planu knjižnična se komunikacija sagledava kao čin koji utječe ne samo na sadržaj nositelja poruke i sklonost primatelja, nego i na ovovremenost dijaloga.²⁴ Knjižnica ne može biti zatvorena ustanova, nego institucija koja će pratiti nove trendove u svijetu i biti aktivna u nastojanju da ih prihvati sredina u kojoj se knjižnica nalazi.

Iako potrebe i želje korisnika utječu na izgradnju knjižničkog fonda, treba uzeti u obzir i one korisnike koji nisu u stanju izraziti svoju potrebu ili pak ne znaju za njeno postojanje.

Empatija je u interpersonalnoj komunikaciji važna i zato što su česte situacije nedostatka informacija na osnovi kojih bi se moglo zaključivati o osjećajima drugih. Posrijedi je dosta slabo sredstvo za opisivanje složenih osjećaja. Ona komunikatorima omogućava da dođu do informacija o drugima, koje zatim mogu upotrijebiti u izboru riječi, stilu prezentacije i izboru strategija.²⁵

²² M. Ivakić, n. dj., str. 17

²³ K. Tadić, n. dj., str. 40

²⁴ T. Arapac-Gazivoda, n. dj., str. 137; J. Nitecki, *Metaphors of librarianship: A suggestion to a metaphysical model*; *Journal of Library History* 3, str. 25

²⁵ K. K. Reardon, *Interpersonalna komunikacija: Gdje se misli susreću*, Zagreb, 1998., str. 76 - 77

Problem nastupa kada korisnici imaju strah od komunikacije ili kada knjižničar tijekom komunikacije postavi neartikuliran upit pa ga korisnik dobro ne razumije i da pogrešan odgovor koji je u ovom slučaju korisnikova potreba.

Komunikacijski strah ili komunikacijska aprehenzija nije ništa drugo nego oblik straha od stvarne ili pretpostavljene komunikacije s drugima. Neki se ljudi jednostavno boje komunicirati. Taj strah djeluje na njihovo ponašanje tijekom komunikacije.²⁶

Dolazeći u knjižnicu, ljudi ulažu energiju potrebnu u komuniciranju zato što očekuju da će iz toga dobiti nešto za sebe. Ako knjižnica posjeduje informacije važne korisniku, najednom će mu postati zanimljiva. Misli li korisnik da mu knjižnica može pružiti ono što treba, ući će u razmjenu s knjižničarom kao posrednikom do željene informacije.

3. ANALIZA KOMUNIKACIJSKIH ZADATAKA KNJIŽNICE I ČITAONICE »FRAN GALOVIĆ« KOPRIVNICA

Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« u Koprivnici je narodna knjižnica, ali ujedno i županijska matična knjižnica.

Tradicija knjižničarstva u Koprivnici postoji još od 1846., a krajem 1945. godine osnovana je današnja Knjižnica i čitaonica.²⁷

Godine 1981. dodijeljena joj je sadašnja zgrada, smještena u samom središtu grada, čiji je prostor adaptiran i funkcionalno iskorišten za rad suvremenoga knjižničkog poslovanja, organiziranog po odjelima i službama: Dječji odjel s pričaonicom i kompjutorskom igraonicom, Studijski odjel s čitaonicom časopisa i zavičajnom zbirkom, Služba nabave i obrade knjižne građe, Bibliobusna služba i Županijska matična služba. Knjižnica posjeduje oko 52.000 svezaka knjiga, 87 naslova periodike i oko 400 AV medijskih jedinica. Od ostale građe skupljaju se zemljopisne karte, a za zavičajnu zbirku i plakati, katalozi izložba, pozivnice, prospekti i ostali oblici sitnoga tiska. Knjižnica ima 16 zaposlenika. Od kraja 1996. godine pri Knjižnici i čitaonici »Fran Galović« smješteno je Hrvatsko čitateljsko društvo, osnovano s ciljem okupljanja stručnjaka raznih profila u istraživanju, promicanju i poticanju pismenosti u svim vidovima - čitanju, pisanju, jeziku i govoru.²⁸ Godine 1998. bilo je učlanjeno 4156 korisnika, ostvareno je 29.950 posjeta, a posuđeno 55.536 knjiga.²⁹

3.1. Aktualni oblici komuniciranja s korisnicima

UNESCO-ov »Manifest za narodne knjižnice« ističe važnost i ulogu narodnih knjižnica u društvu. Narodna knjižnica kao mjesni prilaz znanju osigurava uvjete za učenje tijekom cijelog života, neovisno odlučivanje i kulturni razvitak pojedinaca i društvenih skupina. U »Manifestu« se izražava UNESCO-ovo uvjerenje da je narodna knjižnica vitalna snaga u obrazovanju, kulturi i obavješćivanju te bitan čimbenik u njegovanju mira i duhovnoga blagostanja svijesti muškaraca i žena.³⁰

U ovom radu zastupljen je samo komunikacijski aspekt djelatnosti knjižnice. Suvremena komunikacija odnosi se na raznovrsne oblike rada s korisnicima, kojima im se pomaže u odabiru literature i svih ostalih potrebnih informacija. Ako knjižničar ne posjeduje informacije potrebne korisniku, upućuje ga na eventualne

²⁶ K. K. Reardon, n. dj., str. 88 - 89

²⁷ B. Loborec, D. Feletar, Bibliotekarstvo u općini Koprivnica, Podravski zbornik 12, Koprivnica, 1986., str. 86 - 100

²⁸ D. Sabolović-Krajina, Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« Koprivnica, u: Vodič kroz knjižnice Koprivničko-križevačke županije, Koprivnica - Križevci - Đurđevac 1997., str. 9 - 14

²⁹ Izvješće o radu Knjižnice i čitaonice »Fran Galović« u 1998. godini, Koprivnica, 26. veljače 1999., str. 1

³⁰ A. Horvat, UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice 1994., Gradska biblioteka Rijeka, Rijeka, 1997.

izvore, dokumente ili ustanove. Osim toga, aktualne i potencijalne korisnike educira se pomoću raznih kulturno-edukativnih i animacijskih aktivnosti kojima ih se upoznaje s poviješću zajednice, aktualnom problematikom, poznatim osobama iz svijeta i Hrvatske, pismenošću, zaštitom prirodne i kulturne baštine itd.

Prva usluga koju korisnik dobiva u knjižnici polazi od knjižničara informatora koji će dočekati korisnika, prihvatiti njegov zahtjev, osobno ili telefonski, riješiti ga, uputiti korisnika u samostalno rješavanje ili pak tražiti odgovore od drugih knjižnica ili informacijskih središta.³¹

Dolaskom u knjižnicu korisnik se susreće s unutarnjim i vanjskim faktorima promocijskoga djelovanja knjižnice. Vanjski faktori su okoliš, izlog i ulaz u knjižnicu. Njihov je zadatak da potaknu, privuku, pozovu prolaznike u posjet knjižnici. Grupu unutarnjih faktora čine interijer knjižnice, usluge koje nudi i knjižnično osoblje. Djelujući posredstvom spomenutih faktora, knjižnica odašilje informacije o sebi, koje kod korisnika stvaraju pozitivne ili negativne stavove, odnosno cjelokupni dojam koji možemo nazvati imidž knjižnice. Neformalnim komuniciranjem šire se informacije o knjižnici tako da korisnici prenose znanjima svoje dojmove. Tako se zapravo među ljudima širi dobar ili loš glas o knjižnici. Planskim koordiniranim djelovanjem na unutarnje i vanjske faktore može se utjecati na zadovoljstvo korisnika.³²

Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« smještena je u samom središtu grada Koprivnice pa je time zadovoljena UNESCO-ova uputa za narodne knjižnice koja kaže: »Službe trebaju biti fizički pristupačne svim članovima zajednice. To zahtijeva prikladno smještene knjižnične zgrade«.³³

Izlog je vezan uz prijenos informacijskih poruka. Izlog koji ima poželjne osobine dobre poruke u komuniciranju lakše će zaustaviti korisnika, zadržati ga pred svojom ponudom, zadovoljiti njegove potrebe za intelektualnim informacijama i potaknuti ga da uđe u knjižnicu.³⁴

Tijekom 1998. godine u Knjižnici i čitaonici »Fran Galović« bile su postavljene 64 izložbe uglavnom knjižne i srodne građe, kojima se popularizirala knjiga, te su obilježene godišnjice, društvena, kulturna i druga zbivanja. Ovdje ćemo izdvojiti izložbe uz obljetnice A. Nemčića Gostovinskog, J. Kozarca, P. Preradovića, Đ. Sudete, G. Garcie Márqueza, M. Dolenc Dravskog, F. Galovića i J. Klovica te tematske izložbe »Vincekovo«, »Maškare«, »Kamo nakon osnovne škole«, »Nogomet - najvažnija sporedna stvar na svijetu«, »Svjetski dan hrane«, »Međunarodni dan dječje knjige«, »Dan hrvatske knjige«, »Zrinsko-frankopanski dan«, »Međunarodni dan pismenosti«, »Međunarodni dan borbe protiv AIDS-a«, »Svjetski dan čovjekove okoline«, »Za živu Dravu«, »Za čistu Koprivnicu« i »Kajkaviana Podraviana - izbor iz kajkavske poezije«.³⁵

Kada je korisnik uočio knjižnicu i povezao njezino postojanje sa svojom eventualnom potrebom, on će ući u nju. Ulaz bi stoga kao prijelazna zona između ulice i zgrade knjižnice trebao omogućiti prolazniku da ga lako uoči te da stvori dojam kako je prolaznik dobrodošao. Knjižnica vodi brigu o ispunjenju tih uvjeta. Obraća se pozornost na održavanje čistoće oko ulaza. Na ulazna vrata stavljaju se lako uočljive informacije o radnom vremenu i razne druge obavijesti. Samim ulaskom u knjižnicu nalaze se informativni letci, nadohvat ruke korisniku, s radnim vremenom i obavijestima o uslugama koje se nude na pojedinim odjelima.³⁶

Unutarnji prostor predstavlja komunikacijsko okruženje i aktivno utječe na uspostavljanje, trajanje i način odvijanja susreta s korisnikom, knjižnom građom i knjižničarima. Da bi se korisnik u slobodnom pristupu knjižnoj građi što bolje snašao, knjige na policama trebaju biti pregledno složene, a mjes-

³¹ T. Nebesny, Informacijsko-referalna služba, u: Upute za poslovanje narodnih knjižnica, Zagreb, 1996., str. 70

³² Usp. F. Šulak, Promocijsko djelovanje, n. dj., str. 41 - 42

³³ A. Horvat, n. dj.

³⁴ Usp. F. Šulak, Promocijsko djelovanje, n. dj., str. 44 - 58

³⁵ Izvješće o radu, n. dj., str. 3

³⁶ Usp. F. Šulak, Promocijsko djelovanje, n. dj., str. 60

Snimio Milan Fuker

Pogled na zdanje Knjižnice i čitaonice "Fran Galović" u središtu Koprivnice (zgrada sa zastavom, gore), te detalj iz unutrašnjosti prije preuređenja (dolje)

Snimio Milan Fuker

ta izlaganja stalna. Uz to, trebaju biti ispunjeni uvjeti pristupačnosti, privlačnosti i informiranosti. Zadovoljavanjem tih kriterija izgrađujemo svojevrsni vodič kroz prostor knjižnice.

U Knjižnici i čitaonici »Fran Galović« provodi se stručni smještaj knjižne građe na police prema određenim stručnim skupinama i koristi se univerzalna decimalna klasifikacija (UDK). Unutar pojedine stručne skupine građa se reda abecednim nizom. Na početku pojedine stručne skupine, koja je omeđivačem odvojena od prethodne, nalaze se oznake o stručnoj skupini i njezinu nazivu. Korisnik u klasičnom katalogu ili pretraživanjem baze podataka računala može dobiti informaciju o knjizi, koja sadrži, među ostalim, i signaturu (oznaka prema kojoj se publikaciji određuje mjesto na polici).

Osim kataloga, i knjižničari trebaju uvijek biti na raspolaganju korisnicima za odgovaranje na njihove upite, ali i za upoznavanje s prostorom knjižnice.

Da bi mogao uspješno komunicirati s korisnicima, uz široko opće znanje, informator mora dobro poznavati knjižnični fond, strukturu svih kataloga i referentne zbirke svoje knjižnice. Poželjno je također da kao informator radi osoba koja se lako ophodi s ljudima, a može djelovati i pedagoško-andragoški. Korisnik mora shvatiti da je njegov upit primljen najozbiljnije i da će se doista provjeriti svi izvori koji mogu pomoći u pronalaženju odgovora. Važno je da informator umješno potiče korisnike napore i uvjeri ga u svoju stručnost i spremnost da odgovori na postavljeni upit.³⁷

Uobičajeno je za korisnika da ga uvijek uslužuje isti knjižničar koji je već upoznat s njegovim potrebama. Ako to nije isti knjižničar, korisnik se teže snalazi i ima problema oko izbora. Izgled i ponašanje knjižničara, odnosi među knjižničarima i njihov cjelokupan rad na odjelu sastavni su dijelovi atmosfere s kojom se korisnik susreće.³⁸

3.2. Mogućnosti za inoviranje u komunikaciji s korisnicima

Gledano sa šireg aspekta, knjižnica nije samo mjesto gdje se može posuditi određenu knjigu ili dobiti informaciju o literaturi za pojedine književne, stručne, znanstvene i druge radove. Uz sve nabrojene aktivnosti koje se javljaju u komunikacijskom procesu u Knjižnici i čitaonici »Fran Galović«, valjalo bi istaknuti mogućnosti koje bi se mogle inovirati kako bi se pridonijelo što većem razvoju i razumijevanju zavičaja i zajednice, ali i pojedinca kao multikulturalne osobe otvorene za najširu suradnju i komunikaciju.

Bilo bi dobro uvesti neke od inovacija koje se kao prijedlozi navode u daljnjem tekstu.

3.2.1. Ulaz za invalide i nepokretne osobe

Prema UNESCO-ovu »Manifestu«, narodna knjižnica treba osigurati dostupnost građe i usluga korisnicima s tjelesnim oštećenjima.³⁹ Budući da ulaz u zgradu knjižnice nije pristupačan osobama s tjelesnim oštećenjima, to načelo ne može biti zadovoljeno. Korisnik invalid, nažalost, zbog neprikladnog ulaza ne može do potrebne literature doći sam, nego samo uz pomoć neke osobe. Lokalna zajednica, tj. Grad i Županija, morali bi pomoći svim građanima, pa tako i onima s tjelesnim oštećenjima da se osjećaju što normalnije i da mogu kvalitetnije zadovoljavati svoje potrebe u knjižnici. To bi se najlakše moglo postići time da lokalne političke uprave financiraju gradnju lakšeg i adekvatnog pristupa osobama s tjelesnim oštećenjima i nepokretnima, odnosno osobama koje moraju koristiti pomagala za kretanje kao što su kolica.

³⁷ K. Tadić, n. dj., str. 145

³⁸ Usp. F. Šulak, Osobna prodaja, n. dj., str. 42

³⁹ Usp. UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice, 1994.

3.2.2. Knjige za slijepe

Knjižnica se mora prilagoditi svim potrebama koje se javljaju u zajednici. Među ostalim, postoje potrebe osoba s oštećenjem vida, a kako bi se one zadovoljile, knjižnica bi trebala u svoj fond uključiti građu za slijepe. Međunarodno pismo za slijepe ili Brailleova abeceda sastoji se od najviše šest poredanih točaka koje se metalnim šiljkom štapića utiskuju u papir, a slijepa ih osoba sa suprotne strane opipom razaznaje.⁴⁰ Literarna djela mogu se snimiti i na slušne vrpce koje bi korisnici mogli posuditi. Kontaktiranjem s Međunarodnom udrugom slijepih osoba ili posredstvom sličnih udruga knjižnica bi mogla stvoriti zasebni odjel za slijepe osobe. Time bi proširila svoju djelatnost, ali i uvelike pomogla osobama sa znatno oštećenim vidom u lokalnoj zajednici i šire posredstvom međuknjižnične razmjene specifične knjižnične građe.

3.2.3. Osnivanje glazbenog odjela

U želji da zadovolje najširi spektar korisnika, odgovore na jedan od svojih glavnih zadataka te omoguće svakom korisniku da dođe do tražene informacije, narodne knjižnice osnivaju odjele koji nabavljaju, obrađuju, čuvaju i daju na korištenje audio-vizualnu građu. Zvučne snimke nužne su za upoznavanje glazbenih djela, učenje stranih jezika i dr. Putem zvučnih ili videozapisa do informacije mogu doći hendikepirani korisnici koji imaju problema s čitanjem ili teškoće u držanju knjige i okretanju stranica, zatim slijepi korisnici, pacijenti u bolnicama i mnogi drugi.⁴¹

U sklopu glazbenog odjela knjižnica bi mogla organizirati promocije CD-a te glazbeno-literarne večeri s književnicima i glazbenicima Koprivničko-križevačke županije, a time bi se uspostavila komunikacija s korisnicima sa šireg aspekta, koja bi ih potaknula na eventualne potrebe kojih nisu svjesni.

3.2.4. Klupski prostor

Pod geslom »Što bolje poznajemo naše korisnike, to ćemo im pružiti bolju uslugu«,⁴² realizacijom klupskog prostora za književnike, istraživače, studente, prosvjetne i kulturne djelatnike ostvarila bi se komunikacija među korisnicima, ali i komunikacija između knjižničara i korisnika. To bi bio prostor gdje bi se u opuštenoj atmosferi odvijali razgovori, razmjenjivala iskustva, održavale književne večeri manjeg opsega, predstavljale knjige i časopisi, a sve radi postizanja uspješnije komunikacije s korisnicima.

U knjižnici postoji prostor pod nazivom Multimedijalna dvorana, koji se tek djelomično koristi za predstavljanje knjiga, književne večeri i manja predavanja, ali on bi trebao biti samo dio zamišljenog klupskog prostora. Stoga bi Multimedijalnu dvoranu trebalo proširiti još jednom prostorijom gdje bi se održavali neposredni kontakti, razgovori, radionice i razmjenjivala iskustva na okruglom stolu uz mogućnost okrepe čajem, sokovima i kavom iz postavljenog automata, dok bi dvorana zadržala svoju dosadašnju funkciju.

3.2.5. Komuniciranje putem Interneta

Preko online kataloga knjižnica obznanjuje svoje kataloge najširem krugu korisnika. Stoga je vrlo važno odmah na početku, u općim informacijama, definirati kategorije korisnika kojima je knjižnica namijenjena, a u odjeljku usluga jasno definirati pravila posuđivanja. Napomenama poput »Što je novo u knjižnici«, »Što je novo na web stranicama« ili »Svrćamo vam pozornost« potaknut će se zanimanje lokalnih korisnika za novosti u knjižnici u koju navraćaju, dok će sve korisnike zanimati što je novo

⁴⁰ B. Klaić, Veliki rječnik stranih riječi, Zagreb 1974., str. 181

⁴¹ S. Vukasović-Rogač, Glazbeni odjel, u: Upute za poslovanje, n. dj., str. 103

⁴² M. Line, n. dj., str. 58

na web stranicama, je li to neka nova veza na zanimljivi Internet izvor, nova baza podataka ili novi katalog knjižnice.⁴³ Izradom online kataloga uspostavila bi se komunikacija s korisnicima koji zbog nekih razloga ne mogu doći u knjižnicu pa bi kod kuće mogli pretraživati bazu podataka kako bi utvrdili posjeduje li knjižnica određenu publikaciju. Time bi se uspostavila komunikacija i s drugim knjižnicama. Primjerice, ako ne posjedujemo publikaciju koju korisnik traži, može se pretražiti katalog druge knjižnice i uputiti korisnika u nju ili izvršiti međuknjižničku posudbu. Kada bi bio uspostavljen takav integralni sustav u Hrvatskoj, mogla bi se postići bolja komunikacija među knjižnicama, a to bi dovelo do efikasnijega zadovoljenja korisnikovih potreba.

3.2.6. Poticanje razvoja općinskih knjižnica

Uz postojeću mrežu gradskih knjižnica u Đurđevcu, Koprivnici i Križevcima te općinskih knjižnica u Đelekovcu, Ferdinandovcu, Goli, Legradu, Novigradu Podravskom, Peterancu, Podravskim Sesvetama i Virju⁴⁴, zadatak je županijske matične službe Knjižnice i čitaonice »Fran Galović« u Koprivnici da u suradnji s općinama dovrši stvaranje mreže općinskih knjižnica njihovim osnivanjem u Drnju, Hlebinama, Kalinovcu, Kalniku, Kloštru Podravskom, Koprivničkim Bregima, Molvama, Rasinji, Sokolovcu, Svetom Ivanu Žabnu i Svetom Petru Orehovcu. To je nužno zbog potrebe decentralizacije knjižnične djelatnosti na području koje pokriva županijska matična služba u sastavu Knjižnice i čitaonice »Fran Galović«.

Uz to, dobrom koordinacijom knjižnične djelatnosti moglo bi se u općinskim knjižnicama razvijati djelatnosti kvalitetnije komunikacije s novom građom, poglavito vezanom uz informatiku, s građom iz studijskog odjela, kao i s mogućnošću preseljenja određenih radionica i igraonica u određenim terminima iz Koprivnice u općinske knjižnice. U općinskim knjižnicama moglo bi se izdavati dio građe za slijepe osobe, ako bi bilo iskazanog zanimanja, a uz pomoć županijskih i općinskih vlasti poticalo bi se lokalno izdavaštvo te stvaranje općinskih zavičajnih zbirki.

3.2.7. Djelatnosti knjižnice za nacionalne manjine i vjerske skupine

Na području grada Koprivnice i bliže okolice, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, zabilježeni su pripadnici nekoliko nacionalnih manjina, a Hrvati čine 89,9 posto ukupnog pučanstva. Zabilježene su i vjerske skupine, a rimokatolika je 87,2 posto.⁴⁵ Od nacionalnih manjina najbrojniji su Srbi (5,02 posto), a ostale manjine - Slovenci, Muslimani, Mađari, Česi, Nijemci, Slovaci, Rusini, Ukrajinci, Crnogorci, Makedonci, Albanci, Grci, Židovi i drugi - nemaju veći udio u ukupnom pučanstvu. Nakon rimokatolika, najzastupljenija vjerska skupina su pravoslavci (4,55 posto), a ostale vjere - grkokatolici, evangelici, židovi, muslimani, adventisti i drugi - imaju malen udio.⁴⁶

Ti podaci pokazuju nam različitost ne samo nacionalno-konfesionalnog sastava stanovništva na području koje pokriva Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« Koprivnica, nego i različitost kulturnih potreba miješanog stanovništva. To se može iskoristiti za poboljšanje komunikacije između korisnika pripadnika raznih religija te nacija i koprivničkih knjižničara tako da se pokušaju zadovoljiti specifične potrebe spomenutih korisnika. Moglo bi se urediti posebne police s knjigama za pripadnike pojedinih nacionalnih manjina i manjinskih vjerskih skupina, ali i organizirati različite sadržaje kao što su izložbe

⁴³ J. Stojanovski, Knjižnice i World Wide Web, u: Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću, Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice »Metel Ožegović« Varaždin, Varaždin 1998., str. 217 - 223

⁴⁴ Vodič kroz knjižnice, n. dj., str. 41 - 42

⁴⁵ Statistički pregled podataka i adresar poslovnih subjekata Koprivničko-križevačke županije, Koprivnica, 1996., str. 6

⁴⁶ Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. - 1991. po naseljima, 3. dio, Zagreb, 1998., str. 1475

o nacionalnim manjinama, njihovim domovinama i manjinskim vjerskim skupinama, književno-glazbene večeri, predstavljanja knjiga na njihovim jezicima i o njima, prigodna predavanja kojima bi se njegovale specifične vrijednosti, ali i predstavila kultura pripadnika drugih narodnosti i vjerskih skupina.

Promjene koje su zahvatile sustav javnih knjižnica odnose se na pripadnike nacionalnih manjina i etničkih grupa. Za njih se, prema potrebi, osiguravaju literatura i druge informacije na njihovu materinskom jeziku.

IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) je ulogu javnih knjižnica na području multikulturalnih zajednica još preciznije odredila »Smjernicama za javne knjižnice«. Prema tom dokumentu, knjižnice bi trebale »identificirati potrebu i probleme etničkih i jezičnih manjina na svojem području, nabaviti knjižnični materijal, organizirati aktivnosti te poticati korištenje«.⁴⁷

3.2.8. Multimedijalni centar za djecu

Cilj i zadatak multimedijalnog centra bio bi zadovoljiti barem osnovne potrebe današnjeg djeteta na područjima učenja i obrazovanja (intelektualne potrebe, praktično upoznavanje i rad s elektronskim aparatima) te zabave i raznovrsnog kreativnog rada. Svi sadržaji koji se nalaze na medijima u takvom centru trebaju biti primjereni i zanimljivi djeci od predškolske do srednjoškolske i starije dobi.

Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« posjeduje audiofond s dječjim pričama u odgovarajućoj izvedbi, videofond s animiranim, igranim i dokumentarnim filmovima, zbirku CD-ROM-ova s igrama za razne uzraste, kreativnog karaktera za likovno izražavanje, edukativno-obrazovni fond poput enciklopedija, atlasa, programa za učenje stranih jezika i sl. Knjižnica organizira kompjutorske radionice u kojima se obučavaju korisnici (djeca) za rad na PC multimediji.

No, proširenjem aktivnosti na audioslušaonicu, video i filmske projekcije te klasične multimedijalne aktivnosti, koje se ostvaruju objedinjeno na razne načine korištenjem tiskane građe, privuklo bi se i najmlađe korisnike koji bi istodobno stekli naviku dolaska u knjižnicu.⁴⁸ Kada bi multimedijalni centar imao veći prostor, moglo bi se koristiti navedene medije u svrhu edukacije najmlađih korisnika.

3.2.9. Informacijska djelatnost za mladež

Budući da je sve prisutniji problem kako mlade pridobiti, educirati i »povući s ulice« u knjižnicu, »centar znanja«, trebalo bi u knjižnici organizirati centar sa stručnim osobama koje bi mladima davale informacije o školovanju, stipendijama i svemu što se odnosi na obrazovanje, ali i one svakodnevne vezane uz spolnost, alkohol, drogu, odnose među prijateljima, ali i s roditeljima. Knjižnica se mora odazvati razvojnim, informacijskim i socijalnim potrebama mladih.

Švedska je knjižnica prva 1992. godine otvorila informacijski servis za mlade - UNGINFO. Informacijska djelatnost podijeljena je na dva dijela: a) informacije o školovanju, stipendijama, školama učenja stranih jezika, sveučilištima te gdje se i kako može pronaći i dobiti posao u drugim državama; b) »svakidašnje« informacije: spolnost i međusobni odnosi, stanovanje, ekonomija, poroci (pušenje, alkohol, droga), odgoj, služenje vojnoga roka.

Centar financira lokalna uprava. Stalno je zaposlen jedan knjižničar i jedan nezaposleni mladi čovjek. Posebno je zanimljiv projekt »BookRock«, koji servis priređuje u suradnji s glazbenim odjeli-

⁴⁷ Lj. Radović, Narodne knjižnice u 21. stoljeću i programi za korisnike na jezicima manjina, u: 31. skupština, n. dj., str. 103 - 104

⁴⁸ Usp. S. Štefančić, Mediateka ili multimedijalni iskaz gradske knjižnice (u Zagrebu) na kraju 20. stoljeća, u: Knjižnice europskih gradova, n. dj., str. 308

ma knjižnica u srednjim školama. U prilog ide i rad izvan radnog vremena knjižnice, npr. subotom navečer.

Ciljevi UNGINFO-a su: ostvariti neutralni prostor za susretanje mladih ljudi, združivanje različitih generacija i multikulturalni kontakti, stimuliranje mladih da razmišljaju internacionalno i time ih navesti na razumijevanje drugih kultura, opskrbiti što širi krug ljudi informacijama o mladima.⁴⁹

3.2.10. Ostale mogućnosti osuvremenjivanja komunikacije s korisnicima

Od ostalih mogućnosti svakako bi valjalo istaknuti stvaranje radionica za razvijanje ljudskih prava i sloboda te osjećaja zaštite prirodne i kulturno-povijesne baštine na području gdje djeluje knjižnica, poglavito utjecajem na mlade naraštaje korisnika. Trebalo bi također organizirati izlete i kontakte s korisnicima na terenu gdje se nalaze pojedini zaštićeni kulturni i prirodni spomenici. Pri tome bi valjalo kontaktirati s javnom ustanovom za upravljanje zaštićenim područjima prirode Koprivničko-križevačke županije, regionalnim Zavodom za zaštitu spomenika kulture, muzejima, galerijama, školama i lokalnim vlastima.

Osim toga, bilo bi zanimljivo stvoriti bazu podataka unutar zavičajne zbirke o znamenitim osobama i događajima na području županije, koju bi poglavito mogli koristiti znanstveni i stručni djelatnici, kao i studenti, učenici, novinari i drugi korisnici. Uz to, zanimljivo bi bilo pokrenuti izdavanje književnih djela te stručnih i znanstvenih radova vezanih uz lokalnu zajednicu, ali i knjižničarstvo, stvaranje kojih je potaknuto književno-umjetničkim radionicama, stručnim i znanstvenim skupovima koji bi se mogli organizirati unutar knjižnice.

Moglo bi se pokrenuti i informativno-edukativno-stručni list »Galović«, koji bi izdavala knjižnica, a bio bi u prvom redu usmjeren na poboljšanje komunikacije s korisnicima kao i prije navedene moguće aktivnosti.

4. KOMUNIKACIJSKI ASPEKTI ISPITIVANJA, MIJENJANJA MIŠLJENJA TE AKTIVIRANJA KORISNIKA

4.2. Ispitivanje mišljenja, stavova i potreba

Pri vrednovanju određene knjižnične usluge, npr. referentne službe ili dostupnosti građe, kriteriji od kojih se polazi da bi se utvrdio stupanj zadovoljstva korisnika, odnosno stupanj uspješnosti usluge prema postavljenim ciljevima, uobičajeno su: relevantnost, korisnost, zadovoljstvo, točnost, vrijeme i troškovi. Mjerila kojima se utvrđuje stupanj uspješnosti i učinkovitosti su razne skale (npr., za utvrđivanje stupnja zadovoljstva, korisnosti, ekonomičnosti usluge).

Mišljenja korisnika uobičajeno se prikupljaju na osnovi metoda intervjua, ispitivanja i opažanja, a korisničke prosudbe zatim valja analizirati da bi se zaokružile ocjene o isplativosti ulaganja u određene usluge.⁵⁰

U knjižnicama se vrše istraživanja kako bi se prikupili primarni i sekundarni podaci za utvrđivanje potreba stanovništva za uslugama knjižnice. U istraživanju neke komunikološke pojave razlikujemo četiri vremenski i logički odvojene faze:

- I. Postavljanje i formuliranje problema istraživanja. Problem treba precizno i jednostavno formulirati. Osim općenitog formuliranja problema, moguće je i određivanje radne hipoteze koja predstavlja tvrdnju o postojanju određenog odnosa između pojave koju proučavamo i drugih pojava.

⁴⁹ S. Resman, Knjižnica - informacijsko središte za mlade, u: Knjižnice europskih gradova, n. dj., str. 296 - 297

⁵⁰ T. Aparac, Evaluacija knjižničnih službi i usluga u narodnoj knjižnici, u: Međunarodno savjetovanje Narodne knjižnice izazov promjena, Lovran, 25. i 26. rujna 1997., Zbornik radova, Zagreb 1997., str. 72 - 73

- Npr., problem je zavičajna zbirka koju se rijetko koristi. Možemo postaviti i hipotezu, npr. da korisnici nisu dovoljno obaviješteni o njezinu postojanju.
- II. Odabir prikladnih metoda za prikupljanje podataka nameće sam formulirani problem. Odabir metoda istraživanja sastoji se od utvrđivanja okvirnog nacrtu istraživanja te odabira faktografskih i analitičkih metoda koje će biti primijenjene.
 - III. Obrada i analiza prikupljenih podataka podrazumijeva obradu dobivenih podataka, a zatim predstavljanje i obrazlaganje dobivenih rezultata.
 - IV. Verificiranjem zaključaka dobivenih analizom dobivamo odgovor na postavljeni problem.⁵¹

4.2. Metode istraživanja

Pri izboru metode istraživanja rukovodimo se vrstama podataka koje želimo istražiti. Podaci mogu biti primarni, odnosno oni koji se prikupljaju radi rješavanja određenog problema, ili sekundarni, tj. već prikupljeni podaci.

- I. Opažanje ne podrazumijeva samo vizualno opažanje, nego i sve ostale vrste opažanja, npr. njušno, slušno i sl. Opažanje provodimo uz jasan cilj, pritom detaljno bilježeći ponašanje okoline i pojave koju se promatra (npr. ponašanje korisnika među policama, pred izlogom i sl. Opažanje obuhvaća nekoliko općih karakteristika. Sistematičnost opažanja zahtijeva od osobe koja vrši opažanje da ima jasan cilj i plan opažanja, da utvrdi sve okolnosti u kojima vrši opažanje te da pripremi pomoćna pomagala i instrumente za opažanje. Nadalje, treba voditi računa o svim detaljima i biti objektivan, odnosno razlikovati činjenice od vlastitih interpretacija. Na kraju, rezultati opažanja moraju se registrirati.
- II. Introspekcija se kao metoda istraživanja koristi za ispitivanje unutarnje svijesti ispitanika, njegovih sjećanja, misli, stavova, motiva, čuvstava. Ispitanici katkad ne poznaju dovoljno sami sebe pa odgovori na pitanja nisu uvijek dovoljno precizni. Neizbježna je metoda kod anketiranja ili intervjuiranja jer ispitanik, da bi odgovorio na postavljeno pitanje, mora zaviriti u svoje unutarnje »ja«.
- III. Eksperiment je sličan opažanju, ali razlika je u tome što eksperimentator kontrolira uvjete pod kojima se neki događaj događa, a opažatelj prati tijek događaja bez ikakve kontrole. Npr., mijenjaju se uvjeti korištenja građe za eksperimentalnu grupu i uspoređuje se s kontrolnom grupom.
- IV. Proučavanje dokumentacije skraćuje put istraživaču. Ako prethodno prikupi dokumentaciju o problemu koji istražuje te je detaljno prouči kako bi mogao koristiti iskustva, podatke i teorije drugih istraživača, tada ne gubi vrijeme na otkrivanje onoga što je već poznato. Dokumentacija obuhvaća nesistematizirane podatke (novinske vijesti, slike, filmovi i sl.), monografske radove i studije drugih istraživača o istom ili srodnom problemu, opće priručničke i sintetičke prikaze te dokumentaciju graničnih područja. U knjižnici to mogu biti interne statistike, popisi najčitanijih knjiga i sl.
- V. Metodu uzorka koristi se da bi se izbjeglo istraživanje pojava koje obuhvaćaju velike skupine ljudi. Uzima se jedan dio populacije koji služi za sva potrebna istraživanja. Bitna karakteristika uzorka jest da mora biti maksimalno reprezentativan, odnosno mora sadržavati sva bitna svojstva iz populacije iz koje je odabran u istoj proporciji u kojoj su ona u njoj sadržana.⁵²

4.2.1. Anketa kao način prikupljanja podataka

Mjerenja djelotvornosti i isplativosti određene usluge valja pažljivo planirati i uskladiti s knjižničnom funkcijom koja se vrednuje jer različite funkcije zahtijevaju drukčiji evaluacijski pristup.

⁵¹ M. Zvonarević, *Socijalna psihologija*, Zagreb, 1981., str. 63 - 68

⁵² M. Zvonarević, n. dj., str. 88 - 102

Ovisno o cilju istraživanja i dionici koju se nastoji vrednovati, korisno je uvrstiti poredbene i istraživačke metode, funkcionalne usporedbe, metode matematičke i statističke analize te kvalitativne i ekonomske analize.⁵³

U istraživanjima učinka javnog komuniciranja najviše se primjenjuje anketa. Na taj način doznajemo što ljudi misle, njihove stavove, odnosno shvaćanja, što ih zanima. Kako se to sredstvo ispitivanja ne bi kompromitiralo, valja znati formulirati pitanja te tko će na njih odgovarati. Ispitanik će odgovoriti na pitanje samo ako ga razumije i ako je kompetentan na njega odgovoriti, odnosno pitanje ne bi smjelo prelaziti razinu njegovih intelektualnih sposobnosti.

Anketa u širem smislu riječi označava svaki istraživački postupak kojim se neposredno, dakle iz prve ruke, prikupljaju podaci o ekonomskim, demografskim, sociološkim, psihološkim i drugim osobinama ispitanika. U užem smislu anketa označava samo onaj postupak tijekom kojega se odabranim ispitanicima usmenim ili pisanim putem postavlja određeni broj pitanja na koja oni usmeno ili pisano odgovaraju. Odgovori se zatim podvrgavaju raznim kvantitativnim, kvalitativnim i kauzalnim analizama.⁵⁴

Da bi rezultati istraživanja pomoću ankete bili što vjerodostojniji, anketu treba pažljivo pripremiti i provesti, a zatim temeljito i stručno analizirati. Prema navedenom, anketa nije tako jednostavna metoda istraživanja kao što se to na prvi pogled čini.

Svaka anketa treba imati jasno postavljen cilj i svrhu zbog koje se primjenjuje. Opsegom se nastoji izbjeći stvaranje opširnih anketa od stotinu i više pitanja, a njihov broj ovisi o spremnosti na suradnju budućih respondenata.

Prema obliku, anketa može biti usmena ili pisana. Prednost usmene ankete je u tome što anketar može respondentu objasniti pitanje koje mu nije sasvim razumljivo, a prema reakcijama respondenta anketar može stvoriti mišljenje o vjerodostojnosti odgovora. Prednost pisane ankete je u tome što omogućava anonimnost respondenta te istodobno isključuje utjecaj anketara na odgovore respondenata.

Najveću pozornost zahtijeva sastavljanje pitanja koja mogu biti otvorena i zatvorena. Na pitanja otvorenog tipa respondent odgovara prirodno i spontano, bez bilo kakvih krutih okvira. Kod zatvorenih pitanja respondentu su ponuđena dva ili više odgovora. Za otkrivanje prikrivenih ili podsvjesnih stavova respondenata sastavljaju se specijalna i maskirana pitanja za koje postoji niz posebnih postupaka: postavljanje pitanja znanja, postavljanje pitanja kojima će nezgodna alternativa postati prihvatljiva, sugestivna pitanja, evazivni odgovori, pozitivno pitanje prethodi negativnom, pitanje o »drugima«, korištenje eufemizama, pitanja o iskrenosti i postavljanje kontrolnih pitanja.⁵⁵

4.2.2. Primjena anketnog postupka u istraživanju stavova, mišljenja i potreba korisnika knjižnice

Anketno istraživanje provedeno je u Knjižnici i čitaonici »Fran Galović« 1998. godine. Istraživanjem su bili obuhvaćeni svi segmenti populacije, a rezultati upućuju na njihov stav spram postojeće ponude usluga, strukture fondova, rasporeda knjižne građe, dostupnosti fonda, cijene usluga, komunikacije s knjižničarima i snalaženja u prostoru knjižnice.

Anketom se željelo dobiti prijedloge za poboljšanje usluga. Anketni upitnici uručivali su se korisnicima pri dolasku u knjižnicu (osobno). Istraživanje je provedeno na uzorku od 130 ispitanika (3 posto ukupnog članstva), svih segmenata korisničke populacije.⁵⁶

⁵³ T. Arapac, *Evaluacija knjižničnih*, n. dj., str. 73

⁵⁴ M. Zvonarević, n. dj., str. 117

⁵⁵ M. Zvonarević, n. dj., str. 117 - 128

⁵⁶ D. Sabolović-Krajina, Lj. Ernečić, M. Koržinek: *Marketing u službi potreba korisnika knjižnice*, u: 31. skupština, n. dj., str. 105

Vrste pitanja u anketi

Anketa je bila pisana i anonimna. Ispitanicima je postavljeno 14 pitanja, od kojih su dva otvorenog tipa, devet zatvorenog tipa i tri kombinirana, odnosno zatvorena elementima otvorenog (ispitaniku su ponuđeni odgovori na pitanje, ali ako niti jedno ne odražava njegovo mišljenje, ponuđena je mogućnost da ga sam napiše). Pitanjima se željelo dobiti uvid u stavove korisnika spram postojeće ponude usluga, strukture fondova, snalaženja u prostoru knjižnice, cijene usluga, komunikacije s knjižničarima i rada knjižnice općenito, ali i prijedloge za poboljšanje usluga. Nadalje, postavljeno je pitanje jesu li korisnici zadovoljni izborom knjiga te dnevnog i tjednog tiska, časopisa, CD-ROM-ova. Također su postavljena pitanja je li članarina previsoka, prihvatljiva ili preniska, jesu li potpuno razumljive postavljene oznake koje omogućavaju lakše snalaženje u knjižničnim fondovima, kakva je suradnja s knjižničarima (potpuno neuspješna, uglavnom neuspješna, ni uspješna ni neuspješna, uglavnom uspješna, potpuno uspješna) te konkretni prijedlozi za poboljšanje rada i usluga knjižnice.

Metode za analizu podataka

Kvalitativna analiza služi se postupkom komparacije i deskripcije različitih svojstava istih predmeta i pojava ili obrnuto, čime se dobiju rezultati poput deskripcije, klasifikacije i definicije objekata analize.⁵⁷

Npr., u obradi ankete komparirali su se odgovori muškog i ženskog spola, po obrazovanju korisnika (osnovna škola, srednja škola, fakultet, magistar znanosti, doktor znanosti), po zanimanju korisnika i sl. Nakon komparacije vidjelo se razlikuju li se odgovori dobiveni komparacijom po kvaliteti.

Kvantitativna analiza koristi različite oblike kako bismo dobili najbolju sliku podataka koje smo željeli obraditi, a to su: utvrđivanje relativne čestote (najčešće u obliku postotaka), određivanje reprezentativnih vrijednosti poput određivanja aritmetičke sredine, utvrđivanje razlika između aritmetičkih sredina ili postotaka raznih uzoraka, računanje odstupanja od teorijskih vrijednosti, izračunavanje korelacije i kovarijacije među varijablama koje ispituje, a potom i faktorska analiza koja nam omogućava otkrivanje zajedničkih faktora među varijablama i izračunavanje trendova koji nam omogućuju da prijeđemo iz opisa trenutačnog stanja u predviđanje budućih događaja.⁵⁸

4.2.3. Rezultati analize podataka

Za obradu rezultata koristilo se utvrđivanje relativne čestote u obliku postotaka. Rezultat ankete je sljedeći:

U istraživanju je sudjelovalo 130 ispitanika, od toga dvije trećine ženskog spola (87 ili 66%) i jedna trećina muškog spola (43 ili 34%). Po stupnju obrazovanja najviše ispitanika pohađa ili je završilo srednju školu (67 ili 51%), zatim osnovnu školu (38 ili 29%), a slijede oni s fakultetskom naobrazbom (23 ili 18%) te po jedan magistar znanosti i doktor znanosti.

Učenici osnovnih (njih 34 ili 26%) i srednjih škola (31 ili 24%) najbrojniji su među ispitanicima, što odgovara njihovoj zastupljenosti u korisničkoj strukturi knjižnice. Slijede djelatnici u gospodarstvu (25 ili 19%) te ostale kategorije korisnika.

Najveći broj ispitanika knjižnicu koristi do pet godina (57 ili 44%) i od pet do deset godina (45 ili 35%). Ispitanici najviše koriste posudbene odjele (Odjel za odrasle njih 39 ili 32%, Dječji odjel 38 ili 30%, Bibliobus 32 ili 26%), a Studijski odjel koristi 15 ispitanika ili 12%. Od usluga se najviše koristi posudba knjiga (128 ili 73%), a slijedi čitanje stručnih časopisa, dnevnog i tjednog tiska, pretraživanje CD-ROM-ova i Interneta.

⁵⁷ M. Zvonarević, n. dj., str. 174

⁵⁸ M. Zvonarević, n. dj., str. 176 - 177

Strukturom knjižnog fonda ispitanici su uglavnom zadovoljni. Izborom knjiga zadovoljna su 72 ispitanika ili njih 58%, a potpuno zadovoljno je njih 36 ili 29%. Izborom dnevnog i tjednog tiska zadovoljna su 32 ispitanika ili 49%, a potpuno zadovoljno njih 27 ili 41%. Izborom CD-ROM-ova zadovoljan je 21 ispitanik ili 40%, a potpuno zadovoljno njih 19 ili 36%. Od vrste knjiga najviše se koriste školska lektira (67 odgovora ili 37%) i beletristika (62 ili 37%), a slijede stručna literatura (26 ili 14%) i priručnici (23 ili 13%). Oznake koje omogućavaju snalaženje u knjižničnim fondovima za 61 ispitanika (47%) su uglavnom razumljive, a za njih 47 (36%) lako razumljive. Članarina je za 94 ispitanika ili 72% prihvatljiva, a za njih 27 ili 21% previsoka. Suradnju s knjižničarima 82 ispitanika (63%) ocijenila su potpuno uspješnom, a 33 ispitanika (33%) uglavnom uspješnom. Rad knjižnice u cjelini zadovoljava 62 ispitanika (48%), a njih 56 (43%) u potpunosti zadovoljava.

53 odgovora, odnosno 50% ukupnih prijedloga za poboljšanje rada i usluga knjižnice odnosi se na knjižnu građu, 28 odgovora (27%) na poboljšanje kvaliteta usluga općenito, 21 odgovor (20%) na nedostatak prostora, a 3 odgovora (3%) na rad osoblja. Traži se veći izbor knjiga, više knjiga za lektiru, više primjeraka istog naslova, više novih naslova, bestselera, stručnih i informatičkih knjiga te časopisa. Predlaže se niža članarina, produljenje radnog vremena i roka posudbe te više raznolikih radionica. Također se predlaže proširenje radnog prostora i postavljanje razumljivijih oznaka. Prijedlozi za rad osoblja su malobrojni, a odnose se na veću ljubaznost osoblja, njihov kvalitetniji rad i povećanje broja knjižničara kako bi se izbjegla čekanja i gužve.⁵⁹ Tradicionalna usluga, tj. posudba knjiga, dominantna je u radu Knjižnice i čitaonice »Fran Galović«.

4.3. Mijenjanje mišljenja i aktiviranje

Da bismo nakon utvrđenih rezultata ankete promijenili mišljenje korisnika u pozitivnom smjeru i rad učinili kvalitetnijim na zadovoljstvo korisnika, potrebno je izvesti poboljšanja i ukloniti nedostatke prema mišljenju korisnika. Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« ima Stručno vijeće koje bi trebalo raspravljati, među ostalim svojim djelatnostima, i o mijenjanju mišljenja i aktiviranju. Nužno je smanjiti članarinu, a to je dijelom učinjeno za one grupacije korisnika kojima je, prema mišljenju Uprave knjižnice, to najpotrebnije. Socijalni su slučajevi oslobođeni članarine, a bitno je smanjena i za studente, učenike i vojnike. U obzir je uzeto povećanje radnog prostora za korisnike, što je i izvršeno preuređenjem, ali je ono uvjetovalo smanjenje radnog vremena zbog pomanjkanja zaposlenika u novom prostoru. Nužno je povećati broj zaposlenika kako bi korisničke potrebe iskazane u anketi bile zadovoljene te kako bi se moglo produljiti radno vrijeme na zadovoljstvo korisnika. Također bi povećani broj knjižničara u neposrednoj komunikaciji s korisnicima pridonio izbjegavanju čekanja i gužvi.

Rok za posudbu knjiga povećan je na zahtjev korisnika sa 20 na 30 dana uz dodatnu mogućnost produljenja. Prema mojim usmenim ispitivanjima, korisnici su u novom prostoru zadovoljniji jer se i bez knjižničara informatora lako snalaze u traženju građe. To se prvenstveno odnosi na Dječji odjel. No, ipak još nedostaju graničnici (označivači početnih slova na policama), smjerokazi građe, vodiči po knjižnici i detaljniji te grafički privlačno dizajnirani informativni leci. Kvalitetniji i ljubazniji rad osoblja u smislu zadovoljenja potreba korisnika trenutačno nije u potpunosti ostvaren jer se knjižničari, kojih je premalo, trebaju još bolje educirati u komuniciranju s korisnicima, koje je osobito važno pri prvom kontaktu, ali i poslije.

Za poboljšanje usluga, osim rezultata dobivenih anketom, korisno bi bilo koristiti iskustva iz stranih, u pravilu razvijenih zemalja gdje je knjižničarska struka bogato razvijena. Nove ideje uvelike bi pri-

⁵⁹ D. Sabolović-Krajina, Lj. Ernečić, M. Koržinek: Marketing u službi potreba korisnika knjižnice, u: 31. skupština, n. dj., str. 105

donijele zadovoljstvu korisnika. Treba naglasiti da se komuniciranje s drugim knjižnicama može ostvariti i odlaskom knjižničara na stručne skupove, doškolovanje, u stručne posjete, preko Interneta i sl.

Kako korisnike privući u knjižnicu, razviti kod njih spoznaju da članstvom u knjižnici postaju vredniji kao načitane i obrazovane osobe, stvoriti imidž intelektualca, načitane i dobro informirane osobe koja će kao takva moći sudjelovati u obogaćivanju obrazovnog, znanstvenog i kulturnog života sredine u kojoj živi, postaju aktualna pitanja ne samo razvijenih, nego i zemalja u tranziciji u koje spada Republika Hrvatska. Stoga bi bilo korisno predstaviti iskustva nekih razvijenih zemalja kao moguće primjere knjižnici.

Christina Tovote u svojem djelu »Važno je biti vidljiv - marketing knjižničnih usluga u društvu koje se mijenja - švedski primjer« navodi niz poduzetih kampanja za knjižnice, koje su dovele do povećanja broja posjetitelja i posudba. Npr., u sklopu kampanje pod nazivom »Knjižnica je vaša« izrađeni su poster i suradnji s poznatim Šveđanima (književnici, sportaši, pjevači, glumci, ugledni političari), koji su uz sliku dotične osobe sadržavali njihovo mišljenje o knjižnicama. Poster i distribuirani po knjižnicama, objavljeni u nacionalnim novinama i dostavljeni svim lokalnim dužnosnicima diljem Švedske. Rezultat kampanje bio je povećanje proračuna predviđenog za knjižnice, pa čak i gradnja novih. Tovote napominje kako je vrijeme za marketing knjižničara, a temeljna zadaća knjižnice je jamstvo slobode govora i informacija. Knjižničari trebaju korisnicima objektivno predočiti informacije i uputiti ih u načine korištenja nove informatičke tehnologije.⁶⁰

U Danskoj je uobičajeno upoznavanje javnosti s fondovima, aktivnostima i djelovanjem knjižnica. Tako se poduzimaju kampanje kojima je cilj privući pozornost javnosti za narodne knjižnice. Dan knjižnice je godišnji događaj koji slave pojedine knjižnice u suradnji s Udrugom knjižnica radi zadobivanja javne podrške za svoj rad. Velika se pozornost posvećuje uređenju knjižnica - unutarnjoj dekoraciji i dizajnu. Time se kreira relaksirajuća atmosfera s funkcionalno dizajniranim interijerom koji odgovara i osoblju i korisnicima.⁶¹

U Engleskoj se rad narodnih knjižnica povezuje s rekreacijom i razonodom u sustavu lokalnoga grupiranja i financiranja pojedinih društvenih sektora pa se unutar iste zgrade većih knjižnica nalaze lokalni informacijski servisi, trgovine suvenira, coffee shopovi i izložbeni prostori, odnosno stvara se imidž knjižnice kao ležernog mjesta gdje se može dobiti potrebna knjižna građa ili informacija, ali i obavijest o aktualnim lokalnim kulturnim, sportskim i drugim zbivanjima, kupiti dar ili popiti kava.⁶²

5. OBLICI KOMUNICIRANJA S KORISNICIMA U KNJIŽNICI I ČITAONICI »FRAN GALOVIĆ«

5.1. Osobno komuniciranje

Izravna informativna djelatnost je onaj oblik rada kojim se ostvaruje osobni kontakt s korisnicima. Provođa se u svim narodnim knjižnicama, pa i u Knjižnici i čitaonici »Fran Galović«, i to organiziranjem dežurstva knjižničara informatora za rad s korisnicima tijekom cijeloga radnog vremena knjižnice. Osobnim kontaktom s korisnicima ostvaruje se informativna, savjetodavna i edukativna zadaća knjižnice.⁶³

⁶⁰ C. Tovote, The importance of Being Visible - Marketing Library Services in a Changing Society. The Swedish example u: Narodne knjižnice izazov promjena, Zagreb, 1997., str. 44 - 50

⁶¹ D. Sabolović-Krajina, Studijski boravak u Danskoj, u: Vjesnik bibliotekara Hrvatske, br. 1 - 4, Zagreb, 1993., str. 86 - 87

⁶² D. Sabolović-Krajina, Odnosi s javnošću - izazov knjižničarskoj struci, 30. skupština Hrvatskoga bibliotekarskog društva, Primošten, 1996., str. 14

⁶³ T. Nebesny, Informacijsko-referalna služba, n. dj., str. 70

Komuniciranje knjižničara i korisnika možemo analizirati uz pomoć općeg modela komuniciranja. Knjižničar je kao izvor informacija stručna osoba koja ulijeva povjerenje svojim nastupom. Korisnik ili primatelj informacije u procesu komunikacije izaziva ponašanje koje knjižničaru predstavlja povratnu informaciju na temelju koje prilagođava svoj način komuniciranja. Poznavanje načina komuniciranja konkretno se manifestira u vođenju razgovora.

Najčešće spominjane osobine knjižničara kao voditelja razgovora su temperament i karakter. Temperament obuhvaća onu grupu psihičkih osobina čovjeka koje dolaze do izražaja u tipičnom načinu emocionalnog ponašanja, a uglavnom je određen naslijeđem. Važne osobine za rad knjižničara u neposrednom kontaktu s korisnicima su emocionalna stabilnost, dakle da emocije uvijek ima pod kontrolom, da ga ne uzbuđuju sitnice, ali da nije ni potpuno ravnodušan.⁶⁴ Nervozna osoba može itekako izazvati odbijanje korisnika. Temeljna je pretpostavka za uspješno vođenje razgovora s korisnikom dobra pripremljenost knjižničara. Budući da u svojem radu upoznaje korisnika, bilo bi preporučljivo da jednog korisnika uslužuje uvijek ili gotovo uvijek isti knjižničar.

Knjižničaru u radu može pomoći i bilježenje kratkih napomena o korisniku, što omogućava programski paket METEL WIN koji koristi Knjižnica i čitaonica »Fran Galović«. U bazi se nalazi popis knjiga koje je svaki korisnik pročitao. Budući da je nekim korisnicima teže komunicirati i ne znaju izraziti svoje želje i potrebe, knjižničar može na temelju predočenih podataka i poznavanja korisnika pokušati zadovoljiti njegovu potrebu.

Najneposredniji oblik promocije knjige je pojedinačna individualna promocija, tj. preporučivanje određene knjige pojedinom korisniku. To je zapravo osnovni oblik pedagoškog i animatorskog rada knjižničara, a zahtijeva potpuno poznavanje knjiga i dobro poznavanje psihologije čitatelja kako bi se prosudilo koju knjigu kojem korisniku i na koji način treba preporučiti.⁶⁵

Potrebno je uspostaviti socio-psihološku dijagnostiku čitanja tako da se uz kraći razgovor s čitateljem o onome što je pročitao i kako mu se sviđalo, odnosno što mu se koliko sviđelo u pročitanim knjigama, može pouzdano odrediti koje se publikacije mogu koristiti za održavanje i razvijanje čitalačkog zanimanja i ukusa. To zahtijeva prethodna šira izučavanja i uopćavanja, a zatim pozornu i produbljenu primjenu takve metodologije u svakoj knjižnici i sa svim korisnicima.⁶⁶

Osim informacija o korisniku, knjižničar treba biti informiran o uslugama koje nudi jer ako nije dovoljno stručna osoba, njegov je ugled kao informatora i savjetnika narušen. To bi bila priprema za vođenje razgovora, ali treba naglasiti fazu uspostavljanja kontakta s korisnikom, tijekom kojeg treba primijeniti naučeno.

Interpersonalno komuniciranje uključuje, uz verbalno, i neverbalno komuniciranje (pokreti lica, usmjeravanje pogleda, pokreti ruku, nogu, glave, držanje tijela, kretanje u prostoru). Dobra se osnova za komunikaciju s drugom osobom može ostvariti kada je gledamo u oči jer se u konverzaciji najbolje vidi lice sugovornika, a ono je najizraženiji dio tijela za identificiranje emocija. Pozdraviti korisnika glasno, jasno, prijateljskim tonom, izgovarati često njegovo ime, slušati i razumjeti ga važno je kako bi korisnik mogao osjetiti da mu se želi pomoći. Prvi kontakt je vizualni prvih nekoliko sekundi. Stjecanjem naklonosti, simpatije, olakšavamo komunikaciju. Pritom knjižničar treba voditi računa o svojem izgledu, držanju, govoru tijela, odijevanju i sl. Očekivati korisnika sjedeći udobno zavaljen u stolicu znači »meni je ovdje dobro«, a gesta »obje ruke na zatiljku« znači »znam odgovore na sva pitanja« ili »možda ćeš jednoga dana biti pametan poput mene«. ⁶⁷ Takve i slične geste izazivaju antipatiju i odbojnost kod korisnika čime se može narušiti ugled cijele knjižnice.

⁶⁴ Usp. F. Šulak, *Osobna prodaja*, n. dj., str. 91 - 96

⁶⁵ P. Kobaš, *Marketing u bibliotečno-informacijskoj djelatnosti*, Orašje, 1985., str. 127

⁶⁶ P. Kobaš, n. dj., str. 83

⁶⁷ A. Pease, *Govor tijela*, Zagreb, 1991., str. 99

Nakon saznanja što je korisniku potrebno (bilo da je korisnik sam uočio svoju potrebu ili mu je knjižničar pomogao pitanjima kako bi ga potaknuo na razmišljanje), to se pokuša i zadovoljiti. Korisnik koji se vraća u knjižnicu zadovoljan je uslugom. Promptnim reagiranjem na prigovore korisnika uklonit će se izraženo nezadovoljstvo i steći njegovo povjerenje, što uvjetuje novu potrebu ili zahtjev.

Maurice Line iznosi popis zahtjeva koje žele korisnici, a to su, među ostalim, sljedeći:

1. Ljubazno i za pomoć spremno osoblje, bibliografski i tehnički obrazovano, uvijek prisutno i željno pitanja (npr., da ne zabiju nos u knjigu kad im se približim), koje tolerira pitanja iako im se čine glupa i koji to čine na prirodan način, a ne shvaćaju kao prisilu ili usiljenu ljubaznost. Privid ljubaznosti ne treba biti nadomjestak stvarnih osjećaja.
2. Volja uprave i osoblja da prihvate kritiku i sugestije te da se prema njima postupi kada je to opravdano, kao i izvještavanje o tome (ne očekujem da će svi moji zahtjevi i prijedlozi biti uvaženi, ali svakako očekujem odgovore na sve njih).⁶⁸

Osobno komuniciranje između knjižničara i korisnika u Knjižnici i čitaonici »Fran Galović« je često djelomice i zato što većina publikacija još nije predmetizirana pa korisnik koji ne zna naslov ili ime autora određene publikacije ne može koristiti elektroničko pretraživanje baze podataka jer mu ono neće dati potpun odgovor na postavljeni upit. Stoga korisnici traže pomoć knjižničara, osobito pri sastavljanju bibliografije za određenu temu stručnog rada. Katkad korisnik ima informacije o knjizi (ime autora, naslov, sporedni naslov i sl.), ali se ne snalazi među policama pa traži pomoć. Takvi slučajevi mnogo se češće javljaju u Studijskom i Dječjem odjelu, a manje u Odjelu za odrasle. Od knjižničara se s pravom očekuje da pruži stručnu pomoć korisnicima, ali i da radi na permanentnom obrazovanju korisnika za samostalno korištenje usluga i raznih pomagala za pretraživanje.

I u neposrednom radu s korisnicima knjižničari vrše promociju same knjižnice, stvarajući povoljniju atmosferu i imidž. Knjižničar kao komunikator mora obavljati vrlo složen posao: poučavati o problemu, poticati na traženje knjiga, upućivati korisnika kako da ih nađe, odvesti ga do police s knjigama, predložiti nekoliko naslova i dati obrazloženje, donijeti odgovarajuće knjige (ako korisnik ne zna precizno izraziti želju), davati informacije, potvrditi pravilnost čitateljeva izbora, usmjeriti ga na bolji izbor, davati upute o korištenju fondova te razgovarati o pročitanim knjigama.⁶⁹

5.2. Promotivno komuniciranje

Promotivne aktivnosti su veoma važna komponenta u marketinškom nastupu ponuđača, a cilj im je da pospješuju proces razmjene i potrošnje. Često se nazivaju i komunikacijskim spletom, kanalom koji povezuje proizvod ili uslugu ponuđača s latentnom potrebom potrošača. U njih ubrajamo sve vidove komuniciranja između ponuđača i potrošača, ali se češće ističu informacijska i persuazivna funkcija tog spleta. Kao sintezu brojnih definicija možemo istaknuti da se pod promotivnim aktivnostima, odnosno promocijom, podrazumijeva splet različitih aktivnosti kojima ustanove komuniciraju s pojedincima, grupama ili javnošću u obliku osobnih i neosobnih poruka radi usklađivanja međusobnih interesa i potreba.⁷⁰

Za knjižnične djelatnosti primjerjenija je definicija kojom se promocijske aktivnosti predstavljaju kao kontinuirani komunikacijski proces razmjene obavijesti, poruka i interakcije ustanove s bližom i daljnjom okolinom. Različite aktivnosti koje kreira organizacija čine komunikacijsku sponu između mase, pojedinca i izvora. Elementi promocijskih aktivnosti su: oglašavanje, propaganda, publicitet i odnosi s javnošću s aspekta knjižničnih djelatnosti. Motivacija za promociju službi i usluga narodnih knjižnica je edukacija stanovništva i podizanje kulturne razine društva.⁷¹

⁶⁸ M. Line, n. dj., str. 54 - 55

⁶⁹ P. Kobaš, n. dj., str. 126

⁷⁰ P. Kobaš, n. dj., str. 115.

⁷¹ S. Može, n. dj., str. 62

Djelovanjem promocijskih aktivnosti na lokalno stanovništvo knjižnica informira javnost o svojem postojanju. Apsurdno je da danas mnogo ljudi ne zna da knjižnica uopće postoji i koja je njena funkcija. Mnogo je i onih koji znaju za njeno postojanje, a ipak je ne posjećuju jer smatraju da im ona uopće nije potrebna.

U Knjižnicu i čitaonicu »Fran Galović«, prema izvješću o radu za 1998. godinu, bilo je učlanjeno 4165 korisnika,⁷² a ako uzmemo da je grad Koprivnica prema posljednjem popisu stanovništva iz 1991. godine imao 29.272 stanovnika,⁷³ znači da se knjižnicom koristi tek nešto više od 14% stanovnika. To je relativno malo za gradsko stanovništvo, ali to se stanje promišljenim promocijskim djelovanjem može poboljšati. Uz to, istaknimo da je u okolici grada Koprivnice, koja obuhvaća obližnja sela, 1991. godine živjelo 60.658 stanovnika,⁷⁴ pa se prema tome knjižnicom koristi tek 6,9% stanovnika koji gravitiraju Koprivnici. I na tom se području također promocijski može dodatno djelovati. Napomenimo i to da postoje, ne tako rijetki, slučajevi da stanovnici miješaju knjižnicu s knjižarom. Općenito bi se u komunikacijskom aspektu promocijskoga djelovanja knjižničarska struka mogla i morala osmišljenije, kontinuirano i kvalitetnije, pa ako treba i agresivnije predstavljati javnosti, jačajući ugled, ali i privlačeći potencijalne nove korisnike.

Odnosi s javnošću, kako bi se pridobilo povoljan stav javnosti, moraju biti brižno organizirani. »Osnovni cilj odnosa s javnošću je sistematsko djelovanje na pojedine segmente unutarnje i vanjske javnosti, okruženja poduzeća, radi stvaranja željene slike, predodžbe, dojma o poduzeću ili instituciji i njezinim aktivnostima.«⁷⁵

Konkretno je riječ o tri osnovna cilja, kojima se u užoj i široj javnosti želi postići sljedeće:

- predstavnike vlasti, države ili lokalne uprave uvjeriti da su knjižnice potrebne kako bi se oni zauzeli za osiguranje novca za nabavu građe, opremanje knjižnica i slično
- u širokim slojevima društva stvoriti klimu sklonu knjižnicama
- zaposlenike knjižnica upoznati s planovima i ciljevima knjižnične politike.⁷⁶

Prijenosnici informacija upućenih korisnicima i široj javnosti mogu biti raznoliki. Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« redovito i sustavno objavljuje priloge u lokalnom tisku te radove u stručnim časopisima i glasilima iz knjižničarstva. Dodatne aktivnosti oglašava na lokalnim radiopostajama, predstavlja nove i zanimljive knjige, izvještava pučanstvo o radnom vremenu te drugim djelatnostima. Svaka manifestacija medijski je popraćena TV-prilozima lokalnog dopisništva Hrvatske radiotelevizije, a neki su prilozi bili prikazani u središnjem Dnevniku i važnijim kulturnim emisijama. Knjižnica obavještava korisnike o obnovljenom fondu putem biltena prinova s kratkim anotacijama o bibliografskoj jedinici. Godinama redovito u svojim izlozima na središnjem koprivničkom trgu postavlja izložbe knjiga s knjižnom i slikovnom građom te zanimljive pojave vezane uz knjižničarstvo. Tako izložbe nisu namijenjene samo članovima, nego i široj populaciji, a na taj se način gradi svijest o postojanju knjižnice. Javne tribine, predstavljanja knjiga, književne večeri, predavanja i priredbe namijenjene cjelokupnom stanovništvu najavljuju se putem medija, a knjižnica sama izrađuje plakate i pozivnice. Također organizira savjetovanja i okrugle stolove o određenim temama, a zbog pomanjkanja novca često traži pokrovitelje.

Na području edukacije organiziraju se posjeti učenika i dječjih vrtića, pričaonice za najmlađe korisnike radi poticanja čitalačkih interesa te kompjutorske radionice za djecu osnovnoškolskog uzrasta, čiji je cilj razvijanje informatičke pismenosti i snalaženje u radu s novim medijima. Izrađuju se informativni letci sa raznim temama i uputama.

⁷² Izvješće o radu Knjižnice i čitaonice »Fran Galović« u 1998. godini, str. 1

⁷³ Statistički pregled podataka i adresar poslovnih subjekata Koprivničko-križevačke županije, Koprivnica, 1996., str. 24

⁷⁴ D. Feletar, Promjene u prostornom rasporedu stanovništva Podravine 1991. godine, Podravski zbornik, 17, Koprivnica 1991., str. 54

⁷⁵ J. Sudar, G. Keller, Promocija, Zagreb, 1991., str. 322

⁷⁶ D. Sečić, n. dj., str. 91 - 92

Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« poznata je i po humanitarno-promotivnoj akciji »Ljetna tržnica«. Riječ je o prodaji otpisanih knjiga građanima, i to po simboličnim cijenama, a dobiveni novac Knjižnica daruje gradskim osnovnim školama poglavito za potrebe školskih knjižnica.

Uz navedene promotivne načine komuniciranja s korisnicima, Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« u Koprivnici provodi još neke promocijske aktivnosti. Uvedene su usluge rezerviranja knjiga i telefonskog davanja obavijesti, a knjižnica prikuplja darove od lokalnih nakladnika, autora i Ministarstva kulture te ih raspodjeljuje školskim i općinskim knjižnicama Koprivničko-križevačke županije. Također pomaže rad knjižnica u drugim županijama. Prije se ta djelatnost odnosila na pružanje pomoći knjižnicama stradalima tijekom Domovinskog rata, a u novije se vrijeme pomaže u obnovi spaljene gimnazijske knjižnice u Bjelovaru. Uz to, Knjižnica »Fran Galović« organizirala je akciju prikupljanja prvenstveno stručnih knjiga na hrvatskom jeziku o Republici Hrvatskoj, poglavito o podravskom kraju, i darovala ih knjižnicama u Velikoj Britaniji kako bi pridonijela promociji hrvatskoga naroda, osobito podravskog kraja, u inozemstvu. Također je pružila pomoć školama u provođenju državnog kviza »Kroz osmijeh i knjige zaboravimo brige«, anketirala je korisnike o zadovoljstvu uslugama knjižnice i izradila adresar nakladnika i tiskara na području Koprivničko-križevačke županije. Osobito je uspješna bila akcija »Vratite zaboravljene knjige - zaboravit ćemo zakasninu«.

Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« postala je nacionalno sjedište Hrvatskoga čitateljskog društva i time pojačala svoj ugled ne samo među drugim knjižnicama i kulturnim djelatnicima, nego i u lokalnoj te nacionalnoj zajednici. U sklopu svojih djelatnosti bila je domaćin međunarodnom savjetovanju »Mladi i čitanje u multimedijalnom okruženju«, koje je organiziralo Hrvatsko čitateljsko društvo, a organizirala je i međunarodni skup o pokretnim knjižnicama - bibliobusima. Sve te aktivnosti promotivno su djelovale na javnost, a mediji su o njima redovito izvještavali. Knjižnica je organizirala i stručne izlete po Hrvatskoj, ali i u Sloveniju i Austriju, što je također bilo dobro popraćeno u medijima. Promotivno djelovanje pojačali su aktivni školskih knjižnica Koprivničko-križevačke županije, ali i uključivanje u manifestacije na gradskoj razini. Riječ je o »Koprivničkom ljetu« i »Galovićevoj jeseni« te akciji u sklopu manifestacije »Mjesec hrvatske knjige«.

Iz navedenog se može zaključiti da Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« provodi aktivnosti radi promocije same ustanove, ali i nositelja informacija, prvenstveno knjige. Knjižnica bi trebala još intenzivnije i kontinuirano razmišljati čime bi se sve mogla poslužiti da bi joj postala sklona većina stanovnika.

Radi promocije knjižnice treba navesti i one granične aktivnosti koje se navode kao dodatne usluge potrošaču. Sve aktivnosti granične promocije dijele se na usluge potrošačima, dizajn i ambalažu.⁷⁷

U skupinu usluga potrošačima ubrajaju se sve aktivnosti knjižničara koje on provodi u razgovoru s korisnikom (o pročitanim knjigama), zatim fotokopiranje knjižne građe, pretraživanje Interneta, CD-ROM-ova i sl.

Primjenom dizajna na prostorije i opremu knjižnica postaje ugodnije i privlačnije mjesto korisniku. Ugodan prostor osobito je važan za Dječji odjel na koji bi djeca rado dolazila i zadržavala se pa bi za njih knjižnica cijeli život ostala nezaobilazno mjesto.

Ambalaža je u novije vrijeme sve privlačnija i izdavači knjiga je sve češće koriste u promotivne svrhe. Zaštitne omotnice, koje izrađuju knjižnice, mogu biti popraćene anotacijama s kataloškim oznakama prilagođenima interesima korisnika, koje bi ih potaknule da pročitaju knjigu.⁷⁸

Uspjeh promotivnog programa leži u dobroj taktici, tj. uključanju najvećega broja zaposlenika u točno određenom vremenu. Područje treba biti statistički ispitano uz javnu ocjenu korisnika, a kvaliteta mora biti u prvom planu.⁷⁹

⁷⁷ J. Sudar, Promotivne aktivnosti, u: P. Kobaš, n. dj., str. 128

⁷⁸ Usp. P. Kobaš, n. dj., str. 128 - 129

⁷⁹ S. Može, n. dj., str. 64

5.3. Elektronički posredovana komunikacija

Prvi i glavni razlog uporabe računala u knjižnici jest automatizacija svih knjižničkih poslova, i to od nabave knjižne građe, katalogizacije, posudbe i izrade statističkih podataka do pretraživanja koje provode i knjižničari i korisnici.

Kao zadaća narodne knjižnice u UNESCO-ovu »Manifestu« spominje se, među ostalim, olakšavanje razvitka obavijesnih vještina i kompjutorske pismenosti.⁸⁰ Razvoj se može postići jedino obrazovanjem i stalnim stručnim usavršavanjem. U sve složenijim uvjetima života i sve kompleksnijim aspektima ljudske djelatnosti, naglim promjenama u razvoju i u svijetu sve agresivnijeg dotoka informacija, sve je prisutnija potreba za brzim pristupom znanju, odnosno informacijama: njihovu pronalaženju, selekcioniranju i ovladavanju tehnikama pohrane i pretraživanja. Glavni izazov postaje ovladavanje visokom razinom znanja i vještina potrebnih da se shvate i koriste mogućnosti novih tehnologija. Najdjelotvornija uporaba i primjena novih tehnologija u onim je slučajevima kada je prilagođavanje njenih mogućnosti maksimalno korisno za bitne funkcije knjižnične djelatnosti, ali prvenstveno s orijentacijom na krajnjeg korisnika, njegove potrebe i svrhovitost uporabe informacijskih izvora.⁸¹

U knjižnicama se još donedavno pojam računalno (kompjutorsko) pretraživanje uglavnom odnosilo na online pretraživanje baze podataka, a danas se pomoću računala, uz knjižnične izravno dostupne javne kataloge (Online Public Access Catalogue - OPAC), najviše koriste baze podataka na CD-ROM-u. Pretraživanje računalnih baza podataka vještina je koja počiva na istim principima na kojima se temelji svako pretraživanje kataloga i bibliografija jer i ručno i računalno pretraživanje slijedi opću logiku rješavanja problema.⁸²

Knjižničari, da bi išli ukorak s razvojem novih tehnologija, imaju obvezu stalnog usavršavanja i stjecanja novih znanja. Ta znanja odnose se, među ostalim, i na područje uporabe novih tehnologija kako bi se poslije moglo primijeniti za educiranje korisnika i pomoći u poplavi dokumenata i informacija.⁸³

U mrežnim sustavima knjižnica govori se o elektroničkim, digitalnim i virtualnim knjižnicama. Elektroničke knjižnice imaju baze podataka na elektroničkom mediju i stavljaju ih korisnicima na dostup online. Digitalne svoju tiskanu građu pretvaraju u digitalni oblik na webu, a virtualne knjižnice zapravo su distribuirane digitalne knjižnice, tzv. »bez zidova«, u stalnoj interakciji na Internetu.⁸⁴

Kontinuiranom i kvalitetnom obučavanju knjižničara Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« posvećuje znatnu pozornost. Knjižničari su tijekom 1998. godine prisustvovali međunarodnim konferencijama (»Informacijsko društvo 21. stoljeća - uloga knjižničkih udruga«, Budimpešta; »Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću«, Varaždin; »Mladi i čitanje u multimedijalnom okruženju«, Koprivnica) i seminarima (»Dječje knjižnice budućnosti - da li samo multimedijalne i interaktivne«, Zagreb), a sudjelovali su i u Elektroničkoj radionici o pretraživanju Interneta. Edukacija korisnika na području razvijanja informatičke pismenosti provodi se u sklopu Kompjutorske radionice na Dječjem odjelu u kojoj su se djeca upoznala s korištenjem CD-ROM-ova. Na Studijskom odjelu obučavali su se korisnici za rad na Internetu i multimediji.

Primjenom računalnog paketa METEL WIN omogućeno je pretraživanje baze podataka knjižničarima i korisnicima. Modul za pretraživanje izvodi se na tri osnovna načina:

- standardno pretraživanje (po ključevima)

⁸⁰ UNESCO-ov Manifest, n. dj.

⁸¹ D. Stančin-Rošić, n. dj., str. 133 - 134

⁸² D. Sečić, n. dj., str. 48

⁸³ J. Lasić-Lazić, A. Slavić, Obrazovanje knjižničara za 21. stoljeće - zajednička briga onih koji obrazuju i onih koji zapošljavaju, u: Knjižnice europskih gradova, n. dj., str. 123 - 124

⁸⁴ Usp. V. Turčin, Knjižnička zvanja i znanja u novom informacijskom okruženju, u Narodne knjižnice, n. dj., str. 62

- pretraživanje pomoću hiperpretraživača (full tekst)
- primjena integratora.

Standardno pretraživanje odvija se pomoću autorstva, naslova, predmetnice, UDK oznake, signature i ISBN-a (International Standard Book Number). Standardno pretraživanje koriste knjižničari u onim slučajevima kad su korisnikovi upiti precizni.

Pretraživanje uz pomoć hiperpretraživača koriste knjižničari u slučaju kada upit nije precizno definiran pa se pretražuje po dodatnim kriterijima.

Integrator omogućava kombiniranje unutar pojedinih kriterija.

Pretraživanje baze podataka za korisnike preko Interneta još nije omogućeno, no predviđa se u skoroj budućnosti. Takvo online pretraživanje moglo bi se odvijati na dva osnovna načina: pretraživanje po osam kriterija iz katalognog opisa i pretraživanje po UDK koje je namijenjeno krajnjem korisniku koji ne treba imati osnovna znanja iz područja knjižničarstva. U sklopu takva pretraživanja predviđa se i postupak rezervacija preko Interneta tako da korisnik upiše svoje ime i prezime, broj članske iskaznice i lozinku koju mu dodjeljuje knjižnica.⁸⁵

Pristup Internetu revolucionirao je odnos i pristup narodnih knjižnica izvorima znanja i informacija. Zadaća narodnih knjižnica ne iscrpljuje se pri tome u osiguranju vlastitog pristupa (za potrebe pretraživanja informacija, izrade vlastite web stranice, stavljanje vlastite baze, OPAC-a, na web ili sl.), nego i u osiguravanju mogućnosti osobnog pristupa svakom korisniku, odnosno građaninu.⁸⁶

Internet omogućava knjižnici dobivanje ažurnih i brzih informacija. Općenito su korisnici impresionirani komunikacijom na Internetu. No, zbog širenja i globalizacije Internet sadrži masu nepreglednih informacija koje često ne odgovaraju istini pa ih je potrebno stručno ažurirati i vrednovati tako da korisnik dobije valjanu obavijest.

Knjižničar koji upućuje korisnika na određenu građu ili informacije treba za svaku web stranicu razmotriti sljedeće kriterije:

- autorstvo izvora (tko je napisao, obradio i skupio informacije koje se nalaze na web stranici); pri tome treba razlikovati stranice koje donose samo linkove od onih koje donose faktografske informacije:
- izdavača (ustanovu)
- mjesto pohrane dokumenta (poslužitelj)
- upute za ostale izvore i mogućnost provjere (verifikacije) izvora
- ažuriranje, odnosno vrijeme nastanka dokumenta.⁸⁷

Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« izradila je 1998. godine svoju web stranicu na Internetu, koja ima informativni karakter, a 1996. godine uveden je Internet za samostalno pretraživanje korisnicima ili uz pomoć knjižničara. Prema podacima iz europskih i nekih drugih razvijenih zemalja, vidi se da naše uvođenje Interneta nimalo vremenski ne zaostaje za njima, poglavito ako se istakne da je ova knjižnica u manjem gradu.

Zanimljivo je osvrnuti se na iskustvo Finske o radu na Internetu. Godine 1994. u Finskoj se počelo koristiti Internet, a samo tri godine kasnije gotovo 70 posto narodnih knjižnica bilo je spojeno na Internet. Finska Cable Book Library prva je Internet narodna knjižnica u svijetu.⁸⁸

⁸⁵ Usp. M. Šošćarić, D. Tkalec, Razvitak i primjena računalnog knjižničarskog paketa Metel Win, u: Knjižnice europskih gradova, n. dj., str. 180 - 188

⁸⁶ D. Katalenac, Narodna knjižnica kao people's network, u: Knjižnice europskih gradova, n. dj., str. 18 - 19

⁸⁷ V. Turčin, Korištenje i vrednovanje izvora na Internetu u narodnim knjižnicama, u: Knjižnice europskih gradova, n. dj., str. 194 - 195

⁸⁸ Usp. E. Lounasvouri, The Experience of Working on Internet at Finnish Public Libraries, u: Narodne knjižnice izazov promjena, n. dj., str. 28

Francuska knjižnica »Georges Pompidou« svojim korisnicima nudi slobodan pristup Internetu na 9 PC-a, a sadrži i softverski odjel sa 16 PC-a i zbirkom od 86 CD-ROM-ova.⁸⁹

U kontekstu online pretraživanja baze podataka pridaje se sve veća važnost razgovoru knjižničara s korisnikom. Zbog toga se posljednjih desetljeća osobito proučavaju komunikacijske prepreke između korisnika i knjižničara (koje mogu onemogućiti pronalaženje prave informacije), ali i teškoće koje nameću same baze podataka, odnosno njihovo računalno ustrojstvo. Sam intervju organizira se tako da se dobiju što precizniji odgovori na specifična pitanja. To je važno jer usluge online pretraživanja korisnik često mora razmjerno skupo platiti.⁹⁰

Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« ima posebno izrađen obrazac u kojemu bilježi korisnikov upit, temu ili informaciju koju traži. Ako korisnik ne zna što traži, knjižničaru pomažu odgovori na njegova pitanja. Nakon nađenoga zadovoljavajućeg odgovora knjižničar bilježi web adresu, dokument i sve ostale informacije kako bi u slučaju da mu drugi korisnik postavi isto pitanje imao spreman odgovor, ali i smjernice i upute gdje može pronaći traženu informaciju.

6. ZAKLJUČAK

U ovom diplomskom radu uvodno su obrađeni pojavni oblici komunikacijskih aktivnosti u radu knjižničara, i to edukacija, informiranje i savjetovanje. Pri tome je važno napomenuti kako knjižničar ne samo da mora posjedovati sposobnost komuniciranja, nego kao organizator i/ili izvođač ima i veliku ulogu u edukaciji korisnika. Uz to, knjižničar informira korisnike poučavanjem i upoznavanjem s izvorima informacija te ih savjetuje prigodom njihova istraživanja. Pri tome su prenošenje znanja, informiranje i savjetovanje, bez obzira na to u kojim se oblicima izvode, izrazito komunikacijske aktivnosti.

Osnovni je cilj knjižnicu što potpunije približiti korisniku jer sustav današnjeg obrazovanja teži k osposobljavanju za samostalno učenje, odnosno samostalno služenje različitim izvorima informacija. Pri razmjeni informacija s korisnicima obrađene su sljedeće vrste komuniciranja: intrapersonalno, interpersonalno, intragrupno, intergrupno i masovno.

Pri tome je važno definirati potrebe korisnika, utjecaj korisničkih potreba na kreiranje nabavne politike i popunu fonda knjižnice. Analizirala sam komunikacijske zadatke Knjižnice i čitaonice »Fran Galović« Koprivnica, i to aktualne oblike komuniciranja s korisnicima, kao i mogućnosti za inoviranje u komunikaciji s korisnicima koju bi se moglo poboljšati (ulazom za invalide i nepokretne osobe, nabavom knjiga za slijepe, osnivanjem glazbenog odjela i klupskog prostora, poboljšanjem komuniciranja na daljinu, poticanjem razvitka mreže općinskih knjižnica, djelatnostima knjižnice za nacionalne manjine i vjerske skupine, ustrojavanjem multimedijalnoga centra za djecu, informacijskim djelatnostima za mladež) i pritom došla do zaključka da postoji još niz mogućnosti proširenja i jačanja komunikacije s korisnicima.

U sklopu komunikacijskih aspekata ispitivanja, mijenjanja mišljenja te aktiviranja korisnika posebno sam analizirala ispitivanje mišljenja, stavova i potreba na osnovi ankete, primjenjujući metodologiju istraživanja komunikološke pojave. Dobivenim rezultatima predložila sam mijenjanje mišljenja i aktiviranje korisnika kako bi se poboljšala usluga knjižnice, primjenjujući i iskustva iz stranih, poglavito u pogledu knjižničarstva, razvijenih zemalja.

Težište diplomskog rada je komuniciranje s korisnicima u koprivničkoj Knjižnici i čitaonici »Fran Galović«. Osobnim komuniciranjem s korisnicima došla sam do spoznaje da se u neposrednom radu s članovima poboljšava ne samo komunikacija, nego i promovira sama knjižnica stvaranjem povoljnije

⁸⁹ Usp. M. Montano, Public Services at the Bibliotheque Publique d'Information - Centre Georges Pompidou, u isto, str. 41

⁹⁰ D. Sečić, n. dj., str. 43

atmosfere i imidža. Također je vidljivo da knjižnica promotivnim aktivnostima ne samo informira javnosti o svojem postojanju, nego odnosima s javnošću jača komunikaciju s potencijalnim novim korisnicima i uvjerava zajednicu u svrhu i potrebu svojeg postojanja. Uspjeh promotivnog programa leži u dobroj taktici, tj. uključenju najvećega broja zaposlenika u točno određenom vremenu na prostoru djelovanja knjižnice. Koprivnička Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« koristi se i elektronički posredovanom komunikacijom, i to automatizacijom svih knjižničarskih poslova do pretraživanja i za knjižničare i za korisnike, a tome kontinuirano posvećuje znatnu pozornost. Dakle, možemo reći da je u ovom diplomskom radu sustavno obrađeno komuniciranje s korisnicima u Knjižnici i čitaonici »Fran Galović« Koprivnica te su navedene mogućnosti pozitivnih promjena i poboljšanja.

IZVORI I LITERATURA

1. Arapac, T., Evaluacija knjižničnih službi i usluga u narodnoj knjižnici, u: Međunarodno savjetovanje Narodne knjižnice izazov promjena, Lovran 25. i 26. rujna 1997., Zbornik radova, Zagreb, 1997.
2. Arapac-Gazivoda, T., Teorijske osnove knjižnične djelatnosti, Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Zagreb, 1993.
3. Čveljo, K., Sve raznolikiji korisnici informacija predstavljaju za informacijske stručnjake sve veći izazov i izvor mogućnosti - kratak pregled, u: 31. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva, Zadar, 1998.
4. Evans, E. G., Developing library collections, Libraries Unlimited. Littleton 1979.
5. Feletar, D., Promjene u prostornom rasporedu stanovništva Podravine 1991. godine, Podravski zbornik, 17, Koprivnica, 1991.
6. Horvat, A., UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice 1994., Gradska biblioteka Rijeka, Rijeka, 1997.
7. Ivakić, M., Korisnički orijentirana knjižnica, Korisnici u 21. stoljeću - izazov za knjižničarsku struku, u: 31. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva, Zadar, 1998.
8. Izvješće o radu Knjižnice i čitaonice »Fran Galović«, Koprivnica, 26. veljače 1999. godine
9. Katalenac, Narodna knjižnica kao people's network, u: Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću, Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice »Metel Ožegović« Varaždin, Varaždin 1998.
10. Klaić, B., Veliki rječnik stranih riječi, Zagreb, 1974.
11. Kobaš, P., Marketing u bibliotečno-informacijskoj djelatnosti, Orašje, 1995.
12. Lasić-Lazić, J., Slavić, A., Obrazovanje knjižničara za 21. stoljeće - zajednička briga onih koji obrazuju i onih koji zapošljavaju, u: Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću, Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice »Metel Ožegović« Varaždin, Varaždin, 1998.
13. Line, M., Koncipiranje (oblikovanje) bibliotečnih i informacijskih sustava po mjeri čovjeka, u: 31. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva, Zadar, 1998.
14. Loborec, B. i Feletar, D., Bibliotekarstvo u općini Koprivnica, Podravski zbornik 12, Koprivnica, 1986.
15. Lounsavouri, The Experience of working on internet at Finnish Public Libraries, u: Narodne knjižnice izazov promjena, Zbornik radova s međunarodnog savjetovanja u Lovranu, 25. - 27. rujna 1997., Zagreb, 1997.
16. Montano, M., Public Services at the Bibliotheque Publique d'Information - Centre Georges Pompidou, u: Narodne knjižnice izazov promjena, Zbornik radova s međunarodnog savjetovanja u Lovranu, 25. - 27. rujna 1997., Zagreb, 1997.
17. Može, S., Strategija marketinga i marketinški program narodnih knjižnica, Vjesnik bibliotekara, br. 3 - 4, Zagreb, 1992.

18. Narodonosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. - 1991. po naseljima, 3. dio, Zagreb, 1998.
19. Nebesny, T., Informacijsko-referalna služba, u: Upute za poslovanje narodnih knjižnica, Zagreb, 1996.
20. Piese, A., Govor tijela, Zagreb, 1991.
21. Radović, Lj., Narodne knjižnice u 21. stoljeću i programi za korisnike na jezicima manjina, u: 31. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva, Zadar, 1998.
22. Reardon, K. R., Interpersonalna komunikacija, Zagreb, 1998.
23. Resman, S., Knjižnica - informacijsko središte za mlade, u: Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću, Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice »Metel Ožegović« Varaždin, Varaždin, 1998.
24. Sabolović-Krajina, D., Ernečić, Lj., Koržinek, M., Marketing u službi korisnika knjižnice, u: 31. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva, Zadar, 1998.
25. Sabolović-Krajina, D., Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« Koprivnica, u: vodič kroz knjižnice Koprivničko-križevačke županije, Koprivnica - Križevci - Đurđevac 1997.
26. Sabolović-Krajina, D., Odnosi s javnošću - izazov knjižničarskoj struci, 30. skupština Hrvatskoga bibliotekarskog društva, Primošten, 1996.
27. Sabolović-Krajina, D., Studijski boravak u Danskoj, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, br. 1 - 4, Zagreb, 1993.
28. Sečić, D., Informacijska služba u knjižnici, Rijeka, 1995.
29. Stančin-Rošić, D., Obrazovanje korisnika za 21. stoljeće, u: Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću, u: Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice »Metel Ožegović«, Varaždin, 1998.
30. Statistički pregled podataka i adresa poslovnih subjekata Koprivničko-križevačke županije, Koprivnica, 1996.
31. Stojanovski, J., Knjižnice i World Wide Web, u: Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću, Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice »Metel Ožegović« Varaždin, Varaždin, 1998.
32. Sudar, J., Keller, G., Promocija, Zagreb, 1991.
33. Šoštarić, M., Tkalec, D., Razvitak i primjena računalnog knjižničkog paketa Metel Win, u: Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću, Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice »Metel Ožegović« Varaždin, Varaždin, 1998.
34. Štefančić, S., Medioteka ili multimedijalni iskaz Gradske knjižnice (u Zagrebu) na kraju 20. stoljeća, u: Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću, Godišnjak Gradske knjižnice »Metel Ožegović« Varaždin, Varaždin, 1998.
35. Šulak, F., Osobna prodaja, Zagreb, 1992.
36. Šulak, F., Promocijsko djelovanje prodavaonice, Zagreb, 1985.
37. Tadić, K., Rad u knjižnici, Opatija, 1994.
38. Tovote, C., The importance of being visible - Marketing Library Services in a Changing Society. The Swedish example, u: Narodne knjižnice izazov promjena, Zagreb, 1997.
39. Turčin, V., Knjižničarska zvanja i zvanja u novom informacijskom okružju, u: Narodne knjižnice izazov promjena, Zbornik radova s međunarodnog savjetovanja u Lovranu, 25. - 27. rujna 1997., Zagreb, 1997.
40. Turčin, V., Korištenje i vrednovanje izvora na Internetu u narodnim knjižnicama, u: Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću, Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice »Metel Ožegović« Varaždin, Varaždin, 1998.
41. Urquat, D. J., Načela bibliotekarstva, Rijeka, 1986.
42. User studies: an introductory guide and selected bibliography, University of Sheffield, Sheffield, 1979.

43. Vukasinović-Rogač, S., Glazbeni odjel, u: Upute za poslovanje narodnih knjižnica, Zagreb, 1996.

44. Zvonarević, M., Socijalna psihologija, Zagreb, 1981.

Summary

Personal, promotional and electronic media-based communication with users in a library

By Danijela Petric

This text describes various communication activities of librarians, like education, information and advising.

One of the goals to achieve was to get the library in the most comprehensive way possible to its users.

As today's education is aimed at teaching an individual to be self-taught, there is a need to teach users to use various sources individually and independently.

Within the communications aspects of this survey, and based on the plan to activate users and help them change their opinions on the library, the author analyzed the survey results in users' opinions, standpoints and needs. The author applied a methodology of communication research.

The model for the survey was town library »Fran Galovic« of Koprivnica.

The results received were used to change opinions and activate library users, in order to achieve improvements in library services.

Along with a survey questionnaire, experiences from developed countries were used too, particularly those related to libraries.

The paper is focused on an analysis of communication with library users within the model library »Fran Galovic«. It gives clues to possibilities for positive changes and further improvements.

WAS JANUS PANNONIUS (1434 - 1472) ACTUALLY BORN IN KOMARNICA, PODRAVINA?

Hrvoje PETRIĆ

Zavod za hrvatsku povijest

Odsjek za povijest

Filozofski fakultet

Zagreb

Primljeno 22. 9. 2001.

Prihvaćeno 10. 11. 2001.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC: 929 Česmički, I.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Summary

This text sheds a new light on the origin of Latin humanist and poet from medieval Slavonia.

Most authors so far agreed on the birthplace of Ianus Pannonius being Cesmica nearby Cazma. However, some historians believe he was either born in the village of Kesinci, near Djakovo, or in (now non-existing) settlement Kestenci, nearby the village Aljmas of today, at River Drava intake into Danube Rivedr.

Most recent theories link Janus Pannonius to the now-gone settlement Sredna of the then Krizevci county.

However, the author here offers some new solutions to this issue.

The new theory of this author is, that the famous humanist, poet governor and bishop Ianus Pannonius actually originated from the village Komarnica in Podravina region.

The text provides research on two men, Mihael Vitez and Ivan Vitezic, presumably the brothers of Ianus Pannonius.

The research comes up with a logical proposition, that Ianus Pannonius be given another Croatian name along with Ivan Cesmicki- namely, Ivan Komarnicki (ie, of Komarnica).

The entire parentage or family name should, therefore, be Vitez Cesmicki (meaning, peers of Cesmica).

Due to relatively small number of historical resources and their ambiguity, the author, open for criticism of his arguments and hypotheses, invites further review of his theory.

Key words: origin, poet Ianus Pannonius, village Komarnica, family Vitez (peers), hypothesis.

Ključne riječi: podrijetlo, pjesnik Janus Pannonius, mjesto Komarnica, obitelj Vitez, pretpostavka

Was Janus Pannonius (1434 - 1472) actually born in Komarnica, Podravina? New theory on his family and origins

Based on analysis of historical sources and so far published works, the author tries to confirm a hypothesis, that the famous humanist, poet, governor and bishop Ianus Pannonius was actually born in Komarnica, Podravina.

The famous humanist Ianus Pannonius, better known in literature as Ivan Cesmicki, was born 29 August, 1434. His father died 1440, when little Ivan was only 6 years old.¹ After his father's death, he was raised and educated by his uncle, Ivan Vitez of Sredna (1405 - 1472). The grandfather of Ianus Pannonius (father of Ivan Vitez of Sredna) was a secretary of Ivan Hunjadi, governor of the Croato-Hungarian dual monarchy (1446 - 1452) and the father of future king Matija Korvin. At the age of 13, his uncle sent him to school in Italy, where he spent 11 years in Venice, Padua and elsewhere, but mostly in Ferrara, as the student of famous humanist and teacher of languages Guarino da Verona (Guarino Veronese, born 1374 - died 1460).

Having an excellent progress in his studies of Latin and Greek languages and literature, Ianus Pannonius at early age developed into a witty and productive writer and poet. His poetry, full of enthusiasm, beauty and harmony, was so gifted that it earned him a title of the greatest Latin poet of his time. After studies, he returned to his homeland, and thanks to his uncle, he held several positions, ie. he was the dean of Varazdin church (in 1459 he became the bishop of Pecs).

He spent little time in his diocese, as the king Matija Korvin wanted him at the court in Budim, so he joined the royal household of many Croatian courtiers, led by Ivan Vitez of Sredna.

Following the king's wish, Ianus Pannonius joined the royal delegation in Rome, who went to pay respects to the Pope Paul II. and ask him to help the king in his war with the Turks.

In Italy Ianus Pannonius visited old friends and re-established broken ties. Further, he acquired a number of important Latin and Greek scripts, which gave him an impetus to pursue humanism sciences. In 1468 he was one of the courtiers of the king Matija Korvin, accompanying him in the war against the Czech king Podebrad.

In 1469 - 1470 Ianus Pannonius was a co-governor of »entire Slavonia«, jointly with Ivan Thuz. After that period, Croatian and Hungarian nobility started showing their dissatisfaction with the king's unrestricted rule. Both Ianus Pannonius and Ivan Vitez of Sredna joined rebellion with a push to overthrow the king and inaugurate a new king Kazimir, the son of the Polish king.

Ianus Pannonius escaped to a shelter in Medvedgrad, with Osvald Thuz, the bishop of Zagreb. He died there on 30 November, 1472. He was buried inside the friary church of Remete.

The poems of Ianus Pannonius were found by Stjepan Brodaric (Heresin around 1480 - Vacz 1539), who was studying in Padua; he copied them and tried to have them printed, without success.²

Ianus Pannonius and his origins have been a subject of many hypotheses and essays. The only unquestionable fact about him was his roots, originating from medieval Slavonia. In the work Vespasiano da Bisticci (1421 - 1498), »Vite di uomini illustri del secolo XV«, being a collection of

¹ This is obvious in his poem »Death of Barbara«: the verse 158 describes how in year 1463 the mother of Ianus Pannonius had been a widow for 23 years. Source: Croatian Latinists - Ivan Cesmicki, edited by Darko Novakovic, published in Zagreb, 1994, 17.

² Literature on Ianus Pannonius is extensive, but the most important works on him are the following: I. Kukuljevic: Famous Croats of the past centuries - Ivan Cesmicki, Zagreb 1885; J. Huszti: Ianus Pannonius, Pecs 1931; M. Barada: Ivan Cesmicki, Croatian Encyclopaedia 4, Zagreb 1942, 287 - 288; Ivan Cesmicki - Ianus Pannonius, Poems and epigrams, texts and translations, Zagreb 1951; translated by Nikola Sop, foreword by Mihovil Kombol; M. Kombol: History of Croatian literature since the national renaissance, Zagreb 1961, 64; V. Gortan: Ivan Cesmicki - Ianus Pannonius (1434 - 1472), Five centuries of Croatian literature, Croatian Latinists I., Zagreb 1969, 153 - 222; M. Franicevic: Period of Renaissance literature: History of Croatian literature 3, Zagreb 1974, 100 - 102; M. D. Birnbaum: Ianus Pannonius, a Poet and a politician, Zagreb 1981, 9; J.M.Bak: Ianus Pannonius (1434 - 1472), The historical background: Ianus Pannonius: The Epigrams, Gyomaendrod 1985, 29 - 45; J. Bratulic: Ianus Pannonius within a frame of European humanism, Possibilities, XXXVII (1 - 2), Split 1990, 66 - 72; A. Zlatar: Autobiography elements in elegies of Ianus Pannonius, Possibilities, XXXVII (1 - 2), Split 1990, 83 - 91; O. Peric: Footsteps of Ivan Cesmicki in the letters by Ivan Vitez of Sredna, Possibilities, XXXVII (1 - 2), Split 1990, 125 - 133; J. Rapacka: About some problems in the relations of Croatian humanists with Poland and Poles, Possibilities XXXVII, (1 - 2), Split 1990, 135 - 142; M. Kurelac: Ivan Vitez of Sredna and Ianus Pannonius (Ivan Cesmicki) between anarchy and tyranny, Possibilities XXXVII, (1 - 2), Split 1990, 178 - 198; Z. Dacic:

biographies, Ianus Pannonius is referred to as of »nazione schiavo«. Ivan Vitez of Sredne, the uncle of Ianus Pannonius, had a friend, Enea Silvio Piccolomini, who later became the Pope Pio II.

He claimed that both Ivan Vitez of Sredna, and his nephew Ianus Pannonius, were of Slav origins (»horum tamen originem Slavonicam ferunt«).³

Most authors agree on the birthplace of Ianus Pannonius, as the village Cesmica, nearby today's town of Cazma.

However, there are some opinions that place him either to the village Kesinci, nearby Djakovo, or to the now-gone village of Kestenci, nearby today's place of Aljmas, the intake of river Drava into Danube river.

Most recent research tie him down to the now-gone settlement Sredna in Krizevci county of that time, although some other options are also available.⁴

It is widely believed that Ianus Pannonius belonged to the nobility family of Cesmicki, who had their estates in the region of the then county Krizevci.⁵

On 18 March, 1459 the Pope Pio II (actually the famed E. S. Piccolomini), in his apostolic letter to Ivan Vitez of Sredna, mentions Ianus Pannonius several times. He refers to Ianus Pannonius as a nephew (nepos) of the letter recipient, also calling him Ivan Cesmicki. This is obvious from the following text: »... you cannot

A monument built to Ianus Pannonius (aka Ivan Cesmicki) in the adjoining park of Pecs R/C Diocese;

Spomenik Janusu Panonniusu (Ivan Česmički) u parku pečuške biskupije

³ M. Kombol: Foreword: Ivan Cesmicki, Ianus Pannonius, Poems and epigrams, translated by N.Sop, Zagreb 1951, VIII - IX.

⁴ The following verses by Ianus Pannonius, written in his panegyric to his teacher Guarino da Verona are very interesting: »From that part of Slavonia I come from, from where gods/ and faith sent me over to you in my tender age/ the land where the fertile plough-fields are gently cut in half/ by the river Drava, just before it loses its name and waters into the mightier river of Danube«. S.Teleki: Iani Pannonii Opusculorum pars altera, Traiecti ad Rhenum, 1784, 28, as per I. Mazuran: Where was poet Ianus Pannonius born?, Gazophylacium, 3 - 4, Zagreb 1994, 344; to some authors, these verses are a proof, that the poet Ianus Pannonius was born on Drava estuary into Danube; I Toth: Die Genealogie von Ianus Pannonius, Acta Literaria Academiae scientiarum Hungaricae, vol.14, 3 - 4, Budapest 1972, 377 - 387; D. Svagelj: Slavonian literary communication, Osijek 1975, 9; the same location was accepted by I. Mazuran: Where was poet Ianus Pannonius born? 344 - 348; the author V. Bazant has a different opinion; see his works »Ivan Vitez and Ivan Cesmicki of Sredna, county of Krizevci« (today in Bjelovar county), Croatian kajkavski calendar 1996, Cakovec 1995, 171 - 173; same author: Croatian Latinist Ivan Cesmicki aka Ianus Pannonius, Croatian kajkavski calendar, 1997, Cakovec 1997, 208 - 212.

⁵ Cesmica village was at the same time a medieval parish (or county), located east and south of Komarnica, in its vicinity. Later it was annexed to Komarnica parish (or county). S. Pavicic: Cesmica, Croatian encyclopaedia 4, Zagreb, 1942, 287; see also T. Radaus: Cesmicki, Croatian biographical lexicon, Zagreb, 1993, 56.

run and care for the church alone and do it all by yourself, not in spiritual, nor earthly matters; thus you want the beloved son Ivan Cesmicki (Johanem Chesmicze), a provost of the church of the diocese, a doctor of law, your nephew of course, a suitable and experienced man, gifted with sciences, to help you and be a part of this care as long as you live...«.⁶

From the legacy of the bishop Juan Carvajalo (1401 - 1470) and his estate, who was a papal legate in Hungary and Germany, also an intermediary between the Pope Pio II, the king Matija Korvin, his court and Ivan Vitez of Sredna, the following superscription was saved in his correspondence with the Pope (a short letter dated 16 February, 1459). The following sentence bears an interesting fact: »As the city of Pecs did not have a bishop then, we appointed our beloved son Ivan Cesinge as the bishop there«.⁷

The author S. Marjanovic believes, that the mentioned letter of the Pope Pio II in the »search for lost identity«, is not a sufficient evidence of Ianus Pannonius' origins. Marjanovic states that the nephew (nepos) from the letter is obviously not Ianus Pannonius, but the poet's cousin, Ivan Cesmicki de Chesmicze, Ioannes Vitez (Vitesius) Junior. Therefore, Ioannes Pannonius alter, at the same time in Padua, in the shoes of a bishop, but not in Pecs, but in - among others - Srijem... The same author believes that »the first correspondence reference to Ianus' family name (due to Latin-German orthography, Croatian spelling of his last name was changed) is known to Carvajalo and in his opinion it is an authentic one (strengthened by his validation in eschatology: Ita est. Jo(annes) Card(dinalis) S. Angeli Legatus), must refer to him, neither to reiteration of his candidacy for a bishop in intervals, nor to Ivan Vitez Jr (Cesmicki), of Kalocka diocese, the titled provost«.

In general, S. Marjanovic tried to prove that Ivan Cesmicki and Ianus Pannonius were two different persons.⁸

By doing this, he opened a problem, which can be only dealt by renewed valorization of all available sources, and with a critical review of all previous writings on Ianus Pannonius. Getting into this complex problem here would not have a point or a purpose.

Here, we are interested in possible origins Ianus Pannonius. Later on, we shall make a hypothesis, that he actually was born into a Vitez family of Komarnica.

The Hungarian humanists of XVI Century, with the bishop Nikola Telgedi (Nicolaus Telgedinus) among them, Szent-Ivanyi and Janos Zamboki (Ioannes Sambucus) refer to the poet Ianus Pannonius as »Vitesorum gente«, calling him Vitez.⁹

J. Hamm stressed out that another author, Baltazar Adam Krcelic, in collaboration with Hungarian historians and Daniel Conides, wrote the work »Scriptores ex Regno Sclavoniae«, stating that Ianus Pannonius belonged to »Nobilis Vitezorum familiae«; Pannonius' biography was titled as »Ioannes Vitez«.¹⁰

M. D. Birnbaum warned (based on Hamm's warnings) of new discoveries of the poet's manuscripts in Sevilla, which are referred to by Hungarian scientists as the poet's work of Ivan Vitez, family related to Ivan Vitez of Sredna from his father's side of family. The same author suggests, that it would be best to refer to the poet as »Ianus Pannonius«.¹¹

As for his family ties, the suggestion was that Ianus Pannonius was related to the nobility family Vitez both from his father's and his mother's side.

⁶ A. Theiner: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, vol. 2 (1352 - 1526), Rome 1860, 319 - 320.

⁷ J. Koller: *Historiae Episcopatus Quinqueecclesiarum*, IV, Posonii, 1796, 49; J. Huszti: *Ianus Pannonius*, Pecs, 1931, 1.

⁸ S. Marjanovic: *Ianus Pannonius in his time - a true face of Ianus*, Possibilities, XXXVII (1 - 2), Split 1990, 108 - 110.

⁹ J. Koler, unknown, 4.

¹⁰ J. Hamm, *Die Praesenz Ungarus in Nord-Italien zur Zeit Ianus Pannonius*, *Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol XIV, 3 - 4, Budapest 1972, 367 - 372.

¹¹ M. D. Birnbaum: unknown, 18 - 19, notes 41.

Reviewing and analyzing different theories, S. Marjanovic wrote: »His nomen proprium the poet chose himself: Iohannes Vitez Pannonius. Therefore, Ivan - not Jan, Vitez - not Cesing(e) (Kesinac), Pannonius, not Ungarus. In this way the poet confirmed the two things: first, he did not discard the nobility name out of wantonnes- on the contrary, he was proud of it, as Pannonius apud Italos; second, as Ivan Vitez of Pannonia, he was his own witness«. ¹²

Further to the mention of his name, in 1468 Ianus Pannonius (Ivan, the bishop of Pecs), and his brothers Mihael and Ivan are mentioned in relation to the estate Cesmica. ¹³

As a proof of Ianus having brothers, there is a poem to witness this, »Death of Barbara«, written in 1463, where the poet in his verse 91 says »beside me she had two other children« - referring to older children, most probably male ones from Ianus Pannonius' family; the verse 11 shows that Barbara died on 10 December, 1463; the notes 12, the editor mentioned Ivan (Ianus Pannonius) having two brothers, both older than him, and a sister.

In the verse 120, there is a remark of »sorrowful daughter«, obviously Ianus' sister; the verse 135 says »poor sisters still unwed«, thus Ianus Pannonius must have had several sisters. ¹⁴

If we know that family head, Petar, died in 1440, when Barbara was 37, in 1463 the mentioned unwed daughters must have been at least 23 years old. The fact, that Barbara did not have children with other men, is proven by the following verses 153 - 158: »An honest life you lived, of shiny significance/, everyone you helped, the God you worshiped/, and to husband truly you were faithful. A widow till the end of life, a proof is hard/, a widow you remained, until the sun turned four times a five-year period, and plus three autumns«.

These verses show, that the sisters in that time were of age for marriage. The role of mother and her relation to her daughters is obvious from verses 136 - 138: »Family still in need of your advice/, who will teach the young of domestic chores?/ their gentle girlhood who will keep safe?« These references can be a good contribution to historical demography and knowledge of everyday life in this part of medieval Slavonia. ¹⁵

It is an interesting and relevant contribution to knowledge of family life in medieval Slavonia. The family of Ianus Pannonius had at least five surviving children. Giving birth in medieval times was hard and dangerous and the following verse 85 testifies to that: »...childbirth so difficult it might tear up the womb«; or the verse 82: »even though you lived twelve long five-year periods« showing his mother Barbara, born 1403 (since she died at the age of sixty; the expression »twelve long five-year terms« speaks of the age of 60, as a long life for medieval times. The verses 95 - 104 speak of Ianus Pannonius' education: »as soon as I threaded a more stable walk/, my tongue stopped breaking with baby talk/, right away you took me to learning/, and never let me be idle or lazy/ whatever you made on your weaving and spinning/ on me you spent and on my education/ as soon as I was introduced to reading and writing/I surely made progress and proved myself worthy/your brother then sent me to Auzonian regions, to further acquire the knowledge of poetry«. ¹⁶

From the verses above, stated by the poet himself, we can see his first teacher was Barbara, his mother (who had to have at least an elementary education then). She taught him reading and writing. However, in there we see that she was doing weaving and spinning, and this income she made, she was spending on his son's further education. It is not clear, whether she spent this money on his teachers or

¹² S. Marjanovic, unknown, 112.

¹³ Regesta, vol.2667, XXI-2/11, elen.1, no.544.

¹⁴ Croatian Latinists, edited by D. Novakovic, 11, 15 - 16.

¹⁵ The same, 16 - 17. Verse 137 in which the poet refers to the Sun and its turn, must be reference to Earth cycles, therefore, this reference also shows the thinking of Ianus Pannonius and his geocentric understanding. Verses 35 - 36, on page 12, indicate the poet's talking to the month of December (the month his beloved mother died): »you build for the Turks, who rage on and leave wasteland behind/ you build bridges of ice over rivers, so that they cross rivers easily«. The verses eloquently talk of the Turkish invasion of those times, helped and made easier by winter months.

¹⁶ The same, 14 - 17.

on his books. If it was his tutors, was it his birthplace at the end of XV century having organized education? Or, was it individual scholars (priests?) who were the only ones to teach?

Mihael, obviously Ianus Pannonius' brother, was recorded as the son of the late Petar »de Chemycz«. His name is mentioned in the period 1475 - 1475 as the proprietor or the owner of Bochkafelde and Laztesin estates, giving the estates into collateral with Nikola Pozeski.¹⁷ Therefore, we could conclude that Ianus Pannonius' father was named Petar. In some other records the brother of Ianus Pannonius is called Mihael Vitez; he later lived in Zagreb, where in 1483 at Kaptol diocese he served as a highly important preposite (the head of Kaptol) until his death in 1499. As soon as he became a preposite, he engaged in reorganizing the Kaptol. In 1487 Mihael interrupted his work at Kaptol, went to Italy (where he had been living occasionally before) and on 1 October, 1487 managed to pass the doctorate in canon law in Padua bishop palace (»privatum examen et doctoratus in iure canonico«) According to registers of Padua university, we find that master Mihael Ugrin, son of master Petar Vitez of Komarnica, a senior preposite and a dean of Zagreb church - »domini Michaelis Ungari, nati domini Petri Vitez de Kamaricza, praepositi maioris et canonici ecclesiae Zagrabiensis« - received his doctorate in canon law.

When he returned from Italy, he worked on decoration and ornaments of Zagreb cathedral. In the chapel of the Blessed Virgin Mary he had an altar of St. Gervaise built, the very same where he was laid to rest in 1499.

A few years before his death, in 1492, Ivanis Korvin appointed »the preposite and the doctor Mihael«, along with some others, a judge in a civil case.¹⁸

Therefore, Mihael has the family name of Ugrin, indicating that he belongs to the Hungaro-Croatian dual monarchy; this is how students' citizenships were determined in the registry of Padua university; besides, it was important to notice that his father was Petar Vitez of Komarnica, being the father of Ianus Pannonius at the same time. The very same peer Petar also used the family name Vitez, which - as we had proven - was quite common in Komarnica; however, he also signed his name as »de Chezmycz«, in the same manner as Iannus Pannonius, thus as Cesmicki.

It is possible, that this particular branch of Komarnica nobility, from the family line Vitez, and who held the estates Cesmica, also bore the name of Cesmicki. Since his well-known uncle Ivan Vitez of Sredna¹⁹ was also a member of the Vitez family branch, his sister - the mother of Ianus Pannonius - Barbara, must have also been a member of the same family branch.

¹⁷ J. Stipisic - M. Samsalovic: land registry dees kept at Yugoslav academy archives, Collection of Historical institute of Yugoslav academy, vol. 3, Zagreb 1961, Regesta no. 2791, XXI-2/11, elen.1, no. 542, XV-82.

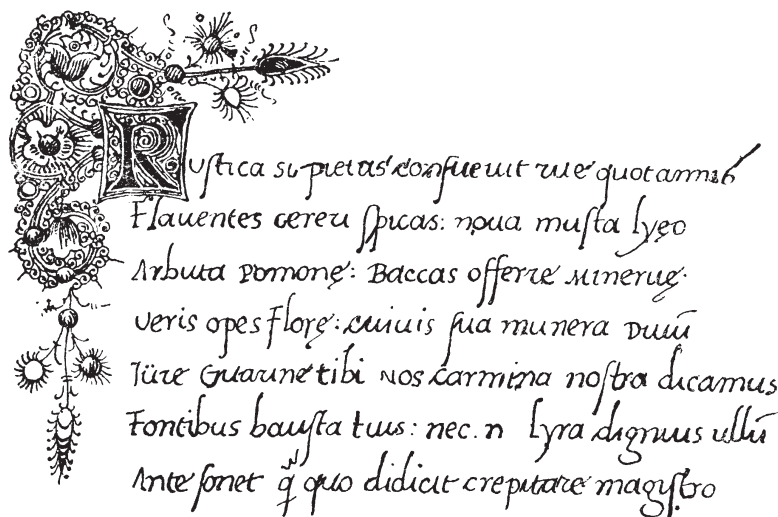
¹⁸ I. Kalcic, MCZ II, 422, 426 - 427, 492 - 493; A. Schneider: Altar of St. Gervaise and Protasius, in the old Zagreb cathedral church, Anthology of Zagreb archdiocese of historic events (850th Anniversary) I, Zagreb, 1944, 625 - 627; N. Klaić: Zagreb in medieval times, Zagreb 1982, 522 - 526.

¹⁹ Ivan Vitez of Sredna (1405 or 1408 - 1472) was a bishop of Ostrogon, a humanist, a mathematician and an astrologer. Although his origin and birthplace was discussed relatively often - sometimes lacking a critical viewpoint - we believe there is still a lot of ambiguity and blurred facts, that should be cleared out. He surely was a member of the wider branch of Komarnica family of Vitez. His father was a secretary of Ivan Hunjadi, the governor of the Croato-Hungarian monarchy (1446 - 1452), also the father of Matijas Korvin. Ivan studied in Vienna, Bologna and Padua, and later became the tutor and secretary of Matijas Korvin, but at the same time a main figure at his court; he was also the primate (archbishop) of Hungary and an excellent Latinist; he too was the one who initiated, organized and supported Korvin humanist circle; he founded an academy, a library of breviaries, manuscripts and books in Budim, as well an university in Pozun (today's Bratislava in Slovakia). In his late years of life he initiated the rebellion against the king Matijas Korvin in Croatia and Hungary; from extensive literature on him we can list the following M. Kurelac, Cultural and scientific work of Ivan Vitez of Sredna (1405 - 1472); Anthology of Historical institute of JAZU 12; Zagreb 1982, 21 - 34; M. Kurelac: Ivan Vitez of Sredna and his scientific circle in mid-fifteenth century; Anthology of the Fourth Symposium history of sciences Zagreb, Zagreb 1983, 55 - 62; R. Bogisic: Humanism in northern Croatia, Scientific institute Varazdin 2, Varazdin 1988, 411 - 429; M. Kurelac: Ivan Vitez of Sredna, the dean and curator of Zagreb, archbishop of Ostrogon and protector of Zagreb diocese in the times of king Matija Korvin; Zagreb archdiocese and Zagreb, 1094 - 1994, Zagreb 1995, 179 - 199.

If we consider the fact, that the second brother of Ianus Pannonius, Ivan, is referred to in historic sources as Ivan Vitezic of Komarnica (Johannes Wythezych de Kamarcza),²⁰ from all the above mentioned facts we can make a hypothesis, that Ianus Pannonius too originated from Komarnica.²¹

The entire parentage or family name should, therefore, be Vitez Cesmicki (meaning, peers of Cesmica).

It is clear, that all arguments and hypotheses listed here are subject to criticism. Indeed there is a possibility that the hypotheses will be rejected. Due to relatively small number of historical resources and their ambiguity, it is hard to get closer to truth with more certainty.

First verses of a poem by Ianus Pannonius "De vita et laudibus Guarini Veronensis"- excerpts from the book by V.Klaic: *History of Croats*, page 77;

Početak pjesme Janusa Panonniusa "De vita et laudibus Guarini Veronensis" (iz knjige V. Klaić: *Povijest Hrvata*, str. 77)

Let this text be only just one try in efforts to get closer to resolving the mystery of Ianus Pannonius, his origins and those of his relatives.

Yet, when we talk of Ianus Pannonius, could he not have been also known as Ivan Komarnicki?

Ivan Vitezic of Komarnica might match the previously mentioned brother of Ianus Pannonius, Ivan, who is referred to in 1468 as the one connected with Cesmica estates, if this hypothesis is viable at all. Ivan Vitezic is first mentioned in 1465 in Zagreb documents (taking a journey to the royal court, accompanied by two men, to lodge a complaint and claim non-receipt of canonic dues owed to him for the year 1464). Therefore, prior to this he must have become a dean of the Zagreb cathedral church. Ivan must have been given an important political task by the king, as he was out of the country, when his colleagues jumped at this opportunity and robbed him of his prebend, splitting it among themselves; the king got angry at them, yet they claimed they did it justly and according to their statutes; nevertheless, they had to revert their decision as the king ordered so declaring that all deans, including those in public service, are entitled to all income due to them.

²⁰ MCZ II, 294.

²¹ Verses by Ianus Pannonius on his birth : »A poet I am, born by the deep waters of Drava« (I. Cesmicki, *Poems and epigrams*, Zagreb 1951, 221) might refer to Komarnica, which indeed was located nearby Drava river. The verses, telling of the poet originating from the part of Pannonia valley, where Drava river gently cuts the valley in half and loses its waters into Danube river, also do not contradict with the hypothesis that Komarnica indeed was his birthplace; the poet probably wanted to say he originated from the part of Pannonia, where Drava flows more steadily and more calmly approaching Danube river.

Ivan Vitezic is mentioned in documents as early as 1465.²² and 1468.²³ The very same year he received a doctorate²⁴ in canonic law by the Padua university.

Prior to his studies in Padua, he probably studied in Bologna too. Due to rebellion, led by his close relatives against the king Matijas Korvin, for a long time he was disfavored by the king. Two times he was re-appointed the bishop of Srijem (1482 - 1489; 1493 - 1498), and in the meantime a bishop of Vespren (1489 - 1493). He also was appointed for the permanent tenure of Vespren governor, the king's envoy and ambassador with the French court and with the Pope. In 1490 he was appointed to the post of Vienna archdiocese administrator.

Under the emperor Maximilian, in 1493 Ivan Vitezic was appointed the bishop of Vienna. He served both as the royal, and the emperor's great chancellor. By imperial decree, in 1498 on behalf of the Hungarian kingdom he entered a pact with Poles against Turks and Tatars. As a humanist, he participated in »Sodalitas literaria Hungarorum«, first at Hungarian court of king Matijas Korvin, afterwards in Vienna, where he was giving public lectures from canonic law at Vienna university. Along with Konrad Pickel Celtis he excelled as a member and the president of the society »Sodalitas literaria Danubiana«. In his late years of life the king Vladislav II sent him as an envoy to the stronghold Valpovo. He died in 1499.

Another distinguished humanist from Budim circle and the king's favourite, Galeotto Marzio, dedicated a special chapter of his book »Commentarius elegans Matthiae Corvini (1485)« to him, his former student.²⁵ Vitezic was also well known to Italian humanists.²⁶

Sažetak

Je li Janus Pannonius (1434. - 1472.) rodom iz Komarnice u Podravini?

Hrvoje Petrić

Ovaj tekst predstavlja drugačije gledanje na podrijetlo humanista iz srednjovjekovne Slavonije. Većina autora se dosad opredjeljivala da je rodno mjesto Janusa Pannoniusa ili Ivana Česmičkog Česmica u široj okolini današnje Čazme, ali postoje razmišljanja da je rođen ili u Kešincima pokraj Đakova ili u nestalom selu Kestencima koje se nalazilo nedaleko od današnjeg Aljmaša, na ušću Drave u Dunav. Najnovija razmišljanja povezuju ga uz nestalo naselje Srednu u nekadašnjoj Križevačkoj županiji. Autor ovoga članka nudi nova rješenja. U sklopu toga pokušava dati prilog razjašnjavanju podrijetla znamenitog humanista, pjesnika, bana i biskupa Janusa Pannoniusa uz pretpostavku da je on bio iz Komarnice u Podravini. U tekstu su obrađeni Mihael Vitez i Ivan Vitezić za koje se pretpostavlja da su bili braća Janusa Pannoniusa. U tekstu se za Janusa Pannoniusa predlaže uz hrvatsko ime Ivan Česmički još i Ivan Komarnički. Za cijeli rod autor predlaže naziv Vitez Česmički te naglašava da su svi izneseni argumenti i hipoteze podložni kritici, prvenstveno zbog relativno malog broja izvora i ponekad njihove nedorečenosti.

²² I. K. Tkalčić: Deeds and documents of XV. century from the »Red book« of Zagreb Kaptol church, Starine 11, Zagreb, 1879, 34 - 35.

²³ I. K. Tkalčić: Historic monuments of the free royal city Zagreb, Monumenta historica civitatis Zagrabiae, (hereinafter MCZ), Zagreb, MCZ II, 294; MCZ III, 292; N. Klačić: Zagreb in medieval times, Zagreb 1982, 522

²⁴ N. Klačić: Zagreb, unknown, 525.

²⁵ S. Marjanović: Ianus Pannonius, unknown, 114 - 115.

²⁶ S. Juric: Incunabulum and its tasks in Croatia, Review of librarians of Croatia VI, Zagreb 1960, 17, notes 80; N. Klačić: Zagreb, unknown, 522; R. Bogišić: Humanism in northern Croatia, Essays of Scientific institute Varazdin 2, Varazdin 1988, 424 - 426.

OPĆE POLITIČKE I VOJNIČKE PRILIKE U PODRAVINI (1527. - 1765.)

Dr. Dragutin PAVLIČEVIĆ

Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«, Zagreb

Primljeno 12. 5. 2001.

Prihvaćeno 10. 11. 2001.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC: 32 (497.5-3 Podravina)

“1527/1765”

355 (497.5-3 Podravina)

“1527/1765”

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Sažetak

U radu se opisuje dvostoljetno razdoblje borbe protiv Osmanlija. Tijekom 16. stoljeća podravski je prostor gospodarski propadao, a istodobno je doživljavao iseljavanje pučanstva što je rezultiralo smanjenjem broja stanovnika. Krajem 16. stoljeća na dio podravskoga prostora doselili su se Vlasi. Oduzimanjem posjeda hrvatskih velikaša i hrvatskih zemalja pod upravom Hrvatskoga sabora te stvaranjem Vojne krajine promijenili su se i politički i vojnički odnosi. U drugoj polovici 17. i tijekom 18. stoljeća koprivnički je kraj bio u pozadini ratnih zbivanja i njegove su utvrde služile više kao logistička potpora, skladišta, vojarne i ishodišta za nove ratne pohode. Na tom su se prostoru formirala trgovačko-obrtnička i kulturna središta preko kojih su se održavali česti dodiri s kršćanskim stanovništvom na privremeno zauzetim prostorima pod osmanlijskom vlašću. Do mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine prevladavale su vojničke, a poslije toga gospodarske i kulturno-prosvjetne funkcije. Od 1765. godine ulogu Koprivnice kao sjedišta generalata preuzeo je Bjelovar.

Ključne riječi: Podravina, Osmanlije, obrana, iseljavanje, pustošenja

Key words: Podravina, Ottomans, defense, depopulation, destruction.

Moto

Nikola grof Zrinski, ban hrvatski, piše 1552. kralju Ferdinandu I. Habsburškom:

»Neka zna Vaše Veličanstvo, otkad su ta dva grada, Čazma i Virovitica, izgubljena, ne prestaju skrovite provale kako konjanika, tako i haračlija u ove krajeve. Njima je kako zbog gustih šuma i brojnih brda, tako i zbog neposredne blizine samoga grada Čazme teško odolijevati dokle taj grad ostane u neprijateljskim rukama (...) Ako im se taj grad smjesta ne otme, propast će još ove jeseni ili najdalje iduće zime kukavni ostaci ove kraljevine...« (13. listopada).¹

¹ Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća, knjiga V., Zagreb, 1985., 243 - 244.

Uvod

U novije vrijeme sve se više spominje kako smo mi Hrvati vodili protiv Osmanlija stogodišnji rat. Međutim, Pavao Ritter Vitezović govori o »dva stoljeća plačuća Hrvatske«.²

Ipak, s ponosom treba reći kako je veliko Bizantsko Carstvo palo nepuno stoljeće nakon prvoga prodora Osmanlija u Europu (1453.), kako je Dušanovo, srpsko carstvo propalo samo 70 godina poslije boja na Kosovu (tj. 1459.) i kako je Bosna »šaptom pala« samo sedam desetljeća poslije Tvrtkove smrti (1463.). Nestalo je i Hercegovine, Bugarske, pokorene su Vlaška (Rumunjska), djelomice Crna Gora, a Hrvatska i Ugarska su ipak sačuvale slobodne, iako uske sjeverozapadne pojaseve svojega nacionalnog ozemlja.³

Doista, sačuvali su Hrvati, slikovito rečeno, samo »ostatke ostataka nekoć velikog kraljevstva hrvatskog«, dobili su časn timer naziv »predziđa kršćanstva«,⁴ ali ne onoga istočnog, nego zapadnog, rimokatoličkog jer je ono istočno, srpsko, služilo Osmanlijama na Rovinama (1395.), kod Nikopolja (1386.), Angore (1402.) i drugdje kao pomoćna vojnička sila agresivnom azijskom islamu u njegovu pohodu prema Beču, Budimu, Zagrebu, Ljubljani i dr. Tome treba dodati grkoistočne Vlahe, turske akindžije, martoloze, izviđače, graničare, pljačkaše i Pečku patrijaršiju iz 1557. koja je pod svoju jurisdikciju stavila sve ono što su Osmanlije osvojili.⁵ Sve do danas velikosrpski geopolitičari polažu pravo na nasljedstvo zemalja koje su Turci-Osmanlije privremeno okupirali pa zbog toga možemo govoriti i o osmanlijsko-vlaško-srpskoj najezdi čije smo posljedice osjećali gotovo do jučer.

Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, tj. Trojedna kraljevina, izgubila je u toj višestoljetnoj agresiji četiri petine svojega ozemlja i tri četvrtine pučanstva⁶, ali nije konačno poražena, nije se predala, nije izgubila svijest o svojem identitetu, državi, naciji, vjeri i kulturi. Hrvatska je doista zbog osmanlijskoga »polumjeseca« dobila oblik polumjeseca, postala država bez unutrašnjosti i, kako kaže Ivo Pilar, slič »raskrečnoj kobasici« koju je teško bez zaleđa braniti, održati i očuvati.⁷ Na tisuće Hrvata odvedeno je u ropstvo, iselilo se u Ugarsku, Austriju, Italiju, Rumunjsku, ostalo u Osmanlijskom Carstvu i u sklopu Mletačke Republike i zato možemo reći da je najveća tragedija hrvatskoga naroda i države bila okupacija i podjela između Carigrada, Beča i Venecije, a druga je kada su miješani, anacionalni, grkoistočni Vlasi postali u 19. i 20. stoljeću zbog vjere i djelovanja pravoslavne (grkoistočne) crkve Srbi.

Doista, Karlovačkim mirom 1699., dakle prije 300 godina, oslobođeno je područje bilo dvostruko veće nego »ostaci ostataka«,⁸ a 1881. vraćena je Hrvatskoj i Vojna krajina,⁹ ali treba dodati da istočno

² Pri obilježavanju 400. obljetnice Bitke kod Siska 1993. godine pisao je i govorio dr. M. Valentić o Stogodišnjem ratu, tj. o razdoblju koje je proteklo od poraza na Krbavskom polju 1493. do pobjede pod Siskom, označivši to razdoblje stogodišnjim hrvatsko-turskim ratom. Vitezović je u Zagrebu 1703. objavio pjesničko djelo *Plorantis Croatiae saecula duo carmine descripta* u kojem opjevava poglavito bojeve protiv Turaka tijekom 16. i 17. stoljeća.

³ Stjepan Srkulj, *Hrvatska povijest u devetnaest karata*, Zagreb, 1937. (Drugo prošireno izdanje uz dopunu J. Lučića objavljeno je 1996. u Zagrebu).

⁴ Tadija Smičklas, *Poviest hrvatska*, dio prvi, Zagreb, 1882., 699 piše kako je Toma Niger, biskup trogirski, otišao u Rim i zamolio papu Lava X. za pomoć, a on ga je utješio riječima kako neće dopustiti »da propadne Hrvatska, najjači štit i bedem kršćanstva«. Danas se taj dio s latinskog prevodi kao »najčvršći štit i predziđe kršćanstva«.

⁵ O tome Ivo Pilar (*Südland*) u *Južnoslavenskom pitanju...*, Varaždin 1990., piše kako je Patrijaršija bila »nova teokratska srbsko-bizantinska tvorba« koja je imala poglaviti zadatak da za »srbsko-pravoslavnu crkvenu misao« osvoji cijeli Balkanski poluotok, posebice njegov sjeverozapad, a to znači Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu.

⁶ S. Srkulj u n. dj., (50) piše kako je Hrvatska od prve do posljednje četvrtine 16. stoljeća spala s više od 50.000 km² na samo 16.800 km² (godine 1594.).

⁷ Politički zemljopis hrvatskih zemalja. Geopolitička studija, Sarajevo 1918. (pretisak Zagreb 1995.), n. dj., 25).

⁸ Godine 1999. održan je u Zagrebu znanstveni skup čiji se zbornik sprema za tisak, a Hrvatski povijesni muzej postavio je veliku izložbu i izdao poseban katalog.

⁹ O krajiškoj problematici vidi knjigu *Vojna krajina. Povijesni pregled-historiografija - rasprave*, ur. D. Pavličević, Zagreb, 1984.

pitanje,¹⁰ tj. svojevrsnu hrvatsku rekonkvistu nije Trojedna kraljevina nikada doživjela kao Mađarska, Rumunjska, Srbija i Grčka.¹¹ Hrvatska nije izvršila ni »istragu poturica« poput Crne Gore,¹² nije spojila tri vjere poput Albanije.¹³ Hrvatskoj nikada nije vraćena tzv. Turska Hrvatska s Jajcem,¹⁴ sjedištem Jajačke banovine, nije obnovljena Zagrebačka biskupija do rijeke Ukrine, nije dobila Bihać¹⁵ gdje su zasjedali Hrvatski sabor ili Cazin gdje je neko vrijeme bilo sjedište Kninske biskupije.¹⁶

Ratovanje od Krbave do pada Virovitice (1493. - 1552.)

Hrvati su na Krbavskom polju 1493. godine doživjeli najteži i najbolniji poraz u svojoj dotadašnjoj povijesti.¹⁷ Ipak, nisu klonuli poput spomenutih balkanskih država, nego su, naprotiv, napeli sve snage kako bi obranili svoju zemlju. Utvrđivali su gradove, ustrojavali kapetanije,¹⁸ tražili pomoć Svete Stolica i Habsburgovaca, kod Dubice 1513. godine pobijedili Osmanlije pod banom Berislavićem koji se probio vojskom do Jajca i utvrdio ga.

Osmanlijski prodori išli su uglavnom u dva smjera, tj. prema Ugarskoj, Budimu i Beču te prema Veneciji i Trstu preko našeg Pokuplja i Kranjske.¹⁹ Postojali su i sporedni smjerovi preko Like na Senj, preko Siska na Zagreb, preko zapadne Podravine u Štajersku gdje su kao posljednje obrambene utvrde bili Koprivnica, Đurđevac i Varaždin.²⁰

Vrhunac osmanlijske sustavne agresije bio je za vladavine sultana Sulejmana II. Veličanstvenog (1520. - 1566.). Njegovo golemo carstvo prostiralo se od Mezopotamije do Budima, do naše Čazme, Like i Krbave. Već 1521. godine zauzeli su Turci hrvatski Zemun pa istočni Srijem, 1522. Knin i Skradin, a 1526. Osijek te su pobijedili ugarsko-hrvatsku vojsku na Mohaču.²¹ Uzalud je još 1522. Bernardin Frankopan na njemačkom državnom saboru u Nürnbergu molio pomoć za Hrvatsku.²² Godine 1527. Hrvati su u Cetinu izabrali Ferdinanda Habsburškog za kralja kako bi zajednički zaustavili

¹⁰ O istočnom pitanju i njegovu rješavanju pisali su najpoznatiji hrvatski političari i znanstvenici 19. stoljeća, npr. I. I. Tkalac, F. Rački, A. Starčević, E. Kvaternik i M. Pavlinović

¹¹ Sve navedene države nakon oslobođanja od Turaka-Osmanlija doslovce su očistile svoje ozemlje od islamskoga življa, a Grčka i Turska su ratnim sukobom i planskim preseljenjem pučanstva zaključile to pitanje, naravno osim Cipra koji je i danas aktualno međunarodno pitanje.

¹² »Istragu poturice«, tj. pokolj islamiziranih Crnogoraca, obrađuje P. P. Njegoš u Gorskom vijencu.

¹³ Na Balkanskom su poluotoku nacije nastajale na vjerskoj podlozi, osim Albanaca koji su islamske, pravoslavne i katoličke konfesije.

¹⁴ O tome piše Nenad Močanin u knjizi Turska Hrvatska, Zagreb, 1999.

¹⁵ Radoslav Lopašić, Bihać i Bihaćka krajina, Zagreb 1890. i 1943.

¹⁶ Isto, Cazin - Biskupi kninski, vlastela cazinska, 127 - 133.

¹⁷ Usp. Krbavska bitka i njezine posljedice, ur. D. Pavličević, Zagreb, 1997.

¹⁸ Npr. Senjska, Bihaćka, Petrinjska, Hrastovička, Ogulinska, Ivanička, Križevačka i Koprivnička.

¹⁹ Ivo Pilar objavio je u knjizi Južnoslavensko pitanje zemljovid (str. 85) na kojemu se vidi da je taj smjer, drugi po važnosti prodora, zapravo crta koja vodi od Carigrada ravno na Trst, a ide preko Banje Luke na Kladušu, dakle na onu najzapadniju izbočinu kojom se Bosna urezala u Hrvatsku. Nije slučajno da su austrijski staleži na tom smjeru podigli 1579. godine Karlovac kao glavnu zapreku prodoru uglavnom bošnjačkih postrojbi potpomognutih naseljenim Vlasima.

²⁰ Na trećem podsmjeru podigao je zagrebački Kaptol sisačku tvrđavu, a na četvrtom je bila ravničarska utvrda Koprivnica koju su branili krajišnici iz istoimene kapetanije te vojska hrvatskoga bana i kraljevstva pod zapovjedništvom zemaljskoga kapetana.

²¹ Bio je to presudni poraz višestruko manje kršćanske vojske, koja nije čekala ni hrvatsku ni erdeljsku vojsku. Otad Ugarska i Hrvatska ne mogu pružati ozbiljniji otpor Osmanlijama. Slavonski je sabor u Koprivnici izabrao Krstu Frankopana, »skrbnika i zaštitnika kraljevstva«, za voditelja obrane, a uskoro je on vodio Zapoljine pristaše, postao ban Hrvatske i glavni kapetan Ugarske.

²² Bio je to glasoviti Govor za Hrvatsku (Oratio pro Croatia) u kojemu se podcrtava činjenica da je to i obrana Europe od Turaka. Međutim, odazvao se samo nadvojvoda Ferdinand koji je odmah uputio svoje jedinice u Hrvatsku jer su unutar nje austrijski staleži shvatili da se obranom Hrvatske brane i njihovi posjedi.

osmanlijsku poplavu.²³ On je obećao pomoć i davao uglavnom koliko je mogao, ali su tradicionalna hrvatska nesloga i građanski rat onemogućili zajednički nastup. Naime, Slavonski je sabor u susjednoj Dubravi uskoro izabrao protukralja Ivana Zapolju pa je počeo unutarnji sukob u kojemu je Hrvatska izgubila Jajce i Krbavu s Udbinom.²⁴ Godine 1529. velika je osmanlijska vojska opsjela Beč. Godine 1532. Hrvat Nikola Jurišić brani junački mađarski grad Kiseg i odvraća Osmanlije od Beča,²⁵ a pri povratku oni spaljuju utvrdu Rasinju, pljačkaju Podravinu i Posavinu.²⁶ U novom naletu 1536. godine osvojili su istočnu i srednju Slavoniju s Požegom i Požeškom kotlinom.²⁷ Vojska koju je 1537. iz Koprivnice poveo austrijski vojskovođa Johann Katzianer pretrpjela je težak poraz kod Gorjana nedaleko od Đakova,²⁸ a seljaci, nezadovoljni teškim nametima, šurovali su s Turcima.

Iste godine, 1537., sastao se Slavonski sabor u susjednim Križevcima i zaključio kako treba ustrojiti »zemaljsku vojsku« od tisuću pješaka i konjanika.²⁹ Na to su Osmanlije osnovali Požeški sandžak kao ishodište za nova osvajanja zapadne Slavonije pa je kralj Ferdinand stavio svoju posadu u varaždinsku tvrđavu (1538.), a Hrvatsko-slavonski sabor iduće je godine ustrojio jedinicu od 300 haramija za obranu zemlje.³⁰ Sultan nije mirovao, nego je 1541. osvojio Budim, a na povratku i Našice.³¹ Obitelj velikaša Zrinskih 1546. godine zaposjela je Međimurje na krajnjoj sjeverozapadnoj točki hrvatskoga ozemlja i utvrdila svoje sjedište Čakovec.³²

Otkad su Turci-Osmanlije iz Požeškoga i Bosanskog sandžaka osvojili 1543. Voćin, Orahovicu i okolicu, pa iduće godine prodrli u Zagorje sve do Konjščine a u srednjoj Slavoniji uzeli Kraljevu Veliku, na udaru su se našle podravske utvrde od Virovitice do Koprivnice.³³ Stoga je kralj Ferdinand I. imenovao Luku Sekelja (Szekely) kapetanom Koprivnice, Prodavića (Virja) i Đurđevca, koji su bili ugroženi i s juga otkad je 1545. bosanski sandžak-beg Ulama zauzeo Moslavinu (Popovaču) koju je bez otpora napustila posada.³⁴

²³ Taj izbor bio je jedina mogućnost zajedničke obrane i uključivanje Hrvatske u srednjoeuropski sustav s austrijskim vojvodstvom iza kojega je stajalo Njemačko Carstvo s obitelji Habsburg na čelu.

²⁴ Budući da za Slavoniju nisu bile toliko zainteresirane austrijske zemlje, da se ona kao prva crta obrane Ugarske na nju i oslanjala, izabrali su Slavonci Zapolju čija vojska nije stradala na Mohaču. Nikola Jurišić, kao kapetan vojvode Ferdinanda, ustrojio je za obranu Pounja, Bihačku kapetaniju koja je odolijevala bošnjačkim upadima još punih 65 godina.

²⁵ I danas taj grad njeguje sjećanje na Jurišićevo junaštvo (muzej, utvrda, spomenik, glavni trg) te ga građani smatraju svojim simbolom otpora Osmanlijama.

²⁶ Glavnina vojske vratila se preko Štajerske, Maribora, Varaždina i Rasinje koju su spalili, a zatim se podijelila na dvije kolone. Jedna je išla preko Križevaca, Čazme, Moslavine i dalje Posavinom, a druga Podravinom pokraj Koprivnice, Virovitice i dalje na istok. S tom je skupinom išao i sultan. Obje su vojske harale i palile sve usput, osim tvrdih gradova za koje nisu imale više vremena za opsadu. Tada je prvi put turska glavnina prošla Hrvatskom. (V. Klaić, n. dj., 135 - 136).

²⁷ Budući da su Osmanlije izbili na zapadne obronke požeških gora, s jugoistoka su zaprijetile bilogorskom i podravskom području.

²⁸ Poslije neuspjeha u osvajanju Osijeka Katzianerova vojska je potučena, a on je kukavički pobjegao. Tim je porazom istočna Slavonija bila izgubljena sve do kraja 17. stoljeća.

²⁹ Na tom je saboru u 15 članaka razrađena cjelokupna problematika organizacije obrane i njene logistike (Vj. Klaić, n. dj., 164 - 165).

³⁰ Sabor je zasjedao u Dubravi. Koprivnica je tada bila određena kao jedno od spremišta hrane i opreme za vojsku.

³¹ Bilo je to drugi put da sultan s glavinom turske vojske upada na hrvatsko tlo (ne računajući prolaze od Zemuna preko Osijeka na sjever).

³² Zrinski su kao Bribirski potekli s Ravnih kotara, u 14. stoljeću zamijenili su taj kraj za Zrin na Banovini pa se otud povlačili kao i većina hrvatskoga plemstva do Hrvatskoga zagorja i Međimurja. Oni i drugo plemstvo su sobom prenosili i hrvatsko ime i državnopravnu tradiciju na tadašnju Slavoniju koja je uskoro postala središte hrvatskog okupljanja i otpora Osmanlijama.

³³ Tada su osvojili ostatak slavonske Podravine sve od Valpova do prije Virovitice i otud na jug do iza Pakraca.

³⁴ Zauzeta je Moslavačka gora s Garićem i njena okolica sve do donjeg toka rijeke Čazme.

Koprivnica na prvoj crti obrane Hrvatske (Slavonije)

Položaj koprivničke Podravine postao je kritičan početkom kolovoza 1552. godine kada su Turci zauzeli Viroviticu, pa Ustilonju, Čazmu i susjednu Dubravu, utvrde zagrebačkoga biskupa. To su bile najzapadnije tvrđe koje su Osmanlije zauzeli. Potom su stavili jake posade te zaprijetili Koprivnici i Đurđevcu i s juga. U tim teškim trenucima Hrvate je malo obođila pobjeda Nikole Zrinskog nad velikom vojskom bosanskoga paše na Varaždinskom polju 1552. godine.³⁵ U toj kritičnoj situaciji Ferdinand Habsburški u Grazu je odredio stalnu novčanu pomoć za obranu hrvatsko-slavonske granice, poslao je plaćeničku vojsku u pomoć Hrvatima i naredio da s obje krajine, Hrvatskom i Slavonijom, zapovijeda jedan kapetan.³⁶ Naime, 1544. godine imenovanjem Luke Sekelja nastala je Slavonska krajina, a Koprivnica je njena matična tvrđa³⁷ iako je kasnije sjedište te krajine bilo u Varaždinu.

Do 1557. godine Osmanlije, poglavito oni bosanski, osvajaju u dolini Une Kostajnicu, »vrata Hrvatske«,³⁸ pljačkaju po Turopolju, čak su kod Zagreba Savu pregazili,³⁹ a zatim se okreću zapadnoj Slavoniji, u Čazmi ustrojavaju »Sandžak Začasna«, prodiru dolinom Lonje na sjever gdje ih je potukao Ivan Lenković,⁴⁰ a zatim pred Koprivnicom njen kapetan Krsto Ungnad razbija tursku konjaničku jedinicu.⁴¹ Iduće su godine Turci spalili predgrađe Koprivnice, ali su opet poraženi kod Đurđevca. Od 1557. godine Turci su sve češće dopirali do Koprivnice koja se sve više utvrđivala i branila. Ona je s Kanjižom u Mađarskoj te svojim predutverdama u Đurđevcu i Prodaviću branila nizinski put prema Varaždinu, Ptuju i dalje prema Štajerskoj i Koruškoj,⁴² a s Križevcima, Ivanićem i Siskom te manjim kaštelima sprečavala prodore prema Zagrebu i Ljubljani. Tijekom sljedeća tri desetljeća više se puta spominju napadi ili upadi Turaka, npr. 1574.⁴³ pa 1578.⁴⁴ i 1586. godine.⁴⁵ Otad do kraja 16. stoljeća turski su se prodori odvijali središnjim putem između Slavonske i Hrvatske krajine, tj. iz Pounja u Pokuplje preko Siska, osvojenog Bihaća (1592.) i novopodignute Petrinje (1592.). Međutim, kod Siska su 1593. godine napokon zaustavljeni u veličanstvenoj pobjedi kršćanske vojske u kojoj se sa svojim postrojbama istaknuo hrvatski ban Toma Bakač Erdödy.

³⁵ Ta je pobjeda nad bosanskim pašom i dva njegova sandžak-bega pozitivno odjeknula u Hrvatskoj, Austriji pa čak i Italiji. Ban Nikola Zrinski i slavonski kapetan Luka Sekelj natjerali su bošnjačke jedinice u okruženje, uništili mnoge i oslobodili dio roblja.

³⁶ Odlučeno je tada da posebna, krajiška, vojska za obranu Hrvatske i Slavonije broji 4200 vojnika i da je novčano održavaju Štajerska, Koruška i Kranjska. Vrhovnim kapetanom imenovan je Štajerac Ivan Ungnad.

³⁷ Te godine pala je Kraljeva Velika kao predstraža Ivanića, Zagreba te djelimice Križevaca i Koprivnice. Ti su gradovi stoga ubrzano utvrđivani.

³⁸ Kostajnica je držala crtu obrane na donjoj Uni. Njezinim se padom otvara put prema Sisku koji se također utvrđuje.

³⁹ O tome piše A. Vramec u svojoj Kronici... Turci su harali po Turopolju, a u okolici Zagreba suzbio ih je Petar Erdödy (J. Adamček, *Ilustrirana povijest Hrvata*, Zagreb 1971., 121).

⁴⁰ Bila je to bitka kod Sv. Helene gdje je poražena skupina od 4000 osmanlijskih ratnika, (Adamček, n. dj.)

⁴¹ Isto.

⁴² Isto. Vojsku su vodili krajiški kapetani Krsto Ungnad, Jakov Sekelj i Vid Halek. Istodobno su čete bošnjačkih Osmanlija harale južno od Kupe i u Pounju.

⁴³ Hrvatski sabor, koji je 1574. zasjedao u Zagrebu, raspravljao je o boljem utvrđivanju Hrvatske i Slavonije. Tada su se za obnovu Koprivnice brinule tri plemićke sudčije, koprivnički građani te gradski kmetovi Koprivnice i Đurđevca. Njih je svojim jedinicama štitio vrhovni kapetan Slavonske krajine Vid Halek (Vj. Klaić, n. dj., 386)

⁴⁴ Hrvatski staleži radili su te godine na utvrđivanju Koprivnice, Križevaca, Gradeca i Ivanića. To se pokazalo opravdanim jer je 2000 bošnjačkih Turaka u travnju upalo na koprivničko područje, ali su samo harali i nisu zauzeli niti jednu utvrdu, (Vj. Klaić, n. dj., 422 - 423).

⁴⁵ Otkad je 1579. godine podignut Karlovac, a kako se sve do 1592. držao hrvatski Bihać, osmanlijski su upadi sve više išli preko Turopolja te kroz Posavinu i Podravinu. Tu su se na udaru nalazili Sisak, Ivanić, Koprivnica i Đurđevac. Godine 1586. napali su Gradec. Požeški sandžak-beg četovao je oko Koprivnice, a istodobno su Osmanlije iz Mađarske prešli Dravu i napali Đurđevac. Odgovorili su istom mjerom gradečki kapetan Sekelj i koprivnički Ivan Glaubitzer, provalivši u Pakračko-ceranički sandžak gdje su poharali vlaška sela i zarobili njihova kneza Peašinovića. Dio ih je prešao na kršćansku stranu, npr. Ivan (Jovan) Stanković u Koprivnicu i dr. (Isto, 450 - 451).

Opadanje siline osmanlijskih prodora

U spomenutom stoljeću hrvatsko-osmanlijskih ratova, od Krbavske bitke 1493. do pobjede pod Siskom 1593. godine, neki istraživači razlikuju po prostoru, načinu ratovanja i obrane tri temeljna razdoblja.⁴⁶ Prvo je od teškog poraza na Krbavi do zauzimanja Virovitice i Čazme, tj. najzapadnije plime turskih provala i njihove granice na rijeci Česmi kod utvrde Čazme.⁴⁷ Tada je i Koprivnica ostala na prvoj crti obrane, samo dan hoda od ustaljene crte prvih turskih straža. U to vrijeme »više se ratuje negoli gradi, više gubi negoli dobiva«. Sve je obilježeno velikim turskim (zapravo bošnjačkim) pljačkaškim prodorima u dubinu hrvatskoga teritorija i preko njega u Kranjsku i Štajersku.⁴⁸ Tada se spoznalo da se pojedinačnim junaštvom, viteštvom i sukobima na otvorenom bojnopolju ne može ništa postići protiv brojnijeg, organiziranijeg i naoružanijeg napadača.

U to doba već se počelo shvaćati kako treba graditi utvrde, postaviti brojnije posade, dovesti i plaćeničku vojsku, osigurati logistiku i uspostaviti cjeloviti sustav obrane od Drave do Jadranskoga mora. Uz to, trebalo je izvoditi i protuudare, rastrojiti tursku granicu te uništiti njihove ishodišne utvrde. To bi bila temeljna značajka drugog razdoblja od pada Čazme i Virovitice do pada Gvozdanskog, Zrinja (1552. - 1578.) i sastanka austrijskih staleža u Brucku na Muri gdje su donesene odluke o financiranju obrane i osnivanju Dvorskog vijeća u Grazu koje koordinira otpor, te napokon zaključak o gradnji glavne utvrde za Hrvatsku krajinu - Karlovca. Istodobno se popravljaju i proširuju druge utvrde, a među njima je glavno uporište uz Dravu - Koprivnica. U tom razdoblju postignute su prve pobjede od kojih je najvažnija spaljivanje osmanlijske predutvrde Čazme i prvi uzmak njezina sandžak-bega u Pakrac, a to je više od dan hoda na istok.⁴⁹

Petar Erdödy je 1565. kod Obreške blizu Ivanića potukao veliku vojsku Mustafe Sokolovića. Pobjeda je ohrabrila branitelje i pokazala da se ipak može oduprijeti napadaču.⁵⁰ Iduće godine uslijedila je sigetska epopeja Nikole Šubića Zrinskog koja je, usprkos porazu, spasila Beč i ostatke Ugarske, donijela smrt sultana Sulejmana Veličanstvenog i označila kraj njegovih brojnih osvajanja. Sigetski je događaj odjeknuo u kršćanskom svijetu, u usmenoj predaji i književnosti, kao nijedan do tada u 150 godina protuosmanlijskih bojeva.⁵¹ Hrvati su bili ohrabreni tim uspjesima i Juraj Zrinski je uz pomoć koprivničkoga kapetana Ivana Globitzera prodro 1571. u tursku Slavoniju.⁵² Glavna značajka toga doba je organizacija krajiških kapetanija i velikih zemljanih utvrda u čemu se u oba slučaja isticala baš Koprivnica.⁵³

Treće razdoblje traje od sastanaka u Brucku 1578. do mira u Žitva-Dorogu 1606. godine. Tada su se obrambene prilike stabilizirale, riješeno je pitanje sustavnoga financiranja, dovršen je lanac utvrda od mora do Drave, a sve su bile uglavnom pod ravnanjem krajiških kapetana. Dakle, izvršena je militarizacija cijelog područja, izuzeto je praktički (ali ne i formalno) to ozemlje od uprave hrvatskoga bana i Sabora.⁵⁴ Njima je ostavljen samo dio teritorija između Slavonske i Hrvatske krajine, tzv. Banska kra-

⁴⁶ Milan Kruhek, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskoga kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb, 1995., 404. U Zaključku (376 - 381) autor navodi značajke tih razdoblja.

⁴⁷ Isto, 377. (Pogrešno piše da je to bilo 1522., umjesto 1552. godine.).

⁴⁸ Isto, 379. Zbog toga Kranjska, Štajerska i Koruška otad novčano pomažu utvrđivanje i obranu obiju hrvatskih krajina (Slavonske i Hrvatske).

⁴⁹ Vj. Klaić, n. dj., 286 piše kako je Malkoč-beg sam u travnju 1559. dao razoriti utvrdi u Čazmi kako ne bi pala u ruke kršćanske vojske. Usp. i Nenad Moacanin, *Turska Hrvatska*, Zagreb, 1999., 38, gdje piše kako se granica na Česmi nije mogla održati, stoga su Turci uzmakli prema Moslavini, a odatle na rijeku Ilovu (do 1591.).

⁵⁰ Sokolović je imao za ono vrijeme veliku vojsku od 12 tisuća ljudi, pa je ta pobjeda »za neko vrijeme zaustavila turska četovanja u Slavoniji« (J. Adamček, n. dj., 123).

⁵¹ O tome više vidi u: Anđelko Mijatović, *Obrana Sigeta...*, Split, 1987.

⁵² Njegovo ime pišu autori na više načina, npr. Hans Glaubitzer (Mažuran), Ivan Globnitzer (Kruhek) i Globicz (Adamček).

⁵³ Usp. o tome u: M. Kruhek, n. dj., gdje se Koprivnica spominje pedesetak puta.

⁵⁴ Isto, 380 - 381.

jina, Banovina na kupskoj i savskoj granici. Glavna utvrda na tom području bio je kaptolski Sisak. Prvi put je tijekom 16. stoljeća došlo do ravnoteže agresorskih i obrambenih snaga. Zbog toga je i broj prodora martoloških, vlaških skupina i njihov pljačkaški plijen bio manji, a sve su češći njihovi prijelazi na hrvatsku stranu.

Koprivnica je od sedamdesetih godina 16. stoljeća bila najveća i najjača utvrda na prvoj crti obrane u Slavonskoj krajini, iako je, kako rekosmo, glavni zapovjedni i logistički stožer bio u Varaždinu.⁵⁵ Njena gradnja počela je sredinom stoljeća, do sastanka u Brucku 1578. nije još bila posve dovršena, a tada je odobren novac za dovršenje.⁵⁶ I Hrvatski je sabor u tome sudjelovao te odredio čiji sve podložnici trebaju raditi i na kojim utvrdama. Tijekom gradnje vodili su se sporovi između gradske uprave i krajiškoga kapetana koji je preuzeo sve ovlasti, negirajući gradsku samoupravu isto tako kao što zapovjedništvo cijele Krajine nije poštovalo prava i slobode hrvatskoga kraljevstva te iz njegove ovlasti izuzima zemlju, posjede i pojedine utvrde. Strani krajiški časnici na gradnju su tjerovali ne samo koprivničke i druge građane, nego i kmetove koprivničkoga i ostalih vlastelinstava. Budući da se od 1579. ubrzano gradila najveća utvrda na hrvatskom području, Karlovac, nije Saboru ni krajiškom zapovjedništvu ostalo dovoljno novca i ljudstva za utvrđivanje Koprivnice, Križevaca, Đurđevca, Ivanića⁵⁷ i ostalih manjih, uglavnom nizinskih utvrda koje su branile pristupe Zagrebu.

Rekosmo da su se borbe od 1591. godine, kada je počela prava invazija bošnjačkih postrojbi pod vodstvom poturice Hasan paše Predojevića, vodile uglavnom u Pokuplju, oko Siska i upada u Turo-polje, a prijelazi preko Save na sjever bili su sporadični. Težak poraz tursko-vlaške najezde pod Siskom 1593. godine nije značio i kraj napada. Ratovalo se dalje za novoustrojenu tursku Petrinju, a zatim je počelo prodiranje u zauzetu Banovinu prema Uni. Slavonska je krajina otad živjela u relativnom miru, iako su stizali glasovi da će Turci zaobići Sisak, prijeći Savu te udariti prema sjeveru i zapadu.

Potkraj 16. stoljeća počeli su prvi protunapadi, npr. 1580. godine krenuo je Skender-beg, sandžak požeški, prema Novigradu Podravskom i otud zaprijetio Koprivnici, a na to su krenuli koprivnički kapetan Hans Glaubitzer s hrvatskim plemstvom (J. Zrinski, H. Batthyany, F. Nadasdy) u njegov sandžak. U srazu dviju vojski poginuo je Skender-beg, a njegova je vojska bila razbijena, s više stotina mrtvih i zarobljenih.⁵⁸ Kad su potučeni 1586. kod Rače, Osmanlije su iz Pakračkog sandžaka za osvetu napali Koprivnicu, opustošili selo Ivanec, ugrabili nešto stoke, ali su se morali povući. Uskoro je Ali-beg iz Pakraca napao Ivanić, ali su u pomoć pritekli Koprivničani s kapetanom Baltazarom Summerom na čelu te uz ostale (ban Toma Erdödy), potukli Turke, ubili Ali-bega i ostatak vojske u neredu gonili do Čazme.⁵⁹

Godine 1591. prodro je Hasan-paša Predojević preko Pakračkoga sandžaka u zapadnu Slavoniju, zauzeo i spalio Božjakovinu, jednim krakom približio se Zagrebu, a drugim Gradecu. Kada je doznao da se na njega sprema vojska iz Koprivnice, Križevaca i Ivanića, povukao se preko Dubrave natrag.⁶⁰ Do kraja 16. stoljeća zapisane su samo vijesti o prebjegu Vlaha na hrvatsku stranu, a 1600. godine koprivnički je kapetan Alban Grasswein provalio sve do Slatine, zauzeo grad, potukao posadu i poharao sva sela oko Slatine i Virovitice.⁶¹

Osmanlijsko povlačenje iz zauzetih krajeva u zapadnoj Slavoniji pokazuje najbolje primjer najzapadnijeg njihova sandžaka - Čazmanskog. On je osnovan 1557. godine i nazvan u njihovim izvorima

⁵⁵ Isto, 338. Koprivnica je to bila i prije sastanka u Brucku na Muri 1578. godine.

⁵⁶ O tome piše i M. Kruhek u radu *Povijest izgradnje koprivničke tvrđave*, Koprivnica grad i spomenici, Zagreb, 1986.

⁵⁷ M. Kruhek, *Krajiške utvrde...*, 340

⁵⁸ Ive Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Zagreb, 1998., 151.

⁵⁹ Isto, 156 - 157.

⁶⁰ Isto, 159. Mažuran taj Gradec naziva »utvrdom kraj Vrbovca«, a Kruhek ga piše kao »Gradac biskupski« kako bi se razlikovao od Gradeca (zagrebačkog) i triju Gra(d)ca na Banovini.

⁶¹ Isto, 174.

Začasna. Već 1559. godine sami su spalili Čazmu u strahu da je ne zauzmu kršćanske postrojbe i otud krenu u daljnja oslobađanja zauzetoga hrvatskog ozemlja.⁶² Ubrzo je taj sandžak postojao u Pakracu pod nazivom Sandžak Začasna, a od 1565. piše se kao Sandžak Pakrac (Pakrič). Od 1580. godine pripadao je kao krajiški (serhat) u Bosanski pašaluk. Kada im je 1591. hrvatski ban Toma Erdödy zauzeo i razorio utvrdu Moslavinu (Popovaču), Sandžak je preseljen posljednji put, i to u Cernik pokraj današnje Nove Gradiške.⁶³ Godine 1691., nakon teških poraza osmanlijske vojske na svim stranama od Beča do južne Hrvatske, nestalo je i Cerničkoga sandžaka, a granice su se pomakle oko 300 kilometara na istok. Međutim, Vojna krajina se usprkos tome zadržala sve do 1871., odnosno do 1881. godine. Koprivnica kao slobodni kraljevski grad i krajiška vojarna na samoj granici bila je glavno obrambeno središte sve do premještanja stožera u Bjelovar 1765. godine.⁶⁴

Naseljavanje grkoistočnih Vlaha

Prve vijesti o iseljavanju Hrvata katolika s područja Podravine potječu iz prve polovice 16. stoljeća. U to je doba trajao građanski rat između pristaša Habsburgovaca i Ivana Zapolje, a Turci Osmanlije zauzeli su istočnu Slavoniju i područje Požeške kotline. Godine 1536. prema sjeveru i zapadu nije bježalo samo hrvatsko pučanstvo južno od Save, nego se iseljavaju i stanovnici s područja sjeverno od nje, iz okolice Virovitice, Đurđevca i Koprivnice.⁶⁵ Naselili su se u jugozapadnu ili zapadnu Ugarsku gdje i danas žive njihovi potomci kao gradišćanski i drugi Hrvati. Tijekom stalnih sukoba do kraja 16. stoljeća područje zapadne Podravine postajalo je sve rjeđe naseljeno te se osjećalo pomanjkanje radnika (kmetova) i obrambenih snaga (krajišnika, haramija, stražara). Na tu činjenicu tužili su se krajiški kapetani, hrvatsko plemstvo i Sabor pa su na to područje sve češće bili slani plaćenici sa strane, radnici za obnovu utvrda, kočijaši koji su dovozili opremu, oružje i hranu.

Nakon gradnje Karlovca te obnove koprivničke i drugih većih utvrda, kada je premoć pomalo prešla na stranu kršćanske (hrvatske i krajiške) vojske te su ostvarene prve pobjede, izvršeni prodori u osmanlijsku pozadinu, spaljena vlaška islamska i druga sela, kada je pljačka pomoćnih vlaških jedinica postala rijetka i rizična, oni se sve više okreću pobjedničkoj strani. Na preseljavanju Vlaha radilo je hrvatsko plemstvo koje se nadalo da će tako popuniti opustjela sela i dobiti novu radnu snagu, ali i čuvare granica. Iste su namjere imali i krajiški časnici koji su, uz to, nastojali oslabiti i tursku stranu. Međutim, naseljeni Vlasi nisu željeli biti kmetovi, nego povlašteni povremeni ratnici. Uzimali su na uživanje, tj. zaposjedali su zemlju hrvatskih velikaša ili feudalne posjede crkve, ali nisu htjeli za to davati nikakve poreze ni službe. To su stanje koristili krajiški zapovjednici, dajući im zemlju hrvatskih posjednika na uživanje. Oslobađali su ih od radnih obveza i davanja, ali tražili su da im u zamjenu za to služe kao graničari, vodiči, uhode i napadači na turska sela, s tim da zadržavaju plijen.

Prvi podatak o prijelazu Vlaha na hrvatsku stranu imamo iz 1586. kada je spomenuti koprivnički kapetan Hans Globitzer upao u Pakrački sandžak, spalio sela, zarobio stotinjak žena i djece, uhitio kneza Pejašinovića i odveo ih prema Gradecu, nedaleko od Vrbovca.⁶⁶ Iduće godine uznemirili su se Vlasi u Pakračkom sandžaku i prešlo je 14 obitelji (vjerojatno zadruga s većim brojem duša, D. P.). Vodili su ih njihov harambaša Ivan (Jovan) Peašinović i pop Gregorije, a nakon odobrenja nadvojvode

⁶² Već spomenuto u bilj. 49. Usp.: Mažuran, n. dj. 201.

⁶³ Isto, 201. Usp.: Močanin, n. dj., 38.

⁶⁴ Bjelovar je od 1758. postao sjedište dviju pukovnija, Križevačke i Đurđevačke. Gradnja novog, vojničkog središta počela je 1756. godine. Osnovni gradski raster bio je tlocrt rimskoga vojničkog logora. Kada je bila dovršena gradnja većine vojničkih zdanja, preselio je general V. Kleffeld krajiški generalat iz Koprivnice u Bjelovar, a otud je 1783. premješten u Zagreb.

⁶⁵ I. Mažuran, n. dj., 183.

⁶⁶ Isto, 156.

Karla naseljeni su u okolici Koprivnice i Varaždina.⁶⁷ Bile su to, koliko je dosad poznato, prve vlaške seobe na području Slavonije, odnosno Hrvatske. Poslije teškog poraza osmanlijsko-bošnjačke vojske pod Siskom 1593. godine i skoroga gubitka turske Petrinje te su vlaške seobe postale sve češće. Naime, i kralj Rudolf II. Habsburški pozvao je 1595. godine kršćane u Bosni i drugim okupiranim krajevima na ustanak protiv osmanlijske vlasti.⁶⁸

Iste je godine iz grkoistočnoga manastira u Orahovici u gori Krndiji (danas Duzluk, D. P.) pobjegao potajice episkop (vladika) Vasilije u Križevce i izjavio kako im je život na turskoj strani postao težak i nepodnošljiv, pa je zamolio dopuštenje za prijelaz na hrvatski teritorij zajedno s dijelom svojih vjernika. General Hans Sigismund Herberstein naselio je prebjegle oko Križevaca. Na njegovu pisanu zamolbu odgovorio je ujesen nadvojvoda Ferdinand pozitivno i obećao im potporu.⁶⁹ Potkraj godine 1596. i tijekom 1597. nastavljeni su upadi krajiške i hrvatske vojske u Požeški sandžak gdje su opustošena vlaška sela od Orahovice do Pakraca (tzv. Mala Vlaška) odakle su povelili sa sobom 117 Vlaha s brojem stokom i naselili ih u Cirkveni i Sv. Ivanu-Žabno.⁷⁰

U proljeće 1598. nastanilo se oko 500 Vlaha na području Koprivnice, Križevaca i Rasinje. Oni su ponudili Herbersteinu da će uz nagradu inscenirati predaju turskih utvrda Kraljeve Velike i Pakraca, što je ovaj i prihvatio. Hrvatski staleži su se tome protivili, a Herberstein ih je povrijedio kako ih neće imati tko braniti ako ne dovede Vlahe. Međutim, po običaju Vlasi su naivnoga generala, zapovjednika Slavonske krajine, prevarili i od predaje nije bilo ništa.⁷¹ Tek su združene jedinice hrvatskoga bana Ivana Draškovića te generala Herbersteina i Jurja Lenkovića porazile osmanlijsku vojsku kod Cernika i dovele više stotina Vlaha koje su se naselili oko Ivanića.⁷² Potkraj 1599. godine, nakon provale u cernički i požeški kraj, dao je hrvatski ban Toma Erdödy dovesti dotad najveću skupinu Vlaha iz sela između današnje Nove Gradiške i Novske. Bilo ih je oko 1200, a doveli su tri puta više stoke.⁷³

Iste je godine kod kralja Rudolfa II. prosvjedovao zagrebački biskup Nikola Štepanić Selnički zbog miješanja generala Herbersteina u odnose između Vlaha i biskupa na njegovim imanjima oko Ivanića. Nadvojvoda Ferdinand odgovorio je da se tamošnji Vlasi ne mogu podložiti biskupu jer im se jamče slobode i povlastice ako budu ubuduće ratovali protiv Turaka. To obrazloženje, koje je bilo u skladu s interesima bečkoga dvora, stvorilo je jaz između hrvatskoga plemstva i doseljenih Vlaha koji su otad uglavnom bili oruđe Habsburgovaca u borbi protiv hrvatskih staleža, Sabora i bana.⁷⁴

Pitanje vlaških povlastica

Na taj način, negirajući prava hrvatskoga plemstva i biskupa da budu gospodari na svojoj zemlji, nastavljeno je početkom 17. stoljeća sustavno naseljavanje Vlaha u Hrvatsku krajinu: 1600. godine u Gomirje, 1605. u Lič kamo su se doselili katolički Vlasi Krmpočani, kasnije nazvani Bunjevcima, od 1606. do 1612. naseljavali su se u okolici Ogulina, 1611. u okolici Brinja i Otočca, 1639. u Vitunju, 1641. u Dubravi i Ponikvama te 1672. u Dabru u Lici.⁷⁵ Na to je 1604. godine odgovorio zajednički ugarsko-hrvatski Sabor u Požunu, izglasavši čl. XIV kojim se zahtijeva podvrgavanje doseljenih Vlaha u Hrvatskoj i Slavoniji hrvatskoj vlasteli koja je bila vlasnik zemlje koju su doseljenici zaposjeli.

⁶⁷ Isto, 157. Usp. i: Adamček, n. dj., 130.

⁶⁸ J. Adamček, n. dj., 131.

⁶⁹ Isto, 134. Usp.: I. Mažuran, n. dj., 168

⁷⁰ Mažuran, n. dj., 172.

⁷¹ Isto, 173. Nije to bio jedini slučaj kada su Vlasi nešto dogovorili i to porekli.

⁷² Isto, 173 - 174.

⁷³ Isto, 174.

⁷⁴ Isto, 176.

⁷⁵ J. Adamček, n. dj., 136.

Zaključeno je također da se Vlasi prisile na plaćanje zemljarine ili devetine vlasteli i crkvene desetine Zagrebačkoj biskupiji. To je uskoro, 5. srpnja, potvrdio i Hrvatski sabor u Zagrebu.⁷⁶

Ti su zaključcia zahvaljujući nasilju Habsburgovaca, ostali mrtvo slovo na papiru jer je 1627. kralj Ferdinand II. izdao »narodu Vlaha (...) koji sada borave u krajevima Slavonije i Hrvatske« posebno pravo da »bez smetnje od bilo koga (...) mogu ostati na dosadašnjim sjedištima i imanjima« ako su podložni samo »zakonitim kraljevima u Ugarskoj«, a to su bili Habsburgovci.⁷⁷ Tako je završila neravno-pravna borba između Vlaha koje je podržavao bečki dvor te hrvatskih velikaša i Zagrebačke biskupije. Kralj je njihove posjede proglasio svojim i obećao za njih naknadu koju nikada, kao ni većinu ostalih obećanja hrvatskom plemstvu i kraljevini, nije ispunio.

Krajiška uprava i bečki dvor tolerirali su, a ponegdje i uz pomoć krajiških časnika, stranaca, poticali pobune i nemire Vlaha. Godine 1623. pobunili su se Vlasi u Rovišću nedaleko od današnjega Bjelovara protiv rada povjerenstva za vraćanje Vlaha krajišnika pod vlast slavonske vlastele i crkve.⁷⁸ Ponovno su se pobunili isti Vlasi te digli 400 konjanika i oko 3000 pješaka da pruže otpor. Odbili su platiti bilo kakav namet hrvatskoj vlasteli.

Reagirao je Hrvatski sabor i izdao proglas kojim jamči slobode »vlaškim sinovom ako se dobrovoljno k orsagu (tj. hrvatskom kraljevstvu) pridadu«. Obećano im je da neće biti kmetovi i zadržati isti položaj kakav imaju prema svojim krajiškim zapovjednicima. Ostat će samo »orsaški kotrigi (članovi) ter (da) s orsaškimi pravdami (pravicama) živu«.⁷⁹ Vlasi su to odbili i prihvatili odredbu kralja Ferdinanda II. iz 1627. godine, prema kojoj su oni otad, a zapravo uzurpacijom, postali vlasnici zemlje na kojoj su živjeli.

To im je potvrđeno, suprotno odluci Hrvatskoga sabora iz 1629., tzv. Vlaškim statutima (Statuta Valachorum), tj. zakonom kralja Ferdinanda II. iz 1630. godine. Međutim, taj se zakon nije odnosio na sve Vlahe u Hrvatskoj i Slavoniji, nego samo na one u Koprivničkoj, Križevačkoj i Ivaničkoj kapetaniji.⁸⁰ Vlaškim zakonima nisu Vlasi dobili nikakvu autonomiju u širem smislu, nego samo pravo izbora svojega kneza i velikog suca. Imali su pravo trgovanja, njihova su sela ustrojena u kotareve, a za protuuslugu su morali na poziv krajiškoga generala podići šest do sedam tisuća naoružanih ljudi. Na taj su način potvrdili svoja prava i povlastice koje su donijeli kao pomoćni odredi iz Osmanlijskog Carstva. Izbjegli su status kmetova hrvatskih velikaša i Zagrebačke biskupije, ali postali su poluvojnici, polukmetovi svojih krajiških kapetana i generala koji se, u biti, pretvaraju u feudalne gospodare. Na to su krajiški Vlasi odgovarali sve češćim neposluhom, nemirima i bunama.⁸¹

Dakle, Vlaški zakoni bili su upravno-politički presedan kojim su Habsburgovci dali nepovlasno zemlju hrvatskoga plemstva koloniziranim Vlasima. Na taj su ih način izdvojili iz hrvatske banske i saborske jurisdikcije, odvojili područje na kojem žive iz teritorija hrvatskoga kraljevstva i stvorili strano nepokorno i otporničko tijelo u hrvatskoj državi. Iako im Vlaški zakon ne daje, kako rekosmo, političku i teritorijalnu autonomiju i ne može se odnositi na sve Vlahe u Hrvatskoj, u praksi su to neki provodili u ono doba, a neki su to kasnije tumačili kao početak ne vlaške, nego srpske autonomije u Hrvatskoj.

Naime, treba znati da je s Vlasima išlo i njihovo svećenstvo, da su podizali svoje crkve i manastire ili one katoličke pretvarali u svoje, grkoistočne, da je iza svega stajala (od 1557.) Pečka patrijaršija, a nakon njezina ukidanja (1766.) Srijemsko-karlovačka mitropolija, Pakračka eparhija i manastirska

⁷⁶ Isto.

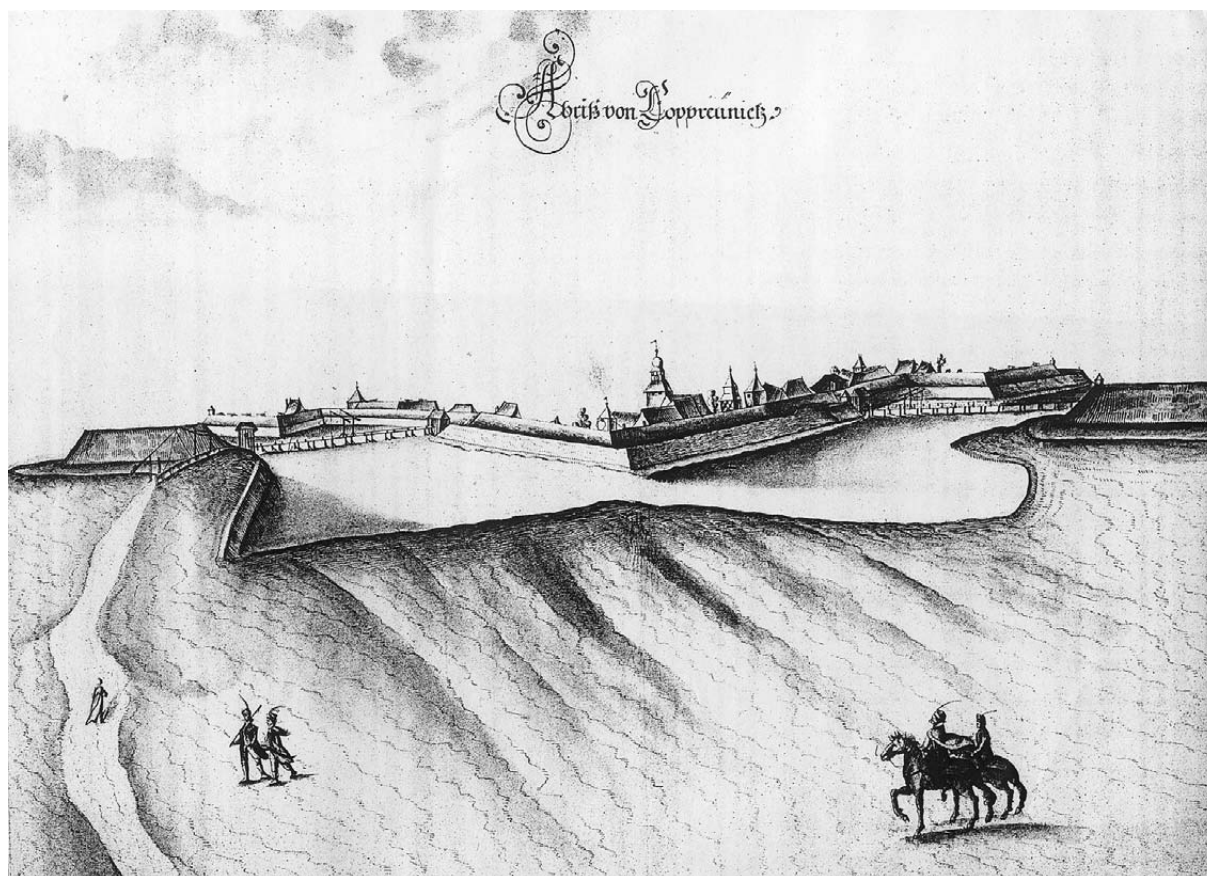
⁷⁷ Isto, 144.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Dakle, samo u Varaždinskoj ili Slavonskoj krajini.

⁸¹ O tome su pisali Ferdo Čulinović u knjizi *Seljačke bune u Hrvatskoj*, Zagreb, 1951. te Stjepan Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, Zagreb, 1956.

Jedna od najpoznatijih veduta koprivničke renesansne utvrde iz 17. stoljeća (Ledentu)

žarišta poput Orahovice, Lepavine pokraj Koprivnice, Marče pokraj Ivanića itd. Grkoistočna, pravoslavna crkva zamjenjivala je srpsku državu, nosila tradiciju srpske srednjovjekovne kraljevine Nemanjića. Ona se uklopila u osmanlijski sustav, dobila povlašteni status, uzimala daće, skupljala poreze, prenosila na Vlahe srpsku državnu i narodnu tradiciju te granicu turskih osvajanja smatrala svojim područjem i pod svojom jurisdikcijom. Na rubovima osmanlijskih osvojenih područja podizani su pravoslavni manastiri ili preuzimani bivši katolički samostani i crkve.

Pravoslavna crkva prevodila je u nekim krajevima, gdje nije bilo katoličkih svećenika, njihove vjernike na svoju vjeru, ali se vrlo žestoko odupirala, pa čak i obračunavala s pokušajima nametanja unije pravoslavnom puku. Budući da je područje Varaždinske krajine pripadalo Marčanskoj eparhiji (od 1609.), a kako je ona bila grko-katolička ili unijatska, postavio je pravoslavni srijemskokarlovački mitropolit posebnog agzarha za to područje sa sjedištem u Severinu pokraj Bjelovara. Tomu se usprotivila krajiška uprava pa je došlo do promjena koje su završile 1771. godine kada je područje Slavonske krajine ili Varaždinskoga generalata podređeno Pakračkoj episkopiji.⁸² Pravoslavni vladike često su se žestoko obračunavali s unijatima i katolicima, pa su npr. 1753. spalili manastir Maču⁸³, a njihova episkopa protjerali. Tako unijaćenje nije u tom kraju uspjelo kao u Žumberku, a njegov je ostatak u ovom kraju grko-katolička biskupija u Križevcima. Poslije Vlačkih zakona bilo je i progona mjesnih katolika u Slavonskoj krajini. Tako je, npr., arhimandrit Maksim Petrović, koji je uskoro postao vladi-

⁸² Josip Kolanović, *Pravoslavna crkva*, Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980., 489.

⁸³ R. Grujić, *Marčanska eparhija*, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, II., Zagreb s.a.

ka uz pomoć kralja Ferdinanda II., ustrojio četu svojih vjernika i počeo sustavno proganjati Hrvate katolike jer je Zakone tumačio kao da je »ovu svu zemlju car Vlahom dao«.⁸⁴

Tijekom 19. stoljeća Pravoslavna je crkva uspjela prevesti dotadašnje Vlahe na srpsku nacionalnu ideju, iako se oni etnički razlikuju od slavenskih Srba kakvi su, npr., naselili hrvatska područja u Srijemu i istočnoj Slavoniji, poglavito poslije velike seobe Srba pod Arsenijem Crnojevićem 1690. godine. Treba znati da velika većina pravoslavnoga žiteljstva koje se tijekom osmanlijske agresije i nakon nje naselilo u Hrvatskoj nije došla pod srpskim, nego pod vlaškim imenom. Izvori strogo razlikuju Valache (Vlahe) od Rascina (Srba). Pod tim imenom oni su 1538. godine naselili samo Žumberak⁸⁵, a sve ostale seobe bile su pretežito vlaške provenijencije. Zato se obično kaže da su svi današnji Srbi koji su došli u Hrvatsku bili Vlasi, ali svi Vlasi nisu bili ni pravoslavni, ni Srbi iako je kasnije historiografija, poglavito srpska, sve Vlahe već od 16. stoljeća nazivala ahistorijski Srbima.⁸⁶

Prema tome, možemo zaključiti da su osmanlijska osvajanja, povremeni ratovi, česti pljačkaški upadi te stoljeće i pol u kome su držali u svojoj vlasti istočnu Slavoniju sve do Virovitice i Čazme ne samo onemogućili i usporili, nego i posve zaustavili gospodarski i kulturni razvoj »ostataka Hrvatske« te da je između nje i Osmanlijskoga Carstva zbog nužne obrane ustrojen poseban teritorij nazvan Hrvatsko-slavonska Vojna krajina. U to su vrijeme istočna i srednja Slavonija izgubile znatan dio svojega pučanstva koje je ili bježalo prema sjeveru i zapadu, izginulo u gotovo neprekidnim sukobima ili je odvedeno u osmanlijsko roblje.

Jedna od najtežih posljedica osmanlijske agresije je gubitak vlastitoga pučanstva i naseljavanje Vlaha grkoistočne vjere. Time je promijenjena ne samo etnički, nego i vjerski, gospodarski i kulturološki sastav žiteljstva. Umjesto Hrvata katolika koji su se bavili pretežito poljodjelstvom, naselili su se Vlasi grkoistočnog obreda, u pravilu vlasi po zanimanju, tj. stočari koji nisu bili vezani za zemlju, nego su išli za svojim stadima i pašom. Oni su u početku služili Osmanlijama kao osvajačima, a zatim krajiškoj, austrijskoj upravi i živjeli na silom uzurpiranoj zemlji hrvatskoga plemstva i Katoličke crkve. Doista, i uz njihovu pomoć je nastavljen otpor Osmanlijama, ali kada oni više nisu bili u naponu snage, nego u opadanju. Ostvarivanjem posebnih povlastica i dobivanjem Vlaških zakona Vlasi su omogućili ustrojavanje Vojne krajine u poseban, izvan ingerencije Hrvatskoga sabora i bana, izdvojen teritorij. Grad Koprivnica i njegova uža okolica primjer su prelamanja, preklapanja te dvojne vlasti. Nominalno je grad sa svojim imanjima pripadao hrvatskom banu i Saboru, ali je u njemu od 1548. godine boravila krajiška vojska i bio je sjedište Koprivničke kapetanije.

Prilike u 17. stoljeću

Nakon mira u Žitva-Dorogu 1606. godine vladalo je višedesetljetno primirje. Tek 1663. i 1664. godine počeo je novi protuosmanlijski rat koji se vodio i na području sjeverozapadne Hrvatske, odnosno Slavonije. U tom su se ratu sjajnim vojničkim vrlinama i uspjesima istaknula braća Nikola i Petar Zrinski. Godine 1664. Nikola Zrinski je kao hrvatski ban podigao opći ustanak (insurekciju) i pokrenuo »zimsku vojnu«. S lijeve, mađarske strane Drave prodro je sve do Osijeka i spalio glasoviti Sulejmanov most. Prije toga je pred svojim Novim Zrinom na ušću Mure u Dravu razbio kanjiškoga pašu, a brat Petar pobijedio je vojsku bosanskoga pašaluka kod Slunja i Otočca. Velika pobjeda kršćanske vojske

⁸⁴ T. Smičiklas, n. dj., 144 - 145. Kada je od vladara dobio povlastice, Petrović je otišao u Peč na posvetu u Patrijaršiju i otad oštro istupao protiv Katoličke crkve i katolika uopće, nagovarao ih na pravoslavlje, zabranio gregorijanski kalendar itd.

⁸⁵ Nada Klaić, Ostaci ostataka Hrvatske u borbi za opstanak, *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1959., 408 piše: »U XVI. i XVII. st. praktički su svi Srbi, koji prelaze hrvatsku granicu, 'vlasi', ali svi 'vlasi' nisu Srbi. Tako se npr. već prilikom seobe 1538. jasno razlikuju 'vlasi' Srbi i 'vlasi' Ćići (antiqui Romani), a u Karlovačkom generalatu nalazi se u XVII. st. znatan broj 'vlaha' katolika«.

⁸⁶ Npr. Aleksa Ivić i još neki.

kod St. Gotharda u Mađarskoj, odnosno Mogersdorfa danas u Austriji 1664. godine pobudila je velike nade u konačno istjerivanje Turaka Osmanlija s hrvatskoga i ugarskog okupiranog ozemlja. Međutim, braća Zrinski, a i cijela Hrvatska, bili su ogorčeni jer je kršćanska (austrijska) vojska dopustila velikom veziru osvajanje i spaljivanje ponosa Zrinskih - Novog Zrinja koji je 1661. podigao Nikola za obranu svojega Međimurja. Taj postupak carskoga Beča prema Zrinscima i Hrvatskoj pokazivao je da se oni otad više boje Zrinskih nego Turaka i da sve rade kako bi ih onemogućili ili uništili. Bio je to povod skore pobune Zrinskih, njihove nemilosrdne likvidacije u Bečkom Novom Mjestu 1671. i pljačke njihovih velikih imanja.

U tim su ratovima Koprivnica, Prodavić (Virić) i Đurđevac bili u stanju borbene gotovosti jer im je prijetila opasnost i s istoka, od Virovitice, i sa sjevera iz smjera turske Kanizse gdje je djelovala glavna osmanlijske vojske. Za Koprivnicu se više nije ratovalo, ali u gradu je trajao stalni sukob krajiške kapetanije i koprivničke gradske općine. Smatra se da su ti nesređeni odnosi bili razlog sporoga gospodarskog razvoja i u skladu s tim malog povećanja pučanstva. Prema jednom zapisu iz 1614. godine, »Koprivnica je bila mnogo više vojna tvrđava nego grad«. ⁸⁷ Nesređene odnose grada i kapetanije nastojalo je 1635. godine riješiti posebno kraljevsko povjerenstvo. Gradskoj su općini tada vraćeni dijelovi grada koje je silom uzela kapetanija za vojne potrebe. Općina je dobila i neke javne prihode, ali u gradu je zadržano dvovlašće jer se gradski sudac morao s mjesnim kapetanom dogovarati o tržnim pristojbama. ⁸⁸ Takav provizorij u upravljanju gradom ostao je još više od stoljeća. Koprivnica je od 1731. do 1765. godine imala i krajiškoga generala te bila, umjesto Varaždina, sjedište Generalata Slavonske krajine sve do gradnje Bjelovara. Stoga je 1751. godine utanačen novi sporazum o zajedničkom upravljanju gradom. ⁸⁹ Usprkos tim ograničenjima, grad se u drugoj polovici 17. i tijekom 18. stoljeća počeo gospodarski razvijati u obrtničko i trgovačko središte gornje Podravine. Razvoj je bio pojačan u 18. stoljeću kada je posve nestalo osmanlijske opasnosti. Tada je mogao doći do izražaja povoljan geografski položaj Koprivnice na križanju puteva koji su iz Mađarske vodili prema moru i od (1699.) oslobođene istočne Slavonije uzduž Drave u Štajersku. ⁹⁰

Tijekom 17. stoljeća, sve do poznatoga Karlovačkog mira 1699. godine, Koprivnica je bila ne samo prva i vrlo važna utvrda koja je branila moguće osmanlijske prodore prema Međimurju, Varaždinu, Štajerskoj te eventualno Križevcima i Zagrebu, nego i ishodišna točka za vojnička, politička, kulturna i vjerska djelovanja u okupiranoj istočnoj Slavoniji, poglavito u Požeškom i drugim osmanlijskim sandžacima. Otud su kretali trgovci, uhode i propovjednici, poglavito franjevci koji su imali stjecište u koprivničkom franjevačkom samostanu i otud odlazili u Našice, Požegu, Osijek i sve do Srijema, Beograda i Bosne.

Radi ilustracije toga djelovanja poslužit ćemo se pismima koje je fra Luka Ibrišimović, gvardijan požeškoga franjevačkog samostana, slao zagrebačkim biskupima. ⁹¹ U njima se Koprivnica, njen samostan, gvardijan i krajiški zapovjednik spominju dvadesetak puta. U svibnju 1675. godine pisao je Ibrišimović iz Velike da se podanici, koji su pod turskom vlašću, žale na zapovjednike utvrda u Koprivnici i Svetom Jurju (Đurđevcu) koji ih trpaju u zatvore i zahtijevaju otkupninu koju ne mogu dobiti od uhićenih neprijatelja, a postupaju s njima gore nego s Turcima. ⁹² Druga žalba ide također na koprivničkoga zapovjednika koji ne kažnjava, nego gotovo podržava razbojnike koji se slobodno kreću. ⁹³

⁸⁷ J. Adamček, Koprivnica, Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980., 307.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ Grad se smjestio »na najpovoljnijem prijelazu iz Panonske nizine, odnosno Podravine, prema gornjoj Posavini« (Geografija SR Hrvatske, knj. 2, Zagreb 1974., 153).

⁹¹ Josip Barbarić - fra Miljenko Holzleitner, Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672. - 1697.), Jastrebarsko 2000.

⁹² Isto, 43.

⁹³ Isto, 75.

Karta dijela Podravine, istočnog Međimurja i jugozapadne Mađarske na karti Martina Stiera iz polovice 17. stoljeća

Preko Koprivnice su stizale obavijesti iz okupiranih hrvatskih krajeva u Osmanlijskom Carstvu,⁹⁴ ali i otud stižu vijesti o pripremama nove vojne, o novačenju u Bosni 1680. godine.⁹⁵ Iste je godine iz Koprivnice došla i vijest o pojavi kuge, ali i o upadima osmanlijskih pljačkaških jedinica u Križevačku krajinu i o mogućim skorim vojnim pohodima.⁹⁶ Preko Koprivnice je Ibršimović putovao u Beč,⁹⁷ a

⁹⁴ Isto, 97.

⁹⁵ Isto, 99. Navedeno je da će se petorica paša pridružiti bosanskom paši te zajedno napasti Karlovac.

⁹⁶ Isto, 105. Pisano je u Koprivnici 6. rujna 1680.

⁹⁷ Isto, 109.

preko »krajina«, tj. Koprivnice i Križevaca dostavljali su pisma u Zagreb⁹⁸ i slali obavijesti o pokretima vojske u Turskoj, zapravo u okupiranoj Slavoniji i Bosni. Otud je došla i vijest da se govori o mogućoj opsadi Beča.⁹⁹ Iz pisma koje je iz Požege poslao 1688. godine doznajemo kako upućuje biskupa Mikulića da svoja pisma pošalje koprivničkom župniku, a ovaj ih predaje dozapovjedniku Svetog Jurja Ivanu Radmaniću koji ih, vjerojatno, posebnom uhodanom vezom dostavlja Ibrišimoviću u Požegu.¹⁰⁰

Također doznajemo da su 1690. franjevci iz Požege neko vrijeme živjeli u Molvama dok su se u požeškom kraju vodile borbe protiv Turaka koji su spalili sve osim tvrđe. U Koprivnici je tada boravio i bosanski biskup na objedu kod zapovjednika tvrđe Obersterna. Preko Koprivnice su slane i sve crkvene potrebe, npr. papine osposnice, sveto ulje i drugo.¹⁰¹ U Koprivnici se 1679. liječio Luka Ibrišimović nakon što su ga »nevjernici (tj. Turci) izudarali i premlatili«. Otud je javio da je »sveopći neprijatelj veoma zbunjen« i da se kod njega javljaju »znakovi ne malenoga zaprepaštenja i straha«.¹⁰² Ima u tim pismima i drugih podataka o životu katolika u Osmanlijskom Carstvu, o sukobu oko nadležstva između bosanskoga i zagrebačkoga biskupa, o neslozi među franjevcima, ali i o iznimno velikoj ulozi koju su oni i njihovi samostani imali u služenju Crkvi, održanju vjerske i narodne svijesti, pripremanju otpora i stalnim dodirima koje su, usprkos turskoj okupaciji, imali sa Zagrebom, Grazom, Bečom i papom. Za našu je temu važno što je većina tih veza išla preko koprivničkoga franjevačkoga samostana i zapovjedništava utvrda u Koprivnici i Đurđevcu, što su preko njih vodile dobro uhodane staze koje su spajale slobodnu Hrvatsku (Slavoniju) s onom okupiranom - turskom Hrvatskom.¹⁰³

Zaključak

Tijekom 300 godina ratnih dodira s Osmanlijama Hrvatska je, za razliku od okupiranih balkanskih država (Bizant, Srbija, Bugarska, Bosna, Hercegovina), sačuvala makar »ostatke ostataka« svoje srednjovjekovne kraljevine. Najteže je u toj borbi na život i smrt bilo stoljeće od poraza na Krbavskom polju (1493.) do velike pobjede pod Siskom (1593.) kada je vođen gotovo stalni i žestoki Stogodišnji rat. U tom su ratu 1552. godine Osmanlije osvajanjem Virovitice i Čazme izbili na svoju najzapadniju crtu te utvrdili granicu na rijeci Česmi.

Otada do 1606. godine, kada je sklopljen prvi povoljni mir, Koprivnica i njene dvije predutvrde (Prodavić-Virje i Đurđevac) branile su sve pristupe prema Varaždinu, Zagrebu i Hrvatskom zagorju, tj. prema preostalim dijelovima slobodne tadašnje Slavonije, ali i prema austrijskim nasljednim zemljama (Štajerska, Kranjska, Koruška). Ugrožene su bile s istoka od osmanlijske Virovitice, s jugoistoka od Čazme i Moslavine (Popovača) te sa sjevera od Kanjiže.

Stogodišnji rat na tom prostoru možemo podijeliti na tri temeljna razdoblja. Prvo je od poraza na Krbavi do osvajanja Virovitice i Čazme (1493. - 1552.). To je gubitničko razdoblje, praćeno stalnim porazima i povlačenjima. Drugo je slijedilo otad do sastanka u Brucku (1758.) i gradnje Karlovca. To je vrijeme izmjeničnih poraza te prvih pobjeda i protunapada. Treće je razdoblje do mira u Žitva-

⁹⁸ Isto, 121.

⁹⁹ Isto, 137. Ibrišimović javlja kako »nevjernici« bježe u unutrašnjost Osmanlijskoga Carstva, kako se sa svih strana »čuju jauči« kršćanske raje te najavljuje slom turske prevlasti riječima kako je »prispjelo vrijeme potpuno oslabiti neprijatelja«, što se i zbilo u razdoblju od 1683. do 1699. godine.

¹⁰⁰ Isto, 155.

¹⁰¹ Isto, 73.

¹⁰² Isto, 95. U prirodi su se pojavljivale čudne stvari koje su najavljivale promjene, a sve to je bilo povod »ne malenoga zaprepaštenja i straha na turskoj strani«.

¹⁰³ Pod pojmom tzv. turske Hrvatske obično se uzimalo područje na desnoj obali Une pa sve do Vrbasa i Ukline, koje je bilo do 16. stoljeća dio Kraljevine Hrvatske. Međutim, pod naslovom Turska Hrvatska objavio je nedavno spomenutu knjigu dr. Nenad Maočanin i u njoj obradio šire područje, tj. sve ono hrvatsko ozemlje (Slavonija, Srijem, Lika, Banovina) koje je do Kralovačkoga mira 1699. bilo u sklopu Osmanlijskog Carstva.

Dorogu (1606.). Otad počinje faza hrvatske (kršćanske) ofenzive i potiskivanja Osmanlija (poglavito Bošnjaka) prema istoku, a traje sve do mira u Srijemskim Karlovcima (1699.) i Požarevcu (1718.). To je omogućeno stalnim financiranjem i pomaganjem obrane, gradnjom prvih većih utvrda među kojima prednjači u Slavoniji i Podravini Koprivnica, ali i ustrojavanjem Slavonske vojne krajine čiji je general bio u Varaždinu, a kapetanija u Koprivnici.

Tijekom 16. stoljeća Hrvatska je izgubila gotovo cijelu Slavoniju. Iseljavanjem i odvođenjem u ropstvo Slavonija je ostala bez znatnoga dijela svojega pučanstva. U trećem razdoblju Slavoniju sa zapadnim dijelom Podravine naseljavaju grkoistočni Vlasi iz područja okupirane tzv. Turske Hrvatske i Bosne. Time se mijenja ne samo etnička, nego i vjersko-kulturološka slika područja zapadne Slavonije. Oduzimanjem posjeda hrvatskih velikaša i hrvatskog ozemlja pod upravom Sabora te stvaranjem Vojne krajine mijenjaju se i politički i vojnički odnosi, koji se poglavito pogoršavaju povlasticama koje je bečki dvor dao doseljenim Vlasima. Te proturječnosti između Hrvatskoga sabora i bana s jedne te krajiške uprave potpomognute Vlasima s druge strane posebice su vidljive u Koprivnici gdje je gradska uprava bila u stalnom sukobu s krajiškim kapetanom zbog poreza, radova na održavanju i upravljanju gradom.

Poslije uspostave ratne ravnoteže između Beča i Pešte 1606. godine te tijekom 18. stoljeća koprivnički je kraj u pozadini ratnih zbivanja i njegove utvrde otad služe kao logistička potpora, skladišta, vojarne, ishodišta za nove pokrete prema istoku, ali i kao trgovačko-obrtnička i kulturna središta preko kojih se održavaju česti dodiri s Hrvatima u okupiranim predjelima. Do mira u Srijemskim Karlovcima 1699. prevladavale su vojničke, a poslije toga gospodarske i kulturno-prosvjetne funkcije ovog područja s kojega je čak i dio pučanstva otišao u oslobođene predjele. Od 1765. ulogu Koprivnice kao središta generalata preuzeo je novopodignuti vojnički grad Bjelovar, a ona, riješena krajiških zapovjednika, razvija se sve više gospodarski i kulturno kao slobodan kraljevski grad koji prestankom osmanlijske opasnosti može iskoristiti svoj povoljni geografski položaj na križanju veza koje idu od sjevera prema jugu i od zapada prema istoku.

Summary

General political and military situation in Podravina (1527 - 1765)

By Dr Dragutin Pavlicevic

This text describes two centuries of battles with the Ottomans.

During XVI century, Podravina was suffering economically, and at the same time inhabitants were moving out to other regions, which resulted in decrease of population.

At the end of XVI century, parts of Podravina region were re-settled with Vlach Serbs. As Croatian nobility and peers were taken away the lands and estates here by decree, Croatian parliament Sabor losing its powers of administration over the area, and by creating a Military Order of Krajina, political and military relations changed as well.

In the second half of XVII and in early XVIII century Koprivnica region was a rear-area away from military operations. Koprivnica strongholds are therefore used mainly as logistic support, warehouses, army barracks and outposts for waging new military actions.

This area further develops as a crossroads for trading and crafts, as well as cultural events, that keeps frequently in touch with the Christian population in temporarily occupied regions under the Ottoman administration.

Until the Srijemski Karlovci Peace Treaty of 1699, the prevailing and predominant are military, and afterwards economic, cultural and educational functions of the area.

From 1765 on, the general-staff administrative seat is moved from Koprivnica to Bjelovar.

DIE FESTUNG NOVI ZRIN IM EUROPÄISCHEN KONTEXT (1661-1664)

Dr. Dragutin FELETAR

Prirodoslovno-matematički fakultet Zagreb

Hrvoje PETRIĆ

Filozofski fakultet Zagreb

Primljeno 21. 8. 2001.

Prihvaćeno 10. 11. 2001.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC: 94 (497.5) "1661/1664"

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Zusammenfassung

Dieser Text stellt einen Beitrag zur kroatischen und ungarischen Geschichte im europäischen Kontext von 1661 bis 1664 dar. Anhand der Bedeutung einer Festung wie Novi Zrin ist es möglich, die vielschichtigen Prozesse im Grenzgebiet der Habsburgischen Monarchie mit dem Osmanischen Reich zu analysieren. Nach einer längeren Phase relativen Friedens an der Grenze zweier Monarchien, organisierte Nikola Zrinski den Aufbau der Festung Novi Zrin, die sowohl die Pläne der Habsburger als auch der Osmanen durchkreuzte. Novi Zrin war eine ernst zu nehmende Bedrohung für die Osmanen, besonders für Kanizsa, und dadurch die Ursache für den Krieg, der 1664 zwischen den habsburgischen und türkischen Heeren geführt wurde. Obwohl das Opfer von Novi Zrin den Frieden sichern sollte, stellte dies die Osmanen nicht zufrieden, so dass sie den Feldzug nach Wien als der Reidenzstadt der Habsburger fortsetzten. Bei dieser Auseinandersetzung besiegten die gleichen Truppen, die ruhig zugesehen hatten, wie Novi Zrin erobert wurde, die türkischen Truppen. Das Ergebnis war der Eisenburger Frieden, dessen Bestimmungen ausdrücklich festlegten, dass die Festung Novi Zrin nicht erneuert werden dürfte. Als Resultat des Eisenburger Friedens wurden die dezentralistischen Bestrebungen eines Teils des kroatischen und ungarischen Adels beschleunigt, die schließlich zu einem Komplott führten. Novi Zrin wurde zuletzt 1666 erwähnt, als Petar Zrinski, einer der Führer des gegen die Habsburger gerichteten Komplotts, darüber nachdachte, dass diese Festung, falls sie wieder aufgebaut würde, als Stützpunkt des Widerstands gegen die Habsburger dienen könnte.

Key words: Stronghold Novi Zrin, defense of Medjimurje region, army, defense, Zrinski family

Ključne riječi: utvrda Novi Zrin, obrana Međimurja, vojska, obrana, obitelj Zrinski

DIE FESTUNG NOVI ZRIN IM EUROPÄISCHEN KONTEXT (1661-1664.)

Anhand einer kritischen Analyse der Quellen und der Literatur geben die Autoren einen Beitrag zur kroatischen und ungarischen Geschichte im europäischen Kontext von 1661 bis 1664, d.h. vom Aufbau der Festung Novi Zrin bis zu ihrer Zerstörung durch die Türken und dem späteren Sieg der Christen über die Osmanen und dem Eisenburger Frieden.

Nach unzähligen Kämpfen, Durchbrüchen, Plünderungen, sogar unterzeichneten Waffenstillständen fanden in der Mitte des 17. Jahrhunderts die kriegerischen Auseinandersetzungen hauptsächlich in Südostungarn in dem Gebiet zwischen Kanizsa und Legrad statt. Obwohl die kroatischen und ungarischen Truppen verstärkt wurden, blieb aber die osmanische Herrschaft in Kanizsa bis 1690 erhalten.¹

Die osmanische Festung in Kanizsa war eine ernste Bedrohung für das Gebiet Međimurje. Im Jahre 1660 wurde Kanizsa durch einen Blitzschlag in Brand gesetzt, so dass sie Nikola Zrinski mit Leichtigkeit hätte erobern können. König Leopold verweigerte die Erlaubnis, die Festung zu erobern, weil das zum Kriegeausbruch hätte führen können. Da Nikola Zrinski Kanizsa nicht erobern durfte, musste er eine neue mächtige Festung bauen.²

Die Lage der alten Festung in Legrad war sowohl zur Verteidigung als auch zum Angriff auf das türkische Territorium nicht günstig. Legrad lag südlich des Flusses Mur, umgeben vom Gewässer des Flusses Drau und breiten Sümpfen. Die Herrschaft Zrinski brauchte eine starke Festung auf dem linken Murofer, um schnell und effektiv auf dem Gebiet um Kanizsa militärisch handeln zu können.³

Die Festung Kanizsa, die schon am 22. Oktober 1600 in türkische Hände gefallen war, stellte eine Gefahr für die Besitztümer der Familie Zrinski in Međimurje dar. Seit dieser Zeit traten die Mitglieder der Familie Zrinski energisch dafür ein, Kanizsa zu erobern, und zwischen der Familie Zrinski und dem Habsburgischen Königshaus bestand eine Interessengemeinschaft.⁴ Nach dem erfolglosen Versuch der Christen im Jahr 1601, Kanizsa zu befreien, konzentrierten sich auf diesem Gebiet leider nie wieder genug Streitkräfte, um die Türken zu vertreiben.⁵ Die Linie der christlichen Grenzfestungen gegenüber von Kanizsa, die von Legrad bis Kiskomárom wie ein großer Sack die fortschreitende türkische Macht umschloss, war eigentlich ein offener Sack, so L. Vándor. Während Kiskomárom, wie ein Keil in das türkische Territorium von der nördlichen Seite des Sackes hineinragend, den Durchbruch in das türkische Hinterland ermöglichte, und dadurch den Nachschub der Militärmacht nach Kanizsa unterbrechen konnte, war Legrad auf dem anderen Murofer, auf der südlichen Öffnung des Sackes hinter dem launischen Fluss für diese Tätigkeiten völlig ungeeignet. Dies erkannte der hervorragende Heerführer Nikola Zrinski, der durch den Aufbau von Novi Zrin auf dem türkischen Territorium eine günstige Ausgangsposition für seinen Weg nach Kanizsa zu schaffen versuchte.⁶

Um sich vor den Türken besser verteidigen zu können, hatte die Herrschaft Zrinski vor, zuerst die Festung Legrad zu vergrößern und zu erneuern, obwohl das, wie schon früher erwähnt, nicht die beste Lösung war. Dass die Herrschaft Zrinski von diesem Gedanken wieder abgekommen ist, war die Folge früher erwähnter Überschwemmungen, die 1660 das Drauufer bis zur Festung in Legrad so unterspült hatten, dass dadurch die Standfestigkeit der Festung bedroht wurde.⁷

Im Besitz der Familie Zrinski waren vor den türkischen Eroberungen auch Teile Ungarns an den Flüssen Mur und Drau: seit 1546 das Gebiet Kakonja und Belezna, und seit 1548 das Gebiet um Csurgó. Trotz des Widerstands Österreichs, das mit den Türken Waffenstillstand geschlossen hatte, entschloss sich die Herrschaft Zrinski zu einem riskanten Schachzug, indem sie auf der ungarischen Seite des Flusses Mur angingen, eine neue Festung, nämlich Novi Zrin zu bauen. Obwohl die Festung zuerst

¹ D. Feletar, Novi Zrin - simbol otpora Hrvata i karizme Zrinskih, Podravski zbornik, Nr. 19 - 20, Koprivnica, 1994, S. 45

² M. Meyer, Ortelius redivivus et continuatus od. Dei Ungarischen Kriegs-Empörungen. Hist. Beschreibung von 1395 - 1605 durch Hier. Ortelius mit einer Continuation v. 1607 - 1665. Vermerst durch Mt. Meyern, Band 2, Nürnberg, 1665, S. 192, 193, 197, 198, 201, 202, 204, 211, 216 - 219, 262, 274, 286 - 291 unw. (weiter: Ortelius redivivus et continuatus), S. 180; R. Horvat, Poviest Međimurja, Zagreb, 1944, S. 89

³ D. Feletar, Legrad 1971., S. 79 - 83; D. Feletar, Novi Zrin - simbol otpora Hrvata i karizme Zrinskih, s.o., S. 45

⁴ L. Vándor, Zrínyi-Újvár helyének kérdése régészeti és történeti dokumentumok alapján, Somogy, Nr. 5, 1992, S. 26 - 27

⁵ Naratio Historica Obsidionis Canisia Anno 1601.

⁶ L. Vándor, Zrínyi-Újvár helyének kérdése..., s.o., S. 27

⁷ D. Feletar, Legrad, s.o., S. 79 - 83; D. Feletar, Novi Zrin - simbol otpora Hrvata i karizme Zrinskih, s.o., S. 45

heimlich gebaut wurde, wurde der Aufbau vom Kroatischen Landtag, und heimlich sogar von Wien unterstützt. Später wurde Novi Zrin für die Türken ein Dorn im Auge, und so wurde die Festung ein wichtiger Verhandlungspunkt zwischen der Pforte (der türkischen Herrschaft) und Österreich. Das spricht für die Bedeutung dieser neuen Festung und ihre richtig gewählte Lage.⁸

The stronghold of Novi Zrin-on-Mura is also marked on the well-known map of Croatia from 1673 by Stepan Glavac;

Novi Zrin na Muri naznačen je i na znamenitoj karti Hrvatske Stjepana Glavača iz 1673. godine

Durch den Aufbau von Novi Zrin rief die Herrschaft Zrinski den Groll des Osmanischen Reiches hervor, aber gleichzeitig auch das Widerstand der Habsburger, die um jeden Preis den Frieden erhalten wollten. Den Aufbau der Festung hielten die Türken für eine Provokation, was eine ganze Reihe von Angriffen auf diese Festung bezeugt, aber auch die Forderung der Schleifung der Festung als eine der Grundbedingungen für die Friedenssicherung.⁹

Unter schon früher erwähnten Umständen fing man an, das Fundament für die Festung Novi Zrin auf Kakonja zu legen, an der Stelle, an der sich früher die alte Festung Kecskvár befand, auf den Fundamenten der alten Ruinen, die der Fluss Mur Schon freigelegt hatte Kecskvár existierte bis 1566, und der Herr dieser Festung war Nikola Šubić Zrinski.¹⁰

Zrinski ließ Ende Januar 1661 auf eigene Kosten 10 Kanonen gießen, und er schaffte auch große Mengen anderer Ausrüstung an. Im Mai 1661 besiegte Nikola Zrinski bei Čakovec die 1000 Mann starke türkische Armee, und griff danach den Nachschub an Munition und Proviant, der von 10000 türkischen Soldaten begleitet wurde, an. Er besiegte sie und erbeutete die Ware im Wert von 100000 Talern.¹¹

⁸ D. Feletar, Novi Zrin - simbol otpora Hrvata i karizme Zrinskih, s. o., S. 45

⁹ L. Vándor, Zrínyi-Újvár helyének kérdése..., s.o., S. 27

¹⁰ J. Haller, Légrad története, Eszék 1912, S. 33

¹¹ Magyarország története 1526 - 1686, Band 2, Budapest 1987. S. 1088

Der Großwesir Köprülü Mehmet-Pascha (1656 - 1661) geriet in Wut wegen des Aufbaus von Novi Zrin. Gleichzeitig beklagte sich der österreichische Resident (Regierungsvertreter) über Ahmed Paschas Feldzug gegen Varadin, als den ersten Bruch des Friedensvertrags, und deshalb wurde Ahmed-Pascha zum Regenten von Kanizsa und nicht zum Regenten von Budim ernannt. Es gab mehrere Klagen gegen Sidi Ahmed-Pascha, und es wurden 16 Hatischerifs geschickt, die seinen Kopf forderten. Im Juni 1661 wurde Sidi Ahmed-Pascha getötet.¹²

Militärexperte Jenő Rónai Horvát äußerte, dass die Festung Novi Zrin eine hervorragende Lage hatte und dass sie sehr wertvoll war (so J. Haller). Es gab mehrere Zeichnungen dieser Festung, und J. Haller meinte, dass die Zeichnung von Ortelius wegen der unpräzisen Darstellung der Lage von Legrad und Kanizsa dem Original nicht getreu war. In der Mitte der Zeichnung war Stari Zrin gegenüber von Novi Zrin zu sehen. Károly Széchy stellt die Existenz von Stari Zrin in Frage (nach J. Haller in der Legradumgebung). Aber die Beschreibung der Festung Legrad aus dem Jahre 1551, nach den Forschungen von J. Haller, passt ganz zur Festung Stari Zrin.¹³

Nikola Zrinski fing an, am 14. Juni 1661 die Festung zu bauen, so J. Haller. Die neue Festung war nur einige Kilometer von Legrad entfernt, auf dem linken Murofer, an der Stelle, wo der Bach Kanižnica aus nördlicher Richtung in die Mur fließt.¹⁴ Nikola bekam vom Sultan die Erlaubnis, auf der linken (osmanischen) Seite der Mur einen Schafstall, d.h. eine umzäunte Hütte zu bauen, in der seine »Schafe vor den Wölfen sicher sein werden«. Als der Pascha von Kanizsa sah, dass Zrinski eine richtige Festung baute, machte er sich große Sorgen und schickte Boten zum Ban (Statthalter), um ihn zu fragen, wer den Bau erlaubt hätte. Zrinski antwortete ironisch, er hätte Kanonen auf die Festungsmauern gestellt, damit seine Soldaten auf Wölfe und Bären schießen könnten.¹⁵

Bei der Auswahl des Ortes, auf dem er seine Festung bauen wollte, hatte Zrinski neben den Gegebenheiten des Terrains nur ein Ziel vor Augen: er wollte einen strategisch günstigen Brückenkopf errichten. Auf der einen Seite sollte man in ein paar Stunden nach Kaniža marschieren und die Festung, sowie andere Gebiete, aus denen der Nachschub der Truppen kam, angreifen können, und auf der anderen Seite sollte notfalls der Rückzug schnell und sicher möglich sein. Die Festung Novi Zrin war diesen Erfordernissen genau angemessen. Sie wurde auf dem mittelalterlichen Murhafen Kakonja, d.h. auf der Höhe über ihm gebaut. Von den Besitztümern der Herrschaft Zrinski in Međimurje in der Linie östlich des Flusses Kanižnica (heute: Princip-lis) ausgehend, konnte man die Verbindung zwischen dem Osmanischen Reich und Kanizsa am besten unterbrechen. Boten konnten auf dem Pferd in ein paar Stunden bis Kiskomár kommen, und über Kiskomár zur Grenzfestung gegenüber von Kanizsa, die unter der Führung der Familie Batthyányi stand.¹⁶

Um seine Festung in Ruhe bauen zu können, entschloss sich Nikola Zrinski, zuerst die Türken zu erschrecken. Im April 1661 kam ein türkischer Bote nach Wien, der sich dort beklagte, dass Zrinski neun türkische Dörfer in Brand gesetzt, viele Türken getötet und ein paar Tausend Rinder zur Beute gemacht hatte. Der Bote forderte, dass Wien Zrinskis Aktionen auf türkischem Territorium verbieten sollte. Das hatte aber keinen Erfolg, denn Nikola Zrinski durchbrach danach noch ein paar Mal die türkische Verteidigungslinie.¹⁷

Den Entwurf der Festung machte der militärische Bauingenieur Wassenhoven, der ihn an die Grundrisse der Ruinen von Kecskevár anpasste. Während des Aufbaus erschien am Himmel ein Komet

¹² J. Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva*, Band 2, Zagreb 1979, S. 458 - 459

¹³ J. Haller, *Légrád története*, s.o., S. 36 - 37

¹⁴ Dasgleiche, S. 33 - 34

¹⁵ Ortelius redivivud et continuatus, s. o., 197 - 198; R. Horvat, *Poviest Međimurja*, s. o., S. 89 - 91. Diese Angabe zeigt uns welche wilde Tiere im 17. Jahrhundert am Fluss Mura lebten-damals gab es offensichtlich Wölfe und Bären.

¹⁶ L. Vándor, *Zrínyi-Újvár helyének kérdése régészeti és történeti dokumentumok alapján*, Somogy, Nrs.o., S. 30

¹⁷ Ortelius redivivud et continuatus, s.o., S. 192 - 193, R. Horvat, *Poviest Međimurja*, s. o., S. 89 - 90.

(Schweifstern), was die Bewohner von Legrad für ein gutes Zeichen hielten. Auf Kakonja schob auch Nikola Zrinski eigenhändig Erde im Schubkarren, und passte mit seinen Truppen (die nach manchen Schätzungen 5000 Mann zählten) auf, dass sie von den Türken nicht überrascht wurden. Ende Mai stellte Kanizsas Pascha Ahmed Seidski mit 2000 Kavalleristen auf Kakonja, wo die Festung gebaut wurde, Beobachtungen an. Es interessierte ihn, was Nikola Zrinski wohl baute. Dieser ließ ihm sagen, dass er einen Schafstall baue. Ahmed-Pascha war trotzdem besorgt und fragte die Pforte um Rat. Daraufhin schickte der Sultan, wegen des Aufbaus von Novi Zrin offensichtlich beunruhigt, seine Truppen bestehend aus 15000 Infanteristen mit dem Heerführer Mehmed-Pascha nach Novi Zrin. Aber diese offenbar große Militärmacht griff das im Aufbau befindliche Novi Zrin nicht an, sondern zog sich nach Kanizsa zurück.¹⁸

Im Juli 1661 sollte der Befehlshaber Montecuccoli nach Erdelj gehen, gleichzeitig wurde Nikola Zrinski befohlen, dass er sofort mit dem Aufbau von Novi Zrin Schluss machen sollte. Es wurde bestimmt, dass er die errichteten Mauern zur Hälfte abreißt. Zrinski hingegen antwortete: *»Ich stehe zur Verfügung und bin imstande den letzten Tropfen meines Blutes für die Christen zu vergießen... Und diejenigen, die mit leeren Köpfen denken, empfehle ich dem Gericht Gottes«*.¹⁹ Montecuccoli hielt diesen zuwiderlaufenden Befehl vor Zrinski geheim, weil er wusste, dass er an den späteren Verlauf der Ereignisse und eventuelle Misserfolge denken musste.²⁰

Die Festung wurde größtenteils zu Weihnachten 1661 fertiggestellt. Über dem Eingang befand sich das Wappen der Familie Zrinski mit der Aufschrift: *»Sors bona, nihil aliud«* (Nur das Glück ist nötig, nichts anderes). Über dem Wappen stand der Ausspruch: *»Nemo me impune lacesset«* (Niemand greift mich ungestraft an). Bei der Errichtung des Dachs auf der Festung meldete Zrinski dem König Leopold: *»Falls das ganze türkische Heer, das sich in Ungarn befindet, meine Festung angreifen würde, würde sie ihnen trotzen«*. Die Festung war viereckig, mit einem tiefen Graben und einer starken Brustwehr, die zusammen einen geschlossenen Wallgraben bildeten. Von dem Fluss Mur führte eine Zugbrücke in die Festung, die von der linken Seite durch einen Wachturm gesichert war, dessen Flanken wie ein Keil in den Fluss hineinragten. Entlang der Außenränder des Wallgrabens und auf dem Zinnen der Brustwehr befand sich eine Reihe hölzerner Säulen. Im vorderen Teil der Festung befanden sich ein Pferde- und ein Schweinestall, 47 Häuser für Diener und mehrere Mühlen. Am Wallgraben waren 24 Kanonen, für die 800 Infanteristen und 400 Kavalleristen zuständig waren. Novi Zrin war außerdem reichlich mit Schießpulver, Nahrung und anderem versehen.²¹

Im Februar 1662 trat Nikola Zrinski einen Feldzug nach Südungarn an, wobei er 3 Handelsstädte und 27 Dörfer in Brand setzte, eine größere Zahl Türken tötete und festnahm, und reiche Beute von mehr als 1000 Rindern mitbrachte.²²

Nikola Zrinski baute mit der einen Hand und verteidigte sich mit der anderen. Seine Ritter traten Feldzüge an. Der Anwalt Istvan Vitnyédy verlangte in Legrad von Menyhért Keczer ein Pferd und erschien vor Novi Zrin. Dorthin kam auch Ivan Drašković mit seiner Militärmacht, aber auch Kristóf Batthyany. Deutsche Berater wurden von Valter Leslie über den Aufbau der Festung informiert. Sie waren bestürzt, dass Zrinski die Festung baute, weil sie um die Erhaltung des Friends besorgt waren. Sie machten Zrinski auch Vorwürfe wegen seiner Eigensinnigkeit und warnten ihn, die Türken nicht zu beunruhigen. Zrinski ließ sich nicht beunruhigen, sondern schickte den Bauingenieur Wassenhoven nach Wien und verlangte vom deutschen Experten Andler ein Gutachten über Novi Zrin. Dieser sagte

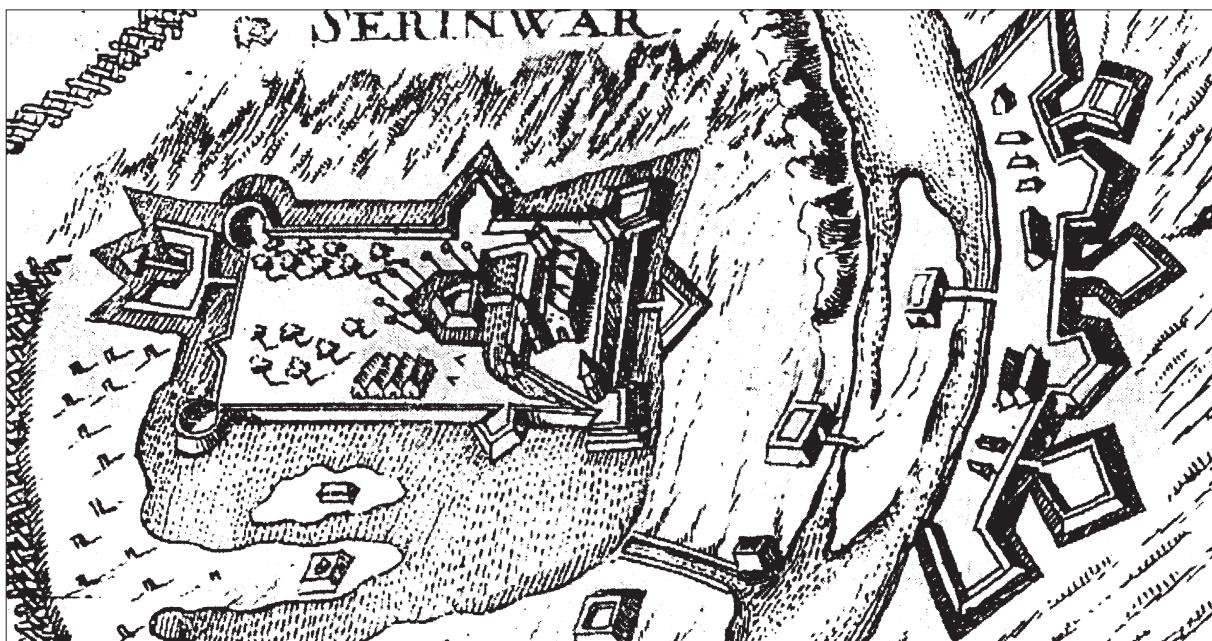
¹⁸ J. Haller, Légrad története, s.o., S. 34

¹⁹ T. Klaniczay, C. Csapodi, Zrinyi Miklós összes művei, Band 2, Budapest 1958, S. 307

²⁰ Magyarország története 1526 - 1686, Band 2, s. o., S. 1089 - 1090.

²¹ J. Haller, Légrad története, s.o., S. 33 - 36

²² Ortelius redivivud er continuatus, s. o., S. 211; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 91

One of the known drawings of the stronghold Novi Zrin-on-Mura, Hungarian national museum, year 1664 (above), with another drawing by the famous Valvazor of the same Novi Zrin-on-Mura;

Jedna od poznatih veduta utvrde Novi Zrin na Muri (Mađarski narodni muzej, 1664) (gore), te veduta Novog Zrina znamenitoga Valvazora (dolje)

später, dass die Festung außerordentlich gut geeignet für die Verteidigung sei, und nannte sie das Verteidigungsschloss der Steiermark.²³

Im Frühling 1662 wurde der Aufbau von Novi Zrin fortgesetzt. Der Kroatische Landtag beauftragte bei der Tagung in Zagreb am 27. Februar 1662 die Besitzer Franjo Gubasoczi, Ivan Kiš, Tomo Hreliač und Wolfgang Bužanić, die adelige Richter des Landkreises Varaždin waren, und die Bewohner der beiden Besitztümer des Landkreises Križevci, in jedem Haushalt zwei Arbeiter zu stellen, die an der Festung arbeiten sollten.²⁴

Während der ersten Phase des Aufbaus von Novi Zrin trauten sich die Türken nicht, Kanizsa zu verlassen. Der Heerführer Lobkovitz äußerte sich in der Zwischenzeit gegen den Aufbau der Festung, aber Prinz de Portia unterschätzte Zrinski, weil sich in der Nähe sein großer Besitz befand. Er setzte sich für ihn bei Franjo Nadasdy ein und bat ihn, den Widerstand Wiens zu mildern. Er verlangte auch Unterstützung von Stjepan Zichy. Nikola Zrinski hatte Sympathisanten, aber auch Gegner, denen die Idee des Aufbaus von Novi Zrin nicht gefiel. Der Aufbau der Festung gefiel weder dem Befehlshaber der kaiserlichen Armee Montecuccoli und dem König Leopold, von dem Zrinski die Erlaubnis für den Aufbau der Festung brauchte, noch den Türken. Später verlangte Wien von Nikola Zrinski die Schleifung der Festung wegen seiner provokanten Handlungen, aber Nikola Zrinski war damit nicht einverstanden.²⁵

Die Knechte aus den Landeskreisen Križevci und Varaždin wechselten sich bei dem Aufbau, den Nikola Zrinski persönlich beaufsichtigte, ab. Um die Knechte zur Arbeit zu motivieren, schob Zrinski mit eigenen Händen zusammen mit 500 - 1000 Arbeitern die Erde im Schubkarren auf die Wälle.²⁶

Die Knechte aus den Landeskreisen Križevci und Varaždin wechselten sich bei dem Aufbau, den Nikola Zrinski persönlich beaufsichtigte, ab. Um die Knechte zur Arbeit zu motivieren, schob Zrinski mit eigenen Händen zusammen mit 500 - 1000 Arbeitern die Erde im Schubkarren auf die Wälle.²⁶

Nikola Zrinski ließ ein großes Horn anfertigen, worin Luft mit Hilfe eines großen Blasebalgs hineingepumpt wurde. Das Horn konnte man von weitem hören. Derjenige, der seine Nachricht bekam, musste in Legrad oder in Novi Zrin erscheinen. Einmaliges Ertönen bedeutete Feuer, zweimaliges Ausrücken der türkischen Armee, dreimaliges Verrat, und ununterbrochenes Ertönen bedeutete sehr große Gefahr. Das war eine Art Telefon von Nikola Zrinski im 17. Jahrhundert.²⁷

Den Aufbau dieser Festung ermöglichte teils auch venezianisches Geld. Dem Kaiser waren diese Geschäfte bekannt, worüber einer seiner Minister 1664 vorwurfsvoll »in Form einer Anklage« den Botschafter der Republik Venedig in Wien später benachrichtigen wird.²⁸

Weil Nikola Zrinskis Feinde Ränke schmiedeten, schickte der König aus Wien den Experten Oberst Holst nach Kakonja, der, nachdem er Novi Zrin begutachtet hatte, dem König meldete, dass man die Festung wegen ihrer Lage nicht verteidigen könne. Das war offensichtlich nicht ganz richtig, denn wäre es völlig unmöglich gewesen, Novi Zrin zu verteidigen, hätte die Festung die Angriffe von 10000 Türken des Paschas von Kanizsa im September 1663 nicht abwehren können, genausowenig hätte sie den Angriff von 9000 Soldaten des Paschas von Bosnien im Oktober desselben Jahres abwehren können. König Leopold versöhnte sich allmählich mit der Idee des Aufbaus von Novi Zrin, und die Befehlshaber Lobkovitz und Rottal sahen ein, dass diese Festung eigentlich sehr notwendig ist. Der Herrscher ermächtigte die Generale Spieck und Lesli, im Bedarfsfalle Zrinski zu helfen. Zrinski schrieb

²³ J. Haller, s. o., S. 34

²⁴ Protokolle des Kroatischen Landtags (weiter: PKL), Zagreb, 1958, Band 1, S. 253

²⁵ J. Haller, s. o., S. 34.

²⁶ Ortelius redivivud er continuatus, s. o., S. 198; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 91

²⁷ J. Haller, Légrad története, s.o., S. 35

²⁸ L. Orešković, Luj XIV. i Hrvati, Zagreb, 2000, S. 44 - 45.

dazu noch an den kroatischen Oberst Petar Rajković, er solle für die Verteidigung von Novi Zrin das Heer mobilisieren.²⁹

In der Zwischenzeit griff Nikola Zrinski die Türken aus der Festung Legrad und später auch aus der Festung Novi Zrin mehrmals an. Im Jahre 1662 nahm er mehrere Agas (türkische Offiziere) in Haft, weswegen Ali-Pascha ihn in Wien anklagte. Den Vertreter des Klägers empfing in Wien der Hofsekretär Reiningger, und sein Dolmetscher war Paniotti. In seiner Klage bot Ali an, dass die Türken acht schöne Festungen schleifen würden, falls die Christen Novi Zrin oder »das Wespennest«, wie er sie nannte, schleifen. Später bot derselbe Ali-Pascha Nikola Zrinski Temesvar an. Zrinski schickte diesen Brief an König Leopold. Der Brief wurde am ³⁰. Mai 1662 auf der Volksversammlung in Preßburg vorgelesen, wo die Stände Zrinski feierten, weil er dem verlockenden Angebot widerstand.³⁰

Auf der Volksversammlung in Preßburg, die am 23. Mai tagte, schlug Nikola Zrinski den Frieden mit den Türken oder die Planung eines Gegenangriffs auf das türkische Territorium vor.³¹

Während der Tagung gab der Herrscher ein Bankett, und bei dieser Gelegenheit unterzeichnete er den Befehl, Novi Zrin gleich zu schleifen. Während die Abgeordneten die Tagung der Volksversammlung am 2. September 1662 verließen, ging Zrinski nach Hause mit der Absicht, die Festung Novi Zrin vor diesem Schicksal zu retten.³²

Auf dem Rückweg aus Preßburg nach Čakovec, am 16. September 1662 griff Nikola Zrinski zwischen Kanizsa und Siget das türkische Heer an und besiegte es. König Leopold wollte den Frieden mit den Türken erhalten, und schickte deswegen Ende 1662 seinen Gesandten Baron Gois in das türkische Territorium. Der Baron bekam am 23. Dezember 1662 folgende Antwort, dass Osmanische Reich in den Frieden unter folgenden Bedingungen einwilligt: 1) der König tritt den Türken Erdelj (Transsilvanien) ab und befiehlt seinem dortigen Heer den Rückzug; 2) der König kommt für den Schaden auf, den Zrinski den Türken zufügte; 3) der König muss den Befehl geben, Novi Zrin zu schleifen usw.³³

Die Osmanen bereiteten sich im Winter 1662/1663 für einen Feldzug vor. Das militärische Material wurde in großen Mengen nach Kanizsa gebracht, weil sie zum Hauptmilitärstützpunkt für den Angriff auf das christliche Territorium werden sollte, mit dem Hauptziel, Novi Zrin zu erobern. Nikola Zrinski war vorsichtig und ließ Schießpulver, Kanonen und andere Waffen, sowie größere Mengen Nahrung nach Novi Zrin liefern. Er bereitete die Festung offenbar für eine längere Belagerung vor. Seine Absichten wurden durch den extrem starken Winter erschwert. Noch 1662 waren alle Wege verschneit, und unter der schweren Schneedecke brachen viele Dächer zusammen. Die Wölfe, die auch aus dem Wald auf die Wege gekommen waren, griffen Menschen an.³⁴ Solch einen strengen Winter, soviel bisher bekannt, gab es weder in den Jahren davor noch in den Jahren danach.³⁵

Im Januar 1663 griffen die Türken zusammen mit den Tataren Novi Zrin an, aber sie erlitten schwere Verluste und mussten den Rückzug antreten. Nachdem es im März 1663 wärmer wurde, zog Nikola Zrinski mit 3000 Mann nach Budim, türkische Dörfer als Vergeltung niederbrennend. Dort besiegte er die osmanischen Streitkräfte und machte viel Kriegsbeute, und ging danach nach Medimurje zurück.³⁶

²⁹ J. Haller, *Légrad története*, s. o., S. 35 - 36

³⁰ Dasgleiche, S. 37

³¹ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S. 243; R. Horvat, *Poviest Medimurja*, s. o., S. 93 - 94

³² T. Klaniczay, *Zrínyi Miklós*, Budapest 1964, S. 718

³³ Magyarország története 1526 - 1686, Band 2, s. o., S. 1106, Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S. 243, 248; R. Horvat, *Poviest Medimurja*, s. o., S. 93 - 94

³⁴ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S. 246 - 247; R. Horvat, *Poviest Medimurja*, s. o., S. 94

³⁵ K. Kužić, *Aufzeichnungen über die »kleine Eiszeit« und ihre Folgen in Kroatien*, *Povijesni prilozi*, Nr. 18, Zagreb, 1999, S. 387; B. Penzar, I. Penzar, M. Orlić, *Vrijeme i klima hrvatskog Jadrana*, Zagreb, 2001, S. 14 - 15, 22 - 23

³⁶ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S. 247 - 248; R. Horvat, *Poviest Medimurja*, s. o., S. 94

Im Jahre 1663 drangen die Türken bis zu den Erbländern der Habsburger vor. Im April planten die Ungarn den Aufstand gegen König Leopold. Die Adligen wollten Nikola Zrinski die Krone anbieten, aber er lehnte das Angebot ab. Die Türken wollten Novi Zrin zerstören, weil diese Festung Kanizsa unmittelbar bedrohte. Die osmanische Kavallerie überquerte im Mai 1663 die Save und rückte in Richtung Novi Zrin vor, deren Eroberung leichteres Eindringen der Osmanen nach Karlovac und Friaul ermöglichen würde, wovon die Venezianer große Angst hatten. Im selben Monat kam nach Verona und Wien der Befehl, alle Vorbereitungen für die Verteidigung der Ortschaften, die an die »Besitztümer der Zrinski« angrenzen, zu treffen. Nachdem Nikola Zrinski die türkischen Truppen, die ihn angegriffen hatten, versprengt hatte, ging er zum Gegenangriff auf Kanizsa über, aber er musste auf Verlangen des Hofes in Wien am 31. Mai 1663 von seinem Vorhaben ablassen. Während der Kämpfe mit den Türken bei Karlovac, bot König Leopold Nikola Zrinski Besitztümer in Tschechien als Ersatz für das Verlassen von Novi Zrin an der Mur an. Nikola Zrinski schickte ein Brief nach Venedig, in dem er schrieb, er glaube, dass ihn der König opfern wolle, aber er selbst habe vor, sich bis an sein Ende zu verteidigen.³⁷

Der Ban Nikola Zrinski lud kroatische Edelleute und Adlige zur Tagung des Kroatischen Landtags, die am 26. Juni 1663 in Varaždin stattfand, ein. Dort wurde beschlossen, dass in Kroatien alle für den Militärdienst fähigen Männer zum Kriegsdienst einberufen werden sollten.³⁸

Die Türken hatten vor, Novi Zrin anzugreifen, und Zrinski entschloss sich, die Festung bis aufs Letzte zu verteidigen. Die Brüder Petar und Nikola Zrinski verabredeten miteinander, dass einer in Novi Zrin bleiben würde, und der andere auf dem Feld auf die Osmanen warten sollte. Am 13. Juli 1663 näherte sich die türkische Armee mit ein paar Tausend Mann der Festung Novi Zrin (die Schätzungen schwanken zwischen 2 und 6 Tausend Mann), aber Ban Nikola Zrinski konnte sie ohne große Verluste vertreiben.³⁹

Die große Schlacht um Novi Zrin fand am 13. August 1663 statt. Damals war Nikola Zrinski in der Festung, während sein Bruder Petar Zrinski im Radkersburg in der Steiermark verweilte, wo der General Graf Leslie war. Plötzlich näherten sich etwa 6000 Osmanen Novi Zrin, die gleich nach dem ersten Sturm bis zum Stadttor vordrangen, aber sie mussten doch wegen der starken kroatischen Verteidigung den Rückzug antreten. Wegen der Kanonen, mit denen Nikola Zrinski und seine Soldaten Widerstand leisteten, verzichteten die Türken auf weitere Belagerung. Gegen Abend verließ Zrinski mit seinen Soldaten die Festung und vertrieb die Türken. Es wird geschätzt, dass die Türken 566 Mann verloren und die kroatische Armee 30 Mann. Nikola Zrinski eroberte Ende August die Festung Baba bei Kanizsa, aus der die Türken oft das christliche Territorium bedroht hatten. Nach der Eroberung dieser Festung brachte Nikola Zrinski die ganze Kriegsbeute nach Novi Zrin.⁴⁰

Zahlreiche Briefe von Zrinski an die Republik Venedig sprechen von der fehlenden Unterstützung des Königs, was die Verteidigung gegen die Türken betrifft. Die Truppen, die Wien nach Novi Zrin zur Hilfe schickte, waren geringer als die türkische Truppen. Bis Ende August 1663 wehrte Nikola Zrinski zwei Angriffe auf Novi Zrin erfolgreich ab, aber er suchte weiter Hilfe und warnte vor der Eroberung von Novi Zrin im zukünftigen Ansturm, denn »seine Leute verlassen ihn«.⁴¹

Der Großwesir schickte eine große Armee mit der Aufgabe, Novi Zrin anzugreifen und Međimurje zu verheeren. Unter den Soldaten auf der türkischen Seite waren die meisten Türken aus den Grenzgebieten um Kanizsa, denen sich 2000 Tataren anschlossen, die Schiffe mitbrachten, um eine

³⁷ L. Orešković, Luj XIV. i Hrvati, s. o., S. 46

³⁸ PKL, Band 1, S. 246 - 266

³⁹ L. Orešković, Luj XIV. i Hrvati, s. o., S. 47; Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S. 262

⁴⁰ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S. 270, 274; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 95 - 96

⁴¹ L. Orešković, Luj XIV. i Hrvati, s. o., S. 47

Brücke über die Mur zu bauen. Nikola Zrinski hatte seine eigenen Informationsquellen, und so erfuhr er von dem Vorhaben der Tataren, aber er kannte die genaue Stelle, wo sie den Fluss überqueren wollten, nicht. Deswegen ließ er seine Soldaten Wache halten und machte auch selbst mit. Am Morgen des 17. Novembers 1663 überquerten etwa 2000 Tataren den Fluss und sie hatten vor, die Brücke zu bauen. Nikola Zrinski griff sie mit nur 300 Kavalleristen an. Es war sehr kalt, und die durchgefrorenen und nassen Tataren ergriffen die Flucht. Bald kam ihnen der türkische Pascha aus Kanizsa mit seiner Infanterie zu Hilfe. Aber auch Nikola Zrinskis Verstärkung kam, und es gelang ihm mit vereinigten Kräften und den Kanonen den Angriff abzuwehren.⁴²

Auf der Tagung des Kroatischen Landtags in Varaždin wurde unter Vorsitz von Nikola Zrinski über sich wiederholende türkische Durchbrüche nach Međimurje und Podravina gesprochen. Der Landtag sollte sich um die Verteidigung der Gebiete um die Drau, und besonders um die Verteidigung Podravinass kümmern. Im Falle eines türkischen oder tatarischen Durchbruchs sollte der ganze Landkreis Podravina mobilisiert werden, und jeder wehrfähige Mann sollte zur Verfügung stehen.⁴³

Per Pascha von Kanizsa hielt Ende 1663 die übriggebliebenen Truppen vom Angriff auf Međimurje, der im November stattfand, fern. Er hatte vor, im Winter Novi Zrin wieder anzugreifen. Außer dem Pascha von Kanizsa bereitete sich auch Nikola Zrinski auf den Kampf vor. Er ließ aus Graz über die Mur acht Kanonen, 500 Zentner Schießpulver und viel Blei nach Novi Zrin bringen. Da er nicht genug eigene Soldaten hatte, stellte er in Međimurje 8 Söldnerheere auf. Als der Pascha von Kanizsa sah, wie gut die Verteidigung organisiert war, ließ er von dem Angriff ab und entließ die überflüssigen Soldaten aus Kanizsa.⁴⁴

Am 7. Januar 1664 traf sich der Ausschuss für die Verpflegung angeworbener deutscher Soldaten in Čakovec. An den Beschlüssen des kroatischen Bans und der Gesandten des Königs sieht man, dass das Hauptproblem der Schutz gegen tatarische Durchbrüche war, denn eine große Zahl der Tataren war in der Nähe von Kanizsa untergebracht, und siedelte sich in den Ortschaften um Požega an und konnte leichter auf das Gebiet des Kroatischen Königiums eindringen. Um das Königium beschützen zu können, war es notwendig, eine größere Armee zu halten. Deswegen wurden 2000 deutsche Soldaten zwischen Zagreb und Ludbreg angesiedelt.⁴⁵

Der Kroatische Landtag tagte am 11. und 12. Januar 1664 in Zagreb. Damals wurde unter anderem auch der Anteil an Fronarbeit für die Reparaturen an den Festungen bestimmt. Für die Reparaturen an der Festung Novi Zrin wurden Knechte aus den Landkreisen Zagorje und Podravina (processus) bestimmt: Hanžić (Hansichianus), Kiša (Kissianus) und Hreljak (Hreliaczianus).⁴⁶

Den strengen Winter 1663/1664 nützte die kaiserliche Armee für neue Unterfangen an der Mur und an der Drau. Der Graf Wolf Julius von Hohenlohe, Befehlshaber der kaiserlichen Truppen, marschierte Mitte Januar mit etwa 6000 Infanteristen und 1000 Kavalleristen aus Ptuj nach Novi Zrin, wo die Sammelstelle für das Zusammenreffen der Truppen von Nikola Zrinski, der Streitkräfte des Grafen Batthyany, der den Befehl über die ungarischen Soldaten führte, der Truppen des General-Wachtmeisters von Puchard, der die bayerischen Truppen führte, und der Stritkräfte des Grafen Leslie war. Die Armee zählte etwa 23 000 Mann, die am 21. Januar 1664 aus Novi Zrin zur Festung Brežnica (Berzencze) aufbrachen, die sich nach zwei Tagen ergab.⁴⁷ Bei Drnje überquerte auch Graf Drašković mit seinen Truppen die Drau, der dadurch auch einen Zwang auf die türkischen Truppen ausübte.⁴⁸

⁴² Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S 291 - 292; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 100 - 101

⁴³ PKL, Band 1, S. 268 - 272

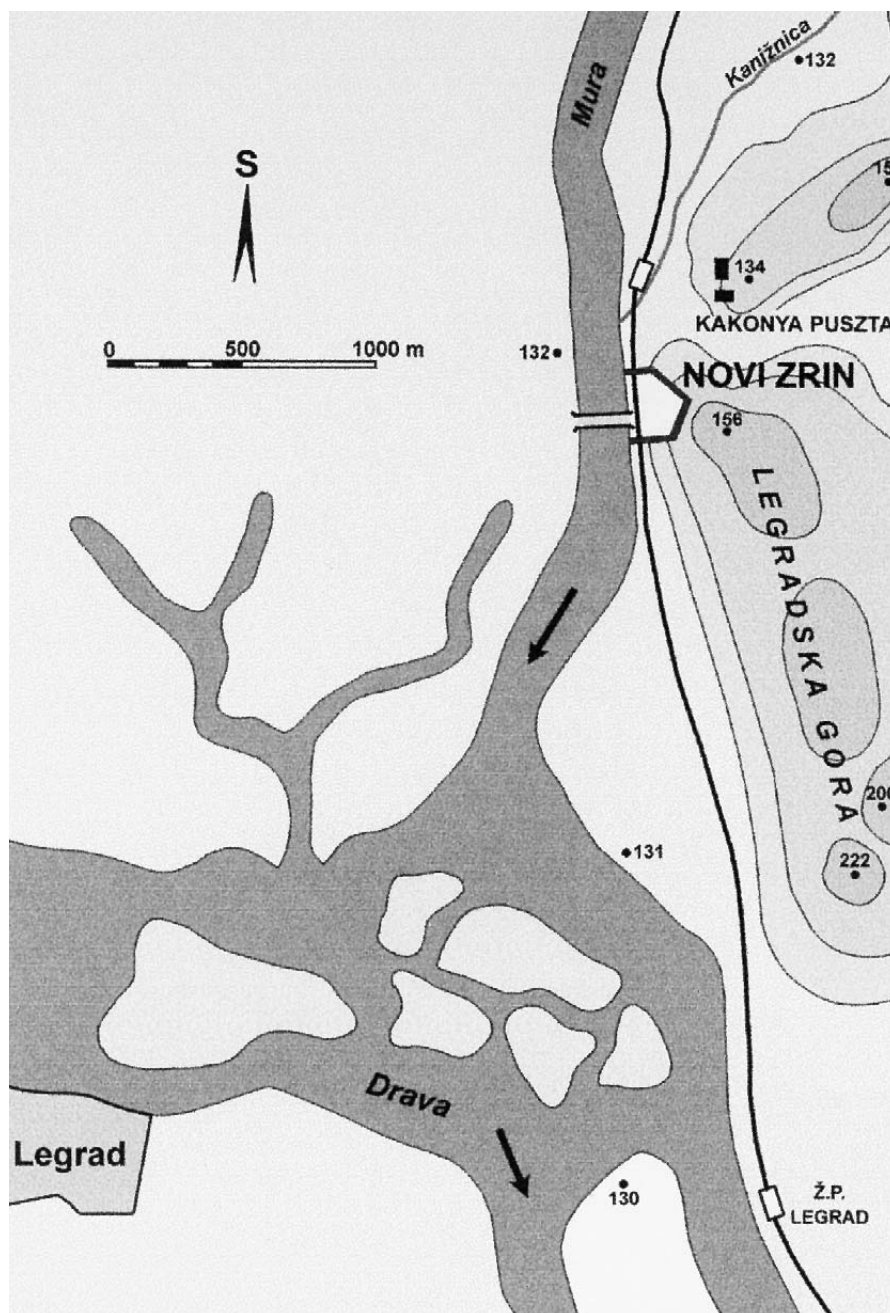
⁴⁴ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S 292; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 101

⁴⁵ PKL, Band 1, S. 272 - 274

⁴⁶ PKL, Band 1, S. 277

⁴⁷ J. Hammer, Historija Turskog (Osmanskog) Carstva, Band 2, s. o., S. 469

⁴⁸ G. Perjés, Zrínyi Miklós és kora, Budapest 1964, S. 348 - 349

Topographic position of the stronghold Novi Zrin-on-Mura, nearby confluence of the Kaniznica creek (Hungarian source by G. Peryes);

Topografski položaj utvrde Novi Zrin na rijeci Muri, blizu sutoka rječice Kanižnice (mađarski izvornik, g. Peryes)

Zrinski brannte Fünfkirchen (Pécs) nieder, aber die Festung eroberte er nicht. Danach ging er zur Brücke in Osijek. Er kam zur Kleinstadt Darda, bis zu ihrem Brückenkopf, der die 6 km lange Brücke verteidigte. Er brannte die berühmte Brücke nieder und versetzte den Turken auf diese Weise einen schweren Schlag.⁴⁹

⁴⁹ Ortellius redivivus et continuatus, s. o., S 297 - 299; J. Hammer, Historija Turskog (Osmanskog) Carstva, Band 2, s. o., S. 469 - 470

Im Frühling 1664 fingen die militärischen Vorbereitungen in Regensburg an. Der ursprünglichen Idee des Wiener Hofes widersetzte sich Montecuccoli, der der Meinung war, dass man die ganze Militärmacht im Donautal und in Oberungarn versammeln sollte, und dass im Drautal nur kleinere Militäreinheiten bleiben sollten. Nikola Zrinski setzte sich für den Plan, in dem die Hauptangriffspunkte gleichzeitig Varad, Ersekujvar und Kanizsa waren, ein, mit dem Ziel, die türkischen Truppen auseinanderzuziehen. Der Angriff begann, als oberungarische und andere Truppen am 17. April 1664 zur Festungsmauer Nyitva kamen. Etwa zehn Tage später griffen Zrinski und Hohenlohe einen türkischen Konvoi mit Nahrungsmitteln an. Viele Gespanne mit Nahrungsmitteln und Militärausrüstung wurden erbeutet. Das alles wurde in die Lager von Novi Zrin verschickt.⁵⁰ Montecuccoli schrieb verächtlich über die Festung Novi Zrin: »Die Soldaten nennen sie nicht Festung, sondern Schafstall; sie würde diese Bedeutung nicht erreichen, auch wenn man aus einer Mücke einen Elefanten machen würde«.⁵¹

Der Zagreber Bischof Petar Petretić berief nach der Verordnung von Nikola Zrinski die Versammlung des Kroatischen Landtags in Varaždin ein, der an 17. und 18. April 1664 tagte. Obwohl die Türkengefahr besonders die Landkreise Podravina und Pokuplje bedrohte, entschloss sich der Landtag, die Belagerung von Kanizsa zu unterstützen. Kroatien entschloss sich deswegen, eine besondere Armee einzuberufen, die Nikola Zrinski zu Hilfe geschickt werden sollte. Der Landtag verordnete, dass immer drei Häuser zusammen einen gut bewaffneten Infanteristen schicken sollten. In den Krieg sollte ein Drittel der Landadeligen und die Hälfte der Adelligen, die im ständigen Kriegsdienst waren, ziehen, und die königlichen Freistädte - Zagreb, Varaždin, Koprivnica und Križevci mussten die Hälfte ihrer Infanteristen mobilisieren. Der Landtag bestimmte, dass sich die kroatische Armee am 27. April 1664 auf den Wiesen bei der Handelsstadt Legrad versammeln sollte.⁵²

Die deutsche Armee kam am 26. April 1664 bis Novi Zrin, wo sich wie vereinbart die ganze christliche Armee versammeln sollte. Dort wartete schon Nikola Zrinski mit den Soldaten aus Međimurje und der Formation des Bans. In der Nähe, bei Legrad, versammelte sich die kroatische Armee unter Ivan Draškovićs Befehl. Die christlichen Streitkräfte traten den Marsch am 27. April 1664 an, von Novi Zrin über die Mur, und kamen noch am gleichen Tag nach Kanizsa, die zu dieser Zeit in die alte und die neue Stadt aufgeteilt war. Das Ungünstigste an der Sache war, dass der Fluss Kanižnica (Principalis) um die Festung floss, der das Terrain sumpfig werden ließ, so dass die christlichen Streitkräfte gezwungen waren, das Lager ziemlich weit weg aufzuschlagen. Die Belagerung dauerte über einen Monat. Der Fluss Kanižnica und seine Sümpfe trennten die kroatischen und die ungarischen Truppen von dem deutschen, so dass die Türken leichter die getrennten christlichen Streitkräfte angreifen konnten. Dazu hatte die christliche Armee Probleme mit dem Nachschub, und nur die Kroaten bekamen dank dem Kroatischen Landtag regelmäßig die Nahrungsmittel geschickt. Außerdem wurde das Brot auch für alle deutsche Truppen über Novi Zrin geliefert.⁵³

Der Verrat des Paschas in Kanizsa, der zu den Kroaten überlief und mit Nikola Zrinski entfernt verwandt war, sollte die Eroberung der Festung erleichtern. Dieser Plan wurde jedoch aufgedeckt und verhindert. Die Türken setzten die Brücke wieder instand, wodurch sie das Herüberkommen ihrer Truppen aus Slawonien nach Ungarn ermöglichten, was für die Verteidigung Kanizsas notwendig war. Der Herrscher entschloss sich am 1. Juni deswegen, die Belagerung von Kanizsa zu beenden und dem Heer den Rückzug zu befehlen, so dass Novi Zrin ohne erforderlichen Schutz blieb.⁵⁴ An demselben Tag erfuhren die Christen, dass sich die tatarischen Streitkräfte von 60000 Mann in der Entfernung von 20

⁵⁰ Magyarország története 1526 - 1686, Band 2, s. o., S. 1129 - 1130

⁵¹ R. Montecuccoli, Ausgewählte Schriften, Band 4, Wien-Leipzig 1900, S. 86

⁵² PKL, Band 1, S. 277 - 278

⁵³ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S. 313 - 320; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 111 - 112

⁵⁴ L. Orešković, Luj XIV. i Hrvati, s. o., S. 51 - 52

- 25 km von Kanizsa befanden. Nach einer erschöpfenden und mühsamen Sitzung entschlossen sich die christlichen Streitkräfte sich zurückzuziehen, d.h. die Belagerung zu beenden.⁵⁵ Der Beschluss des Königs hatte sicherlich Einfluss darauf.

Weil das kroatische Herr schwächer war, entschlossen sich die Feldmarschälle Hohenlohe und Strozzi, die Belagerung von Kanizsa zu beenden und die Truppen in Richtung Westen zurückzuziehen. Dasgleiche musste Nikola Zrinski tun, denn es blieb ihm nichts anderes übrig. Er verließ am 1. Juni 1664 zusammen mit anderen christlichen Befehlshabern Kanizsa und ging mit seinen Truppen nach Novi Zrin. Dorthin kamen am 3. Juni die Deutschen, und der Ban machte sich auf den Weg nach Čakovec, weil es in Novi Zrin nicht genug Nahrung für die ganze christliche Armee und die zahlreichen Pferde gab. Strozzi ließ 1000 deutsche Soldaten in Novi Zrin, während sich das restliche Heer über Legrad und die Drau zurückzog. Ein Teil der deutschen Truppen kam am 4. Juni 1664 doch nach Međimurje zurück, und errichtete am rechten Murofer in der Nähe von Novi Zrin einen Stützpunkt.⁵⁶ Im Falle dass Novi Zrin erobert werden sollte, hoffte der Großwesir auf schnelleres Vorrücken türkischer Truppen.⁵⁷

Als die Türken vor Novi Zrin unkamen, wurden sie zuerst auf den Übergang über die Mur aufmerksam, deswegen schafften sie Flöße herbei, die etwa dreihundert Kavalleristen und genausoviele Segbans (türkische Offiziere) aufnehmen konnten. Die Hälfte schiffte sich schon auf der Insel in der Mur aus und verschanzte sich dort, aber Graf Strozzi schlug sie mit dem Degen in der Hand und mit hundertfünfzig Bogenschützen nieder. Die anderen zwei Flöße mit 400 Mann Besatzung wurden auch zerstört. Strozzi freute sich über den Erfolg seines Unterfangens, aber er wurde getroffen und starb den Heldentod. Strozzi's Tod beschleunigte das Herankommen des Oberbefehlshabers Montecuccoli, der nach etwa zehn Tagen in dem Lager ankam und den Oberbefehl bei der Verteidigung von Novi Zrin übernahm und die Flussüberquerung der türkischen Truppen verhindern sollte. Die kaiserlichen Truppen waren auf dem gegenüberliegenden linken Draufer von der Flußmündung der Mur in die Drau bis Novi Zrin aufgestellt. Von da an bis Kotoriba waren die vereinigten kaiserlichen Streitkräfte unter Hohenlohes Befehl, und von Kotoriba der Mur entlang waren die kroatischen Soldaten unter Zrinskis, Battyans und Nadasdis Befehl.⁵⁸

Montecuccoli gab bald nach seiner Ankunft aufs Schlachtfeld den Befehl, dass man die Truppen wegen Novi Zrin nicht aufs Spiel setzen sollte, und mit der Ausrede, er warte auf Badeno Lipót, versagte er bei der Verteidigung der Festung.⁵⁹

Die Osmanen hatten vor, die Brücken über die Kanižnica, die bei Novi Zrin in die Mur mündete, zu reparieren. Dieses Vorhaben verhinderten die deutschen Truppen, die am rechten Murofer Kanonen aufstellten und auf die Türken schossen. Die Osmanen errichteten am linken Ufer Wälle, von wo sie auf die Christen über die Mur hinweg schossen. Die deutsche Armee baute am rechten Ufer eine Brustwehr, und sie gaben sich besondere Mühe, um zwei Wachtürme zwischen Novi Zrin und Legrad verteidigungsbereit zu machen. Das war von großer Bedeutung, weil die Türken gerade an dieser Stelle den Fluss überqueren wollten. Der General Hohenlohe griff die Türken mit zwei Kanonen und vielen Musketieren (mit Musketen bewaffnete Soldaten) an, und schlug sie in die Flucht. Am Abend griffen die Türken das Gebiet von Kakonja aus der Richtung Legrad an, aber General Strozzi verhinderte ihr Vorrücken. Am Morgen des 5. Junis 1664 um acht Uhr gab der Großwesir Köprülü den Befehl zur Belagerung der Festung. Gleichzeitig wurde Strozzi gemeldet, dass sich eine kleinere türkische Truppe in Patačin im Schilf versteckt hielt.⁶⁰

⁵⁵ Magyarország története 1526 - 1686, Band 2, s. o., S. 1131

⁵⁶ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S. 317 - 322; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 112

⁵⁷ Magyarország története 1526-1686, Band 2, s. o., S. 1031

⁵⁸ J. Hammer, Historija Turskog (Osmanskog) Carstva, Band 2, s. o., S. 473 - 474

⁵⁹ Magyarország története 1526 - 1686, Band 2, s. o., S. 1031

⁶⁰ J. Haller, s. o., S. 40. Heute noch gibt es die Lokalität unter dem Namen Paračin an der Mur.

In der Nacht vom 5. Auf den 6. Juni erschienen in der Nähe von Legrad heimlich 300 Tataren, die die Mur mit Flößen überquerten, aber am zweiten Tag schon besiegt wurden.⁶¹ Daraufhin nahm General Strozzi den Oberstleutnant Piccolomini, fünfundzwanzig Kavalleristen und hundertfünfzig Musketiere mit. Sie drangen ins Dickicht der Insel durch eine Murfurt ein. Dort kam es zu einem schweren Gefecht, das bis zum nächsten Morgen dauerte. Den Sieg errangen die Christen, die fast die ganze türkische Truppe töteten, aber einige türkische Kavalleristen setzten das Schießen fort.⁶²

Die Türken wollten die dreieckige Insel in der Mur in der Nähe von Novi Zrin erobern, ihre Kanonen und Musketiere stellten sich für die Eroberung der Insel auf. In der Nacht schwammen 300 - 400 türkische Kavalleristen zur Insel und fingen an, ihre Stellung zu sichern. Strozzi reagierte sehr schnell, indem er einen Kavalleriewachdienst aufstellte, aber die Kavalleristen trauten sich nicht, den Fluss zu überqueren. Daraufhin schickte Strozzi den Kapitän Quast mit 100 Musketieren vor, die die Insel zwar erreichten, aber da der Kapitän in den Arm getroffen wurde, zogen sich die Musketiere auf das rechte Murofer zurück. Es bestand die reale Gefahr, dass die Türken ihre Stellungen auf der Insel halten könnten, und dass sie von da aus die Verteidigungslinie an der Mur durchbrechen, und nach Međimurje marschieren könnten. Um das zu verhindern, ging Graf Strozzi mit drei Offizieren und 25 Kavalleristen in die Mur und kam um zwei Uhr in der Nacht auf die Insel. Obwohl sein rechter Arm und seine rechte Schulter verwundet waren, griff Strozzi die türkischen Kavalleristen an und schlug sie in die Flucht. Als sie etwa dreihundert türkische Kavalleristen getötet hatten, kam die Verstärkung durch 150 deutsche Musketiere. Die Osmanen schickten auch Verstärkung von 400 türkischen Kavalleristen auf zwei Flößen, aber das war umsonst, denn die deutschen Musketiere besiegten sie im Kampf, der bis acht Uhr früh andauerte. Im Kampf wurde General Strozzi in den Kopf getroffen und starb nach einigen Stunden. Deutsche Soldaten verließen danach die Insel und kamen auf das rechte Murofer zurück.⁶³

Am 7. Juni 1664 brachten die Türken, die von der Insel vertrieben wurden, zuerst alle Kanonen, die am linken Murofer aufgestellt waren, weg, und dann trat die Infanterie den Rückzug in Richtung Kanizsa an. Graf Hohenlohe schickte das kaiserliche Infanterieregiment mit 500 Kavalleristen über die Drau nach Legrad, wo der Hauptstützpunkt der kaiserlichen Armee war. Ein Teil der türkischen Soldaten kam ans Ufer zurück, vertrieb die kaiserliche Wache und stellte ein Lager in der Nähe von Novi Zrin auf, schüttete über Nacht Wälle auf und stellte zwei Batterien Kanonen auf, aus denen am 8. Juni auf die Festung geschossen wurde.⁶⁴ Am selben Tag, dem 7. Juni, verlängerten die Türken den Graben um 40 Schritte in Richtung der Festung und schickten um vier Uhr nachmittags einen Unterhändler zum Festungsbefehlshaber Hohenlohe, der ihm eine friedliche Übergabe der Festung vorschlug. Hohenlohe gab eine negative Antwort, und gleichzeitig brach d'Avancourt mit 1500 Soldaten aus der Festung aus und richtete unter den Türken ein Blutbad an. Danach erfolgten zwei Angriffe, und in der Nacht wurde noch dreimal zum Sturm auf die Festung geblasen. Damals wurde Offizier Quast zweimal mit dem Degen verwundet, und Kapitän Strupp verlor den rechten Arm.⁶⁵

Die Türken gruben am 8. Juni unermüdlich Gräben und errichteten Wälle zur eigenen Verteidigung vor den Gewehren aus Novi Zrin.⁶⁶ Damals begann die ständige Blockade, und die Festungswache wurde durch 500 deutsche Infanteristen verstärkt, so dass in der Festung insgesamt 2500 Personen waren.⁶⁷

In der Nacht vom 8. auf den 9. Juni sicherten die Türken weiter ihre Stellungen, der Festung Novi Zrin immer näher kommend, und manche Truppen kamen bis auf 50 Schritte an die Festungsmauer

⁶¹ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S 322; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 112 - 113

⁶² J. Haller, s. o., S. 40-41

⁶³ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S 323 - 324; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 113 - 114

⁶⁴ Dasgleiche, S. 114 - 115

⁶⁵ J. Haller, s. o., S. 41

⁶⁶ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S 325; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 114 - 115

⁶⁷ J. Haller, s. o., S. 41

heran.⁶⁸ Am 9. Juni 1664 führten 300 Soldaten aus der Festung einen Sturmangriff gegen die Türken, die einen Graben gruben und sich der Festung näherten, aber der Angriff war erfolglos. Diesen Angriff befehligte General Hohenlohe im Einvernehmen mit anderen Generälen.⁶⁹ Dem Oberstleutnant Zobel wurde befohlen, die Insel in der Mur zu erobern, aber er fiel im Kampf, wodurch die christlichen Streitkräfte auf die Eroberung der Insel verzichteten.⁷⁰

Die Türken gruben die Gräben weiter, und am 10. Juni 1664 waren sie damit so weit gekommen, dass sie eine offene Bedrohung für die Festung darstellten. Die Türken errichteten am 11. Juni auf dem Legrader Berg einen Wall und stellten Kanonen darauf.

In der Zwischenzeit wurden sie von den Ungarn aus der Richtung Kotoriba angegriffen. Der Tod eines der besten Offiziere in Novi Zrin versetzte am 13. Juni alle in Trauer. Das war Fórgacs Kiss, Sohn des Legrader Kapitäns Farkas Kis, Zrinskis Spion, den die Türken gefangen nahmen, als er als Bauer verkleidet aus Čakovec 500 Soldaten zur Verstärkung nach Novi Zrin führte. Trotzdem kamen die 500 Mann Verstärkung, die Spicks Regiment vervollständigte, an.⁷¹

Die Stimmung und die Kampfmoral in der Zeit der Kämpfe um Novi Zrin ist aus Montecuccolis Schriften zu sehen: »Ich habe viele Türken gesehen, die von christlichen Partheien aus dem Felde geschlagen, oder im Innern eroberter Palanken übermannt, sich hartnäckig lieber niedermachen oder verbrennen liessen, als dass sie sich ergeben hätten. Ich habe sie bei Serinvár am hellen Tage einen Posten wegnehmen sehen, nur durch ihre Schilde geschützt, nicht einen Augenblick anhaltend oder zaudernd, bei dem Tod Derjenigen, die, von unseren Schüssen getroffen, einer über den anderen todt hinfielen. Ich habe sie zweimal gesehen, sich, den Säbel zwischen den Zähnen, in die Mur werfen und einmal in die Raab, um unter unseren Augen, schwimmend hinüber zu gelangen, daher sie die That jener braven Spanier nicht so wunderbar, erscheinen lassen, welche zu Carl V. Zeit den Versuch machten, das Schwert im Munde, über die Elbe zu schwimmen.«⁷²

Die Osmanen beschossen zehn Tage lang die Festung und die Brücke, und am 19. Juni nahmen sie das offene Feld zwischen Novi Zrin und Kanizsa, wo die christliche Armee war, unter Feuer. Der Großwesir hatte auf dem Gebiet zwischen Novi Zrin und Kanizsa etwa 200 000 Mann, wovon 70 000 Soldaten, darunter 40 000 Türken und 30 000 Tataren waren, während die anderen Arbeiter und Diener waren. Montecuccoli rief alle Generäle zur Beratung über den weiteren Verlauf des Krieges und die möglichen Vorhaben des Großwesirs zusammen. Von den türkischen Überläufern kamen die Informationen, dass die Türken 1000 Säcke Erde bereitstellten, um den Graben um Novi Zrin zuzuschütten, und der Großwesir stellte Holz für den Brückenbau bereit, denn er hatte vor, die Mur zu überqueren und auf dem offenen Feld gegen die Christen zu kämpfen.⁷³

Die Kavallerieregimente Montecuccolis, Sporkas, La Coronas und Schneidans, sowie die Regimenter unter Nadasdys und Eszterhazys Kommando kamen mit 3500 Husaren und 1200 ungarischen Heiducken am 20. Juni an. Unter Montecuccolis Befehl waren damals 30 000 Soldaten. Beratungen über den weiteren Verlauf des Krieges erfolgten, bei denen Nikola Zrinski zum Angriff drängte, während Montecuccoli dagegen war. Zu seinem Glück erzählten zwei gefangene türkische Überläufer, dass die türkische Armee 70 000 Mann zählte, was für Montecuccoli eine gute Ausrede war, um nicht anzugreifen zu müssen, weil er mit nur 30 000 christlichen Soldaten den an Zahl viel stärkeren Feind nicht herausfordern wollte. Nikola Zrinski wollte daraufhin mit 8000 seiner Ritter gegen die 70 000 Türken vorge-

⁶⁸ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S 325; R. Horvat, Poviest Medimurja, s. o., S. 114 - 115

⁶⁹ J. Haller, s. o., S. 41

⁷⁰ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S 325; R. Horvat, Poviest Medimurja, s. o., S. 114 - 115

⁷¹ J. Haller, s. o., S. 41

⁷² R. Montecuccoli, Ausgewählte Schriften, Band 2, Wien-Leipzig 1899, S. 492

⁷³ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S 328; R. Horvat, Poviest Medimurja, s. o., S. 115 - 116

hen, Montecuccoli aber war dagegen. Er wartete auf die Armee des Badischen Prinzen Leopold. Zur gleichen Zeit wollten die Türken die Mur überqueren, um die zögernden Christen anzugreifen. Nikola Zrinski hatte vor, sie von der Flanke her anzugreifen.⁷⁴

Montecuccoli befahl am 21. Juni 1664, aus der Festung auszubrechen. Zu diesem Zweck bestimmte er 3000 Soldaten, aber als das Herr ausbrechen sollte, brach ein heftiges Gewitter los. Außerdem lief ein Christ zu den Türken über und verriet ihnen alles über die Angriffsstrategie, wodurch er den Angriff verhinderte. Am 22. Juni kam Petar Zrinski, der sich als Offizier aus Krajina (das Grenzgebiet zwischen Österreich und den von den Türken eroberten Ländern) Montecuccoli nicht widersetzen durfte, mit 4000 kroatischen Soldaten in das christliche Lager.⁷⁵

Auch die Franzosen kamen den Verteidigern von Novi Zrin zu Hilfe. Der Kriegsrat in Regensburg bestimmte Maribor als Sammelplatz für die Truppen des Königs Ludwig des XIV. Nikola Zrinski sagte, dass das Schicksal von Novi Zrin in Frage gestellt würde, falls französische Verstärkung nicht bald einträfe. Nikola Ehefrau verließ mit ihren Kindern Čakovec und brachte sich nach Wien in Sicherheit. Die erste französische Truppe kam endlich am 23. Juni 1664 im Lager bei Novi Zrin an.⁷⁶

Die Türken versuchten vergeblich mit vier Minen die Palisadenwand von Novi Zrin in Brand zu setzen, während die Besatzung sie mit heftigen Gewehrscüssen vertrieb. In der Nacht wollte der Großwesir die Palisadenwand anzünden, aber dies wurde von d'Avacourt verhindert. In der Nacht vom 25. Juni schien es, als ob die Türken die Festung im Sturm nehmen wollten, aber es kam doch nicht dazu. Die osmanischen Streitkräfte hatten einen Blitzangriff geplant, sie töteten 60 ungarische Spähtruppsoldaten, aber Hohenlohe zwang sie zum Rückzug. Am nächsten Tag, dem 26. Juni, sickerten Informationen durch, dass die Türken für den 27. Juni einen Sturm planten, aber dazu kam es auch nicht.⁷⁷

General Hohenlohe wollte die Festung verteidigen, aber Montecuccoli ließ das nicht zu, sondern befahl ihm völlig unnötige Arbeiten an der Stellungsicherung zu verrichten. Montecuccoli verließ bald Legrad. Die Soldaten, die sich nach Legrad in Sicherheit gebracht hatten, warteten noch eine Zeit lang auf ihren Lohn, den sie noch nicht bekommen hatten, aber als sie ihn nicht bekamen, traten sie enttäuscht den Rückzug an.⁷⁸

Die abgehetzten und verängstigten Verteidiger fingen gleich an, aus der Festung in Richtung Mur zu rennen. Nachdem die Türken die Festung erobert hatten, töteten sie unbarmherzig die deutschen Soldaten. Die Soldaten, die über die Brücke über den Fluss fliehen wolten, wurden dabei vom Unglück getroffen.⁷⁹ Denn die Brücke war ein Ponton, und während des Angriffs durchlöcherten die Türken einen Kahn. So wurde den deutschen Soldaten in der Mitte des Flusses die Flucht unmöglich gemacht. Am linken Murofer waren fünf Boote, in die so viele Soldaten stiegen, dass sie wegen Überfüllung sanken. Zusätzlich wurden sie von den Türken beschossen, und viele wurden getroffen. Insgesamt konnten sich nur 500 Deutsche retten. Von den 1200 Übriggebliebenen konnten die Türken nur 20 gefangennehmen, während alle anderen ums Leben kamen.⁸⁰

Besonders wichtig ist die Beschreibung des Endkampfes um Novi Zrin von Evlija Čelebi. »Es wurde beschlossen, dass diesmal alle auf einmal stürmen sollten, so dass alle Krieger gegen die Festung stürmten mit dem Ausruf "Allah! Allah!". Von den mohammedanischen Ausrufen erschollen die Berge. Alle unsichtbaren Menschen und alle heiligen Seelen kamen uns zu Hilfe, so dass unsere ganze Armee einmütig und wie eine Truppe gegen die Festung stürmte. Zum Glück gab es am Eingangstor und an den Mauern viele Risse, aber wegen der Gegenständen, die auf den Mauern aufgestellt waren mit

⁷⁴ J. Haller, s. o., S. 41 - 42

⁷⁵ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S 328; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 115 - 116

⁷⁶ L. Orešković, Luj XIV. i Hrvati, s. o., S. 53

⁷⁷ R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 116; J. Haller, s. o., S. 42

⁷⁸ J. Haller, s. o., S. 47 - 48

⁷⁹ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S 329 - 330; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 116 - 117

⁸⁰ Dasgleiche, S. 117

In Summer 2001 a grand monument was built on the Croatian side of the Mura river, right on the spot where the medieval stronghold Novi Zrin had existed;

Ljeti 2001. godine na mjestu gdje se u blizini nalazio Novi Zrin, s hrvatske strane Mure, postavljen je velebni spomenik

(Sa sve četiri strane snimio foto Frančić)

*Tausend Listen und Teufelsstreichen, würde sich nicht mal ein Vogel trauen über die Mauer zu fliegen. Aber alle Türken (serdengečdije) griffen die Festung wie Ameisen und Wespen an; die Soldaten kamen mit hakenförmigem eisernem Werkzeug kletternd und einer hinter dem anderen kriechend über die Mauer in die Festung, dem Feind nicht einmal die Gelegenheit gebend, die Augen zu öffnen. Sobald mit Gottes Hilfe Mohammeds Flagge an dem Eingangstor und auf der Mauer flatterte, erforschte ich, Gott sei Dank, den mohammedanischen Ruf zum Gebet. Mit dem Degen in der Hand rief ich mohammedanische Kriegsrufe aus, womit ich alle Krieger zum Kampf anfeuerte. Die ganze Armee zog den Degen gegen den Feind, drang in die Stadt ein, bedrängte den Feind und trieb ihn kämpfend zum Mauerfuß. Als der Feind einsah, in welcher aussichtslosen Lage er war, lief er um sein Leben besorgt zur Brücke mit der Absicht, an das andere Ufer zu kommen.*⁸¹

Die Türken feuerten am Morgen zwischen dem 7. und dem 8. Juli 1664 zwei Minen, die beide Ecken der Festungsmauer von Novi Zrin in die Luft sprengten.⁸² Die Festung zu sprengen war, so Montecuccoli, »Beweis großer Achtung des Großwesirs, weil er sie nicht mit eigenen Soldaten besetzte und für sich behielt«. ⁸³ Davor setzten die Türken die Palisaden in Brand, die den ganzen Tag brannten.⁸⁴

Nach der Eroberung der Festung bereitete sich der Großwesir für den Abzug vor und schickte sein Gepäck auf Kamelen verpackt schon am 10. Juli nach Kanizsa, das Heer fing den Abzug am 11. Juli an, und die letzten Türken verließen die Stelle, wo vor ein paar Tagen noch die Festung Novi Zrin stand, gegen Mittag des 12. Julis 1664.⁸⁵

Die Gründe, weshalb die kaiserliche Armee nicht intervenierte, als Novi Zrin in die türkischen Hände fiel, sollte man im breiteren Kontext suchen. Als Graf Montecuccoli zum Befehlshaber ernannt wurde, bekam er die Unterweisung, dass er nur in dem Falle intervenieren sollte, falls das Vordringen feindlicher Truppen die habsburgische Hauptstadt wirklich bedrohen würde. Deshalb rührte sich Montecuccoli nicht vom Fleck, als die osmanischen Truppen die Festung Novi Zrin, die sich ohne Hilfe nicht verteidigen konnte, besetzten. Als aber der Großwesir sein Heer in Richtung Wien schickte, versperrte ihm Montecuccoli bei St. Gotthard den Weg. Im Kampf, der danach folgte, wurde das osmanische Heer in die Sümpfe des Flusses Raab gedrängt und seine Reste waren gezwungen zu fliehen. Montecuccolis Sieg war glorreich, aber er beschloss doch nicht, den Feind zu verfolgen.⁸⁶ In diesen Kämpfen gegen die Türken kämpften auch die Überlebenden aus Novi Zrin.⁸⁷

Der Großwesir ließ nach der Schlacht am St. Gotthard, d.h. bei Mogersdorf, ein Lager bei Vašvar, d.h. bei Eisenburg, aufschlagen. Dort wurde am 10. August 1664 der bedeutende Eisenburger Frieden mit zehn Punkten unterzeichnet.⁸⁸ In den Beschlüssen dieses Abkommens stand unter anderem, dass *Novi Zrin nicht erneuert werden darf, d.h. die Festung sollte zerstört bleiben*.⁸⁹ Der Eisenburger Frieden war, trotz des glorreichen Sieges der Christen, viel günstiger für die Pforte als für die Habsburgische Monarchie, die nicht nur die Festung Novi Zrin, die den Krieg ausgelöst hatte, sondern auch die wichtige Grenzfestung Nove Zamky verlor.⁹⁰

⁸¹ E. Čelebi, Putopis, s. o., S. 504 - 505

⁸² Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S. 331; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 117 - 118

⁸³ R. Montecuccoli, Ausgewählte Schriften, Band 3, Wien-Leipzig 1900, S. 349

⁸⁴ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S. 331; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 118

⁸⁵ Ortelius redivivus et continuatus, s. o., S. 331; R. Horvat, Poviest Međimurja, s. o., S. 118

⁸⁶ P. Hanák und andere, Povijest Mađarske, Zagreb, 1995, S. 85 - 86

⁸⁷ Magyarország története 1526 - 1686, Band 2, s. o., S. 1038

⁸⁸ Dasgleiche, S. 1139 - 1146

⁸⁹ Dasgleiche, S. 1039

⁹⁰ J. Hammer, Historija Turskog (Osmanskog) Carstva, Band 2, s. o., S. 480

Den Grund für die Nachgiebigkeit der Habsburger beim Unterzeichnen des Eisenburger Friedens sollte man auch in der Angst Wiens vor der neubelebten Expansionspolitik Frankreichs unter Ludwig dem XIV. und seinem ehrgeizigen Ersten Minister dem Kardinal Mazarin suchen. Außerdem sollte man auch den immer stärker werdenden Widerstand gegen die zentralistische Herrschaft der Habsburger in Ungarn und Kroatien in Betracht ziehen. Das alles bewog den Wiener Hof zu diesem Übereinkommen mit der Pforte, damit Wien Kroatien und Ungarn auch weiter in Schach halten konnte.⁹¹ Der Eisenburger Frieden regte die Kroaten und Ungarn dazu an, ihre Unzufriedenheit in einem durchschaubaren Komplott gegen die zentralistische Herrschaft der Habsburger zu zeigen.

Die Herrschaft Zrinski konnte die Idee nicht akzeptieren, Novi Zrin nicht erneuern zu dürfen. Petar Zrinski gab im September 1666 durch den Ritter de Grémonvill Ludwigt dem XIV. Seine Forderung nach politischer Unterstützung Frankreichs bei der Erneuerung von Novi Zrin bekannt, die wegen ihrer guten Lage als Stützpunkt bei einem eventuellen neuen Aufstand dienen könnte.⁹² Diese Angabe zeigt uns, dass man noch ein paar Jahre nach der Schleifung der Festung Novi Zrin 1664 an ihre Revitalisierung dachte. Dazu kam es doch nicht, in erster Linie wegen der für die Erneuerung von Novi Zrin relativ ungünstigen internationalen Verhältnisse.

Summary

The stronghold Novi Zrin in European context (1661 - 1664)

by Dr. Dragutin Feletar, Hrvoje Petrić

This text is aimed at expanding our knowledge of Croatian and Hungarian history within its European context in the period 1661 - 1664.

From a perspective of the importance of a single fortification like Novi Zrin, we can analyze much wider processes happening in the region where the two great empires, the Habsburg and the Ottoman, were touching and dividing at the same time.

After a lengthy relative peace along the frontiers of the two empires, Nikola Zrinski organized the building of a fortification and a stronghold Novi Zrin, which disturbed the plans of both the Habsburg and the Ottoman Empires.

Novi Zrin was seriously jeopardizing the Ottomans (especially in Kaniza) and was the cause of the war that broke in 1664 between the Habsburg and the Ottoman forces.

Although Novi Zrin stronghold was eventually sacrificed and given up to uphold the peace, its surrender still did not satisfy the Ottomans, who overran Novi Zrin and continued its campaign towards Vienna, the capital city of the Habsburg dynasty.

When they threatened Vienna, the Habsburg imperial forces, who stood calmly watching the agony and takeover of Novi Zrin, suddenly charged and defeated the Turkish army.

This resulted in Warsaw Peace Treaty, yet the treaty specifically stated that the Novi Zrin stronghold must not be rebuilt.

As a result of the Warsaw Peace Treaty, aspirations for more decentralization grew in parts of Croatian and Hungarian nobility, which gradually became a plot for a rebellion.

The last mention of Novi Zrin was in 1666, when one of the anti-Habsburg rebellion leaders, Petar Zrinski, contemplated the idea of rebuilding Novi Zrin as a possible stronghold for the rebellion uprising.

Sažetak**Utvrda Novi Zrin u europskom kontekstu (1661-1664.)**

Dr. Dragutin Feletar, Hrvoje Petrić

Ovaj tekst predstavlja prilog poznavanju hrvatske i mađarske povijesti u europskom kontekstu od 1661. do 1664. godine. Iz perspektive značenja jedne utvrde kao što je bio Novi Zrin moguće je analizirati mnogo šire procese na dodiru Habsburškoga i Osmanlijskoga Carstva.

Nakon poduljeg stanja relativnog mira na granici dvaju carstava Nikola Zrinski organizirao je gradnju utvrde Novi Zrin, koja je poremetila planove Habsburgovaca i Osmanlija. Novi Zrin je, ozbiljno ugrožavajući Osmanlije (pogotovu u Kaniži), bio povod ratu koji se 1664. godine vodio između habsburških i turskih snaga. Iako je Novi Zrin zapravo bio žrtvovan za mir, osmanlijske se snage time nisu zadovoljile, nego su nastavile pohod prema Beču kao prijestolnici Habsburgovaca. Tada su one iste carske snage koje su mirno gledale kako Osmanlije zauzimaju Novi Zrin u potpunosti porazile tursku vojsku. To je rezultiralo Vašvarskim mirom u odredbe kojega je izričito upisano da se utvrda Novi Zrin ne smije obnavljati. Rezultat Vašvarskoga mira bio je vidljiv u ubrzanju decentralističkih težnji dijela hrvatskoga i mađarskog plemstva, koje su se postupno pretvarale u urotu.

Novi Zrin se posljednji put spominje 1666. godine kada je jedan od vođa protuhabsburške urote, Petar Zrinski, razmišljao da bi ta utvrda, kada bi se obnovila, mogla poslužiti kao uporište za dizanje ustanka.

GOSPODARSKO-SOCIJALNE PRILIKE U VIRJU OD 1929. DO 1941. GODINE

Dr. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ
Filozofski fakultet Zagreb

Primljeno 12. 5. 2001.

Prihvaćeno 10. 11. 2001.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC: 338 (497.5 Virje) (091)

316.42 (497.5 Virje) (091)

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Sažetak

U Podravini je Virje bilo ne samo najveće nego i najnaprednije selo. Iako seljaci imovno nisu dobro stajali jer nisu imali dovoljno zemlje, svojim su radom i udruživanjem uspijevali ostvariti mnogo toga što nisu imala ni mnogo bogatija sela u Hrvatskoj.

Usprkos vrlo nepovoljnim okolnostima koje su gospodarski, socijalno i politički nagrizzale hrvatsko selo u razdoblju velike svjetske krize i nakon nje, Virje je ipak odolijevalo te se kroz zadrugarski i uopće društveni život organizirano borilo za povišenje socijalnoga i zdravstvenog standarda, njegujući snažno posebne društvene odnose.

Virje bi se gotovo moglo nazvati uzornim primjerom organiziranoga suprotstavljanja nepovoljnom gospodarskom razvoju, pa je to bilo zapaženo i na širem području sjeverne Hrvatske.

U ovom radu autorica donosi nove spoznaje te članak predstavlja pomak u poznavanju povijesti Virja.

Ključne riječi: gospodarstvo, selo, društveni život, Virje, socijalne promjene

Key words: Economy, village, social life, Virje, social changes.

Godine 1939. mladi učitelj Ivan Šignjar iz Virja napisao je u **Narodnom napretku** članak »Život i potrebe sela« u kojem je rekao da Virje živi »jednoličnim, monotonim i umornim životom«, da nema »jakih utisaka, velikih senzacija, ničega što bi ljudske misli i osjećaje stavilo u snažniji pokret« te da se samo kroz pjesmu u polju i pjesmu u kući osjeća čežnja za promjenama, za dalekim svijetom u kojem se živi drugim, ljepšim i ugodnijim životom, ali je taj privid mira ipak bio varljiv i ispod njega se krila teška životna borba.¹ Šignjar navodi da se samo u nedjelju pod starodrevnom lipom pred crkvom muškarci slave razgovorom o ljetini i ostalim gospodarskim brigama, a tamo govore i o politici. A žene se također svečano spremaju da kod mise pokažu svilu, krepdešin, lak i antilop, da bi se i one poslije večernje mise skupljale u male hrpice, sjedeći pred kućama i razgovarajući o ženidbi i udaji.² Šignjar je opisao i veliku nestašicu novca te da seljak ne izdaje novac bez velike nužde, a to su misa, bolest i odvjatnik. »Jer ne znaš dana ni časa, kad će ti susjed preorati među, pa što ćeš onda?«. Na taj jednostavan način Šignjar je opisao i siromaštvo i veliku glad za zemljom na selu. Velika je šteta što taj članak

¹ **Narodni napredak**, Osijek, 1939, 195.

² **Isto**, 196.

nije ušao u zbornik Rudolfa Bičanića »Kako živi narod«³ jer to je jedini zbornik gdje se pisalo o pojedinim mjestima, a ne uopćeno statistički na razini kotara, prema kojemu je u kotaru Đurđevac 31. ožujka 1931. godine bilo 44,7 posto posjeda veličine od 2 do 5 hektara, 23 posto od 1 do 2 hektara, a više od polovice posjeda bilo je u kategoriji od 2 do 5 hektara⁴, i to su bile najbrojnije kategorije posjeda. Mnogo kuća u Virju još je bilo od blata, iako su Patrijarkina ciglana između Virja i Đurđevca, odnosno Ettingerova između Virja i Novigrada Podravskog pružale obilje relativno jeftine cigle. Tek nakon potresa 27. ožujka 1938. godine imućniji su seljaci počeli graditi kuće od cigle.

No, je li bilo baš tako na svim područjima života? Moja istraživanja o Virju u tom razdoblju pokazuju izvanrednu aktivnost na zadružnom i obrtničkom planu, iako je prosječno obitelj doista imala samo od 3 do 5 jutara svoje zemlje. Selo je u desetljeću prije Drugoga svjetskog rata bilo napredno i jako, lijepo uređeno, ali više zadružnim radom jer ljudi na vlasti nikada nisu zaboravili buntovnost Virovaca zbog zemljišta Zemljišne zajednice od 1904. do 1907. kada su pobunu ugušile tri satnije 53. pješačke pukovnije, odnosno buntovnost koja je proizlazila iz krajiškoga, a ne kmetovskog karaktera tog stanovništva, pa niti jedna državna ustanova višeg reda a gospodarskog značenja nije bila locirana u Virju. U 20. stoljeću potpuno je zanemareno i zaboravljeno da su Šemovci i Virje nekoć bili središte satnije i na glavnoj cesti Nova Gradiška - Drava, koja je nužno utjecala na odvijanje života na tom području. Virje je s ilircem Ferdom Rusanom i s novinama Peroslava Ljubića »Podravac«, odnosno »Hrvatske novine« na prijelazu stoljeća bilo nadaleko poznato.⁵ To je selo bilo primjer kako su se gospodarstvom mogli nadvisiti politički problemi, premda treba napomenuti da je Virje bilo gotovo jednonacionalno te osim desetak Židova i još manje Srba, pripadnika drugih narodnosti nije ni bilo. Stoga je katoličko stanovništvo bilo jedinstveno u okupljanju oko svojega župnika Martina Kovačevića. Brigu o uređenju Drave vodila je Đurđevačko-koprivnička Vodna zajednica te su zbog te regulacije, ali i pošumljavanja hrastom lužnjakom, srednju Podravinu počele poplave manje mučiti nego prije iako je bilo nekih godina kada su se oranice u nizini našle pod vodom.

Kratak osvrt na političko djelovanje

U desetljeću prije Drugoga svjetskog rata Virovci su stalno bili nezadovoljni vlastima, stalno u opoziciji, nastavljajući tako svoju tradiciju, ali i karakteristiku koja im je omogućila da prežive u vremenu kada su bili na prvoj crti u borbi protiv Turaka. Virovci su bili katolici i stoga je kod njih Crkva uvijek imala snažan oslon. No, oni su bili i buntovnici pa su bili pristaše dr. Vladka Mačeka od 1928. do 1939. godine, ali su 1939. pokazivali snažnu sklonost skretanja ulijevo, prema komunistima, a protiv »gospodi«. Ta je pojava zabilježena i kod Mihovila Pavleka Miškine. Vjerojatno su bili takvi zato što su bez dovoljno zemlje uvijek bili na rubu proletarizacije te su prihvaćali i poslove prijevoza ako su imali konje, odnosno bilo kakav sezonski rad. To ih je stavljalo u skupinu koja se zove »seljaci radnici«. Zapravo, prije bismo mogli reći da je riječ o socijalističkoj svijesti jer se ni Miškina ni Virovci nikada nisu odricali svojega malog doma i nisu bili pristaše kolektivizacije, što su dokazali dosta jakim otporom ulasku u zadruga nakon Drugoga svjetskog rata.

Najveće hrvatsko selo Virje sa 9526 stanovnika nije 1928. godine imalo organiziranu Hrvatsku seljačku stranku. No, stranka se počela organizirati te je predsjednik postao Pavao Mrazek, a tajnik dr. Josip Široki, prvi naš doktor muzikologije, koji je skromno živio u Virju napustivši javno djelovanje (rođen 8. III. 1882.). Stanovnici Virja su više nego Novigradani pristajali uz Stjepana Radića. Uostalom,

³ Zagreb, prvi svezak 1936., drugi 1939.

⁴ Zdenka Šimončić-Bobetko, Mijena strukture podiobe zemljišnih gospodarstava u Hrvatskoj 1895. - 1931. **Povijesni prilozi**, 12, 1993., 269 i 273.

⁵ **Jedinstvo**, Petrinja, 18, 27. IV. 1930. - Naša zemljoradnička zadruga.

vlast je uspjela razdvojiti ta nekoć veoma povezana dva mjesta te je Novigrad Podravski bio pod koprivničkim kotarom, a Virje je pripalo đurđevačkom kotaru i sve su se njegove više institucije nalazile u Bjelovaru. Međutim, Đurđevac kao kotar nije imao u međuratnom razdoblju ni svoje novine, ni dopisnika za uredništva drugih novina pa su vijesti iz Virja slabo dolazile do uredništva koprivničkih, bjelovarskih i virovitičkih novina. S obzirom na to, Virje je sa svoja dva lista u međuratnom razdoblju bolje stajalo. Budući da je uništena arhivska građa općine i kotara, vrlo je teško rekonstruirati politički, gospodarski i kulturni život Virja jer su do centralnih novina u Zagrebu stizale vijesti samo povremeno. Dne 8. prosinca 1928. godine glavni trg u Virju proglašen je Trgom Stjepana Radića, a u to je vrijeme situacija u Zagrebu bila gotovo revolucionarna.⁶ No, bilo je i hrvatskih nacionalista pa je primjerice, Fran Lauš tražio nekoliko dana prije od Društva Braće Hrvatskoga Zmaja da ga upiše u družbu, istaknuvši: »Ja sam inače posjednik u Virju. Posjedujem i veliku vlastitu biblioteku, bavim se mnogo knjigom, poznata mi je dobro hrvatska povijest, književnost i sve grane hrvatskoga narodnog života. U ovaj čas namješten sam u poreznoj struci kod općine Virje«.⁷ Bilo je i onih koji su čvrsto stajali uz Jugoslaviju, smatrajući da ta država mora biti jedinstvena i jaka da bi se održala i da ne bi bila podijeljena među drugim narodima (Fran Šignjar). Iz Zagreba ili većih centara, gdje su radili povremeno, Virovci komunističkoga opredjeljenja donosili su komunističke ideje koje su lokalni stanovnici rado slušali jer su zbog siromaštva bili skloni komunizmu još od vremena Oktobarske i revolucije Bele Kuna. Stoga se oko Franje Benka okupilo nekoliko komunista.

Do jeseni 1929. godine zbog potpadanja pod Osječku oblast Virje je gravitiralo prema Slavoniji. Osnutkom Savske banovine te su veze postajale sve slabije i javila se nova orijentacija prema Zagrebu. Međutim, pogranični položaj Virja i blizina ustaškoga logora Janka pusta u Mađarskoj ima također izvjesnog odraza na raspoloženje dijela naroda te se javljaju veliki protivnici režima u Beogradu.

Godine 1932. na adresu Gjura Matoničkina iz virovske Hrvatske štedionice upućena je »Radnička borba« iz Clevelanda, ali je zaplijenjena već u Ljubljani. U tom je listu pisalo da je u Americi umro Franko Kalčec iz Virja, koji je radio u američkim rudnicima kao rudar.⁸ Virje je, kao i Đurđevac, bilo pod jakom žandarmerijom paskom zbog ustaša u Janka pusti te se kontrolirao svaki dolazak stranaca, pokućarca, pa čak i izletnika.

Virje je do osnutka Savske banovine u jesen 1929. godine administrativno potpadalo pod Osječku oblast te je gravitiralo prema Slavoniji, što je bilo dobro jer su se virovske oranice smatrale dijelom bogatih slavonskih oranica koje su bile žitnica Hrvatske. Nakon toga je Virje bio granični teritorij Savske banovine i smatran je područjem koje može dati dosta utovljenih svinja za izvoz, ali koje ima i dosta problema.

Međutim, politički pritisak bio je velik. Dne 17. svibnja 1933. godine rastureno je u Virju Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata, što je dotad omogućavalo Virovcima da preko Ždale kontaktiraju s mađarskim seljacima i trgovcima koji su imali vrlo kvalitetnu tekstilnu, kožarsku i prehrambenu industriju.⁹

Zakon o općinama donesen je 24. ožujka 1933. i tada je trebalo ponovno birati općinske zastupnike. Budući da je Hrvatska seljačka stranka bila zabranjena, Općinski odbor nije mogao biti sastavljen od njezinih članova. Stoga je Općinski odbor bio imenovan, a ne biran.

Tek 18. listopada 1936. godine održani su prvi izbori, a toga je dana bio i godišnji sajam. Kolar Stjepan Kucel, član bivšeg HSS-a, dobio je 1162 glasa, a seljak Mijo Fancev iz nezavisne stranke samo 279 glasova te je 28. listopada 1936. održana prva sjednica novoizabranoga Općinskog odbora u prisutnosti narodnog poslanika Franje Novakovića.¹⁰ Tijekom Banovine Hrvatske općinski je načelnik bio Mijo Fancev

⁶ Dom, 51, Božić, 1928.

⁷ Hrvatski državni arhiv (Dalje: HDA), fond Braće Hrv. Zmaja, kut. 117. - B. 2101/1928.

⁸ HDA, Zbirka politička situacija (dalje XXI), kut. 44/2654 - izvještaj od 3. III. 1932.

⁹ Isto, 50/3049 - 1933. - izvještaj od 3. VI. 1933.

¹⁰ HDA, Zbirka izbora (XXIII), kut. 18/297. - Ban. uprava Sav. banovine - Pov II 6102/27. IX. 1936.

iz obitelji glasovitoga filologa i književnoga povjesničara Franje Fanceva, a on je bio i zamjenik narodnoga poslanika Franje Novakovića. Poslovanje Općine vodio je općinski bilježnik, a u razdoblju velike svjetske krize bio je to Ivan Abramović.

Iako je stanovništvo Virja bilo brojno, političari monarhističke države posvećivali su mu malo pozornosti pa za tih deset godina niti jedan političar nije posjetio Virje, a i Maček je došao samo jednom.

Na izborima 11. prosinca 1938. godine pobijedili su mačekovci, ali je narod zapravo glasovao za ono što mu je govorio Mihovil Pavlek Miškina koji je 7. siječnja i 26. studenoga 1938. održao sastanke u Novigradu Podravskom. U Virju je osnovana Seljačka zaštita, poluvojna organizacija seljaka. Narodni poslanik Franjo Novaković iz Molva umro je 6. siječnja 1939. godine. Novi poslanik za Virje i Đurđevac postao je Tomo Vojković, a njegov zamjenik Petar Madjerić iz Virja, koji je ujedno bio i predsjednik kotarske organizacije HSS-a. Oni su pokušali pomiriti dvije suprotstavljene grupe Hrvatske seljačke stranke. Prva je bila desne, već tada gotovo ustaške orijentacije, a okupljala se oko dr. Vladimira Sabolića, đurđevačkoga odvjetnika. Druga grupa vezala se uz đurđevačkog seljaka Marka Matkova koji je bio lijeve orijentacije i vrlo aktivan u livadarstvu. Seljaštvo je bilo nezadovoljno zbog jeftinog otkupa stoke, koja je potom na osnovi kliringa izvožena u Treći Reich.¹¹

U mjesnoj organizaciji HSS-a u Virju također je bilo mnogo previranja. Početkom 1940. godine za predsjednika je bio izabran Petar Mađerić, za potpredsjednika Franjo Šoš, za tajnika Ivan Matoničkin, a za blagajnika Andrija Babec. Odbornici su bili: Stjepan Ivurek, Bolto Pankarić, Ivan Crnjaković, Stjepan Ljubić, Jakob Barberić, Valent Ljubić, Drago Mesarov i Mijo Kečkeš. Već 18. veljače 1940. godine vodstvo stranke je izmijenjeno te je za predsjednika izabran Petar Hrženjak, za potpredsjednika Gabrijel Hatadi, za tajnika Stjepan Čorba, a za blagajnika Ivan Široki. Odbornici su postali: Đuro Antoljak, Petar Ljubić, Jakob Barberić, Stjepan Lukić, Đuro Nožar st., Stjepan Grivić, Petar Ormanec i Stjepan Gašpari.¹²

Poljoprivreda

Devedeset i pet posto stanovništva Virja bavilo se poljoprivredom. No, gustoća stanovništva po jednom četvornom kilometru bila je prevelika da bi se moglo živjeti samo od prodaje poljoprivrednih proizvoda. Stoga su se ljudi u tom kraju počeli intenzivno baviti svinjogojstvom, konjogojstvom i stočarstvom. Zahvaljujući tom »industrijskom radu poljoprivrede«, Virje je bilo poznato po uzgoju i izvozu stoke. Međutim, 1926. godine počele su padati cijene poljoprivrednih proizvoda, a tijekom šestosiječanjske diktature postale su gotovo manje od proizvodnih troškova. Profesor Viktor Pogačnik, rodом Đurđevčanin, koji je 1933. bio ministar šumarstva i ruda, došao je 7. siječnja te godine u Virje kako bi prisustvovao završetku prvoga poljoprivrednog tečaja i domaćinske škole koja je trebala utjecati na odgoj uzornih domaćica. Žena Viktora Pogačnika bila je sestra uglednoga člana HSS-a Đure Basaričeka koji je ubijen 20. lipnja 1928. u beogradskoj Narodnoj skupštini. Kao pristaša vladine Jugoslavenske radikalne seljačke demokratske stranke, Pogačnik je u dvorani vatrogasnoga doma održao govor kojim je upozorio na tešku krizu i pokušaje vlade u Beogradu da riješi problem zaduženja seljaštva, pokušavajući djelovati umirujuće na nezadovoljne virovske pristaše HSS-a.¹³ Pogačnik je pokušao savjetovati vladi da smiri nezadovoljstvo u tom kraju posebnom brigom za poljoprivrednike.

O Virju kao jednom od najnaprednijih sela u Hrvatskoj počelo se pisati. Ing. B. Teodorović iz Škole narodnog zdravlja objavio je 1935. godine članak »Napredno Virje« u kojem opisuje kako Virovci žive i rade, stavljajući ih za uzor drugima i ističući da se o Virju zna ne samo u Jugoslaviji, nego i u

¹¹ HDA, XXI, 80/5504/1939. - Pov. 784 od 5. V. 1939. i Pov. 1749 od 4. XI. 1939.

¹² **Podravac** br. 40, 1940.

¹³ HDA, XXI, kut. 50/3049-1933. - Izvještaj od 3. II. 1933.

Bugarskoj i Poljskoj te se i tamo naziva »uzornim« selom.¹⁴ Osobito je spomenuo čistoću Virja. Teodorović je napisao: »Virovska općina, tri sela: Miholjanec, Virje i Virovski Konaci, navodno broji oko 10.000 stanovnika. Od toga polovica po prilici otpada na selo Virje. To je dakle jedno od najvećih sela u Jugoslaviji. Ono je gusto izgrađeno zidanicama u nekoliko širokih ulica. Zidanice su crijepom pokrite. Usred sela je malo šetalište s crkvom i par javnih zgrada: osnovna i građanska škola, vatrogasni dom, dom Hrvatske seljačke zadruge, općina itd.(...) Upadaju u oči mnogi bicikli. I žene voze bicikle. Viđa se također mnoga kola koja se ne kreću ni odviše brzo ni odviše polako. To je zato jer ih ne vuku konji niti volovi nego - krave! To su krave koje uz to daju i mlijeko i meso. Nije dakle mala zasluga Podravca, osobito Virovca, kao marvogojca da je takvu kravu uzgojio«.¹⁵

Potom navodi: »Ulični pločnici popločeni su opekom ili su nasuti lešom. Očito su Virovci nastojali da se zaštite od blata i prašine. (...) Kao u Srijemu ili u Vojvodini, nanizale su se kuće uzduž uličnih pločnika jedna do druge. Kuće su obično užom stranom okrenute na ulicu, jer su dvorišta - zbog guste naseljenosti - razmjerno malena. Često ostaje jedva dovoljno fronte uz kuću za provoz«. Teodorović je opisao i izgled dvorišta i kuća: »Iako Virovci nisu dali nikakav svoj tip kuće, oni su ovaj stari tip nastojali izvana i iznutra što bolje uskladiti s iskustvima i usavršenjima građevinske prakse. Time su i s higijenske strane postigli mnogo. Tako su u sobama uobičajili polagati podove iz mekanog drveta. U hodnicima i djelomice u kuhinji, tj. pored štednjaka, zatim u komorama i sličnim prostorijama redovito prave betonske podove. Svi su ti podovi trajni, lako se peru, u usporedbi sa zemljanim podovima imaju oni i drugih prednosti koje ovdje nije potrebno nabrajati. Tako isto žbuka, vanjska i unutarnja, kao i žbuka stropova, pravi se posvuda u kući i dobre je kvalitete. Ovo je također od osobite higijenske važnosti: glatka, fina žbuka čišća je i svjetlija od hrapave: na hrapavoj žbuki lakše se hvata i bolje se drži prašina i plijesan«.

Hvalio je to što su Virovci umjesto starinskih štednjaka koristili zidane ili željezne štednjake kojima se sigurnije, brže i bolje priprema topla hrana. Istaknuo je da stanovnici u pećnicama suše i sireve (prge) koji na taj način nisu izloženi muhami. No, kritizirao je što su mnoge kuće vlažne te što se uobičajilo da se podižu najmanje 50 centimetara iznad površine, a to nije dovoljna zaštita od velike vlage. Naveo je također da sobe imaju dovoljno velike i dobre prozore, ali i gornje prozore (oberlicht). Ukrašene su cvijećem u loncima ili svježim cvijećem u vazama, prostiračima od rogozine ili sagova tkanih od šarenih krpica, a muholovke štite prostorije od muha. Jedna od članica Društva naprednih domaćica, Marija Šibar, osigurala je kuću mrežama protiv muha što ju je stajalo samo 45 dinara.¹⁶

Zbog takvih napisa Virje je uvršteno u seljačku turističku destinaciju, stoga su ga 15. ožujka 1936. godine posjetili učenici Seljačkog učilišta iz Zagreba. Valent Carek iz Hrvatske seljačke zadruge rekao im je da u Virju nema bogatog seljaka, ali da nema ni sirotinje te da je to plod sloge i zadrugarstva. Prvi su put ti izletnici čuli i pjesmu »Lepo ti je belo Virje, huja haj«, vidjeli stoku plemenite pasmine, čuli da se seljak prilagođava proizvodnji onoga proizvoda koji se najviše isplati i razgledali silose. Autor članka o tom izletu Restak nazvao je Virje »uzor selom«.¹⁷

U Virju je 20. i 21. rujna 1936. godine, i to u Zadružnom domu, bila priređena izložba povrća. Otvorili su je Magica Šikulac, predsjednica Društva naprednih domaćica, te ing. Višak, agronom đurđevačkog kotara. Posjetitelji su došli sa svih strana, pa čak i iz Mraclina pokraj Velike Gorice. Stanovnici su se povrtlarstvom počeli baviti iz nužde jer je svako domaćinstvo moralo uzgojiti povrće za svoje potrebe, a osobito ga je trebalo konzervirati za dugu i hladnu zimu u tim krajevima. Zato su

¹⁴ B. Teodorović, Napredno Virje. **Narodni napredak**, 1935, 11 - 12, 31. XII. 1935., str. 267. Objavljeno i u **Gospodarskoj slozi**, 1938., br. 11, str. 2.

¹⁵ Isto, str. 260.

¹⁶ Isto, str. 262.

¹⁷ **Zdravko Restek**, Izlet đaka Seljačkog sveučilišta u Podravinu i Hrvatsko zagorje. **Narodni napredak**, 1936, str. 74 - 80.

Župna crkva Sv. Martina u Virju nalazi se u parku u središtu mjesta (snimljeno između dvaju svjetskih ratova, gore), te jedna od tipičnih virovskih ulica (Mitrovica) iz prve polovice 20. stoljeća (dolje)

bili organizirani domaćinski tečajevi o pripremanju povrća za zimu, kao i povrtlarski tečaj s poukom kako da vrt bude tijekom cijele godine obrađen i posađen. Povrtlarski tečajevi održani su 1934., a jedan i 1936. godine.¹⁸

Tijekom krize, ali i povremeno nakon nje, bilo je problema s izvozom stoke. Virovci su za svoje bikove, isporučene u jesen 1935. godine te izvezene u Italiju, dobili novac tek 1937. pa je 30-godišnje zalaganje Stočarske udruge za izvoz postalo u tom razdoblju predmet nezadovoljstva. Naime, stoka isporučena u Italiju nije plaćena jer su zbog sankcija Lige naroda bile prekinute trgovačke veze između Jugoslavije i Italije. Mnogo se tada govorilo o Zakonu o razduženju seljaka, a zaduženi seljaci nisu mogli doći do svojeg mukom zarađenog novca. Sve to djelovalo je demoralizatorski. Tek nakon 17 dugih mjeseci stiglo je u Stočarsku udruhu 34.000 dinara, i to pošto su seljaci intervenirali čak i kod bana Viktora Ružića. No, tada je Stjepan Markov izračunao da je uzgoj toga bika stajao 4200 dinara, s time da je 14-mjesečni bik, težak 550 kilograma, prodan za 4000 dinara te je utvrdio da je 17 mjeseci nakon čekanja seljak bio na gubitku 945 dinara. Ogorčeno je napisao što vrijedi da k njemu dolaze ekskurzije iz drugih krajeva, koje ga hvale i veličaju uspjeh njegova rada, kada je naličje seljačkog života takvo da nema ni otkud pomoći. Odbornici dolaze 2 do 5 puta godišnje na sjednice, potpišu zapisnik posljednje sjednice i nestanu, zaokupljeni svojim brigama.¹⁹

Seljaštvo je tražilo da bude osnovana poljoprivredna komora i 26. srpnja 1937. godine u Sabornici u Zagrebu bio je izabran odbor u koji je ušao i Ivan Šikulec iz Virja. No, taj odbor uopće nije proradio pa je želja o osnivanju poljoprivredne komore ostala neispunjena, iako je zemlja bila agrarna.²⁰

Ipak, Gospodarska sloga prokrčila je put i do Virja. Petar Madjerić iz Virja postao je kotarski povjerenik Gospodarske sloge, kao organizacije HSS-a, koja se brinula o prodaji seljačkih proizvoda u Treći Reich koji je sve kupovao na osnovi kliringa. Tomu je mnogo pripomogla i gradnja željezničke pruge od Koprivnice do Varaždina (1937.), jer su se poljoprivredni proizvodi i stoka iz Podravine mogli preko Maribora najkraćim putem izvesti u Treći Reich.²¹ Sredinom siječnja 1939. godine Gospodarska je sloga u Virju obilježila svoj dan, a ing. Vučković, izaslanik Sloge iz Zagreba, predavao je o ciljevima te organizacije.²²

U Virju je djelovao veterinar Ivan Kovač koji je imao privatnu veterinarsku stanicu, a poslije se pridružio partizanima te prešao u državnu službu.

Bankarstvo

Obje virovske štedionice, Prva virovska dionička štedionica (1897. - 1945.) koju su vodili Kohn i Virjanić, te Hrvatska štedionica (1900. - 1945.), poslovale su kontinuirano i solidno do velike svjetske krize, okupljajući i plasirajući domaći kapital na svojem području. Godine 1927. dionička glavnica Prve virovske dioničke štedionice iznosila je 180.000 dinara i ta je štedionica bila jača od Hrvatske štedionice. Neki su u njoj imali velike uloge, a zanimljivo je da su ulagali i oni koji su radili u Zagrebu. Primjerice, Jakob Vrapčević iz Virja 497 imao je 1. siječnja 1929. godine ulog od 51.750 dinara, koji se do Drugoga svjetskog rata smanjio, a u ožujku 1944. taj je ulog bio likvidiran. Kata Pavunić iz Virja 633 imala je 1. siječnja 1931. godine ulog od 53.000 dinara, koji je početkom 1941. iznosio samo 18.582 dinara. Marica Jakupović iz Virja 1040 imala je početkom 1931. godine na štednji čak 60.300 dinara, a 1938. izvukla je polovicu svote koja se do ljeta 1945. pretvorila u samo 2042 dinara.²³ Prva

¹⁸ Josip Munzar, Izložba povrća u Virju. *Narodni napredak*, 1936, 217 - 219.

¹⁹ Stjepan Markov, Pismo iz Virja. *Narodni napredak*, 1937., str. 240 - 244.

²⁰ HDA, Zbirka Gospodarstvo (IV), kut. 2. - Zapisnik Poljoprivredne komore 30. VI. 1937.

²¹ HDA, XXI, 75/5159 - 1938. - Pov 816 od 5. VI. 1938.

²² Isto, 80/5504 - 1939. - Pov 261 od 5. II. 1939.

²³ HDA, fond Prve virovske dioničke štedionice. Upisnik.

hrvatska štedionica bavila se i proizvodnjom drva, odnosno piljenjem i prodajom drva u svojim pilanama pa se na njoj stavci nalazilo 1935. godine 185.067 dinara. Taj je iznos do početka 1941. godine smanjen na 113.018 dinara, a 1945. na samo 7373 dinara. Neki su uložili pod lozinkom.

Kamate tih štedionica su se mijenjale, ali uglavnom su iznosile 6 posto. No, štedni uložci nisu više bili tako sigurni kao prije 1914. godine kada su kamate iznosile samo 4,5 posto. U radu virovskih štedionica počela se osjećati agrarna kriza i novac je postajao sve veća rijetkost pa su obje štedionice jedva preživljavale. Dakako da je velika svjetska kriza svojim kompleksnim djelovanjem na trgovinu, a osobito na poljoprivredne proizvode, opustošila i rad tih štedionica koje su nakon toga stupile u likvidaciju. No, ona se oteglala sve do Drugoga svjetskog rata, a pritom štedionice više nisu mogle utjecati na razvoj gospodarstva na virovskom području.

Najjača kreditna ustanova za kojom su posezali svi Virovci bila je Hrvatska seljačka kreditna zadruka koja je osnovana 1903. godine. Ta je zadruga davala seljacima manje kredite, onemogućivši time zelenišanje te prisilivši ostale dvije štedionice da budu solidne bankarske kuće.

Trgovina

Glavni trgovci bili su Matiša i Šoš. Dok je prvi držao trgovinu mješovitom robom, Šoš se specijalizirao za manufakturnu robu, postisnuvši Židova Alberta Weisa koji se odselio u Novigrad Podravski. Šoš i Matiša nisu bili konkurentni, ali su dobrim poslovanjem onemogućavali rad drugih manjih trgovina koje su se otvarale i zatvarale ovisno o trenutačnom stanju.

Mnogo toga se odvijalo na sajmu, osobito na novom sajmištu, sagrađenom u Kolodvorskoj (prije Konačkoj) ulici. Tjedni sajmovi održavali su se subotom, dan nakon sajma u Novigradu Podravskom, pa su trgovci stokom mogli bez posebnoga troška prisustvovati na oba sajma. Nekoliko puta godišnje održavali su se i godišnji sajmovi, i to: 20. siječnja na Fabijanovo, 4. travnja na Izidorovo, 1. svibnja na Filipovo, 25. srpnja na Jakopovo, 21. rujna na Matejevo i 11. studenoga na Martinje. Na Filipovo su se nudile sluge u službu, no njihovo je zapošljavanje u Virju bilo u međuratnom vremenu slabo jer su poljoprivredne radove uglavnom obavljali sami članovi obitelji. Na sajmove su dolazili i brojni obrtnici te pokušarci, a nabava robe iz Mađarske bila je gotovo potpuno onemogućena.

Virovci su sudjelovali i na poljoprivrednim izložbama koje su se počele organizirati od 1928. godine. Književnik Slavko Kolar doveo je 17. svibnja 1933. godine u Virje poljoprivrednu izložbu u vlaku, koja je izazvala mnogo pozornosti, osobito peradara, jer su bile izložene nove vrste peradi.²⁴

Virje je imalo i dvije apoteke, a u selu je djelovao i liječnik Palmović. Apoteku na Prometnom trgu na početku Goričke ulice, gdje je još 1926. bilo svratište Rusan, u desetljeću prije Drugoga svjetskoga rata vodio je Stjepan pl. Taboršak, zvan Puba, podrijetlom iz Hrvatskoga zagorja, dok je drugu u ulici Mitrovica 524 (Čihvarova kuća) vodio Janson i kasnije ju je preuzeo Čanjevac.

Industrija

Industrije gotovo i nije bilo. Zbog žitnog zakona, ali i isplate mlađe kćeri koja se udala za Josipa Hasenauera i kupila na otplatu mlin u Bačkom Petrovcu u Bačkoj, mlin Matije Peršića i njegove kćeri Jelisave Kolar zapao je u tešku krizu. Najprije nisu mogli zamijeniti istrošene strojeve, a kada su 1939. godine naručili i platili novi motorni stroj kod Gamza u Budimpešti, on im nikada nije bio isporučen u Virje. Mlin se bavio uglavnom ušurnom meljavom, prodajući brašno na malo u trgovini brašna u Koprivnici koji je vodila kći Jelisava Kolar. Uz to, bavili su se piljenjem drva za seljake jer je uz mlin

²⁴ Podravske novine, 8, 25. II. 1933.

postojao venecijanski gater. Parni stroj od 60 KS nije bio dovoljan da istodobno rade mlin i pilana pa je jedno isključivalo drugo. Cijena žita bila je tada određena, a mlinovi u Novigradu Podravskom i Braunov mlin u Đurđevcu, kao veći i s kvalitetnijim strojevima, ali i brašnom odvlačili su komitente od Virja. Mlin je živio od malog okružja koje se protezalo od Molva do Šemovca, ali tu i nije bilo mnogo žita. Seljaci su uglavnom sadili kukuruz pa su se i hranili uglavnom kukuruznim kruhom, a bijelo brašno bilo im je potrebno samo tijekom blagdana za kolače. Kukuruz, osim brašna potrebnog za žgance, sami su žrvnjali, hraneći njime perad i svinje, a to su bili glavni prodajni proizvodi toga područja. Iako građen kao eksportni 1911. godine, u vrijeme gradnje željezničke pruge kroz Virje, Peršićev mlin to nikada nije postao i radio je samo s četvrtinom kapaciteta, a nekoliko je mjeseci godišnje i stajao.

Drugi mlin Steidela bio je motorni i manjih kapaciteta, ali je zbog lokacije u Mitrovačkoj ulici seljcima bio bliži. Zato je uspješno konkurirao Peršićevu mlinu, a imao je i pilanu te nije bilo potrebno usklađivati njezin rad s mlinom.

Za meljavu su se stanovnici Virja služili i vodenicama na Dravi, a malih je mlinova bilo i na potoku Zdelji.

Zanimljivo je spomenuti da je 1940. godine u Virju radila Higijenska mljekarna koja je proizvodila čajni maslac.²⁵

Osim toga, Virovci su se opskrbljivali i ciglom iz dviju ciglana. Jedna od njih pripadala je obitelji Fantoni iz koje je potekao i sveučilišni profesor Raimond Fantoni, poznati stručnjak za strojarstvo.

Obrtništvo

Tradicija obrtničkoga rada potječe još iz vojnih vremena. U Virju se moglo popraviti i nabaviti sve što je bilo potrebno jednom domaćinstvu jer su obrtnici bili udruženi u Gospodarsku bratovštinu. Poslije je osnovan Obrtnički zbor, a 29. veljače 1911. godine i Mjesna organizacija Saveza hrvatskih obrtnika u kući Ane Tottar. Za predsjednika je bio izabran Rudolf Schmidt, a nakon njegove smrti za povjerenika je izabran bravarski obrtnik Stjepan Kovačević. Ta je organizacija 1911. godine imala 68 članova, a 1933. samo njih 26 iako su odbornici bili Stjepan Grgec, Petar Piskor, Stjepan Stružan, Josip Legrad, Martin Golub i Ferdo Richter, zastupajući razne obrtničke struke, a u nadzornom odboru Valent Jakupanec i Martin Jakubin.²⁶ Obrtnici su poslije 1932. morali biti učlanjeni i u obavezno Udruženje obrtnika za kotar Đurđevac, no čini se da su svoje društvene i nabavljачke potrebe zadovoljavali uglavnom preko Saveza Hrvatskih obrtnika. Međutim, razvoj obrtništva u Virju silno je kočilo to što nisu imali električne energije, a pokušaji mlinara Matije Peršića da se Podravina elektrizira iz Fale kod Maribora 1933. godine propalali su zbog nedostatka novca. Akcija za elektrifikaciju priključenjem na vod Zagreb - Bjelovar nije niti počela do Drugoga svjetskog rata.²⁷

Pojedinci su bili vrlo aktivni u određenim sekcijama Saveza hrvatskih obrtnika. Zbog teškoća prouzročenih Zakonom o žitu, temeljem kojega je država imala monopol, mali mlinarski obrtnici osnovali su zajednicu kojoj je pročelnik bio Matija Peršić, mlinar iz Virja. Zajednica je pokrenula i svoj list.²⁸ No, država nije ispuštala kontrolu nad žitom i brašnom iz svojih ruku pa je otkupljivala i ušurno brašno po obavezno niskoj cijeni.

Iz redova obrtnika potječe i kovač Franjo Plemenčić koji je od 1931. do 1940. godine bio zapovjednik Vatrogasnoga dobrovoljačkog društva. Plemenčić je prvi nabavio veliki stroj za vršenje žita pa se onda prešlo na moderniji način vršenja, iako su se manje količine žita još vršile na starinski način.

²⁵ *Almanah Nova riječ*, Zagreb, 1940., reklama.

²⁶ *Spomen-spis Saveza hrvatskih obrtnika* (1908. - 1933.), Zagreb 1933., 309.

²⁷ *Podravske novine*, 9, 4. III. 1939.

²⁸ *Spomen-spis*, n. dj., 389.

Ne treba zaboraviti ni tiskaru Eugena Finka do 1931, odnosno Milka Tišljara od 1931. do 1945. godine. Tišljar je 1939. oživio izdavanje lista **Podravac** u kojem je moguće naći fragmentarne, ali zanimljive podatke o gospodarskim, kulturnim i društvenim pitanjima Virja.

Zadrugarstvo

Godine 1868. u Virju je osnovana Gospodarska bratovština, a vodio ju je Ferdo Rusan. Uz petrinjsku, to je bila jedina bratovština u sjevernoj Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Preko nje su Virovci nabavljali loznjake, mlade voćke, bikove za rasplod, čak i kvalitetno vojvođansko brašno za fine kolače (tzv. Adu, te su mlinari u Peršićevu mlinu napisali u silosu na drugom katu stihove: »Matiša prodaje Adu, tu starom Peršiću živjeti ne dadu«). Virje je bilo poznato po zadrugarstvu i u tome je prednjačilo u Hrvatskoj.

U proljeće 1930. godine Virje je imalo tri seljačke kreditne, dvije konjogojstvene i četiri marvogojsstvene zadruge, a postojala je i pčelarska, livadarska i peradarska te zadruga za uzajamno osiguranje stoke. Godine 1930. u Virju je djelovalo čak 13 zadruga koje su bile zasnovane na natjecateljskom duhu i pridonosile su razvoju cijeloga sela.

Kreditna zadruga je 1930. godine imala 2,836.400 dinara svojeg novca. Od tog je iznosa seljacima dano 1,769.383 dinara, a kapital zadruge je iznosio 4,369.466 dinara, što je bila vrlo lijepa svota.²⁹

Najvažnija je bila **Hrvatska seljačka zadruga** koja je imala čak 620 članova, a u vrijeme konjunktura bilježila je promet od 20,000.000 dinara. Ulozi zadruge iznosili su četiri i pol milijuna, od čega je milijun i pol dano za zajmove, a tri milijuna su bila uložena uz 1 posto kamata na uloge. Kamate na zajmove iznosile su 15 posto i bile su vrlo visoke. Zadruga je 1931. godine podigla Zadrugni dom prema nacrtima Škole narodnoga zdravlja u Zagrebu i troškom od 300.000 dinara, od čega je dio uzet na kredit. To je zadrugu opterećivalo i 1935 godine.

Poznate su bile marvogojske zadruge, koje su brojile od 150 do 200 članova. Pojedini uzgajivači, primjerice Mato Carek, Stanislav Florewski, Petar Remetović i braća Štušić, dobitnici su brojnih nagrada na izložbama stoke. Florewski je na stočarskoj izložbi Savske banovine dobio 1933. prvu nagradu za krave i tele, a nagrade je dobivao i prije. Ing. Teodorović upozoravao je da se provodi kontrola muznosti. Stjepan Markov, bivši đak Seljačkog sveučilišta u Zagrebu, s pomoćnicima je određivao količinu mlijeka i masnoću. Krave su se ocjenjivale, a provođeno je i ispitivanje na klice tuberkuloze. No, zbog siromaštva Virovci nisu imali dobre staje, a to je često izazivalo velike probleme u držanju većeg broja stoke.³⁰

Kasnije je broj zadruga smanjen, a uoči Drugoga svjetskog rata djelovale su Zadruga naprednih livadara (od 1929.), Zadruga za osiguranje stoke (od 1930.), Zanatlijska i Štedna te Kreditna zadruga, kao i povjereništvo Gospodarske sloge (od 1935.), koje se bavilo izvozom poljoprivrednih proizvoda i stoke.

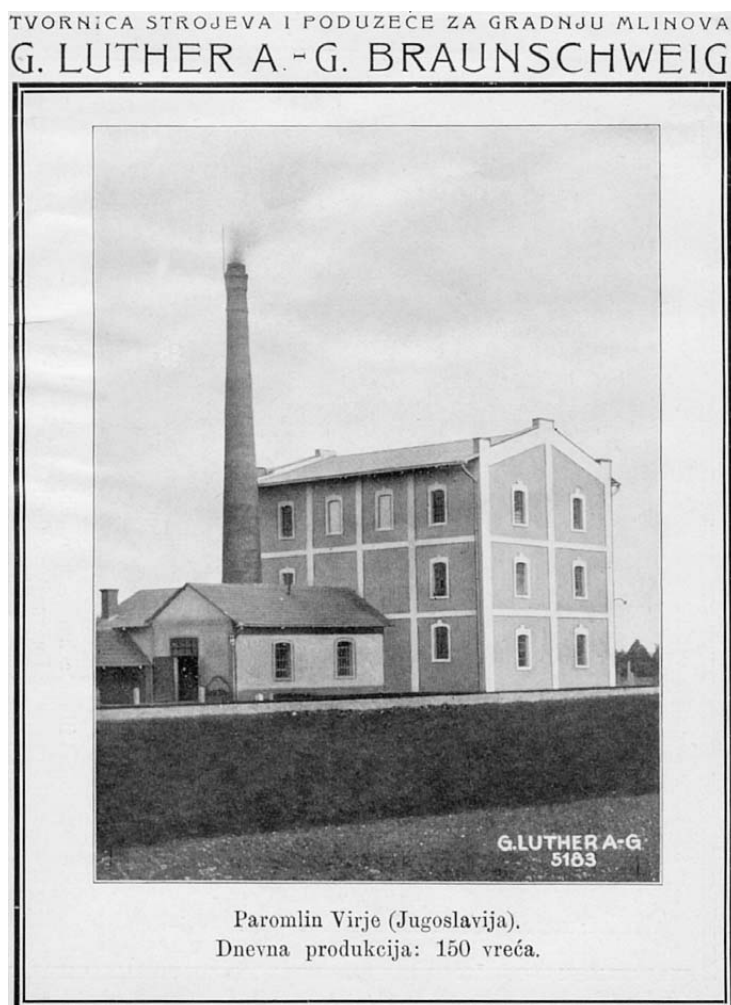
Osobito mnogo koristi Virju je donijela Zadruga naprednih livadara, koja je osnovana 17. studenoga 1929. godine na nagovor područnoga agronoma dr. Bože Turine. U tu su se zadrugu odmah ućlanila 34 stanovnika Virja. Uz pomoć Higijenskoga zavoda iz Zagreba, 1931. godine počela je gradnja silosa za spremanje zelene krmne hrane. Savez je od poljoprivrednog odjeljenja Banske uprave Savske banovine dobio četiri vagona cementa, od čega je 5000 kilogramo dobilo Virje pa je odmah bilo sagrađeno oko 50 silosa. Tajnik Saveza u Virju bio je Franjo Šoš, također bivši đak Seljačkog sveučilišta, koji je izjavio da u Virju ima i stotinjak betoniranih đubrišta, ali da je većina sagrađena bez državne pomoći. Takvo đubrište, visoko jedan metar, imalo je željeznu rešetku u podu preko koje se osoka iz đubra cijedila u

²⁹ **Jedinstvo**, 18, 27. IV. 1930., str. 4. - Naša zemljoradnička zadruga.

³⁰ **Teodorović**, n. dj., 264.

Kuća poznate trgovačke obitelji Tottar u Virju (gore) i zdanje poznatog Peršičevog mlina u Virju (dolje)

rezervoar, a za odvoz osoke postojale su u selu posebne buradi. Osoka se otpremala na polja pa su urod i trava na tim mjestima bili mnogo bujniji. Ivan Šikulec rekao je da je Virovcima potrebnije uređeno đubrište nego silos te je prikazao redoslijed usjeva, tražeći da se nakon pšenice ili raži sadi kukuruz za silose, a onda i kukuruz u proljeće, s tim da se u jesen treće godine sije pšenica, a na proljeće četvrte godine djetelina. Jedne je godine polje trebalo ostati pod djetelinom, a onda sve ponoviti. Teodorović je detaljno objasnio gospodarenje na malom seljačkom dobru.³¹

Zadruga je svoje članove opskrbljivala zdravim sjemenjem odličnih trava po najnižoj mogućoj cijeni. Brojne livade, koje su prije bile beskorisne, postale su bujni travnjaci na kojima više nije bilo kiselih i otrovnih trava. Turina je seljacima govorio: »Livada je majka oranice«. Seljaci su dobivali bolju krmu pa su mogli prehranjivati više stoke, a od nje su dobivali kvalitetni gnoj za oranice. Zadrugu u Virju vodio je Petar Hrženjak koji je bio i predsjednik virovske organizacije HSS-a 1940. godine. Hrženjak je napisao izvještaj o prvih deset godina njezina rada, istaknuvši da je zadruga krajem 1938. imala 170 članova, tj. da se njihov broj od osnutka uvećao pet puta. Od 1935. godine zadrugari su se počeli baviti i uzgojem travnog sjemenja. U razdoblju od 1935. do 1938. godine proizveli su 19.070 kilograma sjemenja za što su dobili 177.955 dinara te se taj posao pokazao rentabilnijim od žitarenja. Hrženjak je istaknuo da će mnogo sjemenja trebati i u Virju gdje još postoje hatari kao Beluši, Županci, Osmanci, Brzdeljevo, Topolovo, Polci i Matočina, »koje je Bog zasejao još negda, dok je sveta stvarjal, a vrag zasmetil z dračom«. Hrženjak je upozorio da treba što prije na tome poraditi jer »dok svi pameti dođu, od nas ni kosti ni mesa!«³²

Zadrugarstvo je u Virju bilo vrlo uspješno pa je sredinom 1932. godine berlinska novinarka Hedviga Mayer pogledala Seljačku kreditnu i Stočarsku zadrugu u Đurđevcu, ali i novi Seljački dom u Virju te je bila zadivljena marljivošću tih ljudi.³³

Godine 1936. osnovana je Nabavljačko-prodajna seljačka zadruga koja je bila vezana uz istoimenu središnjicu u Zagrebu i preko koje se obavljao izvoz na europsko tržište, ali i kupnja gospodarskih strojeva. Tu je zadrugu vodio Valent Carek. U Virju je u veljači 1937. godine održana konferencija hrvatskih seljačkih zadruga te je odlučeno da se stoka izvozi preko te zadruge bez posrednika.³⁴ U Virju je 7. i 8. rujna 1940. održana i glavna skupština Središnjega saveza hrvatskih seljačkih zadruga na kojoj je predsjednik Saveza i sveučilišni profesor dr. Stjepan Poštić podnio izvještaj.

Društveni život

Društveni je život u Virju bio vrlo razvijen bilo da je vezan uz školu, ili uz zadrugarstvo, ili uz svakogodišnje fašinske zabave u gostionici Grgaca (prije Avirović) i Šobaka, a za Uskrs se plesalo i Uskrsno kolo.³⁵ Virje je dalo više znamenitih ljudi, među kojima prednjače Franjo Fancev i Franjo Viktor Šignjar. Iz toga je mjesta i Fabijan Kovač koji je virovskom župniku ostavio rukopis »Iz stogodišnje prošlosti mjesta Virja (1840. - 1940.)«, što je i danas osnova pisanja povijesti Virja, iako je sam više godina živio u Sisku. Nije zanemarljivo ni djelovanje mješovite pučke i građanske škole, čiji su nastavnici davali ton i pečat društvenom životu kroz tradicionalne školske izložbe ručnih radova, ali i kroz rad podmlatka Crvenoga križa i niz drugih aktivnosti.³⁶

³¹ Isto, 265.

³² Petar Hrženjak, Desetogodišnjica Zadruga naprednih livadara u Virju. **Narodni napredak**, 1940, br. 1, 5 - 9. Članak objavljen i u **Podravcu**, 1939., br. 13 - 14, str. 3 - 4.

³³ HDA, XXI, kut. 44/2654 - 1932. - Izvještaj dr. Legovića od 3. VIII. 1932.

³⁴ **Podravske novine**, 9, 27. II. 1937.

³⁵ Martin Matišin, Razglednice, Virje, 1998., 21.

³⁶ Dražen Podravac, Povijest virovškoga školstva. 1759. - 1999., Virje 1999.

Vrlo je aktivan bio i virovski ogranak Seljačke sloge koju je u Zagrebu vodio Rudolf Herceg, često šaljući svoje ljude na ovo područje. Pozornost agronoma privlačilo je Društvo naprednih domaćica, koje je osnovano zaslugom sestara pomoćnica iz zagrebačke Škole narodnoga zdravlja. Godine 1933. to je društvo imalo 50 članica, a samo dvije godine kasnije već njih 150. Članice su se upoznavale s naprednim gospodarenjem, a organizirana su i dva tkalačka tečaja te dva jednomjesečna kuharska tečaja 1933. i 1934. godine. Članice toga društva išle su i na izlete pa su posjetile Zagrebački zbor, banovinsko dobro Božjakovinu i Jadran.³⁷ Domaćice su u Miholjancu pokraj Virja uz pomoć Higijenskoga zavoda sagradile i 30-ak higijenskih nužnika, i to tako što su od potrebne tri vreće cementa dobile jednu badeva a dvije su kupile. Teodorović se potrudio i nanizao imena 16 domaćica koje su mogle pristati na te uvjete (Katica Adaković, Julka Carek, Marica Ciganović, Marica Grahovec, Anica Grivić, Marica Jakubin, Marica Kovač, Tereza Kovačić, Anica Lauš, Katica Mihoković, Tereza Mrazek, Barica Nožar, Marica Šignjar, Anica Vujičić, Anka Zorović i Dorica Žuškin).

Teodorović je istaknuo da naprednost Virja pokazuje i društvo Zadružne omladine. Stariji zadrugari držali su mladima predavanja, a u Zadružnom je domu postojala dobro opremljena knjižnica i biblioteka. U tom je domu 1933. godine za omladinu organizirana i tromjesečna poljoprivredna škola. Nekoliko su puta mladi priredili i kazališne predstave u savezu s Društvom naprednih domaćica.³⁸

Virovski zadrugari organizirali su i posjete drugim zadrugama. Jedna grupa zadrugara, pod vodstvom ing. Teodorovića i nastavnika građ. škole Ivana Šignjara, otišla je 14. ožujka 1935. godine u Posavinu, a u tome im je financijski pomogla Škola narodnog zdravlja. Razgledali su više staja u Velikoj Mlaci, Velikoj Gorici, Novom Čiću, Orlima, Oborovu, Dubrovčaku Lijevom, Božjakovini i Maksimiru, koje su bile građene prema planovima Škole narodnog zdravlja.³⁹ U Virju je takvu staju imao samo Petar Hrženjak. Ivan Šignjar, koji je predvodio taj izlet, kritizirao je ono što je vidio: »Današnje doba zahtijeva drugog, okretnijeg čovjeka, drugi tip seljačkoga gospodarstva«. Uočio je svugdje nemar u vanjskom izgledu gospodarstava, loše puteve, neograđena i neuredna dvorišta i poplavlenu zemlju te zaključio da bi »podravski seljak umro od gladi kad bi samo nekoliko stotina jutara prepustio milosti Božjoj kao Turopoljci« te da na samoj obali Drave raste kukuruz viši od 3 metra, a sve zaslugom naroda koji je sav svoj život uložio u borbu s oporom prirodom. Gosti su uočili mnoge nemarnosti. Na nekim su mjestima u kukuruznom košu stajala drva, a kukuruz je bio uskladišten u staji. Bili su zaprepašteni što u nekim selima uopće nema kokoši, a jedino je Dubrovčak Lijevi bio »svijetla točka narodnog napredka na našem putu«, i to zahvaljujući učitelju I. Pejakoviću koji je propagirao čistu turopoljsku pasminu svinja te je bez trgovačkih posrednika izvezio u Beč. Šignjar je uočio i slabo poslovanje Mljekarske zadruge u Čiću, koja je jedva prerađivala od 120 do 150 litara mlijeka dok je samo Virje za razna mljekarska poduzeća davalo dnevno oko 3000 litara. Zato u Turopolju nema ni gnoj, pa je i obrađivanje zemlje slabo. Ivan Šignjar je tu razliku pripisao školi, obrazovanju seljaka i nedostatku međusobnog sporazumijevanja. On ističe da od Zagreba do Siska i od Ivanić Grada do Karlovca nema niti jedne jedine više škole te opisuje vrijednost Škole narodnog zdravlja, koja je dosta pomogla Virju na njegovu putu napretka.

Dr. Pavao Tomašić, kotarski načelnik i pristaša HSS-a, u rujnu 1938. godine objavio je putopis »S puta u Virje« u kojem je opisao da je skupina žena i djevojaka iz Mraclina u Turopolju organizirala izlet kamionom u Virje, nazvavši ga podravskim Vavelom. Glavno mjesto posjeta bio je Zadružni dom u Virju gdje ih je primila predsjednica Društva naprednih domaćica, koje je osnovano 1931. na inicijativu Higijenskog zavoda, a nastojanjem svršenih učenika Seljačkoga sveučilišta Franje Šoša i Marka Markova. Tome je pomogao upravitelj građanske virovske škole Izidor Toth koji je bio virovski učitelj

³⁷ Teodorović, n. dj., 266.

³⁸ Isti, 267.

³⁹ Ivan Šignjar, Ekskurzija Podravaca u Hrvatsku Posavinu. *Narodni napredak*, 1936, 175 - 179.

do 1940. godine kada je premješten u prosvjetni odjel Banske vlade u Zagreb. Predsjednica virovskog društva bila je 1938. godine Terezija Šumandl (kasnije Sofija Hencel). Društvo nitko nije financirao, nego su sva okupljanja proistekla zahvaljujući inicijativi i sredstvima seljačkih žena u Virju. Tomašić je uputio poruku okupljenim Virovkama: »Podajte djeci svoju ljubav za ovu našu grud. Učite ih što smo bili u prošlosti, dok nesloga nije rastočila naše narodne redove. Pričajte im o nesreći na Petrovoj gori i Markovu trgu. Govorite im o našoj lijepoj budućnosti, koja nam može svanuti ako bude sloge. Recite da iz mržnje raste samo otrov i nesreća! Čuvajte djecu od pretjeranosti i neobuzdanosti! Od malena ih učite čuvati svoj seljački dom i svoje njive i vinograde. Kažite im da je seljački rod i seljačka muka nešto najteže - istina je - ali i najvažnije i najljepše jer seljaku zalogaj u grlu nikad ne prisjedne«. Tomašić je uz te velike fraze Virovcima dao i konkretne savjete: da odstrane gnojišne jame od bunara i peru ruke prije jela. Dakle, upozorio je na važnost preventive u njegovanju seljačkog zdravlja.⁴⁰

Te su godine Mraclinke bile još jednom u Virju na posveti barjaka. Tada su se srele s domaćicama iz Virja, Virovskih Konaka i Molva, koje su im pokazale svoje uredne kuće. Kata Kovačić, koja je predvodila tu skupinu, bila je oduševljena.⁴¹

Zanimljivo je da se izvještaji zagrebačkoga novinara Franje M. Fuisa iz rujna 1934. godine dosta razlikuju od ovih oduševljenih opisa pa bi svakako bilo zanimljivo potražiti uzroke.

Dakako da je rad pjevačkoga društva Rusan, koje je do 1936. godine vodio učitelj i organist Davorin (Martin) Prstec, kao i Ratar ovisio o mnogo faktora. Priredbe su se davale kada to nije smetalo poljoprivrednim radovima. Pjevačko društvo Rusan imalo je i tamburašku sekciju. Osim toga, društva Rusan iz Virja i Gruda iz Rovišća sudjelovala su u siječnju 1930. godine u poklonstvenoj deputaciji kralju Aleksandru u Beogradu pa su ih onda u drugim selima nazivali izdajnicima.⁴²

U Virju je 12. i 13. listopada 1940. godine priređen i Kongres hrvatskih katoličkih đaka s posvetom barjaka kojemu je kumovala Štefa Palmović, supruga dugogodišnjeg virovskog liječnika opće prakse. Tada je posvećena i spomen-ploča hrvatskom katoličkom pjesniku Đuri Sudeti na školi. Tom događaju prisustvovao je i zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac koji se ponovno susreo s koprivničkom župnikom Stjepanom Pavunićem, rođenim u Virju, jer je i 19. kolovoza 1934. bio u Virju kao koadjutor. (Kasnije su zajedno robijali u Lepoglavi.)⁴³ Došao je i kanonik i arhiđakon komarnički Mirko Kapić, brat virovske trgovkinje Šoš. Nakon svečanog pontifikala održano je zborovanje kojemu su prisustvovali dr. Franjo Fancev iz Zagreba te profesor i pjesnik Petar Grgec, Kalinovčan, koji je istaknuo da su Podravci očuvali Podravinu i za vrijeme Turaka te da je taj kraj oduvijek bio hrvatski.⁴⁴

Ne bismo bili potpuni kada ne bismo spomenuli Peru Lukanca, nesvršenoga teologa koji je živio u Podravskim Konacima i koji je u časopisu *Evolucija*, što ga je izdavala Milica Vandekar-Radić, 1933. i 1934. godine objavio niz etnografskih i socioloških članaka, a 1939. pisao je i u *Podravcu*. Pisao je o popijevkama, podravskim zagonetkama, pripovijetkama i kajkavštini, ogorčen time što su gospoda rekla da »Podravci ništa nemaju«.⁴⁵ Te je godine objavio i članak »Seljak o marksistima« u kojemu je istaknuo da marksisti hoće »novog čovjeka«, a on želi samo »čovjeka«. Pisao je da je Podravina u eri Bele Kuna (1919.) bila poplavljena marksističkim (komunističkim) tiskom i da su došli do zaključka da je to njima tuđe. Žestoko je kritizirao i Krležin predgovor »Podravske motive«, držeći da na tih par strana ima »kaj ne bi ni vrag z maslom pojel«. Kritizirao je i Hegedušićevo maskiranje i izobličavanje

⁴⁰ Dr. Tomašić/ P/avao/, S puta u Virje. **Narodni napredak**, 1938., 204 - 208.

⁴¹ Kata Kovačić, Mraclinke opet u Virju! **Narodni napredak**, 1938., 279.

⁴² **Novo vrijeme**, 4, 23. I. 1930.

⁴³ **Hrvatska straža**, 15. X. 1940.; V. opširnije o katoličkom životu virja **Gustav Kuzmić**, Spomenica župe Virje. Virje u 20. stoljeću, Virje, 1999.

⁴⁴ **Podravske novine**, 43, 19. X. 1940.

⁴⁵ **Evolucija**, 1933., sv. 5. 268.

ljudi, tražeći da se Podravina vjerno prikaže, a ne groteskno na način Breugela.⁴⁶ Godine 1938. nadbiskupska tiskara izdala je njegovu zbirku »Poslovice i fraze (Virje u Podravini)«. U Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena, XXXI, 1938, sv. 2, 135 - 200, Lukanec se okomio i na knjigu Blaža Madjera te njegovu monografiju »Časti i dobru zavičaja«, istaknuvši da knjiga nije napisana po »Osnovi dr. Ante Radića« o prikupljanju narodnoga blaga kako se on nadao i da ga je razočarala. Lukanec je kritizirao što taj zbornik o Novigradu Podravskom nema socijalnog sadržaja, što je knjiga neistinita i »neprobavljiva«. Zanimljivo je da autor ovako zanimljivih misli, biran za općinskog zastupnika 1927., 1936. i 1940. godine, nikada nije privukao pozornost etnologa, iako je svakako čovjek vrlo snažnih misli, a uz to i nasljednik Ferde Rusana te prethodnik Miroslava Dolenca Dravskog.⁴⁷

Dobrovoljno vatrogasno društvo, osnovano 13. lipnja 1878. godine, bilo je ponos Virja. Na Sajmišnom trgu sagrađen je 1927. godine vatrogasni dom, koji je imao i dvoranu za društvene priredbe, odnosno dvoranu gdje su se mogle održavati kinematografske predstave. Budući da je stara zastava DVD-a Virje već bila istrošena, nova je posvećena 27. lipnja 1937. godine. Izvezla ju je Marija Grmić iz Rovišća za 2300 dinara, što je bila mjesečna plaća učitelja.⁴⁸ Godine 1938. proslavljena je 60. godišnjica vatrogasnoga društva, a to je bio velik događaj za Virje koji se iskoristio i kao proslava HSS-a.⁵⁰

U Virju je djelovao i ogranak Hrvatskoga sokola, ali zbog zabrane hrvatskog imena djelovao je kao Sokolsko društvo. 14. svibnja 1931. godine priređena je u Virju javna vježba. Virovske sokole vodio je Mihovil Kovačević, a došli su i članovi toga društva iz bliže i dalje okoline. Tom je prigodom Katica Baruškin deklamirala Nazorovu »Molitvu«.⁵¹

Školstvo

Od 1917. do 1937. godine ravnajući učitelj građanske škole u Virju bio je Franjo Viktor Šignjar koji je poznatiji kao slikar virovskih motiva i po kojemu današnja virovska škola nosi ime. Njega je naslijedio Mirko Krčmar. Virovska je škola bila vrlo kvalitetna, a sam Šignjar autor je više igrokaza od kojih u vrijeme našeg prikaza sigurno pripada »Lov na duše - Korteši« (Koprivnica, 1930), gdje se ruga korteširanju za izbore. Napisao je i igrokaze »Velike brige - mali ljudi« (Zagreb, 1936), »Snoboki«,

⁴⁶ Isto, 1934, br. 1 - 2, 25 - 35.

⁴⁷ M. Matišin, Civilna uprava od 1871. do 1945. **Virje na razmeđu stoljeća**, IV, 1991, 33 - 40. Peru Lukanca spominje i pjesnik Đuro Rašan u listu **Podravac**, br. 1 za 1942. Tek 1998. Lukanec je dobio svoje mjesto u jednom kalendaru. Martin Mihalđinec napisao je članak »Oštar protivnik komunizma« (**Hrvatski kajkavski kalendar**, 1998, 121 - 123) iz kojega doznajemo da je Pero Lukanec rođen u Virju 27. VI. 1897. te da je umro u Zagrebu 21. I. 1962. godine. Diobom kućne zadruge njegovoj je obitelji pripao posjed u Virovskim Konacima (današnje Novo Virje). Nižu gimnaziju polazio je u Bjelovaru, a više razrede u nadbiskupskoj gimnaziji u Travniku. Međutim, već 1914. bio je mobiliziran te je jedno vrijeme služio vojsku u Rijeci, a onda je upućen na Soču pod zapovjedništvo feldmaršala Borojevića. Pao je u zarobljeništvo, ali je razmijenjen i onda poslan u Galiciju gdje mu je bio i otac. Bio je to vrlo težak front gdje se trebalo boriti s ruskim jedinicama generala Brusilova. Kraj rata dočekao je u Ljubljani. Razvojačen, vraća se na selo i bavi poljoprivredom te poput Miškine piše pjesme i skuplja narodno blago. S dr. Vinkom Žgancem prikupljao je pjesme koje je Žganec izdao pod naslovom »Izvorne narodne pjesme Međimurja i Podravine«. Sjećam se da je Lukanec imao dug, crn kaput i neobičan šešir, jer sam stanovala kod raskršća za Novo Virje, a znao je svratiti i u mlin. I nakon Drugoga svjetskog rata surađivao je s novinarom Ivom Strahonjom, Zlatkom Špoljarom i drugima. Bio je ogorčen protivnik komunizma te je bio i na prisilnom radu zbog bizarnog ponašanja. Na svim skupovima istupao je protiv narodne vlasti te je uvijek bio nanovo zatvaran. Umro je iscrpljen od tih zatvora, a ostavio je sedmero djece. Prezime Lukanec susreće se u Virju već 1868. godine. (**Gustav Kuzmić**, Prezimena u Virju 1868., **Virje na razmeđu stoljeća**, 2, 1983., str. 71, pod br. 382.

⁴⁸ **Fabijan Kovač**, Iz stogodišnje prošlosti mjesta Virja od 1840. do 1940., 50. Zahvaljujem virovskom župniku koji mi je dao presliku ovog rukopisa iz kojega sam crpla dio dokumentacije za ovaj rad.

⁴⁹ **Varaždinske novosti**, 15. IX. 1938. i **Podravske novine**, 35, 3. IX. 1938.

⁵⁰ **Podravske novine**, 20, 16. V. 1931.

⁵¹ **Podravac**, Povijest virovske škole, Virje, 1998.

izvođeni u Virju 1932., »Stari i mladi«⁵², »Daleka svjetlost« (Zagreb, kalendar Zadruga, 1934.) te šalu »Vječni karneval«, koja je izvedena u Virju u veljači 1941. godine.

Učenici virovske škole su 9. prosinca 1939. izveli u koprivničkom Domoljubu Matzov prikaz »Božićna priča« u 9 slika, kojim su postigli velik uspjeh.⁵³ Zanimljivih crtica iz života Virovaca i Virja ima dosta.

Rođak Franje Viktora Šignjara bio je učitelj Ivan Šignjar. On je moderan, mlad učitelj koji se kreće između Hrvatskoga primorja i Podravine. Kritizirao je otpor seljaka protiv slanja djece u školu, i to ne zato što ne teže za znanjem i što su zadovoljni sadašnjim stanjem, nego zato što im djeca trebaju da zamijene pastira i težaka.⁵⁴ No, taj Šignjar je opisao još nešto, a to je da od strane prolaznika dolaze kojekakvi nagovještaji što se zbiva u svijetu, ali da seljak ne vjeruje, prevaren već stotinu puta, te misli da će »mirno i strpljivo čekati vrijeme, koje će i njemu donijeti potpunu ravnopravnost i bolji život«.⁵⁵ Taj je tekst poprilično pesimističan. Piše da je seljak »po Bogu i po ljudima osuđen da robuje zemlji i svakome« i da »jedino može da promijeni gospodara«, a sam će uvijek biti predmet izrabljivanja, iako hrani sve »od cara do mrava«. Šignjar piše: »Razum nam tvrdi da ono što su mogli postići drugi staleži može postići i seljački stalež. Ali da to postigne, treba da postane ono što mu po pravu pripada, da postane ravnopravan ostalim staležima, da bude školovan, jer škola je onaj faktor i ono sredstvo, koje daje pravu snagu u borbi za svagdanji život«. Citirao je i biblijsku poslovicu »pomozi si sam, pa će ti i Bog pomoći«. Naveo je da su dinari na selu veoma skupi i treba ih štedjeti, ali ne treba kod naobrazbe i stjecanja znanja, kod škole, jer će samo u tom slučaju donijeti dobre kamate.⁵⁶

Zaključak

Iako je virovska općina - koja se 1888. godine protezala od Bilogore, tj. od Šemovca, Hampovice i Rakitnice do granice preko Drave, obuhvaćajući i Molve, Konake i Ždalu - smanjila poslije Prvoga svjetskog rata, a zbog čvrste granice na Dravi nestale suprednosti Virja i Šemovca za trgovinu s Mađarskom, Virje se uspješno držalo na gospodarskom i društvenom planu, i to zahvaljujući zadrugarstvu i marljivom radu svojih ljudi. Iako osim liječnika, veterinara i ljekarnika nemaju stalnih gospodarskih stručnjaka te pate od nedostatka zemlje, uspjeli su od 1929. do 1941. izgraditi selo koje se smatralo uzornim u sjevernom dijelu Hrvatske i koje su ljudi dolazili gledati. Kroz vatrogasni i seljački zadružni dom, ali i sudjelovanjem škole i njenih nastavnika, Virje je imalo izvanredno razvijen društveni život. Tomu je svakako pridonosilo i Društvo naprednih domaćica, kao i zadruge i tečajevi. Politički je Virje u tom vremenu uglavnom pristajalo uz Mačeka, ali nisu ni prema radu HSS-a bili posve otvoreni jer su zbog seljačko-radničkog života razvili posebnu svijest koja je bila dosta bliska komunistima.

Virje je u desetljeću pruže Drugoga svjetskog rata pronašlo famoznu formulu: radi, štedi, uči i misli. »Prudenter agas et respice finem« kaže se na latinskom jeziku. Iako Virovci nisu znali latinski, iskustvo ih je naučilo da složno rade te su postigli rezultate koji su privlačili pozornost.

Usprkos vrlo nepovoljnim okolnostima koje su gospodarski, socijalno i politički nagrizale hrvatsko selo u razdoblju velike svjetske krize i nakon nje, Virje je ipak odoljelo svim nedaćama te se kroz zadrugarski i društveni život organizirano borilo za povišenje socijalnoga i zdravstvenog standarda, njegujući snažno posebne društvene odnose. Gotovo da bismo mogli spomenuti i misao Karela Čapeka: »Pa eto, i ovakav mir nije loš«.⁵⁷

⁵² Taj je igrokaz otisnut u Zagrebu 1936. u kalendaru Zadrugar, ali izvođen je već 1923. u Miholjancu.

⁵³ **Podravske novine**, 49, 9. XII. 1939.

⁵⁴ **I. Šignjar**, n.dj., 196.

⁵⁵ **Isto**, 197.

⁵⁶ **Isto**, 198.

⁵⁷ **Almanah Nova riječ**, n. dj., 155.

Summary

Socio-economic situation in Virje, in the period 1929 - 1941

By Mira Kolar-Dimitrijevic

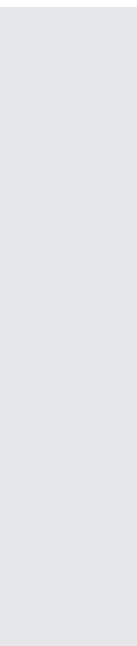
In Podravina, Virje was not only the biggest, but also the most advanced village of the reion.

Although the peasants were not rich, as individual land ownership was limited and small, yet through their hard work and co-operatives they managed to achieve and accomplish what even far richer villages in Croatia could not.

Despite very unfavorable circumstances in economy, society and in politics, that wore down a Croatian village during the period of a great world crisis and afterwards, Virje was still resisting. Through its co-operatives, and in social life in general, it is well organized in fighting for social and health standards, heavily supporting and nurturing special social relations.

We could almost call Virje an example of well-organized fighting with unfavorable economic developments, which eventually was noticed in a wider region of northern Croatia.

With this paper, the author brings new insights into the open; this represents a shift forward to better understanding of history of Virje.

ČAKOVEČKA KNJIŽNICA NIKOLE ZRINSKOG U prigodi 340. obljetnice nastanka Zriniane

Dr. Zvonimir BARTOLIĆ

Filozofski fakultet

Zagreb - Čakovec

Red. prof. u miru

Primljeno 15. 10. 2001.

Prihvaćeno 10. 11. 2001.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC: 027 (497.5 Čakovec)

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Sažetak

Čakovečka knjižnica Nikole Zrinskog, poznata pod imenom Zriniana, nastala je u 16. i 17. stoljeću. Najveći broj knjiga potječe iz tog razdoblja, iako ima i djela koja su u nju ušla kasnije. Utemeljitelj i vlasnik knjižnice bio je hrvatski ban i pjesnik Nikola Zrinski (1620. - 1664.). Oficijelnim početkom knjižnice, premda je ona zasigurno starija, može se smatrati godina 1662. kada je po naputku i osobnoj koncepciji Nikole Zrinskog izvršena stručna klasifikacija knjiga te izrađen katalog knjižnice, »Catalogus omnium librorum bibliothecae csaktorniensis excellentissimi atque illustrissimi domini comitis Nicolai a Zrinio bani. Anno Domini 1662. die 10. octobris«. Taj katalog, sastavljen na latinском jeziku, sam po sebi je raritetne vrijednosti i očuvan je do danas.

Nakon smrti Nikole Zrinskog knjižnicu je naslijedio njegov sin Adam Zrinski (1662. - 1691.), koji je 19. kolovoza 1691. kao potpukovnik konjanika oklopnika poginuo u velikoj Slankamenskoj bici. Njegova udovica Marija Katarina (r. Lambert) godine 1692. preudala se za Maximiliana Arnošta II. z Vlašime. Tada je knjižnica prenesena u dvorac Bitov (Vötteu) u južnoj Moravskoj, danas Republika Češka. U tom dvorcu knjižnica se nalazila sve do 1890. kada ju je otkupio bečki antikvar Sigismund Kende. Godine 1893. Knjižnicu je za 12.000 forinti otkupila Hrvatska zemaljska vlada i predala je na čuvanje Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Cjelokupni fond čakovečke knjižnice Nikole Zrinskog, zajedno s rukopisima među kojima se nalazi i Nikolin rukopis »Adrijanskoga mora sirene«, sadrži 731 bibliotečnu jedinicu velike raritetne vrijednosti. U taj broj uračunate su i knjige za koje je utvrđeno da su Zriniani pripadale, kao i one koje su se u trenutku kupnje u njoj zatekle.

Čakovečka knjižnica Nikole Zrinskog, Zriniana, očuvana je gotovo na čudesan način. Tu najvredniju hrvatsku knjižnicu starijega razdoblja spasilo je preseljenje u Bitov. Da se to kojim slučajem nije dogodilo, najvjerojatnije bi bila doživjela sudbinu knjižnoga fonda njegova brata, hrvatskoga bana i pjesnika, Petra Zrinskog te njegove supruge, banice i pjesnikinje, Katarine Zrinski Frankopan (1625. - 1673.). Njihove knjige, kao i knjige pjesnika Frana Krste Frankopana (1643. - 1671.), nakon smaknuća i konfiskacije 1671. godine bile su razgrađene i uništene.

Ključne riječi: Zriniana, knjižnica, knjiga, opsida, sirena, Zrinski, pjesnik, ban, Čakovec, Hrvatska, hrvatski.

Key words: Zriniana, library, books, mermaids, Zrinski, poet, viceroy, Čakovec, Croatia, Croatian.

Uvod

Od velikih djela Nikole Zrinskog najčešće se spominje »*Adrijanskoga mora sirena*« (»*Adriai tengernek syrenáia*«), vrlo rijetko njegovo drugo veliko djelo - utvrda Novi Zrin, a gotovo nikada njegovo treće veliko djelo - knjižnica, *Bibliotheca Zriniana*. Prvo njegovo veliko djelo, budući da je duhovnoga značaja, neuništivo je i usprkos svemu je ostalo, a drugo njegovo veliko djelo, knjižnica, zahvaljujući nevjerojatnim okolnostima i gotovo čudom spašeno je od uništenja, ali se skoro nikada ne spominje.

»Među rijetkim sačuvanim kulturnim tekovinama zrinsko-frankopanskih radova, koji su se ipak sačuvali i gotovo, rekao bih, nekim čudom ponovno našli u svojoj staroj domovini« - o *Zriniani* kaže prof. Šime Jurić - »spominjem čakovečku knjižnicu Nikole i Adama Zrinskog. Ta je knjižnica danas jedini veći materijalni spomenik onoga tako često isticanog smisla predstavnika spomenutih hrvatskih vlasteoskih obitelji (Zrinskih i Frankopana), koji su u toku dugih stoljeća, usprkos surovosti prilika pod kojima se živjelo, pokazivali za duhovne vrednote. Po općem mišljenju ta je knjižnica uglavnom djelo Nikole Zrinskog (1620. - 1664.), dakle nastala je negdje oko polovice 17. stoljeća. Vjerojatnije je da je njezin početak nešto stariji.«¹

Slučaj je htio da su dva njegova velika djela, Novi Zrin i *Zriniana*, dovršena 1662. Naime, te godine Zrinski je dovršio Novi Zrin, a iste je godine izradio i *Katalog* svoje znamenite čakovečke knjižnice. Puni naslov *Kataloga* knjižnice Nikole Zrinskog glasi: »*Catalogus omnium librorum bibliothecae Csatorniensis excellentissimi atque illustrissimi domini comitis Nicolai a Zrinio bani. Anno Domini 1662. die 10 octobris*« (»*Katalog svih knjiga knjižnice čakovečke presvijetle visosti gospodina kneza i bana Nikole Zrinskog. Ljeta Gospodnjeg 1662., dne 10. listopada*«).

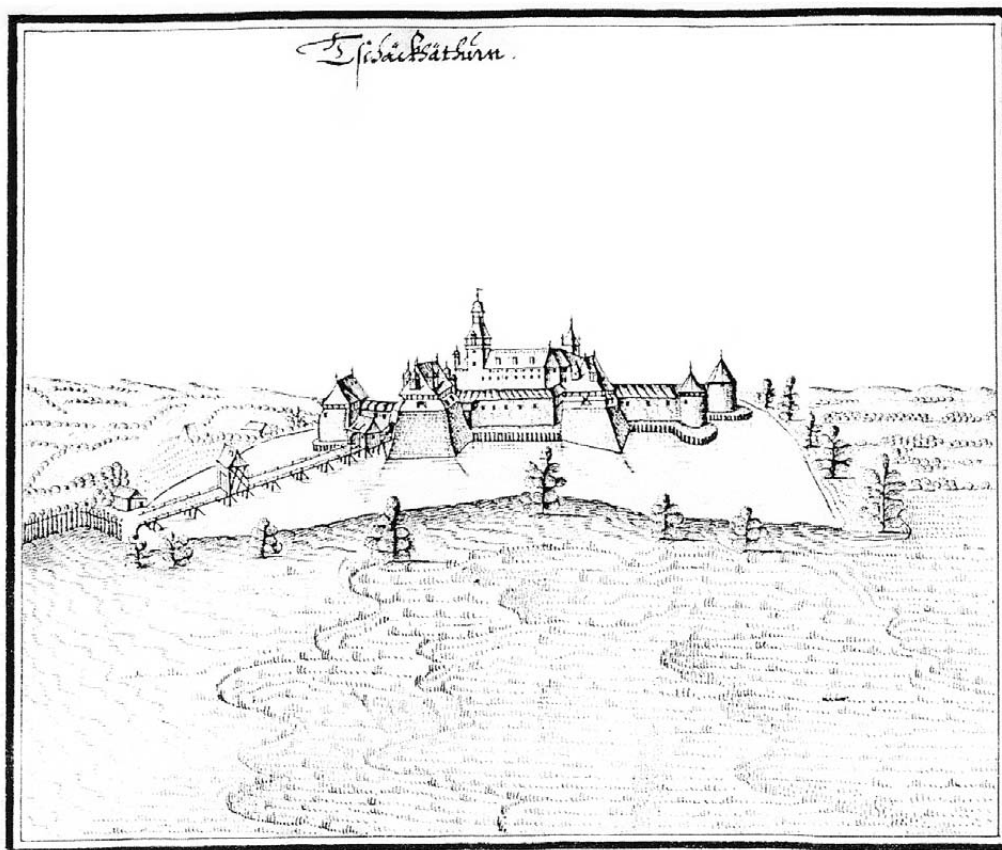
Prema svemu sudeći, novovremene elektronske računalne inovacije u tiskarstvu, barem u Hrvatskoj, potisnule su gotovo u zaborav tu po vrijednosti jedinstvenu renesansno-baroknu hrvatsku knjižnicu. Ovaj pristup znamenitoj knjižnici nije primarno bibliotekarski. Taj je posao izvrsno obavila, nakon dugotrajnog istraživanja, ekipa mađarskih knjižničara i povjesničara književnosti. Rezultate svojih istraživanja objelodanila je u zborniku *Bibliotheca Zriniana, povijest i građa*, objavljenom 1991.²

Svrha je ovoga rada u prvom redu da upozori na kulturološku dimenziju *Zriniane* u onodobnoj Hrvatskoj, a samim tim i na njeno kulturološko značenje u razvoju hrvatske književnosti i hrvatske kulture u cjelini. *Zriniana* je posebno indikativna za književni i intelektualni habitus Nikole Zrinskog, a također i Zrinskih uopće. S obzirom na to da je *Zriniana* prvobitno - nakon Nikoline smrti - pripadala njegovu sinu Adamu Zrinskom, potrebno je i o njemu reći koju riječ više. Naime, nakon smrti Adama Zrinskog 1691. godine njegova se udovica, grofica Marija Katarina Lamberg, udala 1692. za Maximiliana Arnošta II. iz Vlašime. Tada je knjižnica Nikole Zrinskog, koju je naslijedio Adam, prenesena u dvorac Bitov (Vötteu) u južnoj Moravskoj (Republika Češka). S obzirom na sudbinu Zrinskih i njihove imovine u Hrvatskoj - koju je bečki dvor, kao i Zrinske, neprestano uništavao i pljačkao - možda je upravo to preseljenje spasilo tu neprocjenjivu knjižnicu od uništenja. Ta pretpostavka nije nimalo ishitrena ni nategnuta jer su knjige Petra Zrinskog i Katarine bile najprije konfiscirane, a onda naprosto razvučene. Ostale su samo one koje su se slučajno našle u Nikolinoj knjižnici. Uostalom, tu tezu najbolje podupire dobro poznata činjenica da je svekoliko zrinsko i frankopansko blago iz Čakovca, Ozlja i drugih gradova nakon konfiskacije bilo pljačkano, uništavano, razvlačeno i na najrazličitije načine prisvajano, s tom razlikom što - osim knjižnice - nikada ništa nije moglo biti otkupljeno, a još manje vraćeno u Hrvatsku.

¹ Šime Jurić: Bilješke o *Zriniani*, rukopis

² *Bibliotheca Zriniana története és állománya, szerkesztette Klaniczay Tibor, Argumentum kiado-Zrinyi kiadó, Budapest, 1991.*
U radu na zborniku sudjelovali su: Hausner Gábor, Klaniczay Tibor, Kovács Sándor Iván, Monok István i Orlovsky Géza

U sveukupnom i nikad realno procijenjenom, za hrvatski narod de facto neprocjenjivom, razgrabljenom zrinsko-frankopanskom blagu možda na *Zrinianu* otpada samo jedan promil novčane vrijednosti. No, to je *zlatni promil* toga neprocjenjiva blaga. U dvorcu Bitov (Vötttau) - premda godinama i zaboravljena - knjižnica je ostala do 1890. kada ju je otkupio bečki antikvar Sigismund Kende. Hrvatska zemaljska vlada otkupila je Nikolinu knjižnicu godine 1893. te je smjestila u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu gdje se i danas nalazi. Budući da je za čakovečku knjižnicu Nikole Zrinskog u stručnoj i znanstvenoj literaturi uvriježen naziv *Bibliotheca Zriniana*, taj naziv, ili njegov skraćeni oblik *Zriniana*, u svojem radu i ja najčešće rabim. Za spjev »*Szigeti veszedelem*« rabim Petrov oblik »*Opsida sigetska*«, tj. kraće »*Opsida*«.

Poznata veduta čakovačke utvrde iz 17. stoljeća - koju su sagradili Zrinski i u kojem se nalazi znamenita knjižnica Nikole Zrinskoga (Ledentu)

Nikola Zrinski i odnos prema njemu

Ako pođemo od pretpostavke da Zrinski pripadaju hrvatskom povijesnom i književnom naslijeđu, iako je njihovo značenje i šire, onda je učinjena velika šteta što je hrvatska znanost, pa i kulturno općinstvo, u novije doba izgubilo iz vida kulturološku dimenziju Zrinskih, posebice kada je riječ o Nikoli Zrinskom Čakovečkom. Iako je u listu prijatelju, zagrebačkom dožupanu Ivanu Ručiću, izričito naglasio da se nije odnario, »da je Zrinski i da je Hrvat«,³ negdje u dubini hrvatskoga nacionalnog

³ Ferdo Šišić: Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Matica hrvatska, Zagreb, 1962., str. 300

habitusa Nikola se doživljavao kao hrvatski Brut. Sjajan vojskovođa, državnik i strateg, pripadnik najistaknutijega hrvatskoga roda, hrvatski ban, graditelj velebne tvrđave Novi Zrin, čovjek kojemu su vladari europski, natječući se, davali razne počasti, stvarajući na mađarskom jeziku odjednom »okreće leđa« svojemu narodu.

Takva je recepcija Nikole Zrinskog prevladavala gotovo do naših dana. Kada se tako razmišljalo, nije se uzimalo u obzir da u kontekstu vremena u kojemu je Zrinski živio, njegovo književno djelo - u kojemu je slavio junačka djela svojih predaka - nije imalo kasnija značenja, niti je moglo prejudicirati ocjene njegova glavnoga djela »*Adriai tengernek syrenáia*«. Jedan izrazito hrvatski motiv u interpretaciji blistava pera Nikole Zrinskog preobratio se u remek-djelo mađarske književnosti. To je i bilo uzrok brojnih radova i djela mađarskih znanstvenika o Nikoli Zrinskom, koja su čak brojnija od onih koja su navedena u spomenutom zborniku *Bibliotheca Zriniana*. Među radovima i djelima o Nikoli Zrinskom, spomenutima u zborniku, posebno mjesto zauzima monografija urednika zbornika Tibora Klanicaya, *Nikola Zrinski (Zrinyi Miklós)*.

Danas je hrvatskoj književnoj i povijesnoj znanosti poznato da su brojni istaknuti Hrvati, stiješnjeni prilikama u svojoj domovini, vrlo često pisali ne samo na latinskom - kao europskom književnom jeziku - nego i na jezicima naroda u kojima su djelovali. Za takav postupak Nikola Zrinski nije jedini hrvatski primjer, ali je zbog značenja možda najeklatantniji. Naime, Nikola Zrinski postao je jedan od prvaka, klasika, mađarske književnosti. Zbog svojih političkih i ratnih uspjeha njegova je slava natkrilila slavu svih drugih književnika u mađarskoj književnosti. Dapače, niti jedno književno i vladalačko ime u cjelokupnoj mađarskoj povijesti nije dobilo toliko prostora u mađarskoj političkoj, književnoj i kulturnoj povijesti i publicistici koliko Nikola Zrinski.

Hrvatska suzdržanost prema Nikoli Zrinskom ne potječe iz 17. i 18. stoljeća, ona se javila onoga časa kada je došlo do mađarskih osporavanja i hrvatskoga jezika i hrvatskoga državnoga suvereniteta, onoga časa kada je mađarska politika Nikolino antitursko političko geslo iz 17. stoljeća - *Ne bántsd a Magyar* (*Ne diraj Mađara*) - počela koristiti za svoje teritorijalne aspiracije u prvom redu protiv Hrvata, poglavito kada je bilo u pitanju Međimurje, što je kulminiralo ispisivanjem toga gesla na Nikolin spomenik podignut 1904. u Čakovcu. Predstavljalo je to svojevrsnu provokaciju u potpuno hrvatskome Međimurju, ali i negaciju da je Nikola Zrinski bio Hrvat i hrvatski ban.

U pristupanju vrednovanja Nikole Zrinskog držim da suvremena hrvatska znanost, akceptirajući njegovo značenje, treba Zrinskog uzimati neovisno o političkim manipulacijama i činjenici u kakvom je jeziku njegovo djelo ostvareno jer ono i danas egzistira kao umjetnički artefakt, neovisno o jeziku, čija je vrijednost potvrđena i prijevodom. U doba nastanka toga djela književni jezik ostvarenog djela još nije bio primarna kategorija narodne pripadnosti, premda se zna da su se moderne europske političke nacije formirale tamo gdje su imale svoju osnovicu u jeziku. Sasvim je posebno pitanje što je za književnost, a onda i za dotični jezik, ostvareno djelo značilo. Ono danas, kako je već davno utvrđeno, funkcionira kao najviši epski domet mađarske barokne epohe. Govoreći o književnom ugledu Nikole Zrinskog, ovdje nisu spomenuta ostala njegova djela, »*Poručnik vitez*« (*»Vitéz hadnagy«*) i »*Turski afium*« (*»Török áfium«*), kao ni njegova silna korespondencija na hrvatskom, mađarskom i drugim jezicima. Da sve te činjenice prihvatimo upravo ovako kako su ovdje naznačene, ima mnogo razloga.

Ipak, možemo li Nikolino priklanjanje mađarskom jeziku držati otpadništvom? Sam je to demantirao u već spomenutom listu zagrebačkom dožupanu Ivanu Ručiću. Možda će, međutim, biti zanimljivije vidjeti što su o njemu mislili hrvatski suvremenici. Juraj Ratkaj (1612. - 1666.) svoje poznato djelo »*Memoria regnum et banorum, regnorum Damatiae, Croatiae et Slavoniae*« (1652.) posvećuje ne samo kralju Ferdinandu III., nego i braći Nikoli i Petru Zrinskom, o kojima u svojem djelu donosi i mnogo podataka popraćenih komplimentima. Franjo Glavinić (1586. - 1652.), franjevački gvardijan na Trsatu, posvetio je svoje djelo »*Četiri posljednja človika*« braći Nikoli i Petru Zrinskom. O njima govore i brojne pjesmarice: *Pavlinska* (1664.), *Ščrbačićeva* (1687.), *Bedečkovičeva* (početak 18. st.). O Nikoli

Zrinskom postoje i brojne pučke pjesme ne samo na hrvatskoj kršćanskoj strani, nego i kod hrvatskih muhamedanaca. Konačno, o Nikoli je nakon njegove smrti pjesnički progovorila i pjesnikinja i banica Katarina Zrinski u dosad neobjavljenoj pjesmarici koju je prije desetak godina pronašao Gerhard Ledić. U pjesmi bez naslova Katarina Nikolu naziva »hervatskim banom«. Svoju tužaljku, spričavanje, Katarina završava ovako:

*»Plači Mejumorje: Gospodina tvoga,
Orsagi žalujte: Bana Hervatskoga.
Vi Vugerske strane: Prijatelja svoga,
Varaši Krajine: glavara vridnoga.*

*I ja ću plakati: nevoljne prilike,
Suzami se vmiti: zverh tuge velike,
Glasom ću moliti: Boga večne dike,
Hti Zrinskomu dati: pokojnost u vike.«*

Kao što se vidi, Katarina, koja ga je zasigurno poznavala, Nikolu nije držala osobom »drugog naroda«, nego prijateljem drugog naroda, prijateljem »Vugerske strane«. Takvim ga je otprilike smatrao i Petar koji za svojega brata, autora »*Adrijanskoga mora sirene*«, kaže da je to djelo Nikola »izibranom svojom pametjom na vugerski jezik istumačil Hištoriju vnogimi odičeni peldami i nauki spravil i napisal«. Iako je Nikola svoje djelo posvetio mađarskom plemstvu, kojega se i sam držao dijelom, hrvatski suvremenici drže ga svojim i »oplakuju njegovu smrt kao smrt jednoga od prvih hrvatskih junaka«.⁴

Nikola Zrinski stekao je renesansnu naobrazbu. Knjižnica pokazuje da je čitao Homera, Vergilija, Petrarca, Tassa, Ariosta, Marina, ali i Karnarutićevo »*Vazetje Sigeta grada*« za koje se pretpostavlja da je najviše utjecalo na njegovo djelo. Čitao je Črnka u latinskom prijevodu Samuela Budine. Čitao je i njemačke, mađarske i hrvatske povjesničare i kroničare (Bonfini, Reusner, Forgács, Leunclavius, Istvánffy, Orbini, Ratkaj), zatim mađarske pisce stihovanih kronika (Tinódi, Balassa, Szabadkay, Töke). Analizirajući njegove moguće uzore i poticaje, Novalić je zaključio da niti jedan od tih pisaca nije utjecao »ni približno toliko koliko Karnarutić«,⁵ što nam govori da je Nikola Zrinski najvećim dijelom izrastao iz hrvatske književne tradicije. O oslanjanju na hrvatske književne i jezične tradicije govore i brojni kroatizmi i turcizmi koje je Nikola unio u svoju »*Syrenu*«, posebice u spjevu »*Opsida sigetska*« (»*Szigeti veszedelem*«); kopje, sablja, barjaktar, demecki kard (demeškinja), istraža (straža), poraz. Riječ je o hrvatskom vojničkom nazivlju. Osim toga, u spjevu nalazimo riječi vojne provenijencije, koje svoje podrijetlo vuku iz hrvatskoga jezika. Hrvatske su provenijencije velikim dijelom i turcizmi koje je Zrinski unio u svoje djelo, držeći da vojna terminologija pojačava dojam herojskoga spjeva kakav je njegova »*Opsida sigetska*« (»*Szigeti veszedelem*«), koji je, uz 12 elegija, najvažniji dio »*Adrijanskoga mora sirene*«.

Govoreći o Nikolinu dubljem neuključivanju u hrvatski književni život - što je bilo uzrok stanovite hladnoće prema njemu - valja još ponešto reći. Stoljećima *ante murale cristianitatis*, u doba braće Zrinski Hrvatska je bila pretvorena - kao što Pergošić kaže - *u ostanke orsaga, u reliquae reliquiarum olim magmi et inclty regni Croatiae*. Bilo je to vrijeme kada je u Hrvatskoj bila hrabrost ostati i živjeti. Veliko mnoštvo Hrvata već je izbjeglo pred Turcima, preplavivši zapadnu Ugarsku, Štajersku, Donju Austriju, Slovačku i Moravsku.

⁴ Đuro Novalić: Mađarska i hrvatska Zrinijada, Hrvatska književnost prema stranim književnostima, sv. I., Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1967., str. 51

⁵ Đuro Novalić: Mađarska i hrvatska Zrinijada, str. 20

Istodobno su se Hrvati nalazili u raznim vojničkim i administrativnim službama u Ugarskoj i Austriji. Vrlo istaknute službe obnašali su u protestantizmom poljuljanoj Katoličkoj crkvi u Ugarskoj. Hrvatska penetracija vidljiva je i u mađarskoj kulturi, što, uostalom, dokazuje Zrinski. U najstarijem hrvatskom petojezičnom rječniku Fausta Vrančića, *Rječniku pet najuglednijih europskih jezika* (*»Dictionarium quinque nobilissimarum Europe lingvarum«*, Venetia, 1595.) zastupljeni su latinski, talijanski, njemački, hrvatski i mađarski jezik. U takvom političkom i kulturnom okruženju Nikola Zrinski nije iznimka u ispreplitanju dviju kultura i dviju književnosti. Zrinski je samo, glede njegova značenja, najuočljiviji primjer. Objektivno gledajući, Nikola Zrinski predstavlja kulminaciju utjecaja hrvatske

Portret grofa i bana Nikole Zrinskog Čakovečkog iz 60-tih godina 17. stoljeća - u pozadini dio tvrđave Novi Zrin na Muri

književnosti na mađarsku. Istodobno je Nikolina »*Opsida sigetska*« kulminacija pjesničke apologije ne samo Zrinskih, nego i hrvatskoga oružja i hrvatskoga ratnog junaštva. Na ovom mjestu treba dodati i da iz toga doba potječe popriličan broj prijevoda mađarskih tekstova na hrvatski. »Turska opasnost s jedne i njemačka s druge strane« - kaže Novalić - »zbližile su u to doba ostatke mađarskoga i hrvatskog kraljevstva u tolikoj mjeri da primjera za to nema ni prije ni poslije; čim su Turci poraženi kod Sv. Gotharda a Hrvatska 1699. dobila natrag velika područja između Save i Drave, ne samo da se Hrvatski sabor nije odazvao Rákoczyju, unuku Petra Zrinjskog i nastavljaču njegove političke djelatnosti, već je izglasao pomoć austrijskom dvoru od 15.000 vojnika, stav koji već daje naslutiti 1848. i Jelačića. No isto je tako činjenica da život braće Nikole i Petra Zrinjskoga spada u vrijeme kad je to zbližavanje doseglo kulminaciju i da se njihova književna i politička djelatnost, i Nikolino prividno otpadništvo, daje objasniti samo historijskom uvjetovanošću.«⁶

Arte et Marte - mačem i perom na braniku domovine

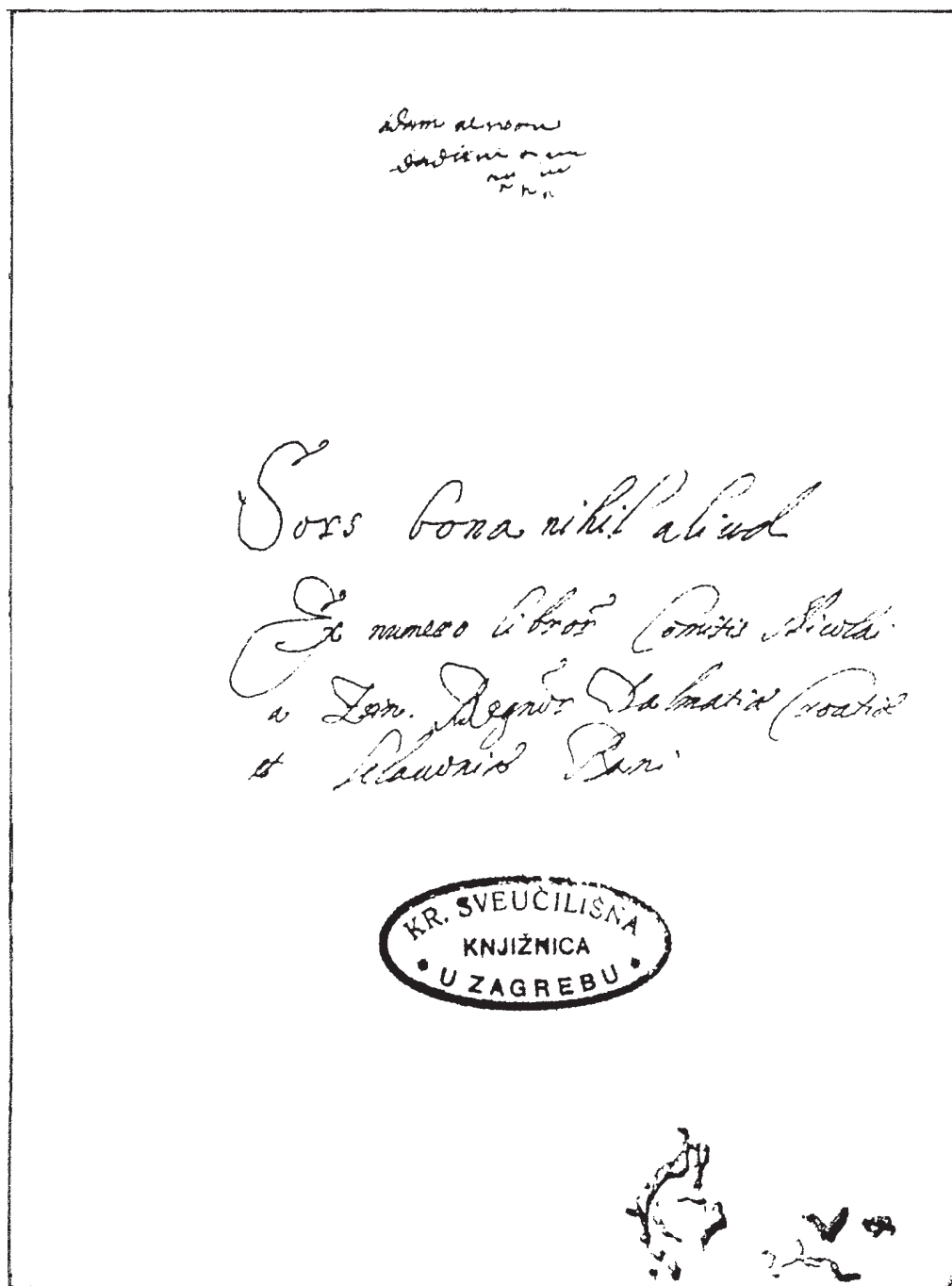
Zrinski pripadaju prastarom hrvatskom plemstvu. Bribirski su Šubići već u 11. stoljeću bili nazočni na dvoru hrvatskoga kralja Krešimira IV. Kada su zbog sukoba s Ludovikom I. Anžuvincem izgubili Ostrovcu, godine 1347. stekli su posjede na Uni, a među njima i grad Zrin po kojemu su prozvani Zrinski. Nikola Šubić Zrinski, pradjed braće Zrinski, Čakovec je zadobio 1546. godine. Otad je Čakovec bio glavno središte Zrinskih i svih posjeda od Mure do mora. Dolaskom u Čakovec Nikola Šubić Zrinski zadobio je i neke posjede u južnim mađarskim županijama. Za Zrinske je dolazak u Čakovec predstavljao novi uspon, ali i proširenje obveza u ratovima s Turcima. Godine 1542. Nikola Šubić Zrinski imenovan je banom hrvatskim, a godine 1661. i kapetanom Sigeta, a nešto kasnije postao je zapovjednik cijeloga Zadunavlja. Braneći Siget, poginuo je herojskom i viteškom smrću⁷. rujna 1566. godine. Nakon svojega zadivljujućeg herojstva u obrani Sigeta dobio je atribut Sigetski. Nikolin sin Juraj, ostavši bez oca, vrlo brzo preuzima očeve obveze. U njegovo vrijeme zbivale su se velike vjerske promjene u Europi pa se i on priklonio protestantizmu. Za njega je posebno važno to da je na svojem posjedu u Nedelišću, pozvavši poznatog tiskara Rudolfa Hoffhaltera, 1574. (a možda već i 1571.) utemeljio prvu hrvatsku tiskaru u sjevernoj Hrvatskoj. U njoj je iste godine tiskan Pergošićev »*Decretum*«, prva hrvatska kajkavska tiskana knjiga. Juraj Zrinski ostao je do kraja života vjeran protestantizmu, ali se njegov sin - otac Nikolin i Petrov - također Juraj, 1613. vratio katoličanstvu čime je de facto i protestantizam u Međimurju izgubio potporu ne samo za daljnji razvoj, nego i za daljnji opstanak.

Tvorac najpoznatije hrvatske knjižnice starijega razdoblja, vojskovođa, hrvatski ban i pjesnik Nikola Zrinski Čakovečki, rodio se 1. svibnja 1620. godine u Čakovcu, a Petar 6. lipnja 1621. u Vrbovcu. Njihov otac, Juraj Zrinski, unuk Nikole Zrinjskog Sigetskog, bio je poznati ratnik i hrvatski ban, a sudjelovao je i u Tridesetogodišnjem ratu. Umro je godine 1626., u 28. godini života, pa su Nikola i Petar dobili skrbnike. Bečki je dvor u skrbničko povjerenstvo imenovao biskupa Petra Pazmanyija, zemaljskoga kapetana Sigismunda Trautmandorfa, zagrebačkoga biskupa Petra Domitrovića, banskoga namjesnika Stjepana Patačića i kraljevskoga savjetnika Tomu Mikulića. Dvor je želio da Zrinski budu odgojeni u vjernosti habsburškom domu i Katoličkoj crkvi. Prvi neposredni odgajatelj bio im je zagrebački biskup Petar Domitrović, ali samo dvije godine, do svoje smrti 1628. Nakon toga je brigu o odgoju i školovanju preuzeo Petar Pazmany, kasniji nadbiskup ostrogonski i kardinal. Najprije su 1630. Nikola i Petar predani na izobrazbu isusovcima u Graz, gdje su stekli izvrsnu humanističku naobrazbu,

⁶ Đuro Novalić: Mađarska i hrvatska Zrinijada, str. 52

⁷ Đuro Novalić: Mađarska i hrvatska Zrinijada, str. 19 - 20

a godine 1634. otišli su na isusovačko sveučilište u Trnavu gdje su se školovali, ali i predavali brojni Hrvati. Braća Zrinski u Trnavi su ostala do 1636. godine. Nakon Trnave su u pratnji kanonika Matije Szenkviczja otišli na višemjesečno putovanje po Italiji. U Rimu ih je primio papa Urban VIII, koji im daruje - zapravo Nikoli - svoju knjigu pjesama, »*Poemata*« s posvetom. Iz Italije se u veljači 1637. vraćaju u Hrvatsku gdje su odmah proglašeni punoljetnima.

Vlastoručno ispisano geslo Nikole zrinskog - "Sors bona nihil aliud", te vlastoručni puni potpisa Nikole Zrinskoga - "Ex numero libro (rum) Comitum Nicolai a Zrin. Regnor (um) Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Bani"

Goleme posjede braća Zrinski zatekli su u vrlo lošem stanju. Osim toga, još je za života njihova oca Austrijska komora, odnosno Austrija, iako su posjedi nominalno bili pod kompetencijom Ugarske komore, sprečavala izvoz robe i stoke iz njihove hrvatske bakarske luke. Istodobno su tijekom njihova školovanja posjedi bili ugroženi turskim upadima. Sve u svemu, stanje posjeda bilo je takvo da bi i mnogo starijima i mnogo iskusnijima zadavalo velike muke. Na veliko iznenađenje, braća Nikola i Petar dobro su se snalazili u tim složenim gospodarskim i političkim prilikama, a i kaniški Turci su ubrzo Zrinske očutjeli i na granici. Prije negoli su se braća 1649. podijelila, gospodarske su prilike na zrinskom veleposjedu bile kako-tako konsolidirane. Petar se već 21. listopada 1641. godine oženio s Anom Katarinom Frankopan, kćerkom karlovačkoga generala Vuka Krištofa Frankopana Tržačkoga, a Nikola se oženio 17. rujna 1645. s Euzebijom Drašković, kćerkom grofa Gašpara Draškovića. Euzebija je umrla 1651. godine, a Nikola se 30. travnja 1652. u Beču vjenčao s barunicom Marijom Sofijom Löbl koja mu je rodila petero djece, od kojih je dvoje ostalo na životu. Iz tih godina, kada su mu djeca umirala, potječe njegova u klasičnoj maniri, u četrnaest strofa, napisana »Tužaljka za sinom« (»*Elegia fia halálára*«), nastala u povodu smrti ljubimca sinčića Izaka. U to je doba njegova »*Adrianskoga mora sirena*« bila već tiskana, no ni u ovoj tužaljci samosvijest o vrijednosti imena Zrinskih nije bila prešućena. Preživjelo je dvoje njegove djece: Marija Katarina završila je život kao redovnica karmelićanka u Beču, a sin Adam, kasnije potpukovnik, postao je istaknuti ratnik u ratovima protiv Turaka. Zapravo je Adam bio posljednji Zrinski koji je nakon zrinsko-frankopanskog masakra i zatora uspio nakratko steći glas.

Vrlo važnu epizodu za formiranje osobnosti Nikole Zrinskog predstavlja njegov odlazak - na poziv kralja Ferdinanda III. - u Tridesetogodišnji rat u kojemu je sudjelovao 1642., 1643., 1644. i 1646. godine. Iako je još bio vrlo mlad, Nikola se u tom ratu istaknuo svojim iznimno opremljenim konjanicima. Osim stjecanja vojnoga i ratnog iskustva, Tridesetogodišnji rat bio je prilika za upoznavanje politike bečkoga dvora, njegovih prioriteta i političkih mehanizama. Premda su Zrinski potjecali iz roda u kojemu se nekoliko stoljeća unatrag sudjelovalo u ratu te govorilo o ratu i ratništvu, u Tridesetogodišnjem ratu (u kojem je sudjelovao i Petar) oni su počeli spoznavati da njihova hrabrost i viteško geslo (*Nemo me impune lacesset, Sors bona, nihil aliud, Vincere aut mori*) na koncu konca - u njihovu položaju i u položaju njihovih zemalja - postaju samo dekorativna iluzija, snaga koju koriste drugi, ne brinući za njihov osobni tragični položaj i tragični položaj zemlje koju zastupaju. Što je Nikola Zrinski zapravo vidio? Izvlačeći najbolje postrojbe s hrvatsko-turske i mađarsko-turske granice, Zrinski je na djelu vidio politiku bečkoga dvora koji je malo ili nimalo vodio računa o istjerivanju Turaka iz Hrvatske i Mađarske. Potpisivanjem austrijsko-turskoga ugovora na Žitvi 1606. godine, ugovora koji je jamčio status quo, Dvor se okrenuo učvršćivanju vlasti na područjima koja su mu trebala osigurati prevlast u srednjoj i zapadnoj Europi, u Češkoj, Njemačkoj, Francuskoj i Nizozemskoj. Za to je koristio i najbolje hrvatske postrojbe (Krovaten, Kroboten) od samoga početka Tridesetogodišnjeg rata, dakako radi učvršćivanja svojih europskih pozicija. Istodobno je hrvatski narod na hrvatsko-turskoj granici i dalje krvario, bio odvođen u ropstvo i tonuo u bijedu i gospodarsku zaostalost, napuštajući često zauvijek svoja ognjišta. Sve to govori nam da političko sazrijevanje Zrinskih usko korespondira sa spoznajom da se Hrvatska i Ugarska, nalazeći se između Scile i Haribde, moraju osloniti na sebe. Nikola je do takva zaključka definitivno došao već kada se 1642. vratio iz Šlezije.

Samosvijest Nikole Zrinskog najprije je našla svoj izraz u literaturi. Slučajno ili ne, upravo je nakon sudjelovanja u Tridesetogodišnjem ratu - u kojemu se istaknuo i postao zapovjednik svih hrvatskih četa (Croatorum omnium generalis) - tijekom zime od 1645. na 1646. godinu nastala njegova »*Opsida sigetska*« (»*Szigeti veszedelem*«). U svemu tomu vrlo je simptomatično da Nikola, nakon svojih lirskih pokušaja, ulazeći dublje u literaturu, posije za tematikom svojih slavnih predaka, čime implicite oživljava njihove zasluge za Habsburgovce koji sve te zasluge svojom politikom ignoriraju. Za političko sazrijevanje vrlo je indikativno XIV. pjevanje »*Opside sigetske*«. U tom pjevanju, kako nas upo-

zorava Đuro Novalić⁷, devet strofa, zbog toga što govore o njemu, Petar nije preveo. Međutim, upravo tu nalazimo mjesta preko kojih se oslikava i Nikolin odnos prema hrvatstvu, ali i prema bečkom dvoru. Četvrta strofa XIV. pjevanja u mojem prijevodu glasi:

»Z daleka poznam viteza, sina Marsa,
Kako on jaše konja, prepoznajem ga,
Taj vitez, moj je brat, i Mađar i Hrvat,
Da domovinu voli, po tomu je poznat.«

Spjev »Opsida sigetska« nastao je 1645./46., a tiskan je 1651. godine u sklopu »Adrijanskoga mora sirene«. No, govoreći o svojem bratu Petru, Nikola u sedmoj strofi u crnoj slutnji kaže i ovo: »Al jao, pas veliki šulja se za njim«. Metaforična je to, ali, na žalost, i vidovita aluzija na sve što će se dogoditi dvadesetak godina kasnije jer su tada »bijesnim zubom« (9. strofa) režali »ne samo Turci«, nego i drugi. »Opsida sigetska«, i na mađarskom i na hrvatskom jeziku, nesumnjivo je svojevrsni zrinski manifest političke samosvijesti.

Književna ocjena mađarske i hrvatske *Zrinijade* gotovo je dijametralno suprotna. Dok je Nikolina mađarska verzija od pojave do danas obasipana panegiricima, hrvatska Petrova *Zrinijada*, koju je on proširio za 84 strofe, u doba formiranja pogleda na stariju hrvatsku književnost, u radovima Ivekovića, Jagića i Pisarevića,⁸ bila je svedena na versifikaciju bez književne vrijednosti. Da je to ostavilo dubok trag, najbolje nam svjedoči djelo »Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni« Krešimira Georgijevića (Zagreb, 1969.) gdje je sve to ponovljeno. Bolji uvid u vrijednost hrvatske *Zrinijade* unesli su radovi Tome Matica, Đure Novalića, Franje Švelca i Josipa Vončina.⁹ Istini za volju valja reći da je već i početkom stoljeća bilo glasova koji su upozoravali hrvatsko općinstvo i hrvatsku kritiku da nije bila pravedna prema *Zrinijadi*. Martin Hajnal u svojem radu »Estetička vrijednost *Zrinijade*« navodi: »Hrvati (se) uopće nijesu niti postarali, da malko temeljitije prouče Nikoliko djelo, nego su prosto bez ikakve motivacije izrekli da je 'loše djelo', dok Mađari uvidjevši neobičnu estetičku vrijednost *Zrinijade* govore samo o vrlinama djela, a neće da istaknu to da djelo nije u svakom pogledu baš tako savršeno«. Razvijajući svoju misao, Hajnal nastavlja: »Da je temeljna misao *Zrinijade* upravo uzvišena i onim inače jednostavnim događajem (pad Sigeta) vrlo uspješno izražena, da je kompozicija u *Zrinijadi* umjetnički savršena, o tome nema sumnje; to mora svatko priznati. Ali bi se dalo prigovoriti onima koji Zrinskoga slave svakako kao najvećega pjesnika, (iako) u *Zrinijadi* gotovo i nema invencije. Cijeli je događaj u epu uzet iz historije, i to bez ikakve promjene, onako kako se baš u historiji dogodilo; a što je historijskome događaju dodano, to je iz Vergilija, Tassa, Homera, dotično iz historijskih djela Istvánffija, Reusnera, Karnarutića. Da je ovaj materijal, ovaj historijski događaj tako zgodan predmet i nepromijenjen za junački ep, to je puki slučaj i nije nikakva zasluga pjesnika Zrinskoga. Zrinski je time, što je iz različitih varijacija izabrao baš najzgodniju i u svome je epu upotrijebio, samo dokazao, da je imao pjesnički razvijen ukus na temelju svojih klasičkih nauka«. ¹⁰ Usprkos tim Hajnalovim upozorenjima, hrvatska književna

⁷ Đuro Novalić: Mađarska i hrvatska *Zrinijada*, str. 19 - 20

⁸ Franjo Iveković: Hrvatska *Zrinijada* prema mađarskoj, Književnik, 1866., sv. III., str. 319 - 335; Vatroslav Jagić: Adrijanskoga mora sirena. Hrvatski epos XVII. veka. Književnik, 1866., sv. III., str. 336 - 407; Aleksandar Pisarević: Mađarska i hrvatska *Zrinijada*, Školski vjesnik, sv. XIV., Sarajevo, 1907.

⁹ Tomo Matić: Predgovor nakladi Adrijanskoga mora sireni Petra Zrinskoga, Stari pisci hrvatski, HAZU (JAZU), Zagreb, 1957.; Đuro Novalić: Mađarska i hrvatska *Zrinijada*, Hrvatska književnost prema stranim književnicima, sv. I., Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1967.; Franjo Švelec: Hrvatska književnost sedamnaestog stoljeća, Povijest hrvatske književnosti, Liber - Mladost, Zagreb, 1974.; Josip Vončina: Petar Zrinski, u knjizi Zrinski, Frankopan, Vitezović, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zora - Matica hrvatska, Zagreb, 1976.

¹⁰ Martin Hajnal: Estetička vrijednost *Zrinijade*, Nastavni vjesnik, XV., 1907., 866 - 867

znanost nikada se nije u potpunosti oslobodila spomenutih Ivekovićevih, Jagićevih i Pisarićevih ocjena, pa Petrova hrvatska *Zrinijada* ni u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* nije u cijelosti otisnuta. Hrvatska kritika naprosto nije vidjela ono što je tražila u gotovo svim književnim djelima: visok stupanj hrvatske samosvijesti, i to dva stoljeća prije hrvatskoga narodnog preporoda.

Da tu samosvijest iskažu perom najprije Nikola, a onda i Petar bilo je obilje poticaja i u politici i u literaturi. Nikola i Petar u sigetskoj apologiji nisu bili prvi. O hrvatskom sigetskom Leonidi još je bila živa usmena predaja i na Zrinskim dvorovima u Čakovcu i Ozlju. Da su već postojale poetske tvorevine pučkih pjesnika potvrđuje i *Prekomurska pjesmarica* (1593.) u kojoj nalazimo kraći spjev pod naslovom »*Pjesma o Sigetu*«. Napose, o sigetskoj je epopeji na vrlo impresivan način svjedočila kronika Ferenc Črnka »*Posljednje Sigeta grada*«. Ta je kronika, prevedena na latinski, tijekom 16. i 17. stoljeća bila europska uspješnica, a bila je izvor i nadahnuće svima koji su pisali o legendarnoj Sigetskoj bici.

Premda među Nikolinim i Petrovim knjigama nije pronađeno Črnkovo hrvatsko »*Podsjeđanje Sigeta grada*«, teško je reći da u njihovo doba u Čakovcu i Ozlju nije postojao Črnkov hrvatski original. Međutim, da je postojao latinski prijevod Samuela Budine, svjedoči nam Nikolina knjižnica. Kult Zrinskih dotad su potvrđivale i brojne posvete sinu sigetskoga junaka Jurju Zrinskom (György Kulcsar, Ivan Pergošić, Dominko Zlatarić, Emerik Forgács i dr.). Za Nikolu Zrinskog od presudne je važnosti bilo epsko djelo »*Vazetje Sigeta grad*« a, koje je bilo poticajno i u sadržajnom i u formalnom smislu. Ali ono što Nikola i Petar nisu našli od Karnarutića bila je njihova vlastita politička tendencija. Tu tendenciju pružio im je njihov sve teži politički položaj. Međutim, spoznaja tog položaja nije sazrela odjednom, što vrlo dobro ilustrira spomenuto mjesto Nikoline *Zrinijade*.

Ako se uzme u obzir da je Nikolin tekst »*Opside*« u osnovi bio napisan već 1646., do objavljivanja 1651. prošlo je pet godina tijekom kojih je djelo i u formalnom i u sadržajnom smislu dozrijevalo. Za književni postupak pisaca, bez obzira na vrijeme, bilo bi apsolutno nerealno govoriti da Nikola svoje djelo nije u smislu određene tendencije »oštrio«. To isto može se reći i za Petrovu hrvatsku »*Opsidu*«. Petrov bečki rukopis »*Opside*« - prvih osam pjevanja (od VIII. 80 strofa) - vjerniji je po strukturi stihoa Nikolinu originalu nego konačna »venecijanska« verzija (1660.). U rukopisu očuvanom u bečkoj Nacionalnoj knjižnici (*obsidio Sighetana Carmen Heroicum Autore et scriptore manupp. Comitum Petri a Zrinio olim Croatiae Bani*), koji je stariji od mletačkoga, Petar ne rabi dvostruko rimovani dvanaesterac i Nikolin osnovni tekst znatno proširuje. No, to nije sve. Mletački tekst »*Opside*« eksplicitniji je i oštriji. U bečkom rukopisu nema onoga često citiranoga stiha u VI. pjevanju: »Veruj Nimcu, da znaš, kako suncu zimsku«. Taj stih u bečkom je rukopisu mnogo eufemističniji i glasi: »Nimci bi se uplašili razumni bane«. To nam govori da su politički događaji Petra motivirali da bude u odnosu na političku situaciju 1660. eksplicitniji nego što je bio 1655. kada je, prema Matiću,¹¹ Petar Zrinski prekinuo rad na preradi Nikolina djela. Ovdje bismo mogli dodati da je Petar rad na pohrvaćivanju Nikoline »*Opside*« najvjerojatnije nakratko prekinuo već nakon Nikoline smrti 1664. godine. Sam Nikola Zrinski je od 1651. godine, kada je objavio svoju »*Adrijanskoga mora sirenu*«, pa do 1660., kada ga je pohodio Tollius, sigurno evoluirao. Tadašnja njegova izjava da za opstanak Hrvatske i Ugarske nisu više opasni Turci, nego »Beč i Mletci«, rezultat je njegovih političkih procjena. U tom kontekstu valja tražiti razlike između Nikoline i Petrove »*Opside*«. I za Nikolu i za Petra kasne pedesete i rane šezdesete godine 17. stoljeća bile su razdoblje definitivne spoznaje da moraju stvoriti sve obrambene i vojne pretpostavke za što brže istjerivanje Turaka, posebice iz Velike Kaniže, kako bi se mogli posvetiti borbi na drugoj strani.

Da su Turci posebnu važnost pridavali Kaniškom pašaluku i Velikoj Kaniži, možda najbolje ilustrira činjenica da je na izmaku turske moći, u doba Velikoga turskog rata, bio prije oslobođen 200 kilometara istočniji Pečuh (1686.), negoli najzapadnije tursko uporište Velika Kaniža (1690.)

¹¹ Petar Zrinski: *Adrijanskoga mora sirena*, priredio Tomo Matić, Stari pisci hrvatski, knj. 32., HAZU (JAZU), Zagreb, 1957., str. 9

Obsidioms Sigetmanc

Pars Erma.

j

En ashiars elöt ifju elméuel
 Jác ottam ferelemmek edes ueréuel
 külfkettém Viola kegyetlen ségével
 Hátan immar Mársnak hangassab ueréuel.

z.

Sigüert, s. Utessé éneklek, Köök hatalmát
 Ki megmerte uarny Suliman haragiát
 Ama nagy Sulmannak hatalmaskariát
 Az Kancék Europa rettegte Abláias.

3.

Alusa tekiném rothando föld Laurusból
 Viseled kőborodat sem gőnyge ágból
 Hanem fenyves mennyeg szent értélagokból
 Van kövűe kővőrad hólából és szepnapból.

t

Te ki és az Anja nagy, és szűlted Uradat
 Az ki övőben wolt, s. imádod fiadat
 Vgymit Istenedet és nagy Monár Kádat
 Genteges kiralyne' hűsön vigalmadat.

5.

Idgy permannak erőt ugj irhasnak mint wols
 Arról ki fiad szent nevéért bátran holt
 Meg uetűen világot feiben sokiana wols
 Kiért el szent telke ha telet megis hols.

Od izbijanja najprije latentnog, a onda sve otvorenijeg nezadovoljstva Zrinskih položajem Hrvatske i Ugarske, tj. od pedesetih do kraja šezdesetih godina, bečki dvor ne samo da Zrinske nije podupirao u njihovim nastojanjima istjerivanja Turaka, nego se pače odlučio na njihovu definitivnu likvidaciju. Radije je krenuo u njihovo uništenje, nego im pružio potporu u borbi protiv Turaka. Da su kojim slučajem Zrinski dobili potrebnu potporu, Hrvatska i Ugarska osamostalile bi se već u 17. stoljeću pa Habsburgovci ne bi bili u stanju stvoriti imperij koji je poživio još puna dva i pol stoljeća.

Kolika je želja Zrinskih bila da se oslobode najprije turskog, a onda i bečkog pritiska, najbolje potvrđuje Nikolina odluka da sagradi Novi Zrin, velebnu tvrđavu na Kakinji pri Dolnjoj Dubravi, koja mu je trebala biti najneposrednija baza za oslobađanje Velike Kaniže, a onda i drugih ugarskih i hrvatskih područja. Njegova zimska vojna 1663./64., kada je spalio i veliki turski most na Dravi kod Osijeka, bio je početak realizacije Nikolinoga strateškog plana. Tada je redom zauzeo Breznicu, Bobovec, Barč te ugrozio Siget i Pečuh. Petar je 1663. godine odnio sjajnu pobjedu protiv Turaka kod Jurjevih stina nedaleko od Otočca. Europa je tada očekivala da je to početak istjerivanja Turaka s njezina područja. Zato su sa svih strana počele stizati pohvale i priznanja brojnih europskih vladara.¹² No, do toga, na žalost, nije došlo. Bečki je dvor u tom uspjehu vidio gubitak svoje moći te je dopustio da početkom srpnja 1664. Turci razore Novi Zrin, onodobni simbol moći Zrinskih. Te godine, na nesreću, umro je i sam Nikola Zrinski. Time je cijeli ne samo antiturski, nego i anticentralistički pokret mnogo izgubio na udarnoj snazi, i bez obzira na činjenicu što je vodstvo pokreta, uz zdušnu potporu odlučne i sposobne Katarine - prve hrvatske diplomatkinje - preuzeo Petar.

Kada govorimo o Nikolinoj vezanosti uz Hrvatsku, hrvatsku književnu tradiciju i Karnarutića, istodobno moramo konstatirati da je njegov pristup sigetskoj epopeji bio bitno drugačiji nego Karnarutićev. Dok je Karnarutić svojim djelom želio samo uzvisiti jedan besprimjeran herojski čin, Nikola je kroz herojski čin htio očitovati svoj politički subjektivitet, točnije politički subjektivitet zemalja koje je zastupao.

Dakako, to su samo neke od činjenica koje govore o Nikoli Zrinskom, činjenice koje ga čine središnjom vojnom i kulturnom pojavom toga doba u Hrvatskoj i Ugarskoj. Unutar njegove ostavštine knjižnici nesumnjivo pripada iznimno mjesto. Kada se spočitava zaobilaženje Nikole Zrinskog u hrvatskoj književnosti i kulturi, onda se, među ostalim, misli i na tu knjižnicu koja je po vrijednosti jedinstvena u cjelokupnoj starijoj povijesti hrvatskoga naroda. Ta knjižnica pokazuje duhovni i misaoni habitus jedne iznimne osobnosti, intelektualca, književnika i vojnika koji se formirao u Hrvatskoj, na samom rubu Europe, na njezinu najstrašnijem ratištu. Nakon stoljetnih hrvatskih gravamina upućivanih europskim dvorovima i rimskim papama braća Zrinski bila su prvi izraz samosvijesti na hrvatsko-turskoj i ugarsko-turskoj permanentnoj bojišnici. Sudjelujući u Tridesetogodišnjem ratu, Nikola i Petar vidjeli su, osim ravnodušnosti i prezira njihovih zemalja, još i velik raskorak u razvijenosti između Europe i njihove domovine. Upravo Nikolina knjižnica, njezina kvaliteta i ciljana raznolikost pokazuju grčevitu težnju Zrinskih da njihova zemlja prevlada zaostalost.

Govoreći danas o toj instituciji, opravdano se možemo zapitati je li postojanje te knjižnice iznenađenje kada se govori o Zrinskim? Postojanje te knjižnice može iznenaditi samo one koji ne poznaju povijest Zrinskih, a uz njih i Frankopana s kojima su Zrinski već od početka 16. stoljeća raznim oblicima bili povezani. Ta dva roda, najprije Frankopani a onda i Zrinski, bila su vezana uz brojne kulturne poduhvate. Već od praskozorja hrvatske pismenosti i književnosti spominju se Frankopani. Kada je snaga Frankopana počela opadati, javljaju se Zrinski. Oni kuju vlastiti novac,¹³ Juraj Zrinski otvara

¹² A. M. Lukjanjenko: Političeskaja i literaturnaja dejatel'nost brat'ev Zrinskih i Franca Frankopana, Kiev, 1911.; Vidi još: Hrvoje Petrić, Dragutin Feletar, Petar Feletar: Novi Zrin, Donja Dubrava - Zagreb, 2001., str. 73 - 74. Ta monografija o Novom Zrinu donosi dosad najviše podataka o toj glasovitoj tvrđavi Nikole Zrinskog. Osim toga, monografija donosi i obilje literature o Zrinskim.

¹³ Ivan Mirnik: Srebra Nikole Zrinskog, Gvozđanski rudnici i kovnica novca, Zagreb, 1922.

tiskaru u Nedelišću (1571. - 1574.),¹⁴ oko njih se skupljaju literati, na njihovu području nastaju najstarije hrvatske kajkavske pjesmarice (*Prekomurska*, 1593.), podupiru pavline u Svetoj Jeleni pokraj Čakovca, a Nikola Zrinski 1659. godine u Čakovec dovodi franjevce. Zrinski su bili pokrovitelji književnoga i znanstvenog rada. Zahvaljujući njihovoj potpori, tiskana je 1660. u Beču »*Kratka mađarska kronika*« (»*Rövid magyar cronica*«) Grgura Petthöa; uz Nikolinu je potporu Juraj Ratkaj (Rattkay) tiskao svoje životno djelo »*Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*« (Beč, 1652.), a Boltižar Milovec svoj »*Dvoji dušni kinč*« (Beč, 1661.) tiska uz potporu Katarine Zrinski. Uz potporu Zrinskih Petar Fodroczy je 1661. godine ponovno objavio Karnarutićevo »*Vazetje Sigeta grada*«. Dobro branjen, u odnosu na mnoge tadašnje hrvatske i mađarske gradove, Zrinski dvor u Čakovcu u doba Nikole Zrinskog, a kasnije i Petra, po svojem bogatstvu i kulturnim atributima mnogima se pričinjao kao Atena. Kada je István Zichy na Zrinski dvor u Čakovec kanio radi plemićkog odgoja poslati svojega sina, dvorski ravnatelj Stjepan Vitnyedy mu je sigurno ne bez razloga laskavo odgovorio da je na Zrinskom dvoru »kao u Ateni«. ¹⁵ Prema tomu, činjenica da upravo kod Zrinskih nalazimo najvredniju knjižnicu starijega razdoblja hrvatske povijesti samo je logična posljedica svega što su oni u hrvatskoj političkoj, vojnoj, kulturnoj i književnoj povijesti značili. Uostalom, oko braće Zrinski postojao je jedan književni krug.¹⁶

U tom tragičnom kolopletu ipak je začuđujuće da je stoljetnim ratovima osakaćena Hrvatska djelotvorno sudjelovala u velikim europskim kulturnim procesima, renesansi i baroku. Upravo toj činjenici treba zahvaliti što sami Zrinski dolaze u središte književne pozornosti, i to odmah nakon slavne Sigetske bitke. Besprimjerno hrabra obrana Sigeta i još besprimjernija smrt Nikole Šubića Zrinskog senzacionalno je odjeknula u cijeloj Europi, zahvaljujući upravo tomu što je ta bitka, zapravo Hrvatska, imala svojega kroničara Ferenc Črnka koji je i sam kao dijak i komornik Zrinskog sudjelovao u bici. Črnko je bio jedan od rijetkih koji su preživjeli pad Sigeta i otkupom bili spašeni. Iz turskoga sužanjstva otkupio ga je Nikolin sin Juraj Zrinski. Svoju kroniku, »*Podsjeđanje i pad Sigeta*«, vjerojatno je napisao odmah nakon izbavljenja jer se djelo već u proljeće 1568. godine, u latinskom prijevodu Samuela Budine, pojavilo u Beču pod naslovom »*Historia Sighetli*«. Taj latinski prijevod bio je gotovo bezbroj puta pretiskivan po Europi, a javljaju se i prijevodi na njemačkom i talijanskom jeziku. Pače, sigetska epopeja nije ostala samo na ljetopisnom zapisu. U stvaranju kulta Zrinskih i njegovoj postojanosti presudno je značenje imala visokorazvijena hrvatska renesansna književnost. Črnkovu proznu heroijadu hrvatski je renesansni pjesnik, Zadranin Bane Karnarutić, ubrzo akceptirao kao epsko djelo »*Vazetje Sigeta grada*«. Taj ep, posvećen Jurju Zrinskom, plodotvorno je utjecao na sve pisce 17. stoljeća koji su se laćali teme o Zrinskim. Napose je utjecao na Nikolu i Petra Zrinskog te na Pavla Rittera Vitezovića. Nakon Sigetske bitke uslijedile su gotovo bezbrojne posvete.¹⁷

Nizozemski putopisac Jakob Tollius prvi donosi vijest o Nikolinoj knjižnici

Prve pouzdane vijesti ne samo o čakovečkoj knjižnici Zrinskih, nego i o velebnom bogatstvu i raskoši Zrinskoga dvora u tom gradu potječu iz 1661. godine. Tada je dvor Nikole Zrinskog u Čakovcu pohodio nizozemski putopisac Jakob Tollius, koji navodi da Nikola Zrinski ima »krasnu knjižnicu, napunjenu obiljem knjiga«.

Evo kako Tollius opisuje svoj dolazak u Čakovec i Zrinskog: »Za svoga boravka u Gradcu mnogo sam čuo o Nikoli Zrinskom. Njegove česte i uspješne navale na Turke bijahu u čitavom kršćanskom svijetu

¹⁴ Zvonimir Bartolić: Hrvatska tiskara u Nedelišću u doba Zrinskih, Sjevernohrvatske teme, I., Zrinski Čakovec, 1980., str. 5 - 24

¹⁵ Tibor Klaniczay: Zrinyi Miklós, Akadémiai kiadó, Budapest, 1964., str. 612

¹⁶ Đuro Novalić: Književni krug oko braće Nikole i Petra Zrinskog, Kolo V., Zagreb, 1967., br. 3., str. 212 - 221; Zvonimir Bartolić: Čakovečki kulturni krug, Sjevernohrvatske teme, knj. IV., Čakovec, 1989., str. 268 - 282

¹⁷ Vidi bilješku br. 16.

primljene kao vesele viesti, dočim su naprotiv kod Turaka ime Zrinski učinile predmetom užasa. Poznanstvo toga svjetski poznatoga junaka zahvaljujem grofu Pottingu. On htjede posjetiti rođaka svoga, pa me je ljubezno pozvao, neka s njim pođem u Čakovec. Stigavši blizu Čakovca, poslali smo najprvo glasnika, da grofa Zrinskoga obavijesti o vremenu dolazka našega. Kada bijasmo od prilike 1000 koraka daleko od dvorca, izađe nam u susret grof Zrinski na konju, te najsrdačnije pozdravi rođaka svoga. Naskoro uđosmo u dvorac, koji je sjajan i veleban, a izvrstno uređen proti sili turskoj. Čovjeka se ugodno doima kad - iza tolike pustoši u okolici - napokon ugleda krasnu palaču, divno pokućstvo, veličajnu udobnost, najveći sjaj te naobraženu i načitanu obitelj. U trijemovima bijaše izvješeno zaplijenjeno tursko oružje: lukovi, tobolci, željezni batovi, štitovi i drugo oružje ove vrsti; ipak su njegov sjaj nadmašivale blistave sablje demeškinje. Među njima bijaše i takovih koje su imale držke urešene zlatom i srebrom; sjajne pako korice nekih mačeva potamnijahu očni vid uslied umjetnoga dragoga kamenja. U predvorjima mogao si vidjeti izvještene zastave, koje su otete Turcima; nakvašene mnogom krvi naznačivahu ove zastave krvavu i ratobornošću izvojevanu pobjedu. Ovdje pokazivahu slike, na kojima su bila prikazana junačka djela grofa Nikole Zrinskoga. Sjećam se jedne takove slike; ona prikazuje kako pada glava Turčina, koji se obazire, a bio je prignuvši ratnu kabanicu - zamahnuo desnicom i zaprietio se Nikoli smrću. To bijaše mladiću (Nikoli Zrinskomu) prvi početak mladosti.

Trećega ili četvrtoga dana, odkako dođosmo, odvedoše nas u knjižnicu. Zrinski je imao krasnu knjižnicu, napunjenu obiljem svakojakih knjiga. Odavle smo došli u oružarnicu, gdje je Zrinski ponamjestio mjedene zidodere, bombe, kopljane, sablje i drugo oružje. Ovim se krasotama i bogatstvu pridružuje ogromno skladište. U riznici vidio sam prekrasnu zbirku starinskih novaca. Bogato su zastupani novci Aleksandra Velkoga, Otona i Vitelija. Bijaše također slika kraljeva, knezova i drugih slavnih ljudi. Slike su bile u okruglom i umanjenom obliku, a po mojemu mnijenju divno izvajane. Među ostalima pokaže mi slike Martina Luthera i njegove žene Katarine, slike divne umjetnosti. Odavle smo se zaputili u grofove vrtove. Njihov sjaj i krasotu ne mogu Ti izraziti riečima. Možda ćeš ih moći dosegnuti mislima, ako si pred oči staviš vrtove Alkinojeve¹⁸.

Zrinski je tada razgovarao s Tolliusom i o političkoj situaciji u Hrvata: »Turci u budućnosti neće predstavljati nikakvu opasnost za naš opstanak, a nakon uzmaca Turaka preostaju Beč i Mleci kao opasne snage, nerazmjerno prodomnije od Stambola. Talijanske snage za nas ne dolaze u obzir, francuska politika kralja Ljudevita XVI. je neiskrena i sebična, a engleskoga kralja ne zanima Dunav. Osim na sebe, mi ne možemo računati ni na koga¹⁹. Tu je izrečena bit položaja Zrinskih, a time i Hrvatske i Mađarske.

Razdoblje od 1661. do 1671. - kako je već navedeno - za braću Zrinski značilo je velike ratne uspjehe, ali i strašnu tragediju i pad. Odnos prema Dvoru dramatično se zakomplicirao kada je Nikola Zrinski 1662. godine na rijeci Muri, na lokalitetu Kakinja istočno od Dolnje Dubravce, sagradio utvrdu Novi Zrin. S obzirom na primirje, bečki je dvor gradnju te utvrde protumačio kao otvorenu demonstraciju neposlušnosti. S druge strane, Turci su gradnju Novog Zrina shvatili kao neposrednu prijetnju Velikoj Kaniži. Sve što je Zrinski na svoju inicijativu poduzimao bečki je dvor prihvaćao više nego nevoljko jer se njegovoj borbi protiv Turaka nije mogao otvoreno suprotstaviti zato što bi se time kompromitirao pred europskim dvorovima. Ipak je dopustio razaranje Novoga Zrina, a nakon pobjede kod Sent Gotharda, da bi onemogućio daljnje inicijative Hrvata i Mađara, sklopio je 10. kolovoza 1664. godine vrlo nepovoljan Vašvarski mir koji je za Hrvate i Mađare predstavljao kap koja je prelila čašu. Nakon toga nesreća slijedi nesreću. Najprije je u nerazjašnjenim okolnostima 18. studenoga 1664. godine u Kuršanskom lugu smrtno stradao Nikola Zrinski, vođa i organizator hrvatsko-ugarske anti-

¹⁸ Rudolf Horvat: *Poviest Međimurja, Pretisak, Matica hrvatska Čakovec, 1994.*, str. 121 - 122. O Zrinskom dvoru, Zrinskom i Čakovcu donosi podatke i glasoviti turski putopisac Evlija Čelebija: *Putopisi, odlomci o jugoslavenskim zemljama, Sarajevo, 1973.* Premda njegovi opisi pate od pretjerivanja, ipak su korisni.

¹⁹ Anđelko Mijatović: *Zrinsko-frankopanska urota, Alfa, Zagreb, 1999.*, str. 38.

habsburške antiapsolutističke oporbe, a onda su nastavljači pobune, Petar Zrinski i Fran Krsto (Krištof) Frankopan, bili 30. travnja 1671. na najsvirepiji i najbestijalniji način u Bečkom Novom Mjestu pogubljeni. Istodobno je bila na najbrutalniji način utamničena hrvatska banica i književnica Katarina Zrinski (1625. - 1673.). U najvećoj bijedi ona je završila život u Grazu. U bijedi i nevolji završio je život i Petrov i Katarinin sin Ivan Antun Gnade (1651. - 1703.), kao i najmlađa kći redovnica Zora (1658. - 1735.). Smrću Ivana Antuna, poliglota i jednog od najdarovitijih Zrinskih, zatrt je posljednji muški odvjetak te velike obitelji. Gotovo u anonimnosti nestala je redovnica klarisa Judita Petronila Zrinski (1652. - 1699.). Od četvero Petrove i Katarinine djece najdulje je Habsburgovcima prkosila Jelena Zrinski (1643. - 1703.). Ta hrabra i odlučna žena najprije je bila udana za Franju Rákoczyja, a nakon njegove

Grof. Adam Zrinski u knjižnici svoga oca Nikole - na policama se vide knjige, a desno dole nalazi se grb obitelji Zrinski

smrti za Mirka Tökölyja. Do kraja života borila se protiv Habsburgovaca. Svoj život je završila u izganstvu, u Carigradu, zapravo u Nikodimiji gdje je i umrla.

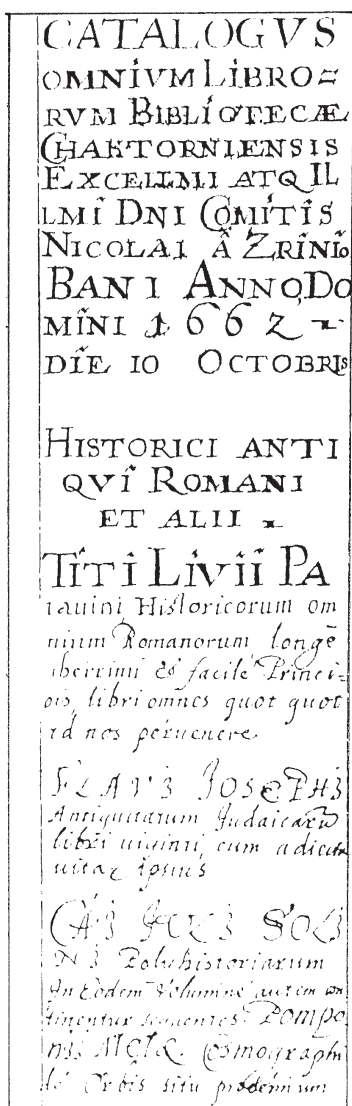
Istodobno sa zatiranjem Zrinskih teklo je i gospodarsko uništenje Zrinskih i Frankopana. Još prije uhićenja, već u ožujku 1671., zajedno s kraljevom (Leopoldovom) odlukom da se Petar Zrinski skida s banske časti, donesena je i odluka o zapljeni svih zrinskih i frankopanskih imanja. Već drugog dana nakon Petrova i Frankopanova odlaska u Beč, 14. travnja, u Čakovec je upala cesarokraljevska vojska na čelu s generalom Spankauom. Za samo nekoliko dana cesarokraljevska vojska zauzela je sva zrinska i frankopanska uporišta. Tim zauzećem počeo je neviđeni grabež, poglavito u Čakovcu koji je bio najvredniji gard Zrinskih. Sam general Spankau prisvojio je dvije kočije i šest pari konja te tri dragocjena saga u vrijednosti od sedam tisuća talira. Pukovnik Leslie prisvojio je »kristalnu kočiju« i tri para konja, a visoki cesarski časnici uzimali su dragocjeno trofejno oružje, kubure, mačeve. Ni sam cesar i kralj Leopold nije mogao odoljeti da ne posegne za blagom Zrinskih. Uzeo je nekoliko oprava Petra Zrinskoga: »crnu kabanicu od baršuna, podstavljenu brokatom, sa šest zlatnih puceta, a u svakom 6 manjih dijamanta, i među njima u sredini jedan veći; ljetnu kabanicu od skrletnog baršuna sa žutom podstavom od brokata, također sa šest puceta, a u svakom po sedam rubina; tamnu kabanicu od svilenoga sukna s dugačkim pletenim pucetima; jedno ljetno odijelo od brokatnog zlata s 30 zlatnih puceta od sedefa sa po jednim rubinom obrubljenim zlatom u svakom; jedno odijelo od atlasa modre boje s 29 puceta od sedefa, a u svakom je bio po jedan rubin obrubljen zlatom; jednu kabanicu od baršuna s podstavom od sobovine, urešenu zlatnim i srebrnim resama, s 30 zlatnih puceta u kojima se nalazio po jedan rubin. Osim toga, kralj je uzeo i dosta skupocjenoga oružja: jednu sablju demeškinju, procijenjenu na 6000 forinti, s japidovim balčakom iskićenim dragim kamenjem te koricama od suhoga zlata i posutim draguljima; sablju demeškinju s nožnicama od bijelog srebra s pozlaćenim ružama; 11 dragocjenih mačeva s koricama od pozlaćenoga srebra i drškom iskićenim dragim kamenjem; pet kratkih mačeva-palaša, s nožnicama i križem od pozlaćenoga srebra; dvije dugačke tessinske puške, pozlaćene i iskićene sedefom; jednu firentinsku pušku srebrom okovanu; tri brescijanske puške i jednu belgijansku karabinku, 14 pari pištolja među kojima je bila jedna Rákoczyjeva, s kraja zlatom okovana. Kralj je još uzeo pet skupih konjskih oprava, 30 novih dugačkih tapeta od crvenoga damasta, postavljenih bijelim platnom, pet mletačkih svilenih sagova, čak i skupocjeni svileni pokrivač s Petrova kreveta, procijenjen na 6000 forinti, nešto rubenine, lovačke opreme, svakojakih tkanina, 5497 forinti gotova novca i slično. Polovicu Međimurja (Međimorja), tj. Petrov dio, kralj je zaplijenio 1670. godine. Druga je polovica pripala Adamu Zrinskom, Nikolinu sinu. Kada je Adam 1691. poginuo, a s obzirom na to da nije imao djece, i njegov je dio pripao kralju.²⁰ To je sve odneseno samo iz Čakovca. Opljačkana su sva ostala zrinska i frankopanska imanja, kao i imanja njihovih kapetana, pa čak i kmetova. Od te pljačke Hrvatska se nije mogla oporaviti nekoliko stoljeća. Dugo se smatralo da je u toj hrvatskoj povijesnoj kataklizmi, s ostalim neprocjenjivim dobrima, zauvijek nestala i knjižnica Nikole Zrinskog. Na sreću, to se ipak nije dogodilo, premda to istodobno ne znači da dio knjiga sa zrinskih i frankopanskih imanja nije opljačkan.

Kako je spašena Zriniana?

Knjižnica je sačuvana na gotovo vrhunarski način. Nakon Nikoline smrti njegovu polovicu zrinskih imanja preuzela je udovica Sofija Löbl koja je sa svoje dvoje djece, Adamom i Katarinom, ostala živjeti u Čakovcu, energično zastupajući svoje interese i ne slažući se uvijek sa svojim šurjakom Petrom i jetrvom Katarinom.²¹ Upravo uoči same katastrofe povjerenici zagrebačkoga Kaptola, kanonik Ljudevit

²⁰ Anđelko Mijatović: o.c. 102 - 103. Vidi i: Emilije Laszowski: Razgrabljene stvari grofa Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, Starine, knj. 41., HAZU (JAZU), Zagreb, 1948.

²¹ Emil Laszowski: Adam grof Zrinski (1662. - 1691.), poseban otisak iz Vjesnika kr. Držav. Arkiva N. S. VII. 1937., str. 81

Početna stranica kataloga čakovečke knjižnice Nikole Zrinskoga, koji je napisan 1662. godine

nasljedni kapetan Legrada. To ga je ponukalo da od Ratnog vijeća zatraži da mu se kapetanija vrati, što je 1683. i učinjeno.

Godine 1684. Adam Zrinski se oženio austrijskom groficom Marijom Katarinom Lamberg. Od posljednjeg turskog pohoda na Beč 1683. Austrija je konstantno ratovala pa je i Adam Zrinski godine 1686. sa svojim legradskim hajducima sudjelovao u bojevima oko Đakova, a kasnije je vojevao i oko Osijeka, Beograda te oko Niša. U predahu od 1687. na 1688. Adam Zrinski ponovno je bio u Čakovcu te zbog raznih smetnja intervenirao protiv postrojba princa Lotarinškog, koje su bile stacionirane u

Vukasović i Juraj Orehovečki, došli su u Čakovec radi popisivanja pokretne i nepokretne imovine. U tom popisu, uz mnogo oružja i streljiva, spomenuta je i knjižnica Nikole Zrinskog, smještena u četiri ormara. Iste je godine Sofija Löbl svu svoju pokretnu i nepokretnu imovinu u Austriji i izvan nje oporučno ostavila sinu, grofu Adamu Zrinskom. To nasljedstvo, i uz veliko protivljenje karlovačkoga krajiškoga generala Ivana Herbersteina, Adam je doista naslijedio. Herberstein je, dapače, 1671. godine tražio da se Hrvatska odcijepi od Ugarske i »proglasi nasljednom kraljevinom kuće Habsburgovaca«.²²

O Adamu Zrinskom, posljednjem Zrinskom koji je igrao važniju ulogu, relativno se malo zna. Najviše podataka skupio je Emilij Laszowski u svojem radu »Adam Zrinski (1662. - 1691.)«. Prema njegovim podacima, Adam Zrinski rođen je 24. studenoga 1662. u Beču gdje je u to doba zbog sigurnosti boravila Adamova mati Sofija.

Od 1676. do 1679. godine Adam se školovao na bečkom sveučilištu gdje je 1679. obranio i svoje »Disputatae«, tiskane iste godine. U to je doba Adam uživao blagonaklonost bečkoga dvora pa je svoje »Disputatae« branio pod visokim pokroviteljstvom cesara Leopolda I. i uz pompozni govor kraljevskoga kancelara Ivana Pavla Höhera koji mu je u kraljevo ime uručio zlatni lanac s medaljom kralja Leopolda.²³ Međutim, Adam je još za gimnazijskih dana kod isusovaca kralju Leopoldu, u povodu njegove ženidbe, napisao pohvalnicu koja je godine 1674. bila tiskana u *Florilegiumu* u čast kralja Leopolda i njegove zaručnice Claudije.²⁴ Nakon uspješnih bečkih studija Adam Zrinski došao je u Čakovec gdje se svim silama predao gospodarskim poslovima na svojim velikim posjedima koje je naslijedio od oca. Premda su razni zapovjednici, koji su s postrojbama bili stacionirani u Petrovu dijelu Međimurja, konstantno ometali rad na njegovim posjedima, Adam se, iako vrlo mlad, tomu uspješno opirao. Godine 1680. uputio se na studij prava u Louvain (Belgija). Da je studirao pravo, potvrđuje i njegov rukopis »Manuscriptum ex jure civili« koji se nalazi u Zriniani (R 34929). Međutim, rukopisi s bilješkama na francuskom jeziku »De la fortification militaire« (R 3573/I i R 3573/II) govore da je, studirajući gradnju fortifikacija, studirao i vojne vještine. Završivši uspješno planirane studije, Adam je doznao da je njegov otac bio

²² Emil Laszowski: Adam grof Zrinski (1662. - 1691.), str. 82

²³ Emil Laszowski: Adam grof Zrinski (1662. - 1691.), str. 83

²⁴ Bibliotheca Zriniana története és állománya, szerkesztette Klaniczay Tibor, Argumentum kiadó - Zrinyi kiadó, Budapest, 1991., str. 60

Međimurju. Kako Turci još nisu bili protjerani iz Velike Kaniže, predložio je da se te raspuštene postrojbe rasporede uz tursku granicu na Muri. Godine 1688/89. ponovno je s malim prekidima sudjelovao u turskom ratu. Godine 1691. na ratištu je protiv Turaka predvodio odred oklopnih konjanika, kirasira. Kao konjanički potpukovnik sudjelovao je i u velikoj Slankamenskoj bici 19. kolovoza, u kojoj je i pao. Nagađalo se da je bio pogođen s leđa. Turska vojska imala je oko 25.000 mrtvih, no i austrijska, združena kršćanska vojska, pretrpjela je velike gubitke.

Prema ratnom izvješću od 19. kolovoza, pala su 1724 vojnika, 1 general, 2 pukovnika, 2 potpukovnika, 3 bojnika, 15 satnika, 6 poručnika i 8 podčasnika. Ranjeno je 2557 vojnika. Poginulo je i mnogo konjanika, čak 856, a među njima, uz druga tri potpukovnika i Adam Zrinski, te 4 bojnika. Ranjeno je 1014 konjanika. Od branderburške vojske palo je 524 vojnika, a 542 su ranjena. Topničke jedinice izgubile su 16 vojnika, ranjeno je 18 topnika, a poginulo je i 30 konja.²⁵ U biografskoj studiji »Adam Zrinski (1662. - 1691.)« Laszowski navodi da se ne zna gdje je Adam Zrinski pokopan, ali Emil Kisbán tvrdi da je Adam pokopan u grobnici pavlinskoga samostana u Svetoj Jeleni.²⁶ Na žalost, mauzolej Zrinskih u Svetoj Jeleni tijekom jugoslavenskih vlasti bio je hotimice devastiran, pa je i danas povijesno najvažniji mauzolej bez ikakvih tragova ukopanih.

Posjedi što ih je Adam Zrinski naslijedio nisu bili beznačajni. Zanimljivo je, a što se vidi iz popisa koji su načinili kanonici čazmanskoga Kaptola Mihalj Brukec i Nikola Despot, da je Adamova mati Sofija dokupila Rac Kanižu (Hrvatsku Kanižu, Raskrižje), Lapšinu, polovicu Belice i Zamlaku (Varaždinska županija), kao i Brezovicu pokraj Zagreba. Prema *Monumenti Zrinyiani koja donosi potpunije podatke*, njegovu je ocu pripadao alodij Čakovec, dio alodija Veliko polje te Pustakovec i Krištanovec, a Adamu pak alodij Raskrižje (Rac Kaniža, Hrvatska Kaniža) kojemu su pripadala dobra Veščica, Lapšina, Novi Dvori, Pribislavec i Štefanec.²⁷ Odlazeći u rat, Adam Zrinski je supruzi oporučno sve to ostavio na doživotno uživanje. Budući da je Austrijska komora već posjedovala polovicu imanja Zrinskih, na Adamovu udovicu Mariju izvršen je pritisak pa se ona na kraju morala odreći posjeda svojega muža. Tako se konačno Dvor domogao onoga za čim je konstantno žudio: svih posjeda Zrinskih. U to su doba još bila živa Petrova djeca Jelena, Petronila, Ivan i Zorica te Adamova sestra karmelićanka Marija Katarina u Beču. Prigrabljivanjem svih zrinskih i frankopanskih posjeda bečki se dvor za sva vremena htio osigurati od eventualnog oporavka najopasnijih neprijatelja u Monarhiji - Zrinskih.

Adam Zrinski, iako još vrlo mlad, pokazivao je visoke sposobnosti u gospodarstvu i vojnim vještinama, što se očituje i u tomu da je zarana dobio visoki vojni čin potpukovnika. Malo je poznato da je iskreno bio privržen svojem zavičaju, premda se rodio u Beču i premda ga je mati odgajala u njemačkom duhu, kako to ističe Laszowski, usmjeravajući ga prema vojnom zvanju.²⁸ Postoje podaci da je bio veliki dobročinitelj čakovečkih franjevacu koje je 1659. godine u Čakovec doveo njegov otac Nikola Zrinski, ostavivši im misnu zakladu od 1500 ranjuška (ranjski forinti). Iz pisma o. Alekse Buzjakovića, provincijala Ladislavske provincije, koje je uputio Adamu Zrinskom 1686. godine (očuvan je prijepis), doznajemo da je Adam Zrinski 11. ožujka 1686. zajedno sa suprugom Marijom Katarinom bio gost na objedu u čakovečkom samostanu. Tom je prigodom na odlasku iz samostana obećao o. Aleksi Buzjakoviću da će nakon rata s Turcima sam svojim novcem sagraditi samostan u Čakovcu. To je Adam Zrinski potvrdio i u svojoj oporuci, sastavljenoj u Beču 5. travnja 1686. godine.

Ta njegova oporuka, pisana čak pet godina prije smrti, vrlo je indikativna i puna slutnji, što nam govori da se Adam Zrinski uspijevao održati samo zahvaljujući svojim sposobnostima, opažajući da je

²⁵ Emil Laszowski: Adam grof Zrinski (1662. - 1691.), str. 98

²⁶ Emil Kisbán: A magyar palos rend története, 1211. - 1711., Budapest, 1938., str. 51

²⁷ Monumenta Zrinyiana, tomus II., Insula Muraköz, Akademiai kiadó, Budapest, 1991., str. 13

²⁸ Emil Laszowski: Adam grof Zrinski (1662. - 1691.), str. 81

kao Zrinski budno motren. Kao 25-godišnji čovjek, mladić, u oporuci je odredio legate za mise, siromah, oce dominikance u Beču, oce pavline u Svetoj Jeleni, franjevcima u Čakovcu potvrdio je još 500 ranjuški, a za gradnju samostana u Čakovcu odredio je 500 forinti (ugarskih). Cjelokupna zaklada oporučno ostavljena čakovečkim franjevcima iznosila je 2000 ranjuška. Toj svoti treba dodati i 500 forinti namijenjenih gradnji samostana. U oporuci je izražena i njegova želja da ga se pokopa u grobnici Löbl, grobnici obitelji njegove matere pri ocima dominikancima u Beču²⁹. To se kosi s onim što je iznio Kisbán u spomenutom radu u kojemu govori da je Adam Zrinski pokopan u Svetoj Jeleni. Pet godina nakon svoje oporuke Adam Zrinski je u velikoj Slankamenskoj bici 19. kolovoza 1691. poginuo, a njegova smrt nikada nije razjašnjena, kao ni smrt njegova oca. O tomu da je Adam Zrinski, usprkos mladosti, uživao velik ugled, govore i podaci da je osim dužnosti nasljednoga kapetana Legrada bio i kraljevski komornik, savjetnik austrijske vlade, veliki meštar ugarskih konjušnika, a obnašao je i dužnost velikog župana zaladskog i šomođkog. O njegovu ugledu govore i brojne posvete na knjigama koje su mu darovane, ali i posvete svojih knjiga nekih pisaca. Hrvatski kajkavski pisac Gabrijel Jurjević (1620? - 1704?) posvetio mu je svoje djelo »*Listi heroov*« u kojemu je i donio Adamov ex libris na kojemu se nalazi Adam pokraj ormara u svojoj knjižnici (knjižnici svojega oca). Na tom se portretu vide simboli znanosti, umjetnosti i viteštva - *Arte et Marte (Perom i mačem)* - knjiga, globus, tintarnica, geometrijske sprave i ratna oprema. Na portretu, za koji Laszowski drži da je Adamov ex libris, iza Adama se vide police s knjigama (Adam jednu drži u ruci) i u donjem desnom kutu grb Zrinskih.

Godine 1683. Adam Zrinski se kod hrvatskoga bana Nikole Erdödyja upoznao s Pavlom Ritterom Vitezovićem koji mu je pokazao rukopis svojega spjeva »*Odiljenje sigetsko*«.³⁰ Vitezović je to djelo tiskao godine 1684. u Linzu, posvetivši ga Adamu Zrinskom, navodeći i sve njegove titule koje je u to doba obnašao. Sve nam to govori da je Adam Zrinski za svojega boravka u Čakovcu bio uključen u tadašnje visoko hrvatsko društvo. Kada je riječ o knjižnici Nikole Zrinskog i Adamovim knjigama, dosad je registrirano 45 knjiga koje su pripadale Adamu Zrinskom.³¹ Veći broj njegovih knjiga pripadaju standardnoj školskoj literaturi (filozofija, retorika, klasična književnost, vojništvo, pravo). No, tu je i knjiga, *Zriniana* (BZ 15/I), koju mu je darovala sestra Marija Katarina, karmelićanka u Beču, kao i djelo »*Historia tersattana*« (1648.) Franje Glavinića. Među Adamovim se knjigama nalaze i njegovi rukopisi, njegova »*Disputatia*«, ali i rukopisna »*Semmathographia*« augustinca Marka Forstalla, podrijetlom Irca, tajnika Nikole Zrinskog. Riječ je o povijesti Zrinskih od početka roda do smrti Nikole Zrinskog Čakovečkog 1664. godine. Rukopis je nastao najvjerojatnije 1665., a u građi koja je ušla u *Zrinianu* nalazi se i 38 naslova Ignaca Hyneka z Vlašime (Ignatius Hinko de Vlassima). Ta je građa u *Zrinianu* prenesena poslije 1692., nakon udaje Marije Katarine Zrinski, Adamove udovice, za Maximiliana Arnošta II. z Vlašime. Mahom je to građa iz 16. stoljeća, najviše na latinskom i nešto na češkom jeziku. *Zriniana* sadrži i manji broj knjiga³² koje su u nju dospjele stjecajem različitih okolnosti.

Čakovečka knjižnica Nikole Zrinskog zanimljiva je ne samo po izvanredno bogatoj građi, nego i po mnogo najrazličitijih bilježaka koje su na knjigama ostavili brojni korisnici. Osobito je zanimljiva po tomu što je sam Nikola Zrinski ostavio brojne zapise. Neki od njih su literarnoga, a neki gospodarskog značaja. U knjizi »*Le otto giornate del fuggilozio*« talijanskoga pisca Tomasa Costa Nikola Zrinski je zapisao oktavu, strofu od osam stihova, na talijanskom jeziku. To nisu jedini stihovi koje je on ostavio na marginama svojih knjiga. U knjizi gospodarske struke »*L economia del cittadino in villa*« talijan-

²⁹ Paškal Cvekan: Čakovec i franjevci, Čakovec, 1978., str. 14

³⁰ Bibliotheca Zriniana, str. 66

³¹ Bibliotheca Zriniana, str. 417 - 436

³² Bibliotheca Zriniana, str. 461 - 464; Emilije Laszowski: Razgrabljene stvari Petra Zrinskog i Franje Krste Frankopana i njihovih pristaša, Starine, knj. 41., HAZU (JAZU), Zagreb, 1948.

skoga pisca Vincenza Tanara Nikola Zrinski je ostavio marginalije na hrvatskom i mađarskom jeziku, vrlo zanimljive za toponimiku Međimurja i voćarstvo. U bilješci (*Memoriale*) je, među ostalim, zapisao: »Pri Kolarichu koszmache hruske (Pri Kolariću kosmaće hruške), goszpodske hruske (gospodske hruške)«. U toj istoj bilješci govori i o mogućnosti cijepljenja, a naveo je i neke toponime. Ta, nazovimo je tako, fiziokratska pribilješka zanimljiva je za funkcioniranje veleposjeda, a istodobno pokazuje da je krug interesa Nikole Zrinskog bio vrlo širok. Ne samo što je bio ratnik, književnik i državnik, nego se Nikola Zrinski zanimao i za gospodarska pitanja. Dapače, *Memoriale* očituje da je ulazio u probleme voćarstva, napose sadnica krušaka, jabuka, šljiva, višanja, kupina i vinove loze. Zabilježio je i neke toponime svojega posjeda: Otok, Kotoriba, Šantavec, Stermec, Čornek, Deklešin, Skledar. Otok i Kotoriba su mjesta, a Šantavec, Strmec i Martinuš vinogradi. Od Martinuš brega (Martinusoi hegy) razvilo se selo Martinuševec, a Šantavec i Strmec i danas su vinogradi. Lokacije Čornek, Deklešin i Skledar u zrinskim urbarijima nisu zabilježeni. Zanimljiv je i krug ljudi: Kolarić, Ručić, Bednjei, Hajdu, Lantoš, Barkoci, Zaborski, Gusić, Terbec, Marinuš, Orban, Gjurko, Tarodi.³³

Od rukopisa *Zriniane* posebnu pozornost hrvatske znanosti zaslužuje hrvatski rukopis Ivana Derechkaya »*Historia od Troile, Historia Alexandri Magni, Historia de sapientissimo Achioire*« (R 3495). Po jeziku je taj rukopis blizak zrinsko-frankopanskoj školi hrvatskoga jezika, jeziku hrvatskih pisaca pod eufemističkom kriptohrvatskom deklaracijom pisaca ozaljskoga kruga. Pozornost privlači i, nazovimo je tako, *Sokačka knjiga Zrinskoga dvora u Čakovcu*, »*Az koz eteknek fozeserol ualo rovuid iegzes*« (R 4396), pisana na mađarskom jeziku, a namijenjena korisnicima Mađarske i Hrvatske (Magyar és Horvát ország cimere).

Dvostoljetno putovanje Zrinske knjižnice od Čakovca do Bitova i Zagreba

Udovica Adama Zrinskog, Marija Katarina, godine 1692. udala se za grofa Maksa Arnušta II. Vlašima (Wlaschima) iz Bitova (Vöttau). Godine 1715. ona je umrla, a njen drugi muž Arnušt Vlašim umro je 1736. Imali su dvije kćeri, Janu i Leopoldinu. Jana Vlašim, koja se udavala dva puta (muževi su bili Kaunitz i Cavriani), ostala je bez nasljednika. Kao posljednji potomak te bitovske moravske obitelji na kraju je ostala druga kći Leopoldina, koja se udala za grofa Heinricha Josefa Dauna i bila je nasljednica svih pokretnih i nepokretnih dobara moravskih baruna Vlašima. Preudajom je Adamova udovica Marija Katarina prenijela brojne vrijednosti Zrinskih iz Čakovca u Bitov. Tamo su se našli čak i neki dragocjeni predmeti Nikole Zrinskog Sigetskog, kaciga, štit i oklop od srebrene žice. U Bitov je Adamova udovica prenijela i znamenitu čakovečku knjižnicu Nikole Zrinskog Čakovečkog, koju je od oca naslijedio Adam. U praškoj središnjoj knjižnici nalazi se jedan primjerak Pergošićeva »*Decretuma*«. Možda je i to djelo dospjelo u Prag već spomenutim putem?

Leopoldinu Vlašim i Heinricha Dauna naslijedio je Maximilian Daun. Njegov sin Franz Daun imao je tri sina: Heinricha, Vladimira i Otakara. Od te trojice sinova, Heinrich se zainteresirao za knjižnicu koju je našao u zabačenoj i vlažnoj prostoriji dvorca Bitov. Otkrivši veliku vrijednost knjižnice, Heinrich Daun ju je počeo sređivati. Konačno je u dvorcu pronašao i druge stvari koje su potekle iz čakovečke oružarnice, a u dvorskoj jahaoni otkrio je grb Zrinskih.

Knjižnicu Nikole Zrinskog prvi je u Bitovu otkrio László Szluha (1845. - 1879.), svećenik i kućni učitelj najprije kod grofa Eszterházyja, a poslije odgajatelj pri grofu Alfonsu Pallaviciniju. Boraveći godine 1873. u Beču, Szluha je tijekom jednog izleta svratio u dvorac Bitov, poznat po zbirci oružja, u kojemu je tijekom razgledavanja u knjižnici opazio *Katalog (Catalogus)* knjižnice Nikole Zrinskog iz 1662. godine. O tom je otkriću izvijestio glavnog tajnika Mađarske akademije znanosti. Mađarskoj

³³ Bibliotheca Zriniana, str. 316 - 317

akademiji je poslan i prijepis Kataloga knjižnice Zrinskih. U Bitov je trebao putovati i sam glavni tajnik Akademije Ferenc Toldy, ali to se nije ostvarilo zbog njegove bolesti, a potom i smrti. Ubrzo nakon Toldyja umire i Szluha. No, kontakti Mađarske akademije i grofa Dauna ipak nisu prekinuti. Godine 1881. u Bitov je radi izučavanja *Zriniane* došao János Csontos, ali bez pravog rezultata. Nakon toga došlo je do zastoja sve do godine 1890. kada je umro grof Heinrich Daun. Ubrzo nakon njegove smrti nasljednici su ostavštinu pustili na prodaju. Doznajući za to, ravnatelj Mađarskoga narodnog muzeja Ferenc Pulszky poslao je u Bitov Bélu Majláth s ovlaštenjem da kupi *Zrinianu*. Međutim, u međuvremenu ju je kupio spretni bečki antikvar Sigismund Kende. Kako je Mađarska akademija i dalje bila zainteresirana za *Zrinianu*, u Beč je otputovao Béla Majláth, ali radi proučavanja. Pridajući knjižnici veliku vrijednost, Kende je godine 1893. u Beču tiskao poseban katalog o zrinskoj knjižnici »*Die Bibliothek Dichters Nicolaus Zrinyi*«. Mađarska akademija znanosti, kao što se vidi, za *Zrinianu* je doznala već 1873., u doba kada je *Zriniana* bila još u Bitovu. No, što tromošću Akademijina aparata, što smrću nekih akademika, protekla su dva desetljeća dok za *Zrinianu* nisu doznali Hrvati. Zauzimanjem vladina tajnika Levina pl. Horvata i Isidora Kršnjavog knjižnicu je godine 1893. Hrvatska zemaljska vlada otkupila za 12 tisuća forinti. Tako je bilo završeno - za hrvatski narod i kulturu sretno - dvostoljetno putovanje najvrednije hrvatske obiteljske knjižnice. Nakon otkupa i vraćanja u Hrvatsku *Zriniana* je predana na čuvanje središnjoj hrvatskoj knjižnici, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Tu se i danas nalazi u zbirci Rijetkosti. Katalogizirana je pod nazivom *Bibliotheca Zriniana* (BZ). Pod tim je nazivom ušla i u međunarodnu bibliotečnu literaturu. Osim raritetne knjižne građe, *Zriniana* ima i raritetni katalog koji je koncipirao sam hrvatski ban, vojskovođa i pjesnik Nikola Zrinski. Dao ga je izraditi 1662., dvije godine prije smrti. Po svemu tomu *Zrinianu* možemo ubrojiti među najvrednije kulturno blago što ga Hrvatska i hrvatski narod imaju.

Broj knjiga *Zriniane* od Čakovca do Bitova (Vötteu) i od Bitova do Zagreba se mijenjao. Bečki antikvar Kende u svojem prodajnom Katalogu objavljuje i Katalog (Catalogus) Nikole Zrinskog, koji je ustrojen 1662. i sadržavao je 431 svezak. Od toga prvobitnog broja knjiga do 1893. očuvano je 249 djela, odnosno 277 svezaka. To znači da su od 1662. do 1893. iz čakovečke *Zriniane* izgubljena 154 sveska. Današnja *Bibliotheca Zriniana* sadrži 424 djela, bez rukopisa koji su izdvojeni i nalaze se pod posebnim signaturama. Unutar ta 424 naslova u današnju *Zrinianu* tijekom dva stoljeća ušle su i knjige vlasnika dvorca Bitov, baruna Vlašima te grofa Duana.³⁴ Mađarski knjižničari i povjesničari koji su radili na proučavanju knjižne građe svoje su istraživanje proširili na rastepenu građu *Zriniane* po raznim knjižnicama i arhivima te ustanovili da knjižna građa broji 529 jedinica, od toga 29 rukopisa. Proučavanjem su utvrdili da su još 202 bibliotečne jedinice pripadale *Zriniani*. Po tomu cjelokupni fond *Bibliotheca Zriniane* iznosi 731 bibliotečnu jedinicu.³⁵

Građa govori da se Nikolina knjižnica nije počela formirati za njegova života, nego možda već prvih godina nakon dolaska Zrinskih u Čakovec ili barem u doba Jurja Zrinskog, sina Nikole Zrinskog Sigetskog, Nikolina i Petrova djeda. Jurju Zrinskom su, kao što je poznato, mnogi hrvatski i mađarski pisci (nakon herojske smrti Nikole Sigetskog) počeli posvećivati svoja djela. Iz dedikacija se vidi da su Jurju Zrinskom, ocu Nikolinu i Petrovu, i neki plemići, vjerojatno iz poštovanja, darovali knjige s posvetom. Jedna od takvih je i knjiga »*Djela i podvizi Aleksandra Velikog*« Rufusa Curtiusa. Knjiga je tiskana u Lyonu (Lugdunum) 1573. godine, a Jurju Zrinskom darovao ju je István Szilagy. Knjižnica sadrži i mnogo knjiga iz 16. stoljeća, što znači da je Nikola Zrinski neka djela naslijedio. Najstarija knjiga, »*Sermones Albertusa Magnusa*«, potječe iz 1478./1480. godine. Iz 1507. potječe knjiga »*Dictorum ac factorum memorabilium libri novem*« Valeriusa Maximusa. Djelo »*Historiae naturalis*« Plinija

³⁴ Šime Jurić: Bilješke o *Zriniani*, rukopis

³⁵ *Bibliotheca Zriniana*, str. 21

Starijeg potječe iz 1513., a »*Orlando furioso*« (»*Gnjevni Orlando*«) Ludovika Ariosta iz 1513. godine. *Biblija* je u *Zriniani* zastupljena na latinskom jeziku u nekoliko primjeraka. Najstariji potječe iz 1527., a najmlađi iz 1605. godine. *Zriniana* sadrži i glasovito djelo »*Magnum theatrum*« belgijskoga isusovca Laurentiusa Beyerlincka (1578. - 1627.), a zasrtupljen je i Boccaccio s *Dekameronom*, tiskanim u Firenci 1589. godine. Tu su još i djela poznatih pisaca, filozofa i povjesničara kao što su Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Bacon, Bonfini, Komensky i Machiaveli. Vrlo dobro su zastupljeni grčki i rimski klasici. U Nikolinoj knjižnici nalazimo i Homerovu »*Ilijadu*« iz 1522. te »*Odiseju*« iz 1523. godine. Jedan primjerak »*Odiseje*« s autografom Petra Zrinskog (BZ 80a) također se nalazi u Nikolinoj knjižnici. Taj primjerak vjerojatno potječe iz knjižnice Petra i Katarine Zrinski. Zastupljeni su i Horacije i Vergilije, u nekoliko naklada, te Julije Cezar.

Knjige potječu iz svih najpoznatijih europskih tiskara: iz Mletaka (Venecija), Frankfurta, Lyona, Amsterdama, Rima, Leidena, Beča, Kölna, Basela, Antverpena, Strassburga, Pariza i Bologne. Ta gutembergova topografija govori da su Zrinski kao hrvatski banovi, vojskovođe, državnici i pisci, usprkos životu na vječnoj bojišnici, funkcionirali na razini visokoga europskog plemstva, europskih vladalačkih kneževa, što je, uostalom, potvrdio i svojim opisom nizozemski putopisac Jakob Tollius.

Gdje su i kada nabavljene knjige Zriniane? Nikola i njegov godinu dana mlađi brat Petar nakon domaće kućne izobrazbe, kao što je rečeno, daljnju su naobrazbu stjecali u isusovačkim kolegijima u Grazu i Trnavi. Od jezika govorili su hrvatski, mađarski, latinski, njemački i talijanski. Adam je vjerojatno govorio i francuski. Za Nikolu se pretpostavlja da je, osim spomenutih jezika, govorio i turski. Nakon školovanja su mladi Zrinski u pratnji kanonika Matije Senkviczyja putovali su po Italiji. Tijekom toga studijskog putovanja Nikolu i Petra u Rimu je primio papa Urban VIII., koji im je darovao svoju zbirku pjesama. Iz posвете, s Horacijevim stihovima, vidi se da je darovana Nikoli: »*Hunc librum donavit Author ipse Vrbanus VIII. Comiti Nicolao de Zrin, dum iuuenis adhuc praetextus Romae fuisset, Prolatis illis Horatij uersibus*«:

*Fortes creantur fortibus et bonis,
Est in iuuenis, est in equis
Patrum virtus, nec imbellem feroces
Progenerant aquilae columbam«.*

Riječ je o knjizi pjesama, *Poemata*, tiskanoj u Antwerpenu 1634., još u doba kada je papa Urban VIII. bio kardinal (Maffeo Barberini). Knjiga se i danas nalazi u Nikolinoj knjižnici pod signaturom *Zriniana* 38. Uvezena je u crveni baršun i dobro očuvana. Pretpostavlja se da su mladi Zrinski, ne samo Nikola nego i Petar, dosta knjiga kupili upravo za putovanja po Italiji. O tomu govori i podatak da vrlo visok postotak knjiga *Zriniane* potječe iz onodobnih talijanskih tiskara. Biografi obično navode da se Nikola zanimao za pjesnika Torquata Tassa i politološkog klasika Machiavelija, dok su Petra zanimala vojne znanosti.

U *Zriniani* nalazimo Nikolino djelo »*Adriai tengernek syrenaia*«, tiskano u Beču 1651, ali i rukopis toga djela. Vjerojatno je postojala i Petrova hrvatska preradba »*Adrijanskoga mora sirene*«. Zanimljivo je da u *Zriniani* ne postoji Pergošićev »*Decretum*«, tiskan u Nedelju 1574. (postoji na latinskom jeziku, tiskan u Beču 1628.), kao ni knjige Antuna Vramca i Blaža Škrinjarića, tiskane u Manliusovoj tiskari u Varaždinu. U *Zriniani* nema ni djela »*Podsjeđanje i osvojenje Sigeta grada*« Ferenc Črnka. Postoji, međutim, djelo Petra Albinusa Nivemontiusa (1543. - 1598.) »*De Sigheto Hungariae propugnaculo, a Turca anno Christi 1566. obsessio et expugnatio*«, posvećeno Nikoli Zrinskom Sigetskom. To djelo tiskano je u Wittenbergu 1587. godine. Kao koligat, tu se nalazi latinski prijevod Črnkove hrvatske sigetske kronike »*Podsjeđanje Sigeta grada*«.

Kada govorimo o knjižnici Nikole Zrinskog, treba spomenuti da se unutar nje nalazi i određen broj knjiga Petra Zrinskog. Naravno, riječ je o ostatku knjiga za koje se moglo ustanoviti da pripadaju Petru Zrinskom. Emilije Laszowski u svojem radu »*Razgrabljene stvari grofa Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana i njihovih pristaša*« na više mjesta spominje knjige kojima se, kao i drugim predmetima i dragocjenostima, izgubio svaki trag. Podatke o knjigama Petra Zrinskog navodi i Franjo Rački u knjizi »*Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza F. Frankopana*« (Zagreb, 1873. str. 558.). Prema dosadašnjim istraživanjima, identificirano je 95 knjiga³⁶ koje su pripadale knjižnici Petra i Katarine Zrinski. Realno možemo pretpostaviti da ih je bilo više. I u toj kolekciji prevladavaju klasici Vergilije, Tacit, Ciceron i Seneca, kao i rječnici i gramatike. Među Petrovim se knjigama spominje i djelo »*De Turcarum moribus epitome*« hrvatskoga pisca Bartola Gjurgjevića. Rački navodi da je nakon zapljene u Bakru pronađeno 7 primjeraka »*Putnog tovaruša*« Katarine Zrinski, tiskanog u Mlecima 1661. godine. Iz Ozlja je odvučeno 200 knjiga.³⁷ Tu su i knjige Adama Zrinskog, od kojega se očuvao i portret na kojemu se vide police s knjigama čakovečke *Zriniane*.

Knjižnica Nikole Zrinskog jedinstvena je hrvatska knjižnica starijeg razdoblja. Iako nije tako brojna kao *Metropolitana*, ona je još za života Nikole Zrinskog svojom vrijednošću privlačila u Čakovec ne samo putopisce i znatiželjnike, nego i učene ljude. Poznato je da je Juraj Križanić, pripremajući se za svoje pothvate, upravo radi čakovačke knjižnice došao godine 1643./44. za župnika u Nedelišće.

Veliku privrženost prema svojoj knjižnici Nikola Zrinski iskazao je i izradom kataloga pod vrlo zanimljivim naslovom »*Catalogus omnium librorum bibliothecae Csaktorniensis excellentissimi atque illustrissimi domini comitis Nicolai a Zrinio bani. Anno Domini 1662. die 10 octobris*« (»*Katalog svih knjiga knjižnice čakovečke presvijetle visosti gospodina kneza i bana Nikole Zrinskog. Ljeta Gospodnjeg 1662, dne 10. listopada*«). U tom je katalogu Zrinski izvršio i katalošku stručnu klasifikaciju iz koje se dosta dobro oslikava sadržaj i vrijednost knjižnice. Knjige je podijelio u 11 stručnih skupina te ih ovako klasificirao:

1. *Historici antiqui et Romani et alii*
2. *Historici omnis generis et nationis mixtim*
3. *Historici Pannoniae et orientalium*
4. *Politici*
5. *Militares*
6. *Geography et Cosmographi*
7. *Poete Latini*
8. *Poetae Itali*
9. *Scolastici*
10. *Domesticae Oeconomiae*
11. *Miscellanei*.

Kada je László Szluha 1873. uz zanimljivu zbirku oružja u moravskom dvorcu Bitov (Vötteu) pronašao, na svoje veliko iznenađenje, i čakovečku knjižnicu Nikole Zrinskog, bila je to prvorazredna kulturna senzacija jer je ta knjižnica samo još jednom potvrdila značenje koje je Nikola Zrinski imao u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Prvo što je Szluha tada ugledao bio je rukopisni katalog knjižnice. Nakon toga prvoga kataloga čakovečke knjižnice - po čemu *Zriniana* među hrvatskim knjižnicama starijega razdoblja zauzima posebno mjesto - drugi katalog knjižnice, »Knjižnica pjesnika Nikole Zrinskog«

³⁶ Bibliotheca Zriniana, str. 573 - 575

³⁷ Bibliotheca Zriniana, str. 54; Emilij Laszowski: *Razgrabljene stvari Petra Zrinskog i Franje Krste Frankopana i njihovih pristaša*, Starine, knj. 41., HAZU (JAZU), Zagreb, 1948.

(»Die Bibliothek Dichters Nicolaus Zrinyi«, Beč, 1893.) dao je izraditi antikvar Sigismund Kende. Treći katalog Zriniane izradili su knjižničari Nacionalne i sveučilišne knjižnice 1893. kada je Zriniana zaprimljena. Četvrti katalog izradili su mađarski stručnjaci. Njihov je katalog, zajedno s popratnim raspravama, objavljen u zborniku »Bibliotheca Zriniana, povijest i građa« (»A Bibliotheca Zriniana tortenete es allomanya«, Budimpešta, 1991.). Iako je Zriniana već više od jednog stoljeća u Zagrebu, hrvatska književnopovijesna znanost nije joj posvetila pozornost koju ta odista jedinstvena knjižnica zaslužuje.

Knjižnica Nikole Zrinskog u Čakovcu očiti je dokument, u nizu drugih, o nesagledivoj šteti koju je hrvatski narod pretrpio pogubljenjem Zrinskih i Frankopana te konfiskacijom njihove imovine. Procjenjujem da je samo Čakovec i Međimurje konfiskacijom imovine tih dviju obitelji pretrpio štetu od 10 milijardi kuna, a cijela Hrvatska 50 milijardi. Ta knjižnica je dio, na sreću očuvanoga, nesaglediva kulturnog blaga koje je zauvijek izneseno iz Hrvatske. Sto godina kasnije, zabranom isusovačkog i pavlinskog reda, Hrvatska je doživjela još jednu veliku materijalnu i kulturnu, mirnodopsku, pljačku. Vrlo vrijedna knjižnica pavlinskog samostana u Sv. Jeleni nakon zabrane rada 1786. odnesena je, ali nikada nije vraćena u Hrvatsku. To je, međutim, posebna tema.³⁸

Summary

NIKOLA ZRINSKI LIBRARY FROM ČAKOVES

by dr. Zvonimir Bartolić

The Nikola Zrinski library from Čakovec, also known as ZRINIANA, had been originally established in the XVII/XVIII century.

*Most books originate from that period, although there are some books that indeed came in the possession of the library later on. The founder and original owner of the library was the Croatian viceroy and a poet, NIKOLA ZRINSKI (1620-1664). The official beginning, although it must have existed earlier, probably dates back to 1662. This is when Nikola Zrinski ordered personally, applying his own classification concept, for the library books to be classified and a library catalogue to be made (latin: *Catalogus omnium librorum bibliothecae csakorniensis excellentissimi atque illustrissimi domini comitis Nicolai a Zrinio ban. Anno Domini 1662. Die 10 octobris*). This very catalogue, made in Latin - a rare and a valuable publication itself- has been preserved until today.*

After the death of Nikola Zrinski (1664), the library was inherited by his son Adam Zrinski (1662-1691), who died as a soldier, a Lt. Colonel of Armored Cavalry, in a great battle for Slankamen. His widow Marija Katarina (nee Lamberg) in 1692 remarried to Maximilian Arnost II from Vlasima. This is when the library was removed to Castle Bitov (Vottau) in South Moravia, today's Czech Republic. The library was existed there until 1890, when it was purchased by Sigismund Kende, antiquities dealer from Vienna. In 1893 the library was again resold to the then Croatian government for 12 thousand

³⁸ Ovaj rad pročitao je na Znanstvenom skupu u povodu 330. obljetnice pogubljenja Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, kao i u povodu predstavljanja knjige »Novi Zrin« prof. Hrvoja Petrića, dr. Dragutina Feletara i Petra Feletara u Donjoj Dubravi 15. srpnja 2001. godine. Dok je posao na toj radnji bio već u tijeku, susreo sam u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici dugogodišnjeg voditelja Rijetkosti, umirovljenoga profesora Šimu Jurića. Doznajući da se bavim Zrinianom, s velikom mi je susretljivošću prepustio svoje pribilješke o Zriniani. Ovom prigodom na tim mu pribilješkama najsrdačnije zahvaljujem. Osobno držim da će se potpuna vrijednost Zriniane moći izreći kada budu proučena sva djela i svi rukopisi koji se u njoj nalaze.

forint. It was donated to the National university library in Zagreb. The entire holdings of the Nikola Zrinski library from Cakovac along with its manuscripts- one of them the viceroy's own literary writings "Adrijanskog mora sirene" (Mermaids of the Adriatic) - is a large collection of 731 library units. This includes the books belonging to ZRINIANA, as well as those accounted for at the moment of purchase.

The Nikola Zrinski library of Cakovec - ZRINIANA - has been miraculously preserved. The Croatia's most valuable library of the older periods was actually saved by its removal and transfer to Bitov. Had it not happened, it would probably be destroyed or robbed of its most valuable items- the same way it probably happened to libraries of Nikola Zrinski's brother- a viceroy and a poet himself too- PETAR ZRINSKI, his wife and a governor/poetess too, KATARINA ZRINSKI FRANKOPAN (1625-1673).

Their books, as well as the books of another poet, FRAN KRSTO FRANKOPAN (1643-1671) were pillaged and destroyed.

POGLAVNIKU ODAN DO SMRTI - DVA NEOBJAVLJENA SVJEDOČANSTVA O MIJI BZIKU

Građa

Željko KRUŠELJ

Večernji list

Zagreb

Primljeno 15. 10. 2001.

Prihvaćeno 10. 11. 2001.

UDK/UDC: 355-05 Bzik, M.

94 (497.5) "1943/1945"

Željko KRUŠELJ POGLAVNIKU ODAN DO SMRTI

Sažetak

Desetljećima nije bilo poznato u kojim je okolnostima život izgubio Pavelićev poglavni pobočnik Mijo Bzik, jedan od ključnih ljudi međuratne ustaške emigracije koji je tijekom NDH bio politički propagandist i službeni povjesničar ustaškog pokreta. Tek je nedavno u Hrvatskom državnom arhivu pronađena Bzikova »Izjava« o ključnim ličnostima i načinu djelovanja ustaškog pokreta, sastavljena nakon njegova uhićenja u Sloveniji i ispitivanja u Zagrebu pred komunističkim istražiteljima 9. lipnja 1945. godine, samo nekoliko tjedana prije izvršenja smrtne kazne vješanjem. Prvi se put objavljuje i odluka Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Federalne Države Hrvatske od 9. travnja 1946. u kojoj je Bzik, za koga se u tom spisu tvrdi da je »u bjegstvu u inozemstvu«, posmrtno proglašen ratnim zločincem.

Ključne riječi: ustaški pokret, poglavnik, pobočnik, ratni zločin, tzv. Neovisna Država Hrvatska

Key words: Ustashe movement, poglavnik (fuehrer), adjutant, war crime, so-called Independent State of Croatia

Životopis Mije Bzika uglavnom je poznat istraživačima ustaškoga pokreta.¹ Rođen je 1907. godine u Reki² pokraj Koprivnice, završio je staklorezački zanat, a u pravašku se omladinu uključio u razdoblju svoga koprivničkog šegrtovanja. Bio je 1928. ravnatelj »Hrvatskog domobrana«, glasila Hrvatske pravaške republikanske omladine, gdje je i počeo stjecati naklonost budućega poglavnika Ante Pavelića. Zbog sudjelovanja u organiziranju proturežimskih ilegalnih grupa bio je 1931. osuđen na 18 mjeseci zatvora i interniran u Koprivnicu. Otud je početkom veljače 1933. prebjegao u ustaški emigranški logor Janka-pusta. No, ubrzo se priključio Paveliću u Italiji gdje je imenovan urednikom i izdavačem glasila »Grič« i »Ustaša«, a zbog organizacijskih sposobnosti imenovan je i poglavnim pobočnikom za

¹ Hrvatska enciklopedija, svezak III, Zagreb 1942., str. 568; Hrvatski biografski leksikon, svezak 2, Zagreb 1989., str. 554; Hrvatski leksikon, I. svezak, Zagreb 1996., str. 178; Tko je tko u NDH, Zagreb 1997., str. 62 - 63; Hrvatska enciklopedija, svezak 2, Zagreb 2000., str. 429; Željko KRUŠELJ, U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma, Koprivnica 2001.

² U biografijama se kao mjesto Bzikova rođenja ponekad umjesto kajkaviziranog oblika Reka navodi Rieka ili Rijeka, kako se to selo nazivalo tijekom NDH i u prvim poratnim godinama, a pojavljuje se i oblik Mučna Rijeka, koji je zapravo nastao spajanjem Reke i susjednog sela Velika Mučna, a danas se koristi samo kao naziv zajedničke željezničke postaje

upravne poslove u Glavnom ustaškom stanu (GUS). Budući da mu je bio fanatično vjeran, Pavelić ga je u rujnu 1934. poslao opet u Mađarsku kako bi, uz već odabranog makedonskog teroristu Velička Kerina, na Janka-pusti izabrao trojicu atentatora na kralja Aleksandra. Poslije atentata u Marseilleu talijanske ga vlasti nisu željele izručiti Jugoslaviji. U prosincu 1937. Bzik je pritvoren zbog pripreme atentata na predsjednika jugoslavenske vlade Milana Stojadinovića koji je bio u posjetu Italiji. Kada je Pavelić 28. ožujka 1941. bio kod Mussolinija na dogovoru o preuzimanju vlasti u domovini, Bzik mu je bio u osobnoj pratnji.

Nakon proglašenja NDH Bzik je potvrđen kao poglavnikov pobočnik. Postavljen je za posebnoga povjerenika za novinstvo i promidžbu pri Vladi NDH, što je u praksi značilo da je bio glavni cenzor. Ujedno je bio i ravnatelj lista »Ustaša«. U kolovozu 1942. tome je pridodana i dužnost glavarica odgojnog ureda u zapovjedništvu Ustaške vojnice, nakon čega je dobio i čin ustaškog pukovnika. Imenovan je i članom Hrvatskoga državnog sabora. Kao Pavelićev bliski suradnik promoviran je u službenog povjesničara ustaškog pokreta, pa je objavio knjige »Ustaška borba«, »Ustaška pobjeda«, »Ustaška misao« i »Ustaški pogledi« te priredio Pavelićeve govore »Putem hrvatskog državnog prava«. Bzikove knjige nemaju historiografsku vrijednost jer su težile stvaranju Poglavnikova kulta, dok je autorov odnos prema političkoj zbilji bio nekritički pa se nije ustručavao ni od krivotvorenja povijesnih zbivanja.

Jedina Bzikova izravna vojna dužnost bilo je u listopadu 1944. postavljenje za zapovjednika Poglavnikove tjelesne bojne (PTB). U svibnju 1945. povlačio se sa svojom postrojbom prema Austriji. Tu se, sudeći prema arhivskoj građi, pojavljuju i jedine nedoumice u njegovoj biografiji.

Naime, povjesničari koji su u Hrvatskom državnom arhivu istraživali fond Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Federalne Države Hrvatske, mogli su na temelju uvida u spis »Zh. broj 9030« zaključiti da poslijeratnim komunističkim vlastima navodno nije bila poznata Bzikova sudbina. U odluci koja je potpisana 8. lipnja 1946., i kojom je Mijo Bzik zvani Miliša proglašen ratnim zločincem, navodi se da je tom »poglavnom pobočniku« i »ustaškom pukovniku P.T.B.-a« posljednje prebivalište »nepoznato« i da je »u bjegstvu u inozemstvu«. S druge strane, u hrvatskoj emigraciji također nije desetljećima bilo svjedočanstava o Bzikovoj sudbini pa je prevladavalo mišljenje da je i on jedna od neidentificiranih žrtava Bleiburga ili križnoga puta.³ Sličnog su uvjerenja bili i autori natuknice o Bziku u drugom svesku »Hrvatskoga biografskog leksikona« iz 1989., koji su naveli da je izgubio mjesto u »svibnju 1945.«, ali mjesto smrti stavljaju pod upitnik, kao i »Hrvatskoga leksikona« iz 1996., gdje je navedeno da je »nestao prilikom sloma NDH«.

U kojoj su mjeri takve manjkave spoznaje o Miji Bziku bile odraz nesređenosti arhivske građe, ponajprije one Ministarstva unutarnjih poslova,⁴ kao i nekoordiniranosti pojedinih institucija komunističkog režima, najbolje potvrđuje vijest iz zagrebačkog lista »Vjesnik«, kao »glasila jedinstvene narodnooslobodilačke fronte Hrvatske« od 27. lipnja 1945. godine. U njemu, u rubrici »Presude«, o Miji Bziku piše: »Na glavnoj raspravi 26. lipnja 1945. protiv ratnih zločinaca, Vojni sud Komande grada Zagreba presudio je na kaznu smrti vješanjem, trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine BZIK MIJU MARKOVA, rođ. 13. IX. 1907. u Mučnoj Rijeci, kotar Koprivnica, Hrvat, ustaški pukovnik, jer je kao ustaša emigrant od 1941. god. bio specijalni nadzorni povjerenik u GUS-u, preko svojih špijuna nadzirao rad naroda i ustaša, te je do raspadanja tzv. NDH vršio najodgovornije dužnosti u raznim uredima, šireći ustašku propagandu, što je sudjelovao u organizaciji i izradi plana ubijanja 'radi odmazde' i kao jedan od 'rasova' organizirao, naređivao i sam izvršavao surove zločine nad narodom«.

³ Usmena izjava istraživača ustaškog pokreta dr. Jere Jareba, dana autoru 25. listopada 2001. u Zagrebu

⁴ Fond MUP RH tek je početkom 1990-ih godina prebačen u Hrvatski državni arhiv, a njegovo korištenje i danas podliježe posebnoj proceduri

Portret Mije Bzika iz tridesetih godina 20. stoljeća

Iz te se vijesti može zaključiti da Bzik nije mogao biti obješen prije 27. lipnja 1945., tako da podatak od 21. lipnja iste godine⁵, kako se to posljednjih godina pretpostavljalo, nije točan.

Istraživačima je još važnije da se u fondu MUP-a RH⁶ nalazi i »Izjava« Mije Bzika, datirana 9. lipnja 1945., koju je kao uhićenik dao novim komunističkim vlastima. Ona je, doduše, nepotpuna jer nedostaje manji dio vezan uz njegovu mladost, školovanje i početke političkoga djelovanja, no sačuvano je sve ono što se tiče njegova djelovanja unutar ustaškog pokreta, a i obnašanja raznih dužnosti u državnom i vojnom aparatu NDH. Iz same se izjave može zaključiti da to nije bio jedini Bzikov pisani iskaz istražiteljima jer spominje i ranije ispunjavanje izvjesnog »Kartona« u kojem se u svoju

⁵ Podatak o 21. lipnja 1945. kao vjerojatnom datumu Bzikove likvidacije prvotno je objavljen u knjizi *Tko je tko u NDH*, str. 62

⁶ Hrvatski državni arhiv, MUP RH, 013.4/3, Kutija 73, Saslušni zapisnici ili drugi razni podaci o: Rafaelu Bobanu, Miji Bziku, Otonu Čušu, Ćirilju Kralju, Emilu Lahovskom, Jurju - Juci Rukavini, Tomislavu Sertiću i Vjekoslavu Servatziju

obranu navodno poziva na raniju pomoć koju je pružao Tomi Čikoviću i još nekim pripadnicima HSS-a iz koprivničkog kotara, kao i grupi talaca koje su ustaše zatvorili u židovsku sinagogu tijekom partizanskog napada na Koprivnicu u listopadu 1944. godine. Taj spis, međutim, još nije pronađen.

Iz strukture »Izjave« vidljivo je da je Bzik zapravo odgovorao na unaprijed postavljena istražna pitanja. Uhićenik se mahom ograničio na iznošenje ogoljene faktografije, pri čemu je najčešće izbjegavao vrijednosne sudove o svojim političkim suradnicima. Tako je najviše prostora posvetio zbivanjima u međuratnom razdoblju, razotkrivajući ustašku mrežu u Europi i prekoceanskim zemljama. Dojam je da je u svemu tome davao informacije koje za komunističke vlasti više nisu bile od veće operativne važnosti.

Mnogo je suzdržaniji bio u ocjeni ustaške ideologije i politike, navodeći samo teme o kojima se raspravljalo unutar ustaškog vodstva (granice buduće države, administrativna podjela, vojni ustroj, zakonska regulativa, stav prema Srbima i Židovima, odnos prema osovinskim silama). Iz »Izjave« se ne vidi tko se zauzimao za kakvo rješenje, niti kako je u svemu tome presuđivao Poglavnik, nego samo upozorava da je Pavelić okončavao rasprave stavom da će konačne odluke ponajviše ovisiti o vanjskim okolnostima, »koje su izvan nas«. Indikativno je da Bzik uopće nije progovorio o pripremama i okolnostima izvršenja atentata u Marseilleu na kralja Aleksandra, iako je nepobitno utvrđeno da je bio jedan od organizatora tog dalekosežnog povijesnog čina. Ako se može suditi i prema iskazima niza drugih ustaških dužnosnika, koji su pohranjeni u fondu MUP-a RH, njegovi istražitelji očito nisu bili dovoljno pripremljeni za takav razgovor, niti su bili svjesni činjenice da je Bzik bio možda najpovjerljiviji Pavelićev suradnik.

Kada se razmatra Bzikov iskaz o ustroju i načinu funkcioniranja NDH, onda je još vidljivija njegova gotovo neokrnjena ideološka »pravovjernost«. Za ustaške je zločine izravno optužio tek Vjekoslava Maksa Luburića i njegove bliske suradnike (Tomić, Devčić, Sudar, Baljak itd.), uz izvjesnu ogradu i Eugena Didu Kvaternika, Icu Kirina i Eriha Lisaka, dok je odgovornost svih ostalih relativizirao, pravdajući se da su oni koji se u tom kontekstu najčešće spominju »najpomniji izbjegavali bilo što o tome govoriti«, a zapovjednika Crne legije Rafaela Bobana čak je pokušao pretvoriti u ratnoga junaka. Iz »Izjave« izbija tek Bzikova suzdržljiva odbojnost prema dijelu ustaških dužnosnika koji ga osobno nisu cijenili jer nije bio ni intelektualac ni »terenac«, a neki su ga zbog crta lica pogrdno nazivali i Mongolom.

Upadljivo je da je Bzik na sve načine pokušao opravdavati ulogu samog poglavnika Pavelića, kojeg u »Izjavi« ni za što ne tereti, a čak mu ne predbacuje ni hijerarhijsku odgovornost, unatoč tome što je ustaški režim bio ustrojen diktatorski. Relativna je historiografska novost, ali činjenično nedokazana, Bzikova tvrdnja da je Pavelić navodno imao želju »još 1943. na miran način s partizanima dokrajčiti borbe i prolijevanje krvi« te da je jedna od razmatranih opcija rješavanja srpskog pitanja bila i ta da se s njima sklopi sporazum koji bi bio sličan onom iz Austro-Ugarske.⁷ Za istraživače je, nadalje, bitno da je i Bzik potvrdio da je nakon sporazuma Ciano - Stojadinović u Italiji ostalo tek oko 230 emigranata, što govori da je otprilike toliko ustaša povratnika u travnju 1941. godine s Pavelićem došlo u Hrvatsku.

Bzik je glavninu optužbi za nepovoljni tijek zbivanja u NDH sručio na njemačkoga poslanika u Zagrebu Siegfrieda Kaschea za kojega je ustvrdio da je »zapravo vladao« Pavelićevom državom. Ključni je problem, prema Bzikovu mišljenju, bio talijanski i njemački okupacijski sustav koji se nije ustručavao ni »tamanjenja našega življa«.

Što se tiče vrednovanja vlastite političke djelatnosti, Bzik je izbjegao »posipanje pepelom«, što je tada mnogim ustaškim dužnosnicima budilo krhku nadu u eventualno preživljavanje pred komunističkim vojnim sudovima. Uz već spomenutu epizodu o međuratnoj suradnji s koprivničkim HSS-ovcima, napomenuo je samo da mu je cilj bila »nezavisna Hrvatska i u njoj socijalna pravica« i da nije kriv što politička promidžba kojom se bavio to nije mogla pokazati.

⁷ Godine 1905. pet je stranaka na temelju Riječke i Zadarske rezolucije oformilo Hrvatsko-srpsku koaliciju, koja je na izborima 1906. s vlasti skinula mađarone i vladala sve do sloma tzv. Dvojne Monarhije

Kao što je već rečeno, drugi je dosad neobjavljeni dokument »Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača«, koju je u proljeće 1946. godine u Zagrebu sastavila Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Taj je spis tipični odraz komunističkoga revolucionarnog radikalizma⁸ jer opravdavanje za Bzikovo proglašenje ratnim zločincem nije bilo poduprto bilo kakvim konkretnijim dokazima, nego isključivo njegovim napisima u raznom ustaškom tisku. Štoviše, u »kratkome opisu i kvalifikaciji zločina« i u prvom dijelu rubrike »pojediniosti o zločinu« glavna je inkriminacija Bzikovo imenovanje 1942. godine za člana Hrvatskoga državnog sabora, kao i funkcija poglavnoga pobočnika. Osim promidžbenog rada, teretilo ga se i za primanje visokog ustaškog odličja, pa i onog koje mu je dala slovačka kvislinška vlada.

Već je iz toga razumljivo da su se službenici Zemaljske komisije u sastavljanju svojih odluka uglavnom služili pregledom tiska i službenog lista NDH, a nisu analizirali dokumentaciju pojedinih ministarstava i državnih službi. Tako im je u Bzikovu slučaju promaklo da je, primjerice, obilazio teren, pogotovo rodni koprivnički kotar, i svoja politička zapažanja slao u Zagreb. Na temelju njih progonjeni su i brojni ustaški neistomišljenici. No, Bzikov je slučaj utoliko bizarniji što se takvo prikupljanje dokaza odvijalo nakon njegova smaknuća koje je izvršila ta ista komunistička vlast ne bi li se makar i naknadno opravdala spomenuta odluka Vojnoga suda Komande grada Zagreba.

Dokument br. 1

MIJO BZIK: IZJAVA

(...) Nakon što sam već tokom ranijih mjeseci te godine radio na organizaciji Hrvatske pravaške mladine u Koprivnici i okolici, došao sam u mjesecu rujnu u Zagreb, gdje sam namješten u listu »Starčević«, glasilo spomenute omladine kao upravitelj i pomoćnik uredniku u poslovima tiskare te prikupljanja i razvrštavanja manjih člančića i vesti za list. U to sam vrijeme već i ja pisao svoje prve male članke, koji su izašli u »Starčeviću« i »Hrvatskom Pravu«. Na tom sam poslu ostao sve do studena 1928. kada je mjesto »Starčevića« pokrenut list »Hrvatski Domobran«. Ja sam prešao tome listu u prijašnjem svojstvu, a također sam i s člancima i vijestima suradjivao.

U to vrijeme, to jest u listopadu 1928. Pavelić je bio veoma aktivan, te se je često sastajao sa svojim suradnicima i to dr. Brankom Jelićem, dr. Milom Budakom, Gustavom Perčecom, Stjepanom Javorom i nekim drugima. Jedne večeri pozvao je Pavelić na širi sastanak i druge omladince, pa sam tamo bio i ja prisutan. Tu je Pavelić saobćio da pravašku omladinu treba malo po malo likvidirati, a naše povjerenike i odbore upotriebiti za prikupljanje u novi sveobći hrvatski omladinski pokret, Hrvatski Domobran. Zbog toga su neki na sjednici prigovorili uz obrazloženje da se sa novom stvari možda ne će uspjeti, a dosadanju ćemo sami upropastiti. Od toga dana se je započelo sa tim radom, te su Jelić i Perčec obilazili hrvatska mjesta ili pozivali bivše suradnike iz pravaške omladine u Zagreb, te nastojali postići što veći uspjeh u stvaranju novoga pokreta. Akoprem je odaziv u narodu bio dosta jak, ipak je bilo velikih poteškoća zbog toga što se pokretu otvoreno nisu pridružili i predstavnici omladina Hrvatske seljačke stranke, Hrvatske federalističke stranke te njihovi sveučilišni klubovi. Sve do odlazka u emigraciju Pavelić je u svome stanu u Sudničkoj ulici mnoge primao osobe iz Zagreba i pokrajine. Ja sam bio također nekoliko puta kod njega, kojom mi je zgodom tumačio značaj i važnost borbe za hrvatsku slobodu i poticao na izdržljivost. Povjerio mi je također da posređujem u prepirkama između Ante Valente i Jože Milkovića s jedne te Ante Jedvaja s druge strane. Odlazak Pavelića spremio se je u najvećoj tajnosti, a izgleda mi da su ga do nekog izvjesnog mjesta pratili spomenuti Milković i Valenta,

⁸ Opširnije vidi u: Dušan BILANDŽIĆ, Hrvatska moderna povijest, Zagreb 1999., poglavlje »Jugoslavija u razdoblju uspostavljanja revolucionarne diktature (1945. - 1950.)«

jer je drugi dan Milković izjavio da se je potajno o budućem radu dogovorio sa pok. Stipanom Javorom, koji je zaista poslije rukovodio taj posao, putovao u Beč na sastanke sa Pavelićem i donosio direktive.

Čitav rad Hrvatskog Domobrana, zapravo već sada ustaške organizacije u Zagrebu, predvodila je skupina omladinaca Marko Hranilović, Matija Soldin, Mijo Babić, Zvonko Pospišil i braća Faber. Prem sam ja pripadao slabije radikalnoj skupini pod vodstvom Ante Jedvaja, ipak sam po nalogu Javora a i iz vlastite pobude podržavao vezu sa Markom Hranilovićem i Soldinom, s kojima sam se nekoliko puta bio sastao i dogovarao o radu, ali se konačno s njima razišao zbog osobe Perčeca, kome su me oni htjeli slati u inozemstvo, dok sam ja htio vezu sa Jelićem

Nakon ubojstva Tonija Šlegla u ožujku godine 1929. među mnogim ostalima omladincima bio sam i ja uhićen i zatvoren na zagrebačkoj policiji. Ostao sam tamo do konca srpnja 1929. te po prvi put upućen u internaciju u Koprivnicu, gdje sam ponovno uhićen početkom studena i odveden u Zagreb. Tamo je već pohapšena čitava skupina omladinaca i starih pristaša stranke prava kao i mnogi sveučilištarci. U zatvoru sam pod istragom ostao dvadeset mjeseci, te osuđen na 18 mjeseci zatvora te nakon toga u lipnju 1931. po drugi put upućen u internaciju u Koprivnicu, gdje sam pod teškim prilikama izdržao do početka veljače 1933. kad sam u društvu pok. Mije Kralja i Martina Nemca, oba iz Koprivnice, pobjegao u Mađarsku. Tu smo se prijavili mađarskim vlastima u Gjekenešu, koje su nas u tom mjestu i u Sombathelu zadržale u zatvoru desetak dana, zatim nas pustile na kolodvoru u Kanjiži, gdje nas je na proputovanju dočekao Gustav Perčec, koji nas je zatim predao nekom namješteniku Janka-puste da nas odvede u sam logor. U logoru se je nalazilo tada najviše dvadesetak ljudi, od kojih ni jedan danas poznati emigrant, dok ih je pet do šest boravilo stalno u svojim kućama uz granicu, te bi od vremena do vremena dolazili po upute i naloge i donosili vijesti iz domovine. Ja sam ostao na Janka-pusti tek mjesec dana. U to se je vrijeme započelo radom na ribnjaku, podučavalo bi se ljude u oružju, od kojeg je bilo nešto starog. Baš u času moga odlazka u Italiju, koji je po nalogu Pavelića uslijedio nakon jednomjesečnog boravka, stigao je u logor kao vojni izobrazitelj za onda kapetan Emil Lahovski, a očekivalo se je i oružje za koje sam poslije saznao da je stiglo iz Italije. Sa čitavim je poslovima Janka-puste kao zapovjednik u Mađarskoj rukovodio Gustav Perčec preko pobočnika Zvonka Pospišila. Dr. Frank nije dolazio na Janka-pustu, ali se je Perčec s njim sastajao u Pešti. Za vrijeme moga boravka došao je tamo i general Perčević te general Medzger koji je potonji bio nekim posebnim povjerenikom G. Perčeca. Pavelić je takodjer onih dana obišao logor na Janka-pusti, ali je brzo otputovao. Tom je zgodom ljude bodrio kraćim govorom, pozivajući ih na strpljenje. Za ono vrijeme su tamošnje prilike bile vrlo dobre. Hrana je bila vrlo dobra.

U Italiju sam prema nalogu Pavelića stigao po prilici početkom travnja ili svršetkom ožujka 1933. te sam smješten u Pavelićevom uredu kao pisar i držatelj reda u kancelariji. Glavni organizatori i funkcioneri bili su u ono vrijeme: Vjekoslav Servatzi⁹ kao povjerenik u Fiumi, Stanko Hranilović kao povjerenik u Milanu. Preko njega išla je sva pošta k Paveliću i od Pavelića, zatim Joža Milković koji je bio administrativni upravitelj u logoru, Ante Brkan kao povjerenik u Zadru, dr. Andrija Artuković najprije kao zapovjednik logora u Bovagneu, zatim kao povjerenik za posebne poslove, kojih bi mu Pavelić povjerio, kao npr. povjerenik u Comu, te poslije za odlazak u Englezku zbog predobivanja simpatija Engleza za našu stvar. Taj je pokušaj međjutim skrahirao, te je Artuković bio predan francuskim vlastima, a ove ga opet predale jugoslavenskim vlastima. Važne su ličnosti bile u ono vrijeme Marko Došen, koji je imao posebnu zadaću podržavanja veza sa Makedoncima, te zatim Ante Valenta i Zlatko Frajsman, koji su u Južnoj Americi vrlo uspješno radili. Herenčić, Moškov i Boban nisu do tada još došli do izražaja, dok su tokom vremena do većeg izražaja na Janka-pusti došli pok. Juraj Francetić i Vjekoslav Luburić.

S Pavelićem su suradjivale najviše organizacije »Hrvatski savez uzajamne pomoći« u Belgiji, te »Hrvatski Domobran« u Južnoj Americi, čiji su ogranci, osim Argentine, postojali u Braziliji, Boliviji i

⁹ Prezime toga generala i ustaškog pukovnika točnije se piše Servatzy.

MIJO BZIK :

Izjava.

(...) Nakon što sam već tokom ranijih mjeseci te godine radio na organizaciji Hrvatske pravaške omladine u Koprivnici i okolici, nosao sam u mjesecu rujnu u Zagreb, gdje sam namjesten u listu "Starčević", glasilo spomenute omladine kao upravitelja i pomoćnika uredniku u poslovanju tiskara te prikupljanja i razvrštavanja manjih člančica i vijesti za list. U tom sam vrijeme već i ja pisao svoje prve male članke, koji su izašli u "Starčeviću" i "Hrvatskom Pravu". Na tom sam poslu ostao sve do studena 1928. kada je ujesto "Starčevića" pokrenut list "Hrvatski Domebran". Ja sam prešao tome listu u prijašnjem svejstvu, a također sam i sa člancima i vijestima suradjivao.

U to vrijeme, to jest u listopadu 1928. Pavelić je bio veoma aktivan, te se je često sastajao sa svojim suradnicima i to Dr. Brankom Jelićem, Dr. Milom Budakom, Gustavom Perčecom, Stjepanom Javerom i nekim drugima. Jedne večeri pozvao je Pavelić na širi sastanak i druge omladince, pa sam tamo bio i ja prisutan. Tu je Pavelić saobćio, da pravašku omladinu treba male po male likvidirati, a naše povjerenike i odbore upotriebiti za prikupljanje u novi sveobći hrvatski omladinski pokret, Hrvatski Domebran. Zbog toga su neki na sjednici prigovarili uz obrazloženje, da se sa novom stvarima možda ne će uspjeti, a dosadašnju ćemo sami uprepastiti. Od toga dana se je započelo sa tim radom, te su Jelić i Perčec obilazili hrvatska mjesta ili pozivali bivše suradnike iz pravaške omladine u Zagreb, te nastojali pestići što veći uspjeh u stvaranju novoga pokreta. Akoprem je odaziv u naredu bio dosta jak, ipak je bilo velikih poteškoća zbog toga, što se pokretu stvorene nisu pridružili i predstavnici omladina Hrvatske seljačke stranke, Hrvatske Federalističke stranke te njihovi sveučilišnim klubovi. Sve do odlazka u emigraciju, Pavelić je u svome stanu u Sudničkoj ulici mnoge primao osobe iz Zagreba i pokrajine. Ja sam bio također nekoliko puta kod njega, kojem mi je zgođem tumačio značaj i važnost berbe za hrvatsku slobodu i peticao na izdržljivost. Povjerio mi je također, da posredujem u prepirkama između Ante Valenta i Jože Milkevića s jedne te Ante Jedvaja s druge strane. Odlazak Pavelića spremio se je u najvećoj tajnosti, a izgleda mi, da su ga do nekog izvjesnog mjesta pratili spomenuti Milkević i Valenta, jer je drugi dan Milkević izjavio, da je prošle noći imao posebnu ugodnu dužnost. Koliko mi je poznato, Pavelić je petanje o budućem radu dogovorio sa pok. Stipanom Javerom, koji je zaista poslije rukeveo taj posao, putovao u Beč na sastanke sa Pavelićem i donosio direktive.

Čitav rad Hrvatskoga domebrana, zapravo već sada ustaške organizacije u Zagrebu, predvodila je skupina omladinaca Marko Hranilević, Matija Seldin, Mije Babić, Zvenko Pospišil i braća Faber. Prem sam ja pripadao slabije radikalnoj skupini pod vodstvom Ante Jedvaja, ipak sam po nalogu Javera a i iz vlastite pobude podržavao vezu sa Markom Hranilevićem i Seldinom, s kojima sam se nekoliko puta bio sastao i dogovarao o radu, ali se konačno s njima razišao zbog osobe Perčeca, kome su me oni htjeli slati u inozemstvo, dok sam ja htio vezu sa Jelićem.

Nakon ubejstva Toni Šlegla u ožujku godine 1929. među mnogim ostalima omladinicima bio sam i ja uhićen i zatvoren na zagrebačkoj policiji. Ostao sam tamo do konca srpnja 1929. te po prvi puta upućen

-24-

Čitave povlačenje do austrijske granice bile je praćene raznim pregeverima, na koje bi redovito odigrali Servatzi i prof. Orljen, a koji puta i Herenčić. U času kad su izvijene bijele zastave bile je belnih prizera. Moram pripomenuti, da je vojna civilnog ljudstva živjelo pod dejmom trašnog nekog terora, ako bi pobijedili partizani sa Rusima. Da li je to bio osjećaj ili posljedica prošlosti, ne znam. Osim pomaganja kod ranjenika i svrstavanja sanoveza, nisam na cijelom putu imao nikakvu dužnost niti sam do zadnjeg časa znao o osnovama. Kad sam vidio iz daljega bijele zastave, potrčao sam potražiti Herenčića ili Bobana, no ljudi su mi rekli, da su oni praćeni Viktorom Tomicom i još nekima otišli u šumu. . Ja sam sa ostalim pripadnicima P.t.b. prešao sanokrese i ušao u prvu pješачku kolonu, te preko zatvora u Mariboru i Celju stigao u Zagreb.

Kao obrazloženje što sam se u "Kartenu" pozvao na Tomu Čikevića, koji je neki veliki partizan i funkcioner dodajem, da sam s njim za vrijeme diktature bio vrlo dobar i da je i on s nama tada surađivao. Kad je pak za vrijeme Dide Kvaternika među ostalima uhićen on i još neki seljaci, ishodilo sam od Pavelića, da ih se pušti. I po drugi put sam pravodobno spriječio njegovo zatvaranje, pa i njegov i Stjepana Prvčića odlazak u Jasenovac tamo, što su pušteni na slobodu i stavljeni pod lagan nadzor. I u nekim drugim zgodama zaležio sam se za zatvorenike, a prigodom partizana kog velenapadaja na Koprivnicu, moje rodno mjesto, kad sam čuo da neki neodgovorni spremaju pokolj preventivno uhićenih sumnjivih građana, potrčao sam do Bobana i zajedno s njim preobravio jedne prieme među uhićenima u skloništima židovske bogenolje. Boban je izdao nalog da se pojača straža i povede i traga i prenađe one, koji su taj navedni pokolj spremali. O nekoj socijalnom shvaćanju neću govoriti: cilj mi je bio Nezavisna Hrvatska i u njoj socijalna pravica. U mojem promišljenom radu to možda nije došlo do izražaja, ali nisam kriv što promišljeno ne može nikada biti izraz osjećaja i istine.

Zaključeno :

Zagreb, 9. lipnja, 1945.

Mijo Bzik

Mijo Bzik
pučevnik P.t.b.

Čileu. Veza organizacija s Poglavnikom bila je uglavnom pismena, osim tu i tamo kad bi koji posebni povjerenik (dr. Jelić, dr. Stjepan Perić) obišli organizacije. S Južnom Amerikom dopisivalo se je preko Berlina zračnom poštom, koja bi se otpremala poput ostale pošte, i izvještaja Paveliću na adresu Stanka Hranilovića, a koja je glasila: Paolo Gjurić, Via Bambaia No. 2 Milano, a poslije, dok je Pavelić bio u Torinu, onda također na Hranilovića, ali ovaj put u Bolognu na adresu: Pietro Buia Casella postale Bologna. Onaj naime dio rada i života emigranata koji se je prije odvijao u Milanu, preseljen je sada u Bolognu. Tu bi kadkad dolazio i Pavelić, a tu bi se privremeno zadržavali i oni emigranti bez dužnosti i posla.

Čitava je organizacija bila podijeljena po prilici ovako: Glavni Ustaški Stan i Vrhovno starešinstvo Hrvatskog Domobrana bilo je tamo gdje se je nalazio Pavelić. U Italiji je postojalo zapovjedništvo logora na kojoj su se na dužnosti mijenjali sadašnji pukovnici Stjepan Tomičić i Narcis Jesensky, dok su na koncu na Liparima zapovjedali kao glavni dr. Mile Budak a u logoru Nikola Zelić, za onda zastavnik. Isto tako postojalo je i posebno zapovjedništvo u Madžarskoj, koje je od Perčeca god. 1934. preuzeo general Servatzi. Među ličnostima koje su tada važile kao osobito ugledne posebno su iskakali dr. Mile Budak, Ivo Perčević, Stjepan Duić, Dr. Stjepo Perić. Za lakše očuvanje tajne ustaškoga rada javni se je rad obavljao pod imenom Hrvatskog Saveza u Belgiji ili Hrvatskog Domobrana u Amerikama, koja su imala u tu svrhu svoja starešinstva i podstarešinstva. S vremenom je naime rad prenesen i u Sjevernu Ameriku. Iz redova saveza i Domobrana izvlačilo bi se prema potrebi posebno proučene ljude, a koji su imali volju dobrovoljno poći u logor. Treba reći da je dobrovoljaca bilo mnogo, no da su mnogi pošli na put u logor misleći na neki pustolovni lijepi život. Osim Amerike i Belgije, nisu u ni jednoj državi javno postojale naše organizacije. Oni iz Holandije dolazili bi na prisegu, po upute i promičbu u Belgiju. Pokušalo se je organizirati u Češkoj, nu osim pojedinaca, koji su se prikrili, češke su vlasti s vremenom protjerale sve radnike koji su širili ustašku promičbu i pokušavali provodjati organizaciju. U Njemačkoj su postojali ogranci na nekoliko mjesta, nu nije se ni tamo javno djelovalo, već su članovi ustaše, najviše takozvani korpari podržavali međusobne veze. U Njemačkoj je najviše radio Mijo Gavranović, zatim Ikan Frankić i Ivan Kogalj. U Belgiji su aktivno radili Fabijan Čorić, Marko Roščić, Marijan Šola i kao poseban povjerenik za verbovanje i odašiljanje ustaša u logore Mirko Beljan. U Francuskoj je bio započet posao dobro. Tamo su radili Andrija Pavlović i Josip Rokić (predjel St. Donis) a suradjivao je jedno vrijeme i Vladimir Radić. Poslije su međutim francuske vlasti spriječile svaki rad u Francuskoj, pa su zbog progona morali biti (vraćeni? - op. Ž. K.) i oni iz St. Donisa (njih oko 10) u logor u Italiju.

Veze Pavelića s Italijom i Njemačkom bile su samo na oko dobre i korisne za hrvatsku stvar. U samoj Njemačkoj uz sve napore nije se uspjelo predobiti Njemce za otvorenije podupiranje ustaškoga rada. Ostalo je samo pri obećanju ili pri pokušavanju izigravanja kao da tobože ni jedan ured nije u Njemačkoj kompetentan za tu stvar. U lipnju 1933. likvidirao je Pavelić dopisni ured Vrhovnog Starešinstva u Berlinu, dra. Jelića poslao u Ameriku, a za veze sa Njemačkom poslan je dr. Mile Budak, koji je tamo ostao sve do polovice listopada 1934. Ni njegov rad nije donio mnogo više uspjeha, što se je pokazalo nakon atentata u Marseilleu. S kim je sam Pavelić osobno dolazio u dodir od njemačkih ličnosti to ne znam, nu u razgovorima bi se bilo spominjalo ime Rosenberga. Dr. Jelić je najviše podržavao vezu s nekim majorom njemačke vojske, koji je u fasciklina označen kao »Leonida«. Taj je jednom zgodom god. 1934. prisustvovao vježbama ustaša u Berge val di Tare. Što se Madžarske tiče, glavna je veza izgleda bio pukovnik Balenović, koji je bio namješten u obrambenom (protušpijunskom) poslu u Madžarskoj. Izravna veza Pavelića i madžarskih političara nije mi poznata. Sjećam se tek da je bilo govora o nekom navodnom političkom utanačenju između Pavelića i Echarda Tibora, tadanjeg vodje stranke madžarskih maloposjednika. Inače su dolazila pisma od t.z. Madžarske Lige, a u osobnoj pismenoj vezi stajao je Poglavnik sa prof. Bajzom, koji je izgleda, napose promičbeno putem raznih članaka propagirao hrvatsku stvar u madžarskom tisku. Osim samoga boravka naših na madžarskom tlu, od Madžarske nismo imali nikakvu stvarnu korist. Što se tiče madžarskih putnika, stvar će znati Hranilović i Servatzi.

Što se tiče Italije, stvar je bila najuspjelija, jer je ona dala i oružje i opremu i novaca za uzdržavanje logora. Međutim je bilo očito, a to je Pavelić često puta natuknuo, da je to sve skupa špekulacija sa strane Italije, nu da se drugo ne da učiniti već izkoristiti do svih mogućnosti pomoć Italije za hrvatsku stvar. Vidlo se je (to? - op. Ž. K.) jasno tokom godine 1934. Već i prije atentata u Marseilleu da Talijani sa sniživanjem dotacije i zavlačenjem u nabavcima žele ili omesti ili što više oslabiti ustaški rad. Uzalud je dr. Pavelić nastojao - prema njegovim izjavama - postići to da se što veći broj ljudi prebaci iz Belgije i drugih zemalja u logore u Italiju. Za vrijeme Pavelićeva zatvora odnos se je bio toliko pogoršao da je Pavelić u jednom pismu za Mussolinija rekao po prilici i ovo: »Može se mene držati u zatvoru i ometati me u radu, ali me ne može nitko prisiliti da uz sebe držim povezan stanoviti broj robova a ne boraca za slobodu. Uostalom, Hrvatska će svakako biti slobodna«.

Odnos sa talijanskim vlastima nije se mnogo popravio niti poslije zatvora. Pavelić n.pr. uopće nije htio ići posjetiti logor na Liparima, budući je to bio svuda poznat otok za internirce.

Najteži dani za emigrante bili su nastali poslije sklopljenog sporazuma između Ciana i Stojadinovića. Pavelića su internirali u vili »Pogianello« (?) kraj Siene, tu je i u pogledu kretanja a i novčano vrlo loše stajao. Svi časnici, viši dočasnici i razni povjerenici bili su odvojeni sa Lipara i razbacani po dvoje ili troje po čitavoj južnoj Italiji i otocima, gdje su pojedincu slali 250 lira mjesečno, a inače često puta zatvarali i u samim mjestima proganjali. Kretanje bijaše skućeno. Moj najdulji zatvor u Italiji bio je god. 1938. u Rimu, koji je trajao deset mjeseci. Bez ispitivanja i obrazloženja pustiše nas van, te dok su neke vratili u njihova stara mjesta, nekima se je dalo nova lošija mjesta za boravak. Postupak je bio još stroži. Na Liparima su ostali obični vojnici, te su mnogo propatili, a nastojalo se je na sve načine djelovati (na njih) ili prisiliti (ih) na povratak u Hrvatsku. Akoprem (se) ni ljudi nisu mogli dopisivati sa Pavelićem ni išta o njemu čuti, oni su (se) na Liparima uzdržali (valjda zadržali - op. Ž. K.), to jest njih oko 230, dok je velik broj odkazao gostoprimstvo i povratio se u domovinu. Mnogi su nakon toga u domovini potajno radili na ustaškoj stvari, jedan je dio ostao nepokretan, a tek njih dvadesetak otišlo je na protivnu stranu, kao prof. Andrija Luetić, Mate Šuman, Ante Olujić i drugi. Stanje se je popravilo tek sredinom 1940. kad se je za iste jeseni predviđao u mjesecu rujnu evropski sukob. Tada smo Eugen Kvaternik, Mijo Babić i ja bili smješteni u grad Lucca, gdje smo već našli Servatzia. Tu smo proboravili kratko vrijeme, dok nisu pridošli iz raznih mjesta do tada internirani Ivan Devčić, Kruno Devčić, Ivo Herenčić, Mijo Seletković, Stjepan Tomičić, Ante Pejković. Njima je po Paveliću povjeren rad na vojničkim propisima, osnovama za eventualni oružani prepad ustaških skupina u domovinu, te razne druge stvari. Kvaternik i ja pozvani smo k Paveliću u Massa Marinu, te nakon kratkog vremena, negdje u kolovozu 1940. u Firenzu, gdje smo u očekivanju događaja izradjivali razne osnove za upad u zemlju, izradjivali karte o upravnoj podjeli buduće države i rješavali malobrojne dopise, koji su stizali. Pavelić je u to vrijeme često puta putovao u Pisu, gdje bi se sastajao sa već spomenutim policijskim inšpektorom Contiem, kuda je stizala i pošta za njega. Inače je Pavelić izradjivao karte buduće države i pravio razne bilješke o svemu, što će trebat učiniti u domovini. Za to vrijeme dolazio bi k njemu češće ministar Šimić (Marijan - op. Ž. K.), koji je u Trstu ili Fiumi služio kao veza sa domovinom. Iz domovine, koliko ja znadem, nije dolazio nitko, tek su preko Brkana u Zadru i Šimića stizali izvještaji o stanju u domovini, a tim je putem Pavelić slao i svoje naloge i upute. U tom je radu u isto vrijeme sudjelovao i Dido Kvaternik, koji je osim toga vršio dužnost blagajnika Glavnog Ustaškog Stana. Ispravljam izvješće u toliko da je u Luku došao negdje u kolovozu ili rujnu Juco Rukavina, koji je dugo razgovarao s Pavelićem, čije je poruke zatim odnio u domovinu. U porukama - koliko sam saznao - kaže se među ostalim i to da se sve nacionalističke struje (Budak, Buć, neka »Mladica« i neki odbor »mladih« koji je navodno predvodio dr. Dilberović) moraju složiti i zajednički raditi. Isto je tako u poruci rečeno da zbog takvih neslaganja on ne može nikog u domovini imenovati svojim zamjenikom. Isto ispravljam za Zadar: preko Brkana išla je veza samo do iza atentata u Marseilleu, a poslije toga isključivo preko Andrije Relje. Postojala je osim Šimića i Relje još i jedna treća veza preko nekog umirovlje-

nog pukovnika u Trstu, čije ime ne znam niti išta поближе o njemu. S njim se je dopisivalo (Pavelić ili po diktatu Kvaternik na njemačkom jeziku). Najvažnija po mom mišljenju vijestna veza, iza koje su stajali u domovini dr. Budak i Slavko Kvaternik, išla je na neku adresu u Sieni. Poštu je primao sam Pavelić, a vijesti izgleda da je slao sadašnji general Sabljak (Adolf - op. Ž. K.). O tom nisam siguran, no čuo sam.

Što se tiče našeg programa, taj je bio predviđen ustaškim načelima, koja su za nas kao temelj bila dovoljna. Kao i o svim drugim pitanjima, govorilo se je i o pitanju Židova i Srba u Hrvatskoj na koje su ustaše bili silno ozlojeđeni zbog hegemonističkog i diktatorskog vladanja u Hrvatskoj te ekonomskog presizanja Židova. Bile su nabačene u razgovorima tri mogućnosti: uništenje židovstva putem narodnog bojkota, preseljenje Srba iz Hrvatske u Srbiju, ili sporazum sa Srbima kao nekada za vrijeme Austro-Ugarske monarhije. Sam Pavelić nije nikada o tim pitanjima, kao ni o granicama, otvoreno rekao svoje mišljenje, već bi dodao da će čitava stvar ovisiti i o prilikama koje su izvan nas.

Povratak u domovinu uslijedio je ubrzanim tempom zbog događaja u Beogradu, pa su odpale sve osnove o prodornim jedinicama, koje bi se bile imale kopnenim i zračnim putem ubaciti u razne predjele Hrvatske. Tako su ustaše posve mirno i nesmetano stigli u Zagreb u noći od 14. travnja 1941.

Od važnijih ljudi bili su u emigraciji slijedeći: dr. Mile Budak, Vjekoslav Servatzi, Ante Brkan, Ante Valenta, Josip Milković, Tomo Grgić, Eugen Kvaternik, Vladimir Singer, dr. Andrija Artuković, dr. Stjepo Perić, dr. Mladen Lorković, Slavko Cihlar, Gustav Perčec, Mijo Babić, Zvonko Pospisil, Marko Vujeva, Anto Bubalo, Stanko Hranilović, Tihomir Vrljić, Stjepan Marušić, Luka Čulić, Fabijan Čorić, Marko Roščić, Mirko Beljan, Ante Moškov, (Marko ili Stipe? - op. Ž. K.) Došen, Ivo Herenčić, Vilko Pečnikar, Ante Valenta, Zlatko Frajsman, Mijo Bzik, Andrija Relja, Stjepan Duić, Ivo Perčević, te u Madžarskoj dosta odalečen od rada dr. Frank.

Točno ne znam, ali prema mnogim izjavama čuo sam da je za likvidaciju Srba i Židova izradio osnovu i dao nalog Dido Kvaternik kao ravnatelj za javni red i sigurnost. Da li je on o tome primio nalog ili referirao Paveliću ne znam.

Teško je odgovoriti tko je ubijao i gdje Srbe i Židove. Takve stvari čovjek mora ili sam vršiti ili vidjeti ili dobiti priznanje. Ovako, pošto nisam nigdje u akcijama klanja ni na terenskoj borbi sudjelovao, mogu reći samo ono što se je i među nama govorilo: klali su Luburić, Sudar (govori se o desecima pa i o stotinama tisuća), a spominju se još imena Venture Beljka ustaškog bojnika, zatim dopukovnika Ivana Devčića zvanog Pivac, te nekog Grabovca, koji je poslije poginuo. Govorilo se je i o Miji Babiću kao prvom šefu »Obrane« i organizatoru zatočeničkih logora, nu ne vjerujem da bi on dospio klati jer je poginuo već početkom srpnja 1934. Spomenuti, kojih poznajem, u koliko bi bilo došlo do razgovora o tim stvarima, najpomnijije su izbjegavali bilo što o tome govoriti. Svakako je najstrašnije ozloglašen Luburić sa svojim ljudima, od kojih ja do zatvora u Mariboru nisam poznavao ni jednoga. Tamo smo bili skupa oko pola sata, nismo smjeli razgovarati, a zatim su njih odveli.

Kakvi su nalazi Pavelića bili u tom pogledu ne znam, nu znam to da bi se često uzrujavao zbog stiglih prijava. Inače je nekoliko puta dao amnestiju i izgleda mi da je on osobno imao želju još 1943. na miran način s partizanima dokrajčiti borbe i prolijevanje krvi. Opet kažem da su to samo moji dojmovi iz razgovora u prikrajku, a izravno sam sa Pavelićem govorio tek o svome poslu. Ističem da je među velikim brojem ustaša i povratnika i emigranata izbilo nezadovoljstvo zbog radikalnog rješavanja pitanja neprijatelja NDH. Medjutim to nije ništa koristilo.

O odnosu između NDH, odnosno ustaškog pokreta i Njemačke te Italije, mogao bi prema mojem promatranju ponoviti ono isto što sam rekao i za vrijeme emigracije. Znam tek to da je Pavelić dane i dane utrošio u razgovorima i prepirkama sa predstavnicima Italije i Njemačke, napose zbog okupatorskih zahtjeva i tamanjenja našega življa. Kao odgovor dobili smo konačno kozačke odrede, koji su harali i klali, a protiv čijih zločina nikakvi protesti s naše strane nisu koristili. Ističem da je na mnogim mjestima došlo do sukoba između ustaša i kozaka, a pukovnik Boban zazvao je jedne noći sve u Podravini se nalazeće njemačke časnike i dao im ultimatum da ako ne prestanu kozački zločini, da će dati po kozacima pucati.

Nijemci su tražili izlaz iz sale da telefonski govore sa višom komandom, nu Boban to nije dozvolio, te su Nijemci morali pristati. Od toga dana u velike je ublaženo nesnosno kozačko haranje po Podravini.

Za stanje u Hrvatskoj čitavu odgovornost svaljuju naši ljudi na njemačkog poslanika Kaschea, za kojeg kažu da je zapravo vladao on. Govori se da se Pavelić nije mogao odupreti, jer se mu se odmah grozilo sa uništenjem Hrvatske iz zraka i po divizijama te sa izseljenjem Hrvata. S tim u vezi pitanje spremene kapitulacije po Lorkoviću i Vokiću mnogi su ustaše takodjer pozdravili, a vjerovalo se je da tako misli i sam Pavelić, koji ali čeka bolju priliku a da u medjuvremenu već ima dodira sa zapadnim saveznicima u sporazumu sa dr. Mačekom. Svakako, to su rieči, a što je na stvari, to znade samo on. Svakako je zanimljiv sam slučaj naloga za povlačenje vojske i predaju oružja Anglo-Američanima, kojim povodom su širene razne vijesti, medju inim da će NDH biti uskoro opet uspostavljena punom pomoći Engleza i Amerikanaca.

Moj odnos spram Kvaternika, Lisaka, Herenčića, Servatzia, Pečnikara, Moškova i Kirina akoprem prijateljsko emigrantski, nije bio nikada intiman, a da bi mogao znati što pobliže o njihovom radu, osim o onome što je već poznato. Razlog je takvog odnosa valjda u tome što nisam intelektualac i što nisam bio »terenac« što su često puta bockajući predbacili. Kirina sam upoznao tek 1941. u Osobnom uredu GU Stana, gdje smo svi iz početka radili svaki svoj posao zbog pomanjkanja prostorija. Znam da o njemu govore kao o radikalnom policajcu, koji da se osobito istakao u hvatanju komunista u Zagrebu. Zbog njegove dosta surove naravi nisam s njim ni dolazio u dodir. Takodjer i za Viktora Tomića grmi čitava Hrvatska da je klat Židove i Srbe. Medju emigrantskim časticima intimnije su bili povezani Servatzi, Luburić i Moškov (po sriedi su izgleda namjeravane ženidbe), dok bi ja koji put prošetao sa Lisakom i Pečnikarom, manje sa Herenčićem, ili zajednički večerao. Od kad su Pečnikar i Lisak preuzeli posljednje svoje dužnosti, toliko su se odalečili da ja kao ni s Moškovom, ni Luburićem ni ostalima nisam gotovo dva ili tri mjeseca se ni sastao, tek telefonski službeno razgovarao. Za Lisaka ne znam da bi bio prije prisustvovao akcijama klanja, tek su mi poznate osude koje su izvršene od kad je glavni ravnatelj za javni red i sigurnost.

Uopće, kontakt je medju nekadanjima emigrantima vrlo slab, jer je velika većina udijelena u raznim drugim postrojbama, ako preostali nisu ni za vojsku ni za posao. Stoga mi je i povjereno »zapovjedništvo« nad tim ostacima, da tu organizaciju likvidiram do kraja, a očevit da se vodi u stožeru Ustaške vojnice.

Što se tiče odlazaka u Sloveniju, stvar stoji ovako: Nazvan sam brzoglasno iz Minorsa (Ministarstva oružanih snaga - op. Ž. K.) sa nalogom da prikupim ostatak neudijeljenih emigranata i da se s njima kako bilo probijem do Celja. Preporučena nam je Velika Gorica, gdje je bilo nešto kamiona na raspolaganju i gdje smo stigli 5. svibnja na večer. Tokom noći spaljena je u tom mjestu emigrantska pismohrana i to prema nalogu iz Postrojništva. Pismohrana je iz skladišta na Rebru odvezena kamionom u Vel. Goricu. Do Celja smo nas pedesetak putovali dva dana i noći, većinom pješice. Tamo smo našli generala Servatzia sa stožerom.

Čitavo povlačenje do austrijske granice bilo je praćeno raznim pregovorima na koje bi redovito odlazili Servatzi i prof. Crljen, a koji puta i Herenčić. U času kad su izvještene bijele zastave bilo je bolnih prizora. Moram pripomenuti da je većina civilnog ljudstva živjela pod dojmom strašnog nekog terora, ako bi pobijedili partizani sa Rusima. Da li je to bio osjećaj ili posljedica promičbe, ne znam. Osim pomaganja kod ranjenika i svrstavanja samovoza, nisam na cijelom putu imao nikakvu dužnost niti sam do zadnjeg časa znao o osnovama (?). Kad sam vidio iz daljega bijele zastave, potrčao sam potražiti Herenčića ili Bobana, no ljudi su mi rekli da su oni praćeni Viktorom Tomićem i još nekim otišli u šumu. Ja sam sa ostalima pripadnicima P.t.b. (Poglavnikove tjelesne bojne - op. Ž. K.) predao samokrese i ušao u prvu pješačku kolonu, te preko zatvora u Mariboru i Celju stigao u Zagreb.

Kao obrazloženje što sam se u »Kartonu« pozvao na Tomu Čikovića, koji je neki veliki partizanski funkcioner, dodajem da sam s njim za vrijeme diktature bio vrlo dobar i da je on s nama tada suradjivao. Kad je pak za vrijeme Dide Kvaternika medju ostalima uhićen on i još neki seljaci, ishodio sam od

Pavelića da ih se pusti. I po drugi put sam pravodobno spričio njegovo zatvaranje, pa i njegov i Stjepana Prvčića odlazak u Jasenovac time što su pušteni na slobodu i stavljeni pod lagani nadzor. I u nekim drugim zgodama založio sam se za zatvorenike, a prigodom partizanskog velenapadanja na Koprivnicu, moje rodno mjesto, kad sam čuo da neki neodgovorno spremaju pokolj preventivno uhićenih sumnjivih građana, potrčao sam do Bobana i zajedno s njim preboravio jedno vrijeme među uhićenima u skloništu židovske bogomolje. Boban je izdao nalog da se pojača straža i povede istraga i pronadje one, koji su taj navodni pokolj spremali.

O mom socijalnom shvaćanju ne ću govoriti: cilj mi je bio nezavisna Hrvatska i u njoj socialna pravica. U mojem promičbenom radu to možda nije došlo do izražaja, ali nisam kriv što promičba ne može nikad biti izraz osjećaja i istine.

Zaključeno: Zagreb, 9. lipnja 1945.

Mijo Bzik, pukovnik P.t.b.

Dokument br. 2

**FEDERALNA DRŽAVA HRVATSKA
ZEMALJSKA KOMISIJA
ZA UTVRĐIVANJE ZLOČINA OKUPATORA I NJIHOVIH POMAGAČA
Br: 3192/45 Zh. Broj 9030**

O D L U K A

o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača

ZLOČINAC:

Prezime i ime:	BZIK MIJO zvani »Miliša«
Približna starost:	39 god. star (rođen 13. 9. 1907.)
Narodnost:	Hrvat
Jedinica, zvanični položaj i čin:	ustaški pukovnik P.T.B.-a, »poglavni pobočnik« (adjutant) Pavelića, član t.zv. Hrvatskog sabora ustaški pisac i propagator
Mjesto stalnog boravišta:	rodom iz Koprivnice, živio u Zagrebu
Posljednje boravište:	nepoznato, u bjegstvu u inostranstvu

Ostali lični podaci: -

ŽRTVE ZLOČINA (OŠTEĆENICI):

(sa ličnim podacima)

stotine hiljada imenično neutvrđenih žrtava, naročito Srba, Jevreja i Cigana, te antifašista - Hrvata, sa područja t.zv. NDH.

KRATAK OPIS I KVALIFIKACIJA ZLOČINA:

Izdaja naroda - ubijstva i pokolji - masovno upućivanje, mučenje i zlostavljanje građanskih lica u koncentracionim logorima - pljačka i namjerno rušenje i pustošenje imovine. Organizovanje oružane borbe protiv saveznika i protiv NOV-a. Aktivna vojna, politička i ekonomska saradnja i služba okupatoru. (član 23, 46, 47 haaškog reglamana od god. 1907.: konvencija o zakonima i običajima rata na suhu, te član 3. tač. 3. zakona o krivič. djelima protiv države).

Zločinac BZIK MIJO još prije aprila god. 1941. bio je jedan od vodja i organizatora terorističke ustaške organizacije u emigraciji. Dolaskom na vlast kvislinga Pavelića postaje član t.zv. Hrvatskog sabora te biva promaknut za ustaškog pukovnika i »poglavnog pobočnika« (adjutanta) Pavelića. Na tim visokim položajima

jima provodi politiku masovnih ubijstava i pokolja, svirepog mučenja i zlostavljanje u konc. logorima, te pljačke i paljevine nad stotinama hiljada nedužnih Srba, Jevreja, Cigana i antifašista - Hrvata.

POJEDINOSTI O ZLOČINU:

(Zločinac, mjesto, vrijeme, način i sredstva izvršenja, žrtve, šteta)

B Z I K M I J O, ustaški pukovnik, Pavelićev »poglavni pobočnik«, član t.zv. Hrvatskog sabora i glavni ustaški propagator, novinar i pisac, spada u red najtežih i najodgovornijih ratnih zločinaca - izdajnika, koje je dao zločinački ustaški režim za vrijeme okupacije Jugoslavije. Kao stari zakleti ustaša ilegalne terorističke Pavelićeve organizacije »Ustaša« **MIJO BZIK** bio je duže vremena jedan od glavnih funkcionera u raznim emigrantskim ustaškim logorima u Italiji i Mađarskoj.

Prije samog napada Osovine na Jugoslaviju, ova teroristička emigrantska organizacija, po planu svojih gospodara Mussolinija i Hitlera, imala je zadatak da propagandom rasne, vjerske i nacionalne mržnje naročito protiv Srba, te kao i terorističkim aktima sabotaže slabi otpornu snagu naroda Jugoslavije i da prigodom pripremanog napada fašističke Italije i nacističke Njemačke bude jezgra pete kolone. Notorno je da su ovi emigranti kasnije zaista na puno zadovoljstvo napadača - okupatora izvršili svoju izdajničku ulogu. Vrativši se sa ostalom bandom iz emigracije u Zagreb pod zaštitom osovinskih bajuneta - zločinac **BZIK MIJO** zauzima najodgovornije visoke položaje u vojnom i političkom terorističkom aparatu vlade kvislinga Pavelića. Najprije postaje jedan od šefova Pavelićevog ureda za novinstvo i propagandu u Zagrebu. Kad je Pavelić, da dade neki vid normalnosti svojoj strahovladi, dekretima imenovao članove t.zv. Hrvatskog sabora, jedan od istaknutih članova bio je i zločinac **Bzik**. Članovi ovog marionetskog "parlamenta" prvi put su se sastali 24. 2. 1942. godine. Tada su oni jednoglasno i svečano odobrili zločinačku politiku kvislinga Pavelića i njegove strahovlade koja je odcijepila jedan dio nacionalne teritorije Jugoslavije i stvorila Hitlerovu marionetsku državu t.zv. NDH, te je cijeli ovaj teritorij sa svim sredstvima stavljen na raspolaganje ratnom stroju i potencijalu Osovine. Ona je što više formirala i organizirala vlastite vojne jedinice, koje su kao pomoćne trupe okupatora vodile oružanu borbu protiv Saveznika i protiv NOV-a. Članovi ovoga sabora odgovorni su naročito još i zbog toga što su dajući izraze vjernosti krvniku Paveliću svjesno legalizirali sve po ustaškoj vladi donesene zakone, zakonske odredbe, naredbe itd., među kojima i rasne te vjerske zakone i odredbe, kao i odredbe o formiranju raznih prijekih sudova i koncentracionih logora. Time su oni svi suodgovorni za politiku potpunog fizičkog uništenja i istrebljenja srpskog naroda u Hrvatskoj, kao i svih Jevreja i Cigana, te antifašista - Hrvata, koja politika je sistemski provadjana već od konca aprila mjeseca 1941. godine. Od tada pa do februara 1942. godine, kada je t.zv. Hrvatski sabor odobrio genocidnu politiku zlikovca Pavelića, bilo je notorno i svakom poznato da je po ustašama poklano prigodom raznih akcija ili u logorima - mučilištima: Jasenovcu, Staroj Gradiški, Jadovnu u Lici, Loborgradu, Pagu, Koprivnici, Lepoglavi, itd. više stotina hiljada Srba, desetine hiljada Jevreja i Cigana, a takodjer i mnogo hiljada antifašista - Hrvata, a njihova imovina popaljena ili opljačkana.

Odgovornost zločinca **BZIKA** pored toga još jasnije proizlazi iz činjenice da je on od polovine 1942. godine postao i lični adjutant t.j. »poglavni pobočnik« samoga Pavelića. Osim ovih visokih funkcija, **BZIK MIJO** biva 1. 9. 1942. godine imenovan za »glavara odgojnog odjela u zapovjedništvu ustaške vojnice«. Zatim 5. XI. iste godine postaje ustaški pukovnik odgojne struke u PTB-u (Pavelićeva tjelesna bojna - lična garda) a 10. III. 1943. godine postaje »pročelnik odgojnog odjela upravnog stožera Ministarstva oružanih snaga NDH«. Kao visoki funkcioner na svim napred navedenim položajima, a osobito kao lični adjutant krvnika i kvislinga Pavelića, **MIJO BZIK** je odgovoran kao jedan od organizatora i rukovodilaca oružane borbe kvislinških ustaških trupa, koje su, bilo samostalno, bilo kao pomoćne vojne jedinice okupatorskih trupa vodile borbu protiv Saveznika i protiv jedinica Narodno-oslobodilačke vojske. Osim toga, ove izdajničke trupe, izvršujući plan okupatora, u mnogobrojnim

oružanim akcijama na nedužno civilno stanovništvo, sistemski su provodile u djelo zločinačku politiku potpunog fizičkog istrebljenja i uništenja čitavog srpskog naroda u Hrvatskoj, kao i svih Jevraja i anifašista - Hrvata. Njegova zločinačka djelatnost nije utvrđena i dokazana samo time što je bio funkcioner na visokim položajima u terorističkom vojnom i političkom ustaškom aparatu, već je on jedan od glavnih ideologa i ustaških propagatora. Skoro svakodnevno u raznim ustaškim dnevnim listovima, brošurama i časopisima, kao i preko radija objavljivani su njegovi propagandni članci i govori. Bio je i direktor lista »Ustaša«, glavnog glasila ustaške organizacije. Bavio se je i publicistikom, te napisao 1942. g. i knjgu »Ustaška pobjeda«. U svim tim člancima, govorima i knjigama veliča ustaški

FEDERALNA DRŽAVA HRVATSKA

ZEMALJSKA KOMISIJA
ZA UTVRĐIVANJE ZLOČINA OKUPATORA
I NJIHOVIH POMAGAČA

Zh. broj **9030**

Bra: **3192/45**

ODLUKA
o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača

ZLOČINAC:

Prezime i ime: **B.Z.I.K. Kana M.L.J.O.**, izvani "Milaša"
Približna starost: **39 god. star** (rođen 13.9.1907)
Narodnost: **Hrvat**
Jedinica, zvanični položaj i čin: **ustaški pukovnik P.T.B-a, "poglavi i pobočnik (adjutant) Pavelića, član t.z.v "Hrvatskog sabora", ustaški pisac i propagator,**
Mjesto stalnog boravišta: **rodom iz Koprinje, živio u Zagrebu-**
Posljednje boravište: **nepoznato, u bjegstvu u inostranstvu**
Ostali lični podaci: **"ustaški vođa"**

ZRTVE ZLOČINA (OŠTEĆENICI):
(sa ličnim podacima) **oko 100.000 Srba, Jevreja i Cigana, te antifašista - Hrvata, sa područja t.z.v "NDH".**
Stotine hiljada imenično neutvrđenih žrtava, naročito Srba, Jevreja i Cigana, te antifašista - Hrvata, sa područja t.z.v "NDH".

KRAATAK OPIS I KVALIFIKACIJA ZLOČINA:
Izdaja naroda-ubistva i pokolji-masovno upućivanje, mučenje i zlostavljanje na gradanjakih lica u koncentracionim logorima-pljačka i namerno rušenje i pustošenje imovine. Organizovanje oružane borbe protiv saveznika i protiv NOV-e. Aktivna vojna politička i ekonomska saradnja i služba okupatoru. (član 23,46,47 haaskog reglamana od god. 1907;po konvencija i zakona i obicajima rata na suhu, te član 3.tač. 3. zakona o krivič. djelima protiv države).
Zločinac BZIK MIJO još prije aprila god. 1945 bio je jedan od vodjia organizatora terorističke ustaške organizacije u emigraciji uo-laskom na vlast kvislinga Pavelića postaje član t.z.v "Hrvatskog sabora", te čiva promaknut za ustaškog pukovnika i "poglavnog pobočnika (adjutanta) Pavelića. Na tim visokim položajima sprovodi politiku masovnih ubijstava i pokolja, svirepog mučenja i zlostavljanja u konc. logorima, te pljačka i paljevine nad stotinama hiljada nedužnih Srba, Jevreja, Cigana i antifašista-Hrvata.

Prva stranica "Odluke o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača" iz 1945. godine

režim i zlikovca Pavelića, kao i nacističku Njemačku, a bijesnom mržnjom napada Saveznike i Narodno-oslobodilački pokret. Odobrava i opravdava zločinačku politiku prema nedužnom srpskom narodu i Jevrejima te harangira i podstrekava na nova ubijstva.

Za svoje izdajničke usluge bio je od Pavelića u više navrata odlikovan visokim odlikovanjima. Tako je kao ustaški pukovnik PTB-a, »poglavni pobočnik« i ravnatelj lista »Ustaša«, odlikovan ustaškim časnim znakom A. i. B. (?), tim rijedkim odlikovanjem, kojim su bili odlikovani samo istaknuti ustaše i emigranti. Zatim je odlikovan redom za zasluge I. stupnja a također je odlikovan i kvislinškim odlikovanjem slovačke vlade spomen znakom »Zlatni znak armadnih preteka«.

Obzirom na sve napred istaknuto, bivši ustaški pukovnik, Pavelićev »poglavni pobočnik«, član t.zv. Hrvatskog sabora, te ustaški novinar, pisac i propagator BZIK MIJO, utvrđuje se kao naročito teški ratni zločinac i izdajnik, koji mora odgovarati za svoje zločine pred sudom zemlje gdje ih je počinio.

DOKAZI:

1) »Vijesnik« ustaške vojnice br. 8 od 1. 9. 1942., Bzik Mijo imenovan je kao »poglavni pobočnik glavarom odgojnog odjela u zapovjedništvu ustaške vojnice«, strana 220.

2) »Vijesnik« ustaške vojnice br. 13 od 5. 11. 1942. godine, strana 339 imenovan za djelatnog ustaškog pukovnika upravno-odgojne struke u PTB-u;

3) Vojni vijesnik br. 10, od 10. 3. 1943., strana 330, postavljen je za pročelnika odgojnog odjela upravnog stožera Ministarstva oružanih snaga NDH;

4) Kao ustaški propagator napisao je među ostalima slijedeće: u časopisu »Hrvatski krugoval« br. 4. od 13. 7. 1941., str. 2. članak pod naslovom: »Ustaška smrt Mije Babića« (u kojem veliča kao heroja poznatog zlikovca i bandita Miju Babića); nadalje članke »Kako je nastala ustaška pjesma« u listu »Za dom« od 26. 3. 1942., br. 15 - 16 str. 2; »U svanuće zore, a u ponuće dana« (prvi nastup ustaških postrojbi na zagrebačkim ulicama u časopisu Spremnost od 15. 3. 1942., br. 3., strana 5.); »Poglavnik odlazi iz domovine u borbu«, Spremnost od 10. 4. 1942., br. 7., str. 5); »Ustaška Hrvatska će se s njima obračunati«, list »Hrvatski Narod« od 10. 5. 1942., br. 4., str. 3); napisao knjigu »Ustaška borba« izašla u Zagrebu god. 1942.; članak »Zašto smo pošli u emigraciju«, objelodanjen u Hrvatskom listu »Krugoval« br. 15. od 11. 4. 1943.; održao predavanje pod naslovom "17. 1. 1929. najveći dan ustaškog pokreta« (ovaj datum je dan odlaska Pavelića u emigraciju); u listu »Ustaša« u broju 1. od 17. 1. 1943 na strani 14 objavio je članak »Uzalud im svaka promičba« te u broju 40. - 41. od 2. 10. 1943. članak »Oblik ustaškog pokreta«; i najzad u broju 43. na strani 14 od 31. 10. 1943. članak »Kroz pismohranu ustaškog pokreta«, kao i niz drugih članaka i govora objavljenih u dnevnoj ustaškoj štampi.

Š T E T A:

(U čemu se šteta sastoji? - Vrijednost u predratnim dinarima)

S A U Č E S N I C I:

N A P O M E N A:

Referent: Baranović

U ZAGREBU, dne 8. IV. 1946.

Sekretar:
(potpis nečitak)

Pretsjednik:
(u.z. - potpis nečitak)

Summary

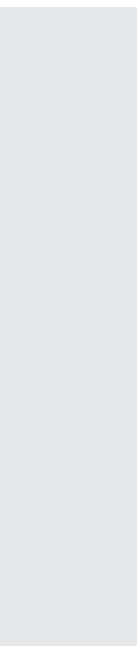
DEVOTION AND LOYALTY THE USTASHE POGLAVNIK A. PAVELIC TILL DEATH: TWO UNPUBLISHED STORIES ABOUT MIJO BZIK

by Zeljko Kruselj

Circumstances surrounding death of MIJO BZIK, the right hand and chief adjutant of the notorious Ustashe Poglavnik A. Pavelic were unknown and unrevealed for decades. Bzik was one of the key figures of Ustashe immigrant movement in the period between the two great wars. During the reign of the Nazi puppet regime, so-called "Independent State of Croatia" - NDH- he was the chief of the state political propaganda and their official "historian" of the Ustashe regime.

Only recently Bzik's "Statement" on key figures of his time was found in today's state archives. The "Statement" describes not only key figures, but also the methods of reign of the Ustashe movement, their M.O. of a sort. The statement was given by him upon his arrest in Slovenia, and an interrogation before Communist prosecutors in Zagreb, on 9 June, 1945. It was only a few weeks before he was sentenced to death and executed by hanging.

For the first time now the public has an opportunity to read the decision made (brought 9 April, 1946) by the State commission of Federal Rep. of Croatia, listing all war criminals, and Nazi collaborators. Mijo Bzik is on that list, listed as "presumably escaped abroad"; he was proclaimed a war criminal post mortem.

PRIKAZI NOVIH KNJIGA I ČASOPISA Reviews of new books, magazines

Branka Penzar, Ivan Penzar, Mirko Orlić: »Vrijeme i klima hrvatskog Jadrana«, Hrvatski Zemljopis - Naklada Dr. Feletar, Zagreb 2001.

Osobito mi je zadovoljstvo u ovom cijenjenom časopisu napisati nekoliko riječi u povodu izlaska knjige »Vrijeme i klima hrvatskog Jadrana«, autora prof. Branke i Ivana Penzara, te dr. Mirka Orlića. Meteorološka literatura u Hrvatskoj nije obilna pa je tim važnije izdavanje takvog djela.

Meteorolozima, klimatolozima i geografima u Hrvatskoj dobro je poznato da nakon izdanja »Klime Hrvatske« 1942. godine nije sve do danas bilo nijednoga kompletnog prikaza klimatskih prilika, koje bi cjelovito i pregledno obuhvatio cijelo područje naše domovine. Nakon Drugoga svjetskog rata napisan je, doduše, poveći broj prikaza monografija klimatskih prilika pojedinih mjesta i područja: u ediciji »Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske« prikazani su pojedini gradovi i područja u Hrvatskoj, a u »Klimatologiji za geografe Hrvatske« dan je kratak prikaz klimatskih prilika Hrvatske. Kartografski prikazi glavnih klimatskih elemenata na području Hrvatske dani su, doduše, u »Atlasu klime SR Hrvatske«, »Klimatološkom atlasu Jadranskog mora« te u »Klimatskom atlasu Jugoslavije«, uz koji postoje i kraće monografije pojedinih klimatskih elemenata. Ako pak govorimo o području koje obuhvaća Jadran u cjelini ili pojedina mjesta, onda prema bibliografiji danoj u ovoj knjizi dosad o njemu ima čak 69 radova naših i stranih autora. Moglo bi se reći čak mnogo! U čemu je onda važnost ove nove knjige?

Glavna je vrijednost ove knjige u tome što su autori dali vrlo koncizan i znanstveno utemeljen pregled saznanja o vremenu i klimi na hrvatskom dijelu Jadrana, i to temeljem rezultata do kojih su došli većinom domaći, a dijelom i strani istraživači vremenskih i klimatskih prilika na području Jadrana. Autori nisu željeli, osim u vrlo ograničenom opsegu, dati brojčane podatke vrijednosti pojedinih klimatskih elemenata, već objasniti njihove uzroke i međusobnu povezanost. Prema tome se ovo djelo razlikuje od klasičnih prikaza klime i vremena jadranskoga područja. Dobri poznavatelji ovog znanstvenog područja znaju koliko je potrebno znanja, erudicije i stručnosti da se iz mnogo činjenica i podataka izvuku zakonitosti i veze pojedinih pojava i u tome su autori zacijelo ostvarili vrijedan pothvat.

No, najprije nekoliko statističkih podataka o knjizi: »Vrijeme i klima hrvatskog Jadrana« ima ukupno 259 strana i sedam stranica sa slikama u boji karakterističnih vremenskih stanja na Jadranu te satelitskih slika temperature površine mora. Knjiga se sastoji od osam poglavlja i sadrži ukupno 183 slike i 18 tablica, a koncipirana je tako da se na kraju svakog poglavlja daje bibliografija svih radova koje su koristili autori. To omogućava korisniku da se detaljnije upozna s pojedinom cjelinom, elementom ili poglavljem. O golemom obujmu njihova posla govori i podatak da je u knjizi citirano 656 radova, a posve je sigurno da autori nisu izostavili niti jedan dostupan rad koji govori o vremenu i klimi Jadrana.

Na početku knjige autori daju povijesni pregled zapisa o vremenu i klimi do sredine 19. stoljeća te naziva vjetrova. Autori su uložili izniman trud da izluče iz najstarijih zapisa podatke o vremenskim zbivanjima na području Jadrana pa doznajemo, među ostalim, da je u djelu o aleksandrijskom ratu iz 50. godine prije Krista bilo dosta opisa i vremenskih prilika na Jadranu, koji su utjecali na odvijanje bitke između Cezarove i Pompejeve flote. Drugi važniji opis povezan je s boravkom pape Aleksandra III. 1177. godine u Palagruži, Visu i Zadru, za koje autori daju moguće tumačenje vremenskih prilika. Vrijedi navesti imena nekoliko ljetopisaca istraživača iz srednjeg i novog vijeka, koji su opisivali klimatske i vremenske prilike i čiji su citati navedeni u ovoj knjizi: Zadrani Pavao Pavlović, Sinjanin Ivan Lovrić, fra Pavao Šilobadović, fra Petar Antulović, učitelj Filip de Diversis, Dubrovčanin Nikola Vitov Vučetić, Trogiranin Ivan Lučić, polihistorik Valvasor, slavni Ruđer Bošković, Alberto Fortis te Splićanin Frane Carrara. I danas nas iznenađuje s koliko su pozornosti i detalja opisane vremenske

pojave, vjetrovi i posljedice nepovoljnih vremenskih prilika na području Jadrana, a predaleko bi nas odvelo da ovdje citiramo izvatke iz tih radova. Vrijednost ovih poglavlja moći će posebno cijeniti oni koji će istraživati klimatske prilike i promjene na tom području tijekom posljednjih tisuću godina.

Posebno bih istaknuo poglavlje o nazivima vjetrova na Jadranu u kojem se komparativno navode nazivi vjetrova kako ih u svojim djelima navode Kotruljević, Đurašević, Gučetić i Đurčević. Doznajemo, primjerice, da je Đurašević u svojem djelu dao - uz grčke, latinske i slavenske nazive - za svaki od 16 smjerova vjetrovnice tumačenje slavenskog imena: bura je »onaj koji buči«, sjeveroistočni vjetar cosomor »mori ovce i koze« itd.

Nakon kraćeg poglavlja o mreži meteoroloških postaja, gdje se ističe da je prva postaja na Jadranu osnovana u Dubrovniku 1851 godine, u knjizi se razmatraju okolnosti koje oblikuju vrijeme i klimu: geografski čimbenici, djelovanje podloge te barički sustavi i zračne mase.

Najveći dio knjige obuhvaća glavne sastojke vremena i klime: Sunčevu energiju, temperaturu zraka, tla i mora, tlak zraka, vjetar, vodenu paru, oborine, grmljavinske pojave i toplinski osjet. Upravo u ovom poglavlju dolazi do punog izražaja duboko poznavanje autora fizikalnih zakonitosti i međusobne povezanosti složenih čimbenika koje oblikuju vrijeme i klimu na Jadranu. Kroz izabrane kartografske prikaze i opise čitatelj može sagledati i naučiti kako se na ovom prostoru odražavaju utjecaji pojedinih klimatskih faktora i njihove promjene tijekom godine. Složena raspodjela kopna i mora, raznolikost obale i otoka uvjetuje karakteristične raspodjele klimatskih elemenata pa posebno upozoravamo na prikaze temperature tla i površine mora na osnovi ograničenih raspoloživih podataka. Naime, u klimatografijama, klimatskim atlasima te opisima vremena i klime obično se nisu navodili podaci o temperaturi tla jer ih gotovo i nije bilo, iako se u nekim postajama takva mjerenja provode već godinama. Gotovo je slična situacija i u pogledu podataka temperature mora. Upozorio bih i na prikaze baričkih sustava koji se manifestiraju na Jadranu te vrlo vrijedne i temeljite prikaze vjetrova u obalnom i otočnom području. Nije dovoljno poznato koliko na tom području ima još nesuglasja i nepoznavanja osnovnih činjenica, o čemu zacijelo svjedoči i podatak da o našim vjetrovima stranci pišu i razglabaju na osnovi starih i nedovoljno fundiranih podataka i članaka. Vjerujem da će i ova knjiga biti temeljna podloga za buduće radove i istraživanja pa se neće više dogoditi to da u najnovijem Glosaru američkoga meteorološkog društva od početka ove godine piše da bura krša puše na jugoslavenskoj obali Jadrana, a da je youg (to je naše jugo) topao vjetar koji za lijepih ljetnih dana puše iz smjera juga na Jadranu.

Posebno poglavlje tretira vodenu paru i njene proizvode, osobito relativnu vlažnost, no obuhvaćeni su vidljivost, magla, grmljavinsko nevrijeme i popratne pojave. U povećem poglavlju prikazana je oborina. Sa stanovišta ugodnosti boravka na našem Jadranu ističem i poglavlje o toplinskom osjetu čovjeka, koje s modernoga gledišta uvažava ne samo temperaturu zraka nego i vlažnost zraka i brzinu vjetra. Izneseni su rezultati dosadašnjih istraživanja na temelju indeksa ohlađivanja, ekvivalentne temperature te novoizvedenog indeksa TWH.

Peto poglavlje obuhvaća djelovanje atmosfere na more, a sadrži prisilna gibanja mora i unutarnje valove. Ističe se da se egzaktnije analize međudjelovanja atmosfere i Jadranskoga mora pojavljuju sredinom 19. stoljeća, nakon što se počelo s instrumentalnim mjerenjima različitih meteoroloških i oceanografskih parametara. U knjizi se opisuju djelovanja atmosferskih poremećaja na more u pogledu visine razine mora te pojava unutarnjih valova u moru za koje je karakteristično pomicanje termokline i halokline, koji su znatno veći od pomaka morske razine. Uz pionirske radove Grgura Bučića iz 19. stoljeća, ovdje se tretiraju stariji radovi Lorenza, Sternecka i Kesslitza te novija istraživanja nakon Drugoga svjetskog rata, koja tumače pojave visokih vodostaja, seiša i morskih struja.

Vremenski tipovi na Jadranu objašnjeni su u posebnom poglavlju. Na primjerima izabranih postaja prikazani su hodovi meteoroloških elemenata za radijacijskog tipa, za bure ili nakon nje, za južine i tijekom puhanja nekog od karakterističnih vjetrova na Jadranu kao što su garbin, lebić, oštro ili levanat, a dani su i zanimljivi prikazi lokalnih vjetrova i dnevne cirkulacije kopno - more. Na kraju knjige dan je tipični godišnji tijek vremena na Jadranu, odnosno kako se vremenske prilike iz godine u godinu manje ili više redovito ponavljaju, iako ne uvijek istim intenzitetom, a još manje na iste datume. Dodajmo i to da u knjizi nisu tretirane promjene klime na Jadranu.

Što zaključno reći? Ovo je zacijelo jedna od knjiga koje predstavljaju glavni izvor informacija i tumačenja, koji će nezaobilazno biti podloga za tumačenje i razumijevanje vremena i klime na hrvatskom Jadranu za dulji niz

godina, i to ne samo budućim naraštajima meteorologa, klimatologa i geografa nego i svih onih koje u većoj ili manjoj mjeri zanimaju vremenske i klimatske prilike na Jadranu. Bilo bi opravdano i korisno da ova knjiga bude prevedena barem na engleski jezik pa da se ubuduće izbjegnu nepravilnosti i tumačenja koje se pojavljuju u inozemnoj stručnoj literaturi, a odnose se na hrvatski Jadran. Ova bi knjiga trebala ujedno biti i poticaj da naši klimatolozi napišu cjelovit prikaz klime Hrvatske. Za to sada postoje bar pedesetogodišnji nazivi velikoga broja postaja u Hrvatskoj, a vjerujem i tehničke i kadrovske mogućnosti. Treba odati i puno priznanje izdavaču knjige, dr. Dragutinu Feletaru, koji je najzaslužniji za to što je ova knjiga grafički vrlo uspjela, a i Hidrografskom institutu iz Splita, koji je uz Ministarstvo znanosti financijski potpomogao izdavanje.

Nadamo se da će se autori uskoro prihvatiti pisanja slične monografije o kontinentalnom dijelu Hrvatske.

Dr. Dražen Poje

Igor Kramberger, Primož Premzl: Maribor, Vodnik po mestu in bližnji okolici, Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 2000.

Ena zahtevnejših nalog avtorjev in publicistov je prav gotovo oblikovati dober vodnik, ki bi izpolnil vsa pričakovanja bralca željnega novih spoznaj o določenem prostoru. Kar nekaj vodnikov o Mariboru je bilo napisanih, vendar pomeni Maribor - vodnik po mestu in bližnji okolici (Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor, 2000) najbolj obsežno predstavitev njegove naravne in kulturne dediščine doslej. Od ideje do izdaje vodnika leta 2000 je preteklo šest let, častorej, ki je avtorjem dopuščal izdelavo vsebinsko bogatega dela in domiselno oblikovanje samega priročnika.

Založnik jepritegnil k sodelovanju umetnostnega zgodovinarja Jožeta Curka, ki je avtor številnih strokovnih prispevkov o gradbenem razvoju Maribora. V vodniku je strnil svoje poznavanje arhivskih virov in raziskovanja na terenu. V ospredju so spisi arhitekturnih stvaritev, ki so tudi prostorsko prikazani. Načrti, risbe in posamezni tlorisi, ki jih je izdelal arhitekt Dejan Skrt, predstavljajo ne samo dopolnitev k pisani besedi, temveč pomenijo historično ponazoritev stanja posameznih kulturnih spomenikov in omogočajo spoznanje o bogatstvu mestne stavbne arhitekture. Prepletanje zgodovinskega dogajanja s prostorskim razvojem omogoča obiskovalcu, da si ustvari lastno sliko o mestnem življenju v posameznih obdobjih.

Bralca močno pritegnejo s svojo vsebino teksti in označenimi poudarki, ki omogočajo tudi selektivno branje določenega teksta ali predstavitve izbranega spomenika. (c)e posebej pritegnejo izbrani teksti v poudarjenih okvirjih, ki seznanjajo z zgodovinsko zanimivi dogodki v tem prostoru (npr. Judje v Mariboru, Žalostni dogodki v mestu), z zgodovinskimi legendami (Čarovništvo v Mariboru, Čevljarček reši Maribor pred Turki), s pričevalci tradicije (Splavarstvo, Stara trta) in z osebami, ki so zaznamovale zgodovino našega kraja.

Osrednji del vodnika je namenjen ogledom mesta in bližnje okolice. Izbranih je osem večjih in enajst manjših območji, ki se med seboj razlikujejo po svoji zgodovini, slikovitosti pa tudi gospodarski in kulturni razvitosti. Spoznavanje posameznih območij poteka sistematično, upoštevana in poudarjena je izrazito karejska ureditev mesta. Besedilu so dodana orientacijska napotila, sicer pa je bralec voden s pomočjo zemljevida Inštituta za geodezijo in fotogrametrijo, v merilu 1:10.000 in zemljevida Geodetskega zavoda Slovenije, v merilu 1:50.000. Predstavljene poti po mestu so namenjene pešcem, kolesarjem in tudi avtomobilistom. Poti posameznih ogledov imajo svoje izhodišče in časovni okvir ter nas peljejo skozi sklenjeni krog ulic. Ogledi so speljani smiselno, obiskovalca vodijo ob kulturnih spomenikih istočasno pa ga opozarjajo na posamezne mestne predele, dogodke in prebivalce. Avtorji so se odločili za predstavitev treh osebnosti, ki so ponos slovenskega naroda in so omogočili prepoznavnost mesta tudi navzven. Anton Martin Slomšek in Rudolf Maister sta zgodovinski osebnosti, ki sta vsak na svoj način preprečila germanizacijo in vzpodbujala kulturni razvoj severovzhodnega slovenskega prostora ter Leon Štukelj, dobitnik številnih olimpijskih medalj, ki je 72 let živel v mestu ob Dravi. Glede na to, da je vodnik predstavljen tudi kot vodnik mestne naravne dediščine bi bilo potrebno večjo pozornost nameniti naravnim danostim prostora, ki jih Maribor z okolico prav gotovo premore.

V posebnem delu vodnika so avtorji izbrali trinajst kulturnih ustanov, ki dajejo mestu umetniško in ustvarjalno moč. Na ta način so opozorili na kulturno - zgodovinsko vlogo Maribora, ki jo je imel v svoji zgodovini in na zavedanje, da kljub gospodarskim težavam mesta, pomeni mesto še vedno pomembno slovensko kulturno središče. Predstavljene so tudi posamezne prireditve, ki dajejo prepoznavnost mestu v svetu, med njimi zlasti smučarsko tekmovanje za Zlato lisico, Festival Lent, festival komorne glasbe Glasbeni september in Boršnikovo srečanje slovenskih gledališč.

Skozi skrbno izbrani slikovni material in pisano besedo je mesto predstavljeno tudi kot mesto trte in vina, z bogato vinogradniško tradicijo, ki vpliva na videz mesta in njegov utrip. Simbol te povezanosti mesta z vinarstvom je nad štiristo let stara trta, ki velja za najstarejšo na svetu in simbolizira vinograde, ki segajo prav na sam rob mesta.

Vodnik povabi bralca tudi na pet izletov, ki so izbrani v bližnji mariborski okolici in omogočajo obisk krajev v Slovenskih goricah, na Pohorju, v Dravski dolini in na Dravskem polju. Geografi smo veseli, da so avtorji začutili potrebo in so bralca popeljali v bližnjo okolico. Na ta način so opozorili na izredno pomembno lego mesta med Alpami in Panonsko kotlino. Večja naravno - geografska predstavitev okolice mesta in poudarek na sami izjemni prometno geografski legi tega prostora, ki je vplivala na sam gospodarski razvoj mesta, bi bil bralcu dobrodošel in koristen.

V preteklosti je bil razvoj Maribora odvisen od razvoja industrije. Mesto je predstavljalo močno makroregionalno središče, z obsežnim naravnim, gospodarskim in socialno-kulturnim gravitacijskim območjem. Danes, po propadu ekonomske moči mesta, le to išče svojo novo identiteto in poslanstvo.

Pri prebiranju vodnika se bralec ponovno zave, da je bil Maribor v svojem kulturno zgodovinskem razvoju vedno povezan z evropskim kulturnim prostorom, ki je vplival na mesto in življenje v njem. Pri iskanju nove identitete mesto pozablja, da je v zadnjih letih družbeno - gospodarskih sprememb doseglo novo kvaliteto, ki omogoča kvaliteto življenja zlasti na področju izobraževanja, umetnosti in kulture. Nastaja nova pozitivna slika, ki mestu zagotavlja enakopravno partnerstvo v evropskem kulturnem prostoru. Avtorjem svetujem, da nadaljujejo z delom. Maribor potrebuje publikacije, ki bodo znale opozoriti na prednosti naravno - geografskega in družbeno - geografskega prostora pri vključevanju v evropske integracije. Maribor - vodnik po mestu in bližnji okolici je droben prispevek h krepitvi naše samozavesti v tem prehodnem obdobju.

Namen vodnika je tudi posredovanje koristnih naslovov in informacij. Tako vodnik v svojem informativnem delu predstavi osnovne geografske in meteorološke podatke o mestu. Sledijo pojasnila in naslovi, namenjeni zlasti obiskovalcem od drugod, na koncu pa so naslovi vseh pomembnejših družabnih, kulturnih in športnih ustanov v mestu, kamor je vključen tudi seznam vinotočev ob obeh vinskih cestah. V vodniku so ponekod navedeni naslovi domačih strani (www-http-URLs) in elektronske pošte, ki bralcu pomenijo dodatni vir informacij.

Želela bi poudariti, da predstavlja vodnik oblikovni izjemen izdelek in, da so fotografije Dimitrija Jeraja, Zmaga Jeraja, Mirana Kambiča, Dragiša Modrinjaka, Draga Simončiča, Ivana Vinovrškiga in Bogomirja Zelnika dosegle, da je publikacija privlačna in, da že na oko vabi bralca na ogled. Preglednost kazal, kazalo osebnih imen in krajevno in stvarno kazalo, omogoča hitro iskanje zelenih informacij. Urednika Igor Kramberger in Primož Premzl uredila vodnik v privlačno celoto. Izdelek je nadaljevanje tradicije izdaje dosedanjih publikacij in dela Umetniškega kabineta Primoža Premzla.

Vodnik po Mariboru in bližnji okolici je publikacija po kateri ne bo segel le obiskovalec mesta, temveč bo vsakemu Mariborčanu v ponos, mladim pa tudi koristen vir, da bolje spoznajo zgodovino in kulturni razvoj mesta. Vodnik je izdan tudi v nemškem in angleškem jeziku in kot tak namenjen tudi tujim gostom, ki jih je iz dneva v dan več v našem kraju.

Dr. Lučka Lorber

Hrvoje Petrić: Općina i župa Drnje, Hrvatski zemljopis - Naklada Dr. Feletar, Drnje 2000.

Dugo je naša Podravina bila slabo spominjana u hrvatskoj povjesnici. Dr. Rudolf Horvat bio je omalovažavan, zapostavljen. Dr. Leander Brozović, osnivač koprivničkoga Muzeja, bio je kao veterinar često premještan te nije mogao razviti svoju djelatnost onako kako bi to bilo da je stalno živio u Podravini. Skupljača antikviteta, slika i sličnih predmeta gotovo i nije bilo. Tek poneki učitelj, kao što je Marija Winter, uspio je izbjeći budnom oku režima koji je smatrao da je samo sadašnjost i budućnost važna, a sve u prošlosti bilo je loše, tuđinsko, nikakvo i kao takvo vrijedno samo pokude, a ne i spomena. Crkvene kronike su krnje jer su se i svećenici, izloženi čestim progonima, jedva usudili upisati u svoje matice nešto više nego što je bilo dopušteno. Bojeći se prošlosti, svi su vlastodršci nastojali uništiti sjećanje na prošlost i obezvrijediti svoje prethodnike jer sve dobro, prema njihovu mišljenju, dolazi tek od njih. U vrtlogu rata i uništavanja nestali su općinski arhivi i dokumentacija tvornica, ali nestajali su i ljudi, trgovci i poduzetnici, ma kako dobri i poštteni bili, jer im je bogatstvo donijelo samo prokletstvo. I tako je narod, ili još bolje reći selo, sačuvao ono što je propalo u većim gradskim središtima zbog progona elite. Narod je povijest i tradiciju sačuvao u pjesmi, glazbi, nošnjama i alatu, ali i u pismima s dalekih fronta ili iz kasarni i logora, u otpusnicama, pozivima i svjedodžbama, uglavnom svemu onom što čini svakidašnji život i što mu je donosilo tugu ili radost.

A to je mikropovijest, povijest pojedinih mjesta ili kraja. U lokalnoj povijesti ne može se lagati kao u sintezama koje govore o cjelokupnoj povijesti i gdje jedan kraj ne zna što se događalo u drugom. Zbog toga mislim da nećemo imati istinitu, pravu povijest Hrvatske i hrvatskoga naroda dok se ne izrade istinite povijesti barem 50 posto mjesta u Hrvatskoj. Dotad će hrvatska povijest u svjetskoj povijesti biti ne »prešućena«, nego »zaboravljena«. Istodobno drugi narodi istražuju, pišu, mitologiziraju i na sve načine uzdižu svoju povijest kako bi joj pribavili čast i ugled jer povijest znači narod (povijest = narod). Obično povijest stvaraju ne samo pametni, već i moćniji, sposobniji, snažniji, bogatiji predvodnici mase, a njih se često nastoji izbrisati iz sjećanja naroda.

Prof. Hrvoje Petrić silno se potrudio da napiše pravu povijest Općine i Župe Drnje, posegnuvši za svim mogućim izvorima: pisanima i usmenima, onima čuanim u arhivima, muzejima, crkvenim župama, školama i kod pojedinih ljudi. U tom poslu nije početnik. Rođen u Koprivnici 1972. godine, odrastao je i u Drnju i u Torčecu te se bavio poviješću svojega kraja, kao što dr. Ivo Rendić-Miočević traži u svojem priručniku »Povijest i učenik« iz 2000. godine. Pri tome Hrvoje Petrić gotovo u stopu slijedi Josipa Matasovića, urednika »Narodne starine«, koji je isto tražio, ali i prakticirao u Vinkovcima početkom 20. stoljeća, odnosno dr. Rudolfa Horvata ili dr. Dragutina Feletara. Gonjen jakim nagonom da shvati prošlost, ali i svoje djetinjstvo, Hrvoje Petrić se upustio u istraživanje Drnja, napisavši najprije odličnu diplomsku radnju o toj temi, a sada i knjigu o tom kraju.

»Općina i župa Drnje« Hrvoja Petrića vrijedna je knjiga, napisana na 212 stranica. Nakon predgovora u kojemu je rečeno kako je djelo nastalo te Uvoda u kojem je obrazložen cilj rada gledan očima geografa - povjesničara, nižu se ovi dijelovi:

I. Prometno-geografski položaj i smještaj

II. Prirodno-geografska obilježja:

1. Geomorfološka obilježja (reljef)
2. Geološka osnova
3. Tla i potresi
4. Vrijeme i klima
5. Vode i vodoopskrba
6. Stanje i zaštita čovjekova okoliša; Staništa, flora i fauna

III. Stanovništvo:

1. Kvantitativne demografske značajke
2. Kvalitativne demografske značajke
3. Govor i neke etnografske osobitosti.

Neka vas ne bune ti učeni nazivi koje upotrebljavaju demografi. Petrić se potrudio da nam sve objasni jednostavnim jezikom, razrješujući strane nazive u zgradama.

IV. Povijesno-geografski, društveni i gospodarski razvoj drnjanske Podravine.

Taj dio knjige sastoji se od više od stotinu stranica s poglavlja:

1. Pretpovijest i stara povijest
2. Srednjovjekovlje
3. Na tromeđi, s daljnjim manjim odjeljcima zasnovanim na kronološkom principu.

Napominjem da se na razmeđu mletačke Dalmacije, Turske te Habsburške Monarhije ostvaruje veliki međunarodni projekt koji se bavi područjem gdje ima višestrukih utjecaja, tj. gdje počinje miješanje i gotovo globalizacija. Ne samo Legrad, nego i Drnje bili su vrata Hrvatske.

4. Od razvojačenja do kraja Drugoga svjetskog rata
5. Temeljne značajke razvoja od Drugoga svjetskog rata do kraja 20. stoljeća.

U ovom vrlo važnom dijelu knjige obrađeni su savjesno i detaljno svi povijesni, društveni i gospodarski fenomeni.

V. Župa Drnje:

1. Prve srednjovjekovne župe. Stara tradicija katoličanstva
2. Župa Drnje u ranom novom vijeku - od početka 17. do kraja 18. stoljeća, dakle o vremenu kada je prestala neposredna turska opasnost
3. Drnjanska župa od kraja 18. do kraja 20. stoljeća

U ovom dijelu vidljiv je velik trud i Katoličke crkve, i građevinaraca i umjetnika koji su ukasili crkvene objekte i raskršća vrijednim djelima iz razdoblja baroka. Ovdje je dan opis rada župnika, imovine župe, župske knjižnice, prikazan vjerski život naroda i rad bratovština, čuda koja su se dogodila zagovorom Majke Božje Drnjanske i sve ono što je narod držalo na okupu kao Drnjane, domoroce i Podravce.

VI. Razvitak školstva drnjanske Podravine

U tom zanimljivom poglavlju prikazano je kroz kakve su muke i golgotu prolazila i djeca i učitelji ovog kraja zbog nedostatka kvalitetnih škola i nedovoljnog financiranja. To je prikazano kroz poglavlja:

1. Počeci školstva u Drnju
2. Državna trivijalna i općinska škola u Drnju do donošenja školskog zakona bana Ivana Mažuranića 1874.
3. Školstvo od 1874. do Prvoga svjetskog rata
4. Školstvo između dva svjetska rata
5. Razvoj školstva od sredine do kraja 20. stoljeća.

Tu je rečeno mnogo, ali ne i sve. Možda bi i poneki učitelj zavrijedio biografiju s opisom njegovih nastojanja da narod pouči i upozna s gospodarskim novinama.

VII. Kulturni, sportski i drugi društveni život

Ovaj dio nije velik, pa bi se moglo o svakom segmentu koji se obrađuje još pisati.

VIII. Gospodarstvo Drnja u suvremenosti i perspektive:

1. Procesi deagrarizacije i industrijalizacija
2. Primarni sektor - poljoprivreda
3. Sekundarni sektor - proizvodnja
4. Tercijarni i kvartarni sektor - uslužne djelatnosti
5. Sirovinski i energetske potencijal drnjanske Podravine.

Knjiga sadrži kazalo, sažetak na stranom jeziku, ali i više priloga, odnosno popis prezimena u Drnju, Torčecu i Botovu. To je vrijedan prilog koji može poslužiti svakome da potraži svoje prezime. Dok ne izradimo slični abecedarij za prošlost Hrvatske, i to kako za prezimena, tako i za imena mjesta koja se pojavljuju često na velikoj udaljenosti, pokazujući seljenja zbog raznih, uglavnom vojnih razloga, mnogo će nam toga ostati zatvoreno u povijesnoj škrinji. Uz to, sadrži i oko 150 slika, crno-bijelih i u boji, te nam time još više približava prošlost za one koji pamte očima.

»Općina i župa Drnje« završava Pogovorom dr. Feletara bez čije moralne i financijske podrške ovog djela ne bi bilo.

I to je sve. Od prethistorije zemlje i prethistorije ljudi do suvremenosti. Teško je bilo napisati takvo djelo jer je za to potrebno mnogo i znanja, i snage, i vještine, i ljubavi. Mislim da niti jedan drugi autor u Hrvatskoj ne bi mogao izraditi tako dobru knjigu. Knjiga je izraz naših najboljih znanstvenih mogućnosti, a za stanovnike Drnja i okolice iznimno je vrijedna.

Nedavno sam rekla kolegi povjesničaru, profesoru na Filozofskom fakultetu, da ću promovirati monografiju o Drnju, a on me je upitao: »Gdje je Drnje?«. U njegovoj svijesti Dalmatinca takvo mjesto, kao i uopće Drava, još je čista tabula rasa - praznina. Mi to moramo izmijeniti, a mijenjamo mu sliku upravo objavljivanjem ovakvih knjiga jer smo visokovrijedan kraj s više gledišta, samo to trebamo znati reći, napisati, uzviknuti, kriknuti, odnosno prezentirati onima koji bi trebali znati za Drnje, zlatni šoder i pijesak Šoderice, koji prepoznajem po svjetlucanju ma kako daleko bila ta zgrada od Botova, a vidjela sam ih čak u Beogradu, za kvalitetne vrbine šibe koje rastu uz Dravu, za Dravine plićake i vizure danas već nepoznate u suvremenom urbanom svijetu, a koje tako kvalitetno prikazuju podravski slikari naivci na čelu s Kovačićem.

Preporučam da nabavite ovu knjigu jer će vas zabaviti, poučiti, uljepšati vaš život u drnjanskom prostoru. Kroz knjigu će pred vama oživjeti prošli vijekovi, vrijeme u kojem su živjeli vaši preci, elitna i pučka tradicija i kultura, dobit ćete »sliku o sebi«, ali i »sliku o drugome«. Knjiga je pisana kritički, a naglašen je kontinuitet od antike do suvremenosti. Djelo je iznimno vrijedno, a njegovo promoviranje uoči Badnjaka upozorava kako bi bilo vrijedno da bude dar, da se nađe pod borom, a onda i u rukama onih koji dolaze jer tko ne štuje svoju povijest, nema ni budućnosti.

Dr. Mira Kolar-Dimitrijević

Nataša Štefanec: Heretik njegova veličanstva, Povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu, Biblioteka Homines, tempora, loci, Barbat, Zagreb 2001.

Nakon velebne monografije »Posljednji Zrinski i Frankopani«, objavljene početkom 20. stoljeća, hrvatska historiografija dulje vrijeme nije dala važnije autorsko djelo o povijesti obitelji Zrinski. Iako se napredak pokušalo potaknuti 1971. godine kada se postupno prilazilo novom gledanju na tu plemićku obitelj, nakon te godine tekstovi o Zrinskim bili su relativno rijetki. Izuzetak su činili radovi Josipa Adamčeka i Nade Klaić.

Tek se krajem 20. stoljeća pojavio zbornik »Zrinski i Europa« u kojem je zapažen prilog objavila mlada povjesničarka Nataša Štefanec. To je bio tek uvod u knjigu koja će biti objavljena 2001. godine. Znakovito je što se ta knjiga pojavila baš na 330. obljetnicu nesretne pogibije jednoga od posljednjih muških potomaka Zrinskih, Petra Zrinskog, što je simbolično označavalo početak kraja te obitelji.

Autorica se tijekom izučavanja roda Zrinskih u drugoj polovici 16. stoljeća opredijelila za analizu Jurja IV. Zrinskog (1549. - 1603.) kao glavu roda, projicirajući odnose i život roda u socioekonomskom i sociokulturnom smislu. Pristupila je pisanju rada što je moguće bilo otvorenije, dakle i interdisciplinarno, ostavljajući prostor za sve teme koje bi u životu toga roda mogle imati znatniji udjel. Na taj je način, kako je sama napisala u uvodu, »uključila gospodarske i vojno-političke aspekte života Zrinskih, ali istodobno posvećujući pozornost njihovoj svakodnevici te kulturnim, geografskim i vjerskim aspektima njihove egzistencije, ulazeći, koliko god je to bilo moguće, u mikrohistorijska istraživanja radom na građi«. Činjenice je pokušala stavljati u širi kontekst te je na taj način htjela odrediti Zrinske u njihovu široku, autentičnom ambijentu, a u svemu tome je više nego uspjela.

Na početku knjige je predgovor s konvencijama i popisom kratica češće rabljenih izvora. Slijedi uvod u kojemu je autorica predstavila probleme pristupa i metode te izvore i literaturu. U cjelini »Rod u povijesnom trajanju« dan je sažeti pregled razvoja roda Zrinskih od prvih knezova Bribirskih do druge polovice 16. stoljeća.

Cjelina »Prostori obiteljske opstojnosti: od hrvatskog prema slavonskim i ugarskim prostorima« na početku daje niz informacija o posjedovnoj situaciji u drugoj polovici 16. stoljeća, od stjecanja posjeda do velikog uzmaca i konsolidacije (1550. - 1580.).

Život lotalica, prognanika i prebjega je nerazdvojiv od zrinskih posjeda, a budući da njihove posjede možemo gotovo poistovjetiti s ostacima Hrvatske, oni bi mogli poslužiti kao predložak za onovremenu situaciju uvelike određenu migracijama i mobilnošću pučanstva. Te su pojave informativno obrađene te zainteresiranim čitateljima pružaju uvid u problematiku o podanicima, Vlasima, špijunima i robovima, tj. prostoru u gibanju. Na početku je dana informacija o Gradišću, a onda je detaljnije obrađeno hrvatsko kraljevstvo, i to Vinodol pa Međimurje. Posebno je zanimljiva analiza shvaćanja životnog prostora kroz granice, jurisdikcije, odnosno moći.

»Stalni rat i nestalna politika« je cjelina u kojoj Nataša Štefanec daje razmišljanje o ravnotežama i međuovisnostima kroz vojnu i političku djelatnost Zrinskih. Za širi podravski prostor od neprocjenjive je važnosti autoričina interpretacija kaniške, odnosno bajčvarske granice, tj. dijela obrambenog prostora između Balatona i Drave. Na str. 87 objavila je kartu odjeljka donjougarske granice od Drave do Balatona. To je, kao i ostale autorske karte u knjizi, uspješna povijesno-geografska interpretacija koju treba neznatno korigirati. Npr., Legrad je na toj karti naznačen južno od rijeke Drave, a tada se nalazio sjeverno od nje, a smatramo da su Koprivnica i Križevci zaslužili znak za glavne utvrde na granici prema Osmanlijskom Carstvu.

U sklopu obrade granice sjeverno od Mure vrlo je zanimljiva pjesma »Victoria Sarkanzigethana« Fridrika Latoma, tiskana u velikom broju primjeraka, koja je na kraju knjige, u prijevodu Zrinke Blažević, dodana kao prilog.

Nakon obrade pomurske obrane kratko je dana informacija o hrvatskoj krajini i političkim častima Jurjevima te o njegovim prijateljstvima i bračnim vezama Zrinskih. Slijedi obrada ratne zbilje pristupom suvremene historiografije.

Doprinos gospodarskoj povijesti je vidljiv u cjelini »Pryetak i trachenye pynez...«. Autorica je uspješno obradila organizaciju vlastelinstva i gospodarenje posjedima. Zanimljiva je interpretacija poznavanja puteva i komunikacija u drugoj polovici 16. stoljeća, obrađene su desetine, mitnice, tridesetnice itd., a svemu su pridodate izvrsne autorske karte te grafikoni, što potvrđuje da je ova knjiga osvježeno u pristupu unutar hrvatske historiografije.

Zrinske bi bilo teško razumjeti ako se ne bi poznao životni ambijent velikaškog roda, od Eberaua (Monyorokereka), preko Čakovca do Ozlja i Ribnika te nekih manjih središta. Autorica je pozornost posvetila i prehrani Zrinskih, stanovanju, zdravstvenom stanju, pićima, pa čak i glazbi i psima. To također upozorava na vrlo moderan pristup izučavanju Zrinskih, na koji dosad nismo bili navikli.

Posljednja je cjelina naslovljena »Duhovnost: profana i sakralna«. Nataša Štefanec veliku je pozornost usmjerila na protestantizam, ali mi je posebno dojmiv dio cjeline koji govori o Zrinskim i knjizi. Iz toga se vidi koliko su Zrinski bili povezani s knjigama.

Slijedi zaključak na kraju kojega je autorica sama zapisala da je zadatak ove knjige bio uvid u različite dimenzije života Zrinskih, ali i njihovo smještanje u hrvatsko društvo toga doba. Taj je zadatak s uspjehom privela kraju, otvorivši cijeli niz pitanja koje će trebati rješavati u budućim istraživanjima. Nakon zaključka su pridodani popisi izvora, literature, karata i ilustracija, »Sarkanyzigetska pobjeda« F. Latoma u prijevodu Zrinke Blažević te kazalo.

Ova je knjiga neprocjenjiv doprinos poznavanju Zrinskih, ali i hrvatske povijesti druge polovice 16. stoljeća na svjež način, uz primjenu najsuvremenijih metoda i metodologija te komparativnog pristupa. Uz to, knjiga Nataše Štefanec predstavlja velik doprinos poznavanju povijesti Međimurja, ali i podravskog kraja.

Hrvoje Petrić

Općina Novigrad Podravski - Izabrane teme u povodu 800. obljetnice Novigrada Podravskog, Hrvatski Zemljopis - Naklada Dr. Feletar, Novigrad Podravski 2001.

Mislim da objavljivanje ove knjige treba za Novigrad Podravski biti veliki blagdan. Zalaganjem i trudom mnogo ljudi stanovnici Novigrada Podravskog dobili su novu monografiju prvi put poslije 1937., dakle poslije 64 godine, o Novigradu, njegovim malim i velikim ljudima, tradiciji, bogatstvu kulture i stradanjima ljudi tijekom ratova, povijest koju smo do izlaska ove knjige mogli vidjeti samo u prekrasnom jednosatnom filmu Mladena Trnskog na televiziji.

Međutim, izlazak ove knjige nije slučajan. U ispravi ugarsko-hrvatskoga kralja Emerika 1201. godine prvi se put spominje i Komarnica. To je jedan od najstarijih dokumenata iz povijesti Podravine, što znači da Novigrad pripada u skupinu najstarijih naselja u ovom dijelu Hrvatske.

Ova knjiga nije prošireno izdanje glasovite Magjerove knjige. Ona je posve novo djelo, nastalo arhivskim istraživanjima u Zagrebu, Varaždinu i Bjelovaru, ali i kontaktima stručnjaka i drugih znalaca struke. Svaki je dio nastao suradnjom mnogo ljudi i samo se tako mogla dobiti vremenski, povijesno i sadržajno uravnotežena knjiga svih aspekata života Novigrada Podravskog i njegove okolice.

Iznesen je i niz novih spoznaja o povijesti ovoga kraja, posebnosti koje ga razlikuju od brojnih drugih Novigrada u Hrvatskoj (Novigrad na moru, Novigrad na Savi, Novigrad na Dobri pokraj Karlovca gdje je imao svoj posjed Eugen Kvaternik, Novigrad u Istri). No, za razliku od svih tih Novigrada - koji i nisu tako novi - samo se Novigrad Podravski može pohvaliti dvjema monografijama, objema vrijednima i lijepima.

Tko je i što pisao u ovoj monografiji?

1. Dr. Dragutin Feletar u suradnji je s Hrvojem Petrićem obradio prometni položaj i prirodno-geografske značajke Novigrada Podravskog. Današnja općina obuhvaća Novigrad, Borovljane, Delove, Javorovac, Plavšinar, Srdinec i Vlislav. Razvoj Novigrada bio je određen na izlazu Komarnice koja se spušta s Bilogore, a naselje je nastalo na obje strane tog potoka.

2. Isti su autori prikazali razvoj i strukturu stanovništva od 1857. do 2001. godine na osnovi statističkih podataka i 14 popisa jer popis iz 2001. još nije objavljen. Znalce neće iznenaditi da je 1857. godine Novigrad imao tisuću stanovnika više nego 1991., najviše stanovnika, čak 3909, imao je 1890., a godine 1991. imao ih je samo 2173. Značajka demografskog razvoja je autohtonost. Prema popisu iz 1971. godine, 64,2 posto stanovnika Novigrada Podravskog rođeno je u samome mjestu, a još 16 posto doselilo se s područja koprivničke općine. Iz krajeva izvan Hrvatske bilo je samo 1,5 posto stanovništva.

Dr. Feletar i Petrić prikazali su i školsku, profesionalnu te vjersku strukturu (92 posto Hrvata 1991.).

3. Božidar Gerić prikazao je arheološke nalaze neolita (autohtona kultura Malo Korenovo), eneolita (lasinjska kultura), brončanog doba, starijeg i mlađeg željeznog doba te rimskog vremena. Sve te civilizacije, od kojih je prva autohtona, ostavile su nam brojne nalaze, pronađene uglavnom tijekom posljednjih 30 godina. Danas znamo mnogo više nego kada je bilo pronađeno rimsko kupalište uz vilu rustiku, koje je istraživao dr. Viktor Hoffiller. Rezultati pokazuju izvanrednu živost naseljavanja i prometovanja.

4. Hrvoje Petrić autor je važnog poglavlja »Novigradska Podravina od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća«. Rezultati tih istraživanja pokazuju veliku naseljenost ovog područja do prodora Turaka. Petrić je na osnovi očuvanih pergamena i arhivskih dokumenata obradio komarnički veleposjed s Komarnicom, koja je bila najveće naselje u ovom dijelu Podravine. Komarnički kaštel bio je smješten na brdu, a ispravom iz 1201. godine potvrđeno je koje je posjede imao zagrebački biskup u to vrijeme. Između toga vremena i biskupskog posjeda Komarnice 1628. svašta se dogodilo na tom prostoru i trebalo je mnogo toga odgonetnuti detektivskom oštroumnosti jer su osmanlijski prodori opustošili područje. Petrić je s ljubavlju pasioniranog povjesničara istraživao tajne toga područja, kako mjesta komarničkog arhiđakonata, tako i naselja komarničke Podravine, a danas poznate geografske karte i tehnike omogućavaju nam znatno bolje spoznaje do kojih pisci monografije 1937. godine nisu mogli doći. Osim toga, Petrić je otvorio posebno poglavlje u kojem je razriješio podrijetlo istaknutog humanista Janusa Pannoniusa ili Ivana Česmičkog. Smatram da će teško biti razoriti njegove dokaze jer više nije riječ o tezi. Taj veliki pjesnik svakako je sin Podravine. Vrijeme turske dominacije obrađeno je više u formi ratova i obrana, nego života. No, zato je doba obnove, stvoreno mirom na Žitvi 1606, omogućilo 20-godišnja nova naseljavanja. Tada su došli i brojni Vlasi koji su živjeli u kućnim zadrugama. No, još je dugo stanje bilo nestabilno, s vrlo velikim migracijama i stradavanjima naroda, rušenjima crkava iz prijašnjeg vremena. Kanonske vizitacije ostavile su podatke iz kojih je Petrić satkao povijesnu priču. Razdoblje od početka 18. do početka 20. stoljeća obrađeno je kroz stanje naseljenosti, prikaz uprave i političkog života, brojnih promjena i zaslužnih ljudi koji su prošli kroz taj kraj. Svakako tu treba ubrojiti Novigradca Frana Pevaleka, koji je bio ne samo općinski načelnik

i zastupnik u Hrvatskom saboru, nego i osnivač knjižnice, utemeljitelj vatrogasnog društva i još mnogo toga. Poglavlje završava prikazom gospodarskoga i društvenog života.

5. Poglavlje »Na graničnoj crti« napisao je Mladen Trnski. Taj tekst zbog stila predstavlja pravo osvježenje i upotpunjava prikaz vremena Vojne krajine kada su Novigradci prvo branili komarničku utvrdu, a onda se borili na raznim bojištima Europe za careve interese. Iz toga teksta isijava posebna ljubav Trnskog za kraj svojeg podrijetla, a to pokazuju crteži krajišnika uz isticanje da je za hrvatske graničare Napoleonov general Marmont 1805. izjavio da su »najbolji vojnici u Europi«. Istodobno Trnski piše da je novigradska satnija, dok je krvarila po europskim bojištima, kod kuće osiromašila i na jedan dim, dakle kuću, brojile su se samo 3 svinje, a konja nije imao svaki dom. Trnski je posebnu pozornost posvetio istaknutijim časnicima koji su nešto nastojali ostaviti svom kraju i koji su se podigli do visokih vojničkih mjesta zahvaljujući hrabrosti i trudu. No, mnogi su se vratili u rodni kraj umrijeti. Marko Ranilović (1791. - 1860.) dao je podići kameno raspelo, a Jelačićev inženjerac Franjo Ledinski (1823. - 1903.) prijevremeno je umirovljen iz nepoznatog razloga te se bavio poljoprivredom.

6. Poglavlje »Časničke loze de Novigrad«, koje je također napisao Trnski, sadrži biografije nekoliko Novigradčana koji su dotjerali do vrlo visokih mjesta u vojnoj hijerarhiji, a počeli su kao obični vojnici. »Tri baruna - tri podmaršala novigradske satnije«, »Dvojica slavnih Šimunića«, graničarskog pukovnika i viteza Ivana Trnskog, velikog župana Dragana Trnskog i još mnogo toga opisao nam je, prenio i sačuvao za budućnost Mladen Trnski u ovom zanimljivom i vrijednom poglavlju.

7. Mira Kolar-Dimitrijević obradila je »Politički život Novigrada Podravskeg do Drugoga svjetskog rata«. Poglavlje je temeljeno na arhivskoj građi i donosi neke nepoznate detalje o vremenu vrlo vehementnih izbornih borbi, boravku Stjepana Radića u tom kraju, teškim izborima u međuratnom razdoblju na razini države, oblasti i općina te osvrst na prilike u vrijeme Banovine Hrvatske.

8. Ista je autorica napisala poglavlje »Gospodarski život Novigrada Podravskeg od 1900. do 1941. godine«. Koristeći spoznaje do kojih je došla dugogodišnjim radom, opisala je promet, poljoprivredu, šumarstvo, zadruge, novčarstvo, sajmove, trgovce, gostionice, obrtnike i tvornice. Poglavlje završava konstatacijom da je Novigrad mnogo učinio na svojem gospodarskom razvoju, usprkos slaboj pomoći odozgo, i da to treba pripisati isključivo snazi svojeg stanovništva, pri čemu se pazilo da se pojedine grane uravnoteženo razvijaju.

9. Stjepan Dolenec opisao je stradanja stanovništva tijekom Drugoga svjetskog rata. Nije bilo lako živjeti na području gdje su se dvije hrvatske države izmjenjivale jedna po danu, a druga po noći. Stradanja su bila velika, ali neusporedivo je više stradalo onih koji su krenuli prema Bleiburgu. 18 partizanskih boraca, 38 žrtava Jasenovca i njemačkih logora smrti (Židovi, Romi, antifašisti) ne može se usporediti sa 70 osoba koje su saveznici vratili partizanima i koje se više nikada nisu vratile kući, dok se njih 156 vratilo, ali su vjerojatno bili građani drugog reda te su mnogo toga morali podnijeti kako bi živjeli u svojem domu.

10. Stjepan Dolenec obradio je i poslijeratno razdoblje od 1945. do 1952. godine, pokazavši nam da se živjeti moralo, ali da je to bilo teško, kruto i grubo.

11. Isti je autor napisao i treći rad »Kak je negda bilo v Novomgradu« u kojem je naveo nadimke pojedinih obitelji, vrijednu zabilježbu za buduća vremena, ali i spomenuo one obitelji koje nisu imale nadimke. Naveo je i popis trgovina i prodavaonica prema svojem sjećanju.

12. Božidar Gerić izradio je kronologiju Novigrada od 1775. do 1995. godine prema »Spomenici župe«. Ta kronologija nas podsjeća - budući da ide do najnovijih dana - kako je potrebno još dosta toga obraditi u povijesti Novigrada te da postoje razdoblja kada su se župnici kroz više ratnih godina usudili napisati samo nekoliko rečenica (1918. - 1921.). Začudo, župnik koji je bio 1941. i 1943. u župi, imao je hrabrosti napisati mnogo rečenica, ali svakako je zatajio mnogo toga što bi ga moglo stajati glave.

13. Ivica Kučanda napisao je rad »Novigradci u Domovinskom ratu«. U tom poglavlju opisao je organiziranje novigradskih domoljuba, prve akcije, stvaranje naoružane postrojbe itd., a sve je protkano imenima ljudi koji su se uključili u obranu domovine i izvan Novigrada. Hrvatski vitez David Piškor bio je žrtva prvoga i jedinog raketiranja 7. listopada 1991. godine. Kučandin rat vrvi imenima, no bolje je da ne ističem jedne jer bih se mogla zamje-

riti drugima. Od prvih postrojbi do uključivanja u postrojbe MUP-a i Hrvatske vojske bio je dug put i vrijeme velike nesigurnosti jer Europa je vrlo teško prihvatila nezavisnost Hrvatske.

14. Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić vraćaju se ponovno na stranice monografije. Napisali su »Kratki pregled povijesti župe« od srednjega vijeka do danas. Ustvari, taj prilog i nije tako kratak jer vrvi imenima, podacima i slikama.

15. Isti su autori napisali »Razvoj školstva u novigradskoj Podravini«. Spominju da su se Komarničani u 15. stoljeću školovali čak na znamenitom europskom sveučilištu u Padovi. Još u vrijeme velikog rata s Turcima zabilježen je u Komarnici učitelj Ivan Belajević koji je imao samo 2 - 3 učenika. No, školstvo se u Novigradu razvijalo i bogato je podacima, aktivnostima, učenicima i problemima.

16. Draženka Jalšić-Ernečić napisala je dio o »sakralnim spomenicima«. U njezinu su radu vrlo savjesno prikazani svi objekti crkvene kulture: župna crkva rastanka svetih apostola, sagrađena 1829., grobljanska kapela Svete Klare s inventarom iz 18. stoljeća, kapela Sveta tri kralja i Sv. Jurja iz 1866., pilovi i raspela te pravoslavne crkve u Javorovcu i Plavšincu. Po bogatstvu cjelokupne crkvene arhitekture i inventara taj je kraj značajan i vrlo bogat.

17. Draženka Jalšić-Ernečić napisala je i poglavlje »Profana arhitektonska baština Novigrada Podravskog« u kojem se osvrnula na sve što je vrijedno zabilježbe i spomena: ulice, zgrade, perivoje, spomenike.

18. Vinka Pavlek, pišući o kulturnom životu Novigrada i doprinosu njegovih stanovnika hrvatskoj kulturi, stavila je težište na rad društava: Narodne čitaonice, Hrvatskog srca (1936.), Napredne žene (1954.) i Udruge za kulturu Komarna (1994.).

19. U poglavlju »Književni stvaratelji« ista je autorica navela biografije i bibliografije književnika koji su rođenjem ili radom vezani uz Novigrad.

20. U tu skupinu pripada i rad Draženke Jalšić-Ernečić, »Likovna umjetnost Novigrada Podravskog u 20. stoljeću«. Biografija Mare Šuškarić-Petras, Kate Vizvari i drugih slikara i umjetnika različitih pravaca, s aneksom biografije fotografa Bolte Ranilovića koji se drži rodne Podravine, ali i arhitekture te na fotografijama Vukovara otkriva osjećaje čovjeka kojemu je zanimanje gradnja.

21. Vjekoslav Radnilović prikazao je pravnike iz novigradskog kraja, a naveo je i sebe i svoju bogatu izdavačku aktivnost.

22. Vinka Pavlek pisala je o humanitarnim udrugama novijega doba, kao i o (23) Dobrovoljnom vatrogasnom društvu.

24. Etnolog Vesna Peršić-Kovač istražila je etnografske značajke toga područja te opisala nekoliko narodnih običaja.

25. Njezino poglavlje nadopunjava rad Ivana Posavca, župnika u Novigradu od 1938. do 1941. godine. On je naručio ing. Waldemara Slawika da obnavlja crkvene oltare pa je ovaj ilustrirao župnikove etnografske zapise i tako je nastala izvanredno lijepa i kvalitetna dokumentacija, ugodna oku a zanimljiva stručnjacima raznih vrsta.

26. Ariana Mesić dala je uvid u crkvenu pučku popijevku Novigrada, koristeći se sačuvanim pjesmaricama.

27. Ivan Grekšić naveo je pregled sportskog života Novigrada od 1908. do danas, čime je nastao vrijedan materijal koji se može dalje razrađivati.

28. Zdravko Šimunić bavio se dvogodišnjim radom Ženskog nogometnog kluba »Podravina«, koji je osnovan u Novigradu 1970. godine.

29. Zdravko Brljek pisao je o novom ustroju općine Novigrad od 1991. pa do danas, prikazavši osobni sastav Općinskoga vijeća i Poglavarstva.

30. I na kraju, kao svaka vrijedna knjiga, i ova monografija sadrži »Bibliografiju o Novigradu Podravskom«, koju je izradio Hrvoje Petrić.

Sažetak je dan na njemačkom jeziku. I tu je kraj. Trideset poglavlja, za svaki dan u mjesecu jedno. Dakle, golemo bogatstvo prošlosti Novigrada skupljeno je u jednoj knjizi. Ima tu mnogo toga što su druga mjesta izgubila (Npr., Novigrad ima željezničku stanicu iako je isto takva u Virju minirana). Nema niti jednog dijela ljudskog

života - osim možda kuharskih specijaliteta - koji nisu našli mjesto u ovoj knjizi, prekrasno opremljenoj brojnim ilustracijama te izvorima dobrim dijelom i s tavana i iz škrinja. Knjiga je pregledna, vrijedna i treba biti na ponos svakog Novogradca.

Magjerova knjiga iz 1937. godine nosila je naslov »Časti i dobru zavičaja«. Ova nema tako spektakularan naslov, ali upravo u naslovu iza kojega se krije općina njezina je svestranost. Narod u općini može upravljati sam sobom i dogovorom tražiti najbolja rješenja za svoje probleme. Kada nije postojala općina, nije bilo ni napretka.

Dakako, općina je zajedničko, birano tijelo svih svojih stanovnika, a tako treba i raditi. Radom načelnika općine Nikole Šarića, podrškom Općinskog vijeća i Općinskog poglavarstva, radom dr. Dragutina Feletara, prof. Hrvoja Petrića i njihovih suradnika dobili smo u ovoj monografiji spomenik trajniji od kamena, a dugotrajniji od života jedne generacije.

Mislim da treba završiti porukom Stjepana Dolenca koji je svoj treći rad završio riječima: »Nadati se je da se bodo i drugi Novogradci našli i napisali neka o svojem kraju«. To je obveza, nužnost i vrijednost za budućnost. Želimo knjizi sretan put u vaše domove gdje će biti predmet mnogo razgovora, mnogo nadopuna, mnogo ispravaka i mnogo poboljšanja. No, učinili smo što smo najbolje mogli i znali, pa nam nemojte nikaj zameriti, kak bi rekel vaš i naš Dudek.

Dr. Mira Kolar-Dimitrijević

Hrvoje Petrić, dr. Dragutin Feletar, Petar Feletar: Novi Zrin. Zrinska utvrda na Muri (1661. - 1664.), Hrvatski Zemljopis - Naklada Dr. Feletar, Donja Dubrava - Zagreb 2001.

Velika mi je radost pisati o 27. knjizi biblioteke Historia Croatica, u izdanju Naklade Dr. Feletar i Hrvatski Zemljopis. Riječ je o djelu »Novi Zrin« sa značajnim podnaslovom »U povodu 330. obljetnice urote Zrinsko-Frankopanske«.

Iako su Zrinski i Frankopani doživjeli više obilježavanja nego ijedna obitelj ili povijesna ličnost u Hrvatskoj, ipak mislim da nikada nije dovoljno spominjati njihovu važnost jer su branili Hrvatsku, odnosno ono što je od nje ostalo nakon turskih prodora tijekom 16. i 17. stoljeća. Oni su izgradili sustav obrane od žive ljudske sile gdje nisu mogli podići utvrde, a koji je svakako zaustavio daljnje prodore Osmanlija na zapad. Bili su zadnji veliki vojskovođe domaćega podrijetla i jezika. Možda je upravo stoga tek njihova likvidacija u Bečkome Novom Mjestu potaknula Beč da počne veliku, dugo pripremanu navalu na hrvatske zemlje pod Turcima jer se sada ta zemlja mogla davati za zasluge njemačkim plemićima, prodavati i uopće dijeliti budući da više gotovo i nije bilo velikaša hrvatske krvi. Zrinski su spasili zapadnu Europu od uništavanja kakvo je dva stoljeća neprestano trpio hrvatski prostor. Zapad nije znao što znače izgoreni domovi i spaljena žetva, život u šumama i baruštinama. Dok je naš narod sve više padao u bijedu, neznanje, neimaštinu i barbarstvo nakon Korvina, Zapad je njegovao svoju kulturu i znanost, uživajući život i slaveći smrt.

Jedan od velikih pokušaja Zrinskih da zaustave prodore Turaka bila je gradnja tvrđave Novi Zrin na Muri. Toj su tvrđavi dali ime svojega domicilnog grada Zrin na Zrinjskoj gori, koji su morali napustiti jer su ga Turci prečesto napadali te je normalan život na tom području bio nemoguć. Novi Zrin podignut je kako bi zaštitio Međimurje, Podravinu i sjeverozapadnu Hrvatsku. Zrin je bio branik Međimurske (Legradske) kapetanije. Iako je i ta tvrđa pala u turske ruke upravo početkom srpnja 1664., dakle na Margaljetsko proštenje, te je potpuno uništena, Turci više nikada nisu dospjeli zapadno od Novog Zrina, nego su se morali okrenuti prema sjeveru i Beču koji su posljednji put opsjedaju 1683. godine. Tada poraženi počinju uzmicati i uzmiču do 1699., ali i tijekom cijeloga 18. i 19. stoljeća, pa čak i u 20. stoljeću.

Knjiga je sastavljena od osam dijelova. U uvodu se naglašava da je Novi Zrin simbol karizme Zrinskih i borbe hrvatskoga naroda za slobodu. U poglavlju »Izvori i historiografija« navedeno je sve što je dosad napisano o Novom Zrinu, a toga je, s obzirom na kratkotrajnost postojanja ovog remek-djela ratne arhitekture na prijelazu kasne renesanse prema baroku, doista mnogo. Na kraju knjige navedeni su izvori i literatura korišteni pri pisanju,

i to ukupno 222 jedinice. Poglavlje »Geostrateške i geografske značajke sutoka Mure i Drave«, s prikazom Novog Zrina na zemljovidima i grafičkim prikazima, pisano je dokumentirano i pokazuje da su ga pisali znalci i zaljubljenici u to područje.

Sljedeće je poglavlje posvećeno promatranju uloge Novog Zrina u europskom kontekstu, odnosno prikazan je odnos Zrinskih prema gospodarskom i sociodemografskom razvoju pomorsko-podravskog višegraničja u 16. i 17. stoljeću. Zrinski i Frankopani su - iako su morali ratovati - uspjeli povezati svoje posjede u Primorju, Bakru i Kraljevici s Međimurjem i Mađarskom preko Zagreba te izgraditi carstvo na osnovama trgovine sa susjednim zemljama i proizvodnje. Čakovec je sa svojim dvorom bio snažan višestruki centar. Upravo organizacijska i obrambena sposobnost Zrinskih zasmetala je bečkom caru Leopoldu i neprijateljima Zrinskih u tolikoj mjeri da su 1672. godine odlučili likvidirati tu staru hrvatsku obitelj.

Iduće je poglavlje posvećeno vremenu gradnje Novog Zrina 1661. s prikazom zbivanja oko utvrde 1662. i 1663. godine. Novi Zrin bio je sagrađen samo dvije godine, ali te dvije godine Nikola Zrinski sa suprugom je stanovao u tom gradu i vodio sukob s Turcima. U tim borbama pokazala se važnost Zrina koji braća Zrinski uspješno brane, nanoseći Turcima velike gubitke. Turci su imali svoje uporište u obližnjoj Kaniži gdje su se spremali za napade koji su zaprijetili opstanku Habsburške Monarhije.

Sljedi poglavlje »Pad Novog Zrina i odnosi između Habsburgovaca, Osmanlija i Zrinskih te sklapanje sramotnog Vašvarskog mira 1664.« na kojem je car Leopold potpisao da se utvrda Novi Zrin neće obnoviti. Na osnovi arhivske građe vrlo je detaljno opisan prodor Zrinskog do Osijeka gdje je spalio znameniti most i time zadao Turcima težak udarac. No, umjesto sveopćeg napada i osvajanja gotovo potpuno opkoljene Kaniže, vladar je 1. lipnja 1664. dignuo opsadu i povukao vojsku, ostavljajući okolicu Novog Zrina bez dovoljno zaštite. U Novi Zrin nije se sklonila vojska Zrinskog, nego njemačka. On se morao povući u Čakovec jer u Novom Zrinu nije bilo dovoljno hrane za njemačke vojnike. Tisuću Nijemaca koji su trebali obraniti Novi Zrin nisu to učinili kako treba, tvrdeći da tvrđava nije dobro sagrađena. To je osobito bilo mišljenje vrhovnoga vojnog zapovjednika Raimunda Montecuccolija koji je tvrđavu nazvao »torom za ovce«. Ni pridošla francuska vojska Luja IV. nije se snašla u obrani Zrina, a s druge strane na Pažutu je stajalo 30.000 carskih vojnika koji su mirno gledali kako Turci pretvaraju utvrdu Nikole Zrinskog u ruševinu, suzdržavajući se po Montecuccolijevu nalogu od borbe. Suzbijanje posljednjeg otpora branitelja Zrina ostavio nam je Evlija Čelebi u svojem putopisu. Usprkos njegovim pretjerivanjima i netočnostima, gubitak kršćanske vojske pri padu Zrina bio je golem. Čak 1100 branitelja bilo je sasječeno ili su se utopili u valovima Mure. Sultanu na dar poslano je 1100 kršćanskih glava. Turci su napustili utvrdu Novi Zrin tek kada su je u potpunosti porušili. Novi Zrin prešao je u legendu, a na području utvrde mogu se i danas opaziti tragovi obrambenih jaraka i šanaca.

Posljednje poglavlje govori o spomen-obilježju na Muri u blizini utvrde Novi Zrin, koje je sagrađeno prema nacrtima koprivničkog arhitekta Zlatka Filipovića i stihovima Z. Bartolića.

Mislim da je Novi Zrin s pravom od autora nazvan »velebna tvrđa«, a smatram da isti epitet možemo dati i knjizi. To je zapravo kolektivno djelo triju autora, ali i više od 200 ljudi raznih zanimanja koji su se bavili obitelji Zrinski i njihovom ulogom u hrvatskoj povijesti. Mislim da ipak treba posebno naglasiti dva autora ove knjige. Dragutin Feletar je od 1968. godine fasciniran Nikolom i Petrom Zrinskim, ali i Novim Zrinom, te je mnogo pridonio utvrđivanju lokacije te važne utvrde na koju je sjećanje živjelo u narodu i legendama. Dr. Feletar je ugledni povjesničar i geograf europskoga ranga. Drugi autor je Hrvoje Petrić, mladi znanstvenik velikih mogućnosti u kojega se mi Podravci mnogo pouzdajemo. Treći je autor tek na pragu svojih stvaranja, ali vjerujem da ni on neće iznevjeriti naša očekivanja i nadanja. Danas je utvrda Novi Zrin - nekoć tako moćna i snažna, a onda posve srušena i nikad obnovljena - simbol otpora Hrvata neprijatelju s istoka, a istodobno i spomenik onima »koji vječno žive jer su pošteno zginuli«.

Mislim da ova knjiga neće doživjeti sudbinu Novog Zrina, premda je on ipak izvršio svoju ulogu jer je Osmanlijama dan signal »Ne dalje!« ili, kako bi rekli Španjolci, »No pasaran!«. Ta tvrđava je bila jedna, jedinstvena, sagrađena na našem tlu od domaćih majstora i trudom naših ljudi, a ovo izdanje knjige ima mnogo primjeka i ono će se čuvati u kućama Međimuraca i Podravaca, koji mogu biti ponosni na svoje Zrinske i ulogu koju

je ta obitelj odigrala u obrani Hrvatske i unutarnjih zemalja Austrije od Turaka. Mislim stoga da je postavljanje spomenika od strane čakovečkog Zmaja i čakovečke Matice hrvatske doista označavanje Novog Zrina kao svehrvatskog simbola te da će i spomenik i knjiga biti djelo trajne vrijednosti i dugog pamćenja. Želim da ova prekrasna i marom naših domaćih ljudi načinjena knjiga nađe put u vaše domove.

Dr. Mira Kolar-Dimitrijević

Dr. Dragutin Feletar, Hrvoje Petrić: Bibliographia Podraviana, Izbor literature o Podravini, Građa za povijest Koprivnice I., Hrvatski Zemljopis - Naklada Dr. Feletar, Koprivnica 2001.

Malo ima knjiga koje imaju trostruki naslov, a da su sva tri relevantna. Malo ima i knjiga gdje je jedan od autora istodobno nakladnik. Naime, »Bibliographia Podraviana« prva je u seriji knjiga pod zajedničkim naslovom »Građa za povijest Koprivnice«, odnosno prvi korak prema izdavanju građe koja jedina može dovesti do istinite sinteze o prošlosti Podravine, uz isticanje i svih drugih značajki toga lijepog kraja Hrvatske, koji je istodobno svima nama i zavičaj.

Izdavanje građe u Hrvatskoj nije od jučer. Ivan Kukuljević Sakcinski objavio je 1861. godine »Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae« u tri sveska, a 1863. i »Acta croatica« te je nastavio s tom djelatnošću objavivši 1874. i 1875. »Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«. Smatramo ga ocem hrvatske diplomatike, ali i hrvatske znanstvene bibliografije jer je u razdoblju od 1860. do 1863. objavio u svescima djelo »Bibliografija hrvatska I. Tiskane knjige«. U taj posao kasnije su se uključili mnogi povjesničari. Tadija Smičiklas počeo je 1904. objavljivati novi »Codex Diplomaticus«, a nastavili su drugi istaknuti povjesničari. Ferdo Šišić, rođen u Vinkovcima, počeo je objavljivati zapisnike Hrvatskoga sabora, pokazavši se u tom poslu neumornim radnikom, a dr. Karlo Horvat, rođen u Križevcima, prišao je objavljivanju dokumenata za uskoke. Počela se objavljivati i građa za povijest gradova. Prvih deset svezaka te građe priredio je od 1889. do 1905. Ivan Krstitelj Tkalčić, a objavio je i Povijesne spomenike Zagrebačke biskupije u dva sveska još 1873., pokazavši time put kako treba raditi jer te su knjige gotovo neuništivi spomenici. Istim je putem krenuo Zlatko Tanodi koji je počeo objavljivati »Povijesne spomenike slobodnoga kraljevskoga grada Varaždina«, izdavši tijekom Drugoga svjetskog rata gradske zapisnike od 1454. do 1469. godine.

Vrlo je praktično ako pisanju povijesti prethode bibliografije jer se na taj način skraćuje vrijeme do pisanja povijesti i izbjegavaju lutanja. Osim spomenutoga Ivana Kukuljevića Sakcinskog, nama je zanimljiv i Janko Šlebinger koji je od 1902. do 1906. objavljivao slovensku tekuću bibliografiju u Zborniku Slovenske matice, koja je kasnije izišla i u posebnoj knjizi i gdje ima dosta podataka o našim krajevima.

Posebne bibliografije za književnost, muzikologiju, pa i povijest objavio je Krležin Jugoslavenski leksikografski zavod i uz osobito zalaganje istaknutog leksikografa Mate Ujevića. No mnogo toga, osobito za povijest, ostalo je još uvijek u karticama Leksikografskog zavoda, pa se povremeno objavljuju specijalizirane bibliografije.

Bibliografija koju su nam izradili dr. Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić rezultat je ne samo dobrog poznavanja radova, nego i solidnih priprema i procjena. Njezin je cilj da olakša posao svakom potencijalnom istraživaču Podravine s kojim Urednički odbor »Građe za povijest Koprivnice« računa u daljnjem radu. Bibliografija je načinjena tako da predstavlja izbor knjiga i najvažnijih znanstveno-stručnih članaka u kojima se govori o Podravini ili Podravicima. U njoj je navedeno oko tri tisuće naslova od kojih su mnogi objavljeni u edicijama koje izlaze izvan Podravine, i to do kraja 2000. godine. Dakle, radovi 19. i 20. stoljeća.

Autori su navedeni abecednim redom, ali kroz izradu stručnog kazala moguće je za najkraće vrijeme izvaditi radove koji su odnose na 16 struka. To su: 1. Arheologija i paleontologija; 2. Etnografija i etnologija; 3. Književnost; 4. Priroda i biologija; 5. Povijest književnosti i jezik; 6. Geografija, geologija, geofizika; 7. Povijest; 8. Povijest umjetnosti; 9. Likovno stvaralaštvo; 10. Glazba, glazbeno stvaralaštvo; 11. Ekonomske znanosti i

gospodarstvo; 12. Crkva i crkvena povijest; 13. Školstvo, obrazovanje, knjižničarstvo i sociologija; 14. Medicina, zdravstvo i farmacija; 15. Šport i povijest športa; 16. Ostalo.

Kao poseban dodatak navedeni su naslovi svih podravskih novina i časopisa od 1893., kada u Virju izlaze prve novine »Podravec«, pa do kraja 2000. godine i tu je registrirano iznenađujućih 150 naslova s godinama izlaženja. Mislim da će to biti velika pomoć istraživačima.

No, nisu uvršteni članci tiskani u novinskoj produkciji, ma kako bili obimni i važni. Nisu navedeni ni članci iz popularnih časopisa koji su izlazili izvan Podravine, i to zato što takvih članaka ima na tisuće i za taj bi posao bila potrebna cijela ekipa i mnogo više vremena.

U Bibliografiju su ušli autori koji su rođeni u Podravini, ali i oni koji su dio života radili u Podravini, te oni koji su pisali o umjetnicima i stvarateljima Podravine. Takvim pristupom ova je bibliografija i izvjesna - kako kažu autori - inventura literarnog, likovnog i glazbenog stvaralaštva Podravine.

Bibliografija ne vodi računa o ideološkom pristupu navedenih autora. Korisnici će zato sami morati izvući određene spoznaje na temelju proučavanja djela i autora.

U svakoj jedinici navedeno je ime autora (ili više njih), zatim naslov knjige ili članka, naslov časopisa ili zbornika gdje je rad tiskan, mjesto i godina izdanja te broj stranica. U slučaju da je rad bez autora, djelo je navedeno po naslovu. Imam samo jednu primjebdu na taj posao, a to je što u dvoautorskim radovima nije ponovljeno prezime drugog autora u abecednom dijelu pa je potrebno uvijek znati ime prvog autora. Bit će problema i kod ženskih prezimena koja se udajom ili razvodom mijenjaju.

Treba reći da su se oba autora, i dr. Feletar i Petrić, već iskušali u radu na bibliografijama. Feletar je prvi izradio bibliografiju radova o Podravini u svojem prvom izdanju monografije »Podravina« (Koprivnica, 1973.) i »Podravina I.« (Koprivnica, 1988.). Time je već tada olakšao rad drugim istraživačima jer još nije bila tiskana ni »Građa o Koprivnici« Leandera Brozovića, koja je izašla 1878. godine. Dr. Feletar je i u Podravskom zborniku, čiji je godinama bio urednik, objavio bibliografiju radova tiskanih u zborniku, čime je uvelike olakšao snalaženje u toj važnoj ediciji koja izlazi od 1975. godine. Hrvoje Petrić je pak na Prvom kongresu povjesničara Hrvatske, održanom potkraj 1999. u Zagrebu, u sklopu gospodarske sekcije, naveo radove o gospodarskoj povijesti Podravine te će taj rad biti tiskan u Časopisu za suvremenu povijest.

Predviđeno je da se svake godine pripremi za izdavanje jedna knjiga biblioteke »Građa za povijest Koprivnice«, no već ove prve godine izlaze dvije jer je objavljena i zbirka dokumenata Željka Krušeljca o događajima u Koprivnici pod nazivom »U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma - Političke prilike u koprivničkoj Podravini od 1929. do 1941.«. Tijekom 2002. godine trebao bi biti objavljen zapisnik sjednica Gradskega poglavarstva Koprivnice iz 17. stoljeća, a zbog obujma građa vjerojatno neće moći stati u jedan svezak. Zbog važnosti objavljivanja dokumenata Grad Koprivnica financijski pomaže izdavanje te serije. Mislim da već i sama pomisao na ostvareno i planirano oduševljava. Oduševljava i ovaj prvi svezak s bibliografijom, koji je rađen s entuzijazmom i pravilnim shvaćanjem posla znanstvenika koji mora misliti i na druge, a ne samo na realizaciju svojih vlastitih sinteza jer nitko ne živi sam i nitko ne može sam napisati sve o jednom kraju i njegovim ljudima. Mislim da je stoga i nastalo ovo djelo jer dr. Feletar nikada nije objavio »Podravinu II.«, iako ju je najavio i iako je objavio sijaset vrlo vrijednih djela koji će poslužiti finalnom produktu.

Autori Bibliografije zahvalili su pojedincima, knjižnicama, muzejima i arhivima iz Zagreba i sjeverozapadne Hrvatske, koji su pripomogli pri izradi ovog djela i koje će biti traženo i kupovano. Želim Bibliografiji sretan put u vaše domove jer znati znači moći raditi. Ne postoji bez veze poslovice »znanje je sila, znanje je moć, učimo zato dan i noć«. Za male, ali i za velike.

Htjela bih vam reći još nešto, što baš i ne spada u osvrt o objavljenom djelu, ali mi leži na srcu. Podravske zime su duge i teške. Danas, u doba plinifikacije, možda više nisu tako teške jer nas je plin oslobodio mukotrpnog rada oko brige za peći, cijepanja drva i nošenja ugljena. No, i danas su zime ostale jednako duge te nas vezuju uz dom gdje se čita, razmišlja i stvara gotovo šest mjeseci u godini. Možda je upravo stoga stvaralaštvo Podravaca mnogo bogatije u pisanom, nego u govorničkom izrazu i mi obično zakazujemo kao političari jer nismo dovoljno

lukavi, ali i kao glumci i oratori jer nismo tako pričljivi kao južnjaci koji mogu šetati rivom devet mjeseci u godini. Prema tome, pisanom riječi moramo širiti istinu o nama.

Mislim da će ova edicija mnogo pripomoći da se pomakne podravska povijest naprijed, da produbimo naše spoznaje na ovom našem zanimljivom višegraničju gdje se isprepliću kulture, da otvorimo nove teme i da posegnemo za nečim što još nitko nije istraživao i pisao. Knjiga je inventura, premda treba mnogo raditi da se analizira njen sadržaj te podvuče crta i odijeli važno od nevažnog.

Nadam se da će nam s ovom bibliografijom biti bolje i lakše jer je ona, bez obzira na informatologiju i Internet koji nam otvaraju prozore i brze spoznaje u svijet znanosti, kulture i povezivanja, ipak naša, posebna, podravska. Bibliografiji su autori pristupili pošteno, ne zanemarujući niti jedan vrijedan rad, a ako im je nešto i promaknulo, moramo im oprostiti s obzirom na to da su radili sami, bez ekipe i uz tešku pristupačnost nekim od tih djela.

Moja je poruka da prionemo na posao i iskoristimo ono što nam ova bibliografija donosi. Završit ću riječima poruke Dragutina Feletara koju je uputio čitateljima Hrvatskoga zemljopisa u listopadu 2001.: »Kažem Vam, sigurno će nam biti bolje. Budite mi veseli...«. Ja ću upotpuniti taj tekst i dodati: budite mi veseli i zdravi i iskoristite ovaj dar koji bi se gotovo mogao nazvati božićnim.

Dr. Mira Kolar-Dimitrijević

Dragutin Pavličević, Povijest Hrvatske, Drugo, izmijenjeno i prošireno izdanje, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb 2000.

Krajem 2000. godine iz tiska je izašlo drugo izmijenjeno i prošireno izdanje knjige »Povijest Hrvatske« dr. sc. Dragutina Pavličevića, koje je još 1994. godine prilikom prvog izdanja pobudilo veliku pozornost najšire javnosti. Kako je ova knjiga bila prva cjelovita sinteza hrvatske povijesti izdana u samostalnoj Republici Hrvatskoj, blagonaklono su je prihvatili istaknuti kulturni i stručni krugovi te je polučila brojne pohvale. Također treba istaknuti kako je hrvatska javnost prepoznala u ovom djelu pristupačno pisano povijesno štivo te je cjelokupno prvo izdanje vrlo brzo bilo rasprodano. Zbog toga se autor na inzistiranje izdavača, Naklade P. I. P. Pavičić iz Zagerba, odazvao molbama i priredio novo izdanje. Uvidjevši potrebu, ali i prihvativši sugestije struke u pogledu novih znanstvenih činjenica koje su u proteklom desetljeću izašle na vidjelo, autor u drugom izdanju knjige »Povijest Hrvatske« nužno unosi nove spoznaje. U drugom izdanju umnogome se proširio opseg knjige te je ona cjelovita sinteza povijesti hrvatskoga naroda od prvih početaka do kraja 1998. godine. Drugo izdanje »Povijesti Hrvatske« bilo je predstavljeno i posebno zapaženo na najvećem Međunarodnom sajmu knjiga u Frankfurtu gdje je uvrštena među pet najvažnijih knjiga izdanih u Republici Hrvatskoj 2000. godine, a predstavljena je i domaćim čitateljima na Inter liberu u Zagrebu.

Drugo izmijenjeno i prošireno izdanje sadrži dvanaest poglavlja u kojima je autor cjelovito prikazao politička, kulturna, društvena i gospodarska zbivanja na hrvatskim prostorima. Knjiga je podijeljena u sljedeća poglavlja pod naslovima: I. »Hrvatska i Hrvati prije seobe« (str. 17 - 33); II. »Seoba Hrvata - Prve kneževine« (str. 33 - 51); III. »Kraljevina Hrvatska 925. - 1102.« (str. 51 - 89); IV. »Hrvatska u zajednici s Ugarskom - Doba Arpadovića 1102. - 1301.« (str. 89 - 107); V. »Uspon i slom hrvatskoga plemstva - Doba Anžuvina i drugih vladalačkih kuća 1301. - 1526.« (str. 107 - 136); VI. »Hrvatska između Osmanlija, Venecije i Austrije - Doba Habsburgovaca 1527. - 1790.« (str. 151 - 233); VII. »Austrijski centralizam i velikomađarski hegemonizam - Doba dualističke monarhije 1790. - 1867./68. - 1918.« (str. 233 - 331); »Hrvatska u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) 1918. - 1929. - 1941.« (str. 331 - 399); IX. »Hrvatska u Drugom svjetskom ratu 1941. - 1945.« (str. 399 - 463); X. »Hrvatska u drugoj Jugoslaviji 1945. - 1989.« (str. 463 - 517); XI. »Postanak suverene Republike Hrvatske - Domovinski rat 1990. - 1998.« (str. 517 - 561). U posljednjem, XII., poglavlju autor nam donosi popis svih vladara, hrvatskih hercega i banova od VII. do XX. stoljeća.

Autor dr. Dragutin Pavličević u ovom drugom proširenom i dopunjenom izdanju knjige »Povijest Hrvatske« donosi i neke nove povijesne spoznaje koje nije uvrstio u prvo izdanje. Treba istaknuti kako autor posebice ističe

da je bitkom na Krbavskom polju 1493. godine počelo razdoblje dvjestogodišnjeg hrvatsko-turskog rata jer u dosadašnjoj povijesnoj literaturi većinom je prihvaćena teza o stogodišnjem ratu koji je počeo navedenom godinom, a završio velikom povijesnom pobjedom kršćanske vojske pod Siskom 1593. godine. Autor ističe veliku ulogu vladarske obitelji Habsburg pri obrani hrvatskih zemalja od Osmanlija krajem XVI., odnosno tijekom XVII. i prve polovine XVIII. stoljeća. Ipak, dr. Pavličević naglašava i činjenicu da zbog politike bečkoga dvora Dalmacija i Vojna krajina, u vrijeme pojačane modernizacije društva tijekom XIX. stoljeća nisu integrirane s ostatkom Hrvatske. Ti usporeni nacionalno-integracijski te teritorijalno-integracijski procesi znatno su otežali položaj hrvatskih političkih elita u otporu prema austrijskim i mađarskim hegemonističkim planovima. Dr. Pavličević ističe kako je Hrvatska nakon 1918. godine bila stiješnjena između imperijalističkih težnji Italije i Srbije. No, političkom akcijom Ante Trumbića na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1919./20. godine spriječena je podjela hrvatskih zemalja te se većina zemlje našla u novoj južnoslavenskoj zajednici. Raščlanjujući zbivanja u Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslaviji, autor ističe kako se zbog velikosrbijanske represije položaj hrvatskog naroda znatno pogoršao u odnosu na ranije višenacionalne zajednice, što potvrđuju i brojni politički atentati u kojima su mahom žrtve bili istaknuti hrvatski političari.

Dr. Pavličević u ovom drugom izdanju »Povijesti Hrvatske« prvi put usporedno povezuje događaje tijekom Drugoga svjetskog rata koji se odnose na povijesno nastajanje Nezavisne Države Hrvatske i Narodne Republike Hrvatske. Tako je u devetom poglavlju istaknuo u vezi s istraživanjima povijesti NDH sljedeću misao: »To je dio hrvatske povijesti koji nema razloga veličati, ali ni nekritički sotonizirati« (str. 401). U drugom dijelu ovog poglavlja autor se suprotstavlja tvrdnjama srbijansko-crnogorskih historičara koji su sustavno umanjivali ulogu hrvatskog antifašizma te navodi sljedeće činjenice: kako su Hrvati prvi u Europi osnovali antifašističku postrojbu 1941. godine, da su do 1944. godine vodili većinu antifašističke borbe te kako su 1922. godine u Istri prvi pružili otpor fašizmu. Također je i deseto poglavlje autor dopunio i izmijenio te je prvi put pregledno obrađeno razdoblje od nastanka Narodne Republike Hrvatske 1945. godine do raspada socijalističke Jugoslavije, odnosno nastanka demokratske Republike Hrvatske 1990. godine. U drugoj polovini XX. stoljeća, kako ističe autor, hrvatskom se narodu dogodilo nekoliko velikih tragedija, npr. Bleiburg 1945. godine, komunističke čistke i »sovjetizacija« hrvatskog društva tijekom pedesetih, te posebno tijekom sedamdesetih kada će nakon sloma hrvatskog nacionalnog pokreta iz 1971. godine stradati velik broj hrvatskih intelektualaca. Te čistke dovest će do znakovite hrvatske šutnje koja je potrajala sve do pretkraj osamdesetih te ponovne opasnosti s istoka od strane velikosrpskog šovinizma, predvođenog Slobodanom Miloševićem.

Pretposljednje poglavlje, u kojem se obrađuju događaji vezani uz razdoblje najnovije povijesti, tj. devedesetih godina XX. stoljeća, autor je poredao kronološkim redom. U poglavlju su prikazani najvažniji događaji od višestranačkih izbora 1989., Domovinskog rata 1991. - 1995., međunarodnog priznanja Republike Hrvatske 1992., oslobođenja dijela okupiranog teritorija u vojno-redarstvenim akcijama »Bljesak« i »Oluja« 1995. s povijesnim kraljevskim gradom Kninom, sve do mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja 1998. godine sa simbolom otpora u Domovinskom ratu - gradom Vukovarem.

Autor je za ovo izdanje posebno priredio i šesnaest novih originalnih povijesnih karata u boji, koje će sigurno pripomoći razumijevanju predstavljene povijesne građe pojedinih poglavlja. Također za što bolju preglednost knjige sigurno će dobro poslužiti imensko i zemljopisno kazalo pojmova. Moram na kraju naglasiti kako se nadam da će »Povijest Hrvatske« zbog svoje široke primjenljivosti te zato što je pisana vrlo pristupačnim znanstveno-popularnim jezikom biti prihvaćena u širokom krugu čitatelja. Ova knjiga poglavito može naći svoju čitalačku publiku među srednjoškolcima i studentima koji studiraju fakultete društveno-humanističkih znanosti u vidu pomoćne literature pri boljem razumijevanju stručne povijesne građe. Istodobno može poslužiti i širokom krugu naših društvenih i kulturnih institucija pri pomoci višestoljetne hrvatske baštine. Bilo bi poželjno prevesti knjigu na svjetske jezike što bi sigurno olakšalo prikazivanje hrvatskoga kulturnog identiteta te bi se na taj način ispravili i mnogi stereotipi koji su danas prihvaćeni u domaćoj i svjetskoj javnosti.

Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Hrvatski ban Josip Šokčević, Zagreb - Vinkovci 16. i 17. prosinca 1996., Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Centar za znanstveni rad u Vinkovcima, Zagreb - Vinkovci, 2000.

U organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti iz Zagreba te Centra za znanstveni rad HAZU iz Vinkovaca, Vukovarsko-srijemske županije i Grada Vinkovaca održan je 16. i 17. prosinca 1996. godine znanstveni skup u spomen na 185. godinu rođenja i 100. godišnjicu smrti hrvatskoga bana Josipa baruna Šokčevića. Krajem 2000. godine izašao je iz tiska i zbornik radova s toga znanstvenog skupa pod nazivom »Hrvatski ban Josip Šokčević«, a izdali su ga Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti iz Zagreba te Centar za znanstveni rad u Vinkovcima uz novčanu potporu Poglavarstva grada Vinkovaca i Vukovarsko-srijemske županije. Zbornik radova »Hrvatski ban Josip Šokčević« predstavili su početkom 2001. godine u prostorijama HAZU u Zagrebu akademik Dušan Klepac, akademik Hodimir Sirotković i dr. sci. Katica Čorkalo.

Nažalost, mora se primijetiti da su znanstvenici u proteklim vremenima manju pozornost posvećivali povijesnoj ulozi Josipa baruna Šokčevića te je on dugo bio prešućena osoba koja se tek sporadično pojavljuje pri proučavanju povijesnih događaja vezanih za kraj pedesetih i šezdesete godine XIX. stoljeća. Iako je od znanstvenog skupa prošlo gotovo četiri godine, upravo ovaj zbornik cjelovito predstavlja rad naših uglednih znanstvenika koji su još 1996. pokušali odgovoriti na pitanje tko je ban Josip Šokčević i kakva je bila njegova uloga?

Prvo poglavlje ovog zbornika radova nosi naslov »U središtu hrvatske državne politike šesdesetih godina XIX. stoljeća (str. 19 - 139). U tom poglavlju zastupljeni su radovi koji se poglavito odnose na političku i vojnu povijest tzv. Trojedne Kraljevine šezdesetih godina XIX. stoljeća, tj. obrađeni su glavni događaji vezani za upravu bana Josipa baruna Šokčevića.

Prvi rad u zborniku pod naslovom »Hrvatski sabor 1861. i ban Josip Šokčević« (str. 19 - 30) izložio je akademik Dubravko Jelčić. Slijede radovi: »Politički pogledi bana Josipa Šokčevića (str. 31 - 40) dr. Mirka Valentića, »Politika Samostalne narodne stranke u doba bana Josipa Šokčevića (1860. - 1867.), (str. 41 - 47) dr. Agneze Szabo, »Prilog povijesti banske vlasti, njezinih simbola i prikaz svečanog uvođenja u bansku čast baruna Josipa Šokčevića 1861. godine (str. 75 - 93) Jelene Borošak-Marijanović, »Hrvatski ban Šokčević i biskup Strossmayer (str. 95 - 100) prof. dr. Stanislava Marijanovića i »Povijest uvođenja hrvatskoga jezika u službenu i uredovnu uporabu u vrijeme bana Josipa Šokčevića (str. 109 - 138) dr. Katice Čorkalo.

Drugo poglavlje ovog zbornika radova nosi naslov »Gospodarska postignuća i osnutak ustanova u Šokčevićevu banskom razdoblju« (str. 141 - 376). U ovom poglavlju posebice su zastupljeni radovi iz gospodarske povijesti, a priloženi su i radovi iz društvene i kulturne povijesti druge polovice XIX. stoljeća. Među njima ipak treba izdvojiti vrlo vrijedne radove, npr.: »Gospodarska politika u Hrvatskoj za vrijeme bana Josipa Šokčevića« (str. 143 - 178), koji je priložila prof. dr. Mira Kolar-Dimitrijević te rad dr. Dragutina Pavličevića pod naslovom »Počeci hrvatskoga zadružnog zakonodavstva u doba bana Josipa Šokčevića (1861. - 1867.)« (str. 257 - 307). Od ostalih radova treba spomenuti rad akademika Dušana Klepca pod naslovom »Hrvatsko šumarstvo u drugoj polovici XIX. stoljeća« (str. 179 - 212) te rad mr. Anice Bilić »Hrvatsko glumište u vrijeme bana Josipa Šokčevića« (str. 333 - 363). Slijede radovi prof. dr. Rudolfa Sabatija »Šumarska politika u Hrvatskoj s naročitim osvrtom na vrijeme bana baruna Josipa Šokčevića (1860. - 1867.)« (str. 213 - 253), dr. Biserke Belicze »Pripreme za reorganizaciju zdravstva u Hrvatskoj i osnivanje Medicinskog fakulteta u Zagrebu 1861./1862.« (str. 309 - 332) i prof. dr. Đure Vandure »O romantizmu ili o likovnoj umjetnosti u doba bana Josipa Šokčevića« (str. 356 - 376). Posljednji navedeni radovi, iako prikazuju događaje u XIX. stoljeću, ipak samo rubno dodiruju događaje iz šezdesetih godina toga stoljeća za koje je vezan osobno ban Šokčević, tj. za događaje koji se mogu povezati s njegovim djelovanjem i na koje je ban imao izravni utjecaj.

Završno, treće poglavlje pod naslovom »Životopisni prilozi zavičajnim, rodbinskim i obiteljskim korijenima i odnosima« (str. 389 - 483) sadrži radove vezane uz zavičajnu povijest.

Prvi rad u ovom poglavlju, »Životopis bana Josipa Šokčevića« (str. 379 - 396), priložio je mr. Josip Kljajić. Slijede radovi »Plemstvo, podrijetlo i grb bana Josipa Šokčevića« (str. 397 - 412) mr. Ružice Kolarević-Kovačić, »Vinkovci za banovanja Josipa Šokčevića, njegovi posjeti rodnome gradu i majci« (str. 413 - 431) mr. Zlatka Vira i »Šokčevićeva putovanja u Osijek« (str. 433 - 449) dr. Stjepana Sršana o vojnoj povijesti 78. Predzadnji rad »Senjska i slavonsko-privlačka loza porodice Čolić s osvrtom na podrijetlo banove majke Elize Šokčević, rođene Čolić« (str. 451 - 470) napisao je Martin Grgurovc, a posljednji rad ovog zbornika je »Prostorno-povijesni razvoj i arhitektura Vinkovaca u drugoj polovici XIX. stoljeća« (str. 471 - 483) arhitekta Damira Filipovića.

Centar za znanstveni rad HAZU u Vinkovcima posebice se potrudio oko opreme Zbornika u koji su uvrštene brojne ilustracije i dokumenti kako iz vremena banovanja Josipa Šokčevića, tako i iz njegova privatnog života. Na kraju knjige priložen je katalog izložbe »Hrvatski ban Josip Šokčević« (str. 487 - 510), koja je bila upriličena prigodom održavanja ovog važnog znanstvenog skupa u prostorijama Gradskog muzeja Vinkovci. Knjiga također ima i dobro uređeno kazalo osobnih imena. Na kraju treba istaknuti jednu manjkavost koja ne umanjuje vrijednost ovoga hvalevrijednog pothvata, a to je velik broj predstavljenog slikovnog materijala koji često bezrazložno prekida uvrštene radove. Možda bi bilo bolje da je taj popratni slikovni materijal priložen na kraju svakog rada. Ipak treba pohvaliti sve osobe koje su se prihvatile pothvata da se ponovno vrednuje jedna prešućena i zaboravljena osoba iz naše ne tako davne povijesti kao što je ban Josip Šokčević. Nadamo se ujedno da ovaj zbornik nije opet za dulje vrijeme posljednje slovo o životu bana Josipa baruna Šokčevića jer, kako su sami autori priloženih radova primijetili, ostalo je još mnogo mjesta u biografiji toga slavnoga hrvatskog sina koje treba istražiti i znanstveno vrednovati. Koliko je važan ban Šokčević za hrvatsku povijest možda su najbolje iskazali njegovi suvremenici nakon njegove smrti 1896. godine, objavivši nekrolog u Obzoru u kojemu su posebice istaknuli da je Josip barun Šokčević bio »ustavan kao ban, pravedniji i slobodoumniji od liberala«.

Krešimir Bušić

Andrej Žmegač: Bastioni kontinentalne Hrvatske, Institut za povijest umjetnosti - Goldenmarketing, Zagreb 2000.

Knjiga Andreja Žmegača »Bastioni kontinentalne Hrvatske« nesumnjivo predstavlja vrijedno ostvarenje i na polju povijesti umjetnosti i na polju povijesti sjeverne Hrvatske u vremenu od sredine 16. do kraja 18. stoljeća. Kako već samo ime kaže, Žmegač se bavi bastionima, najraširenijim i najvažnijim dijelom utvrda, građevinama peterokutna tlocrta koje su bile namijenjene smještaju vatrenog oružja, ali i efikasnijoj zaštiti od njega.

Knjiga je koncipirana na pregledan i sustavan način. Objasnivši u uvodu što pojam bastion znači, Žmegač prelazi na razradu teme. U organizaciji glavnoga dijela knjige jedino nas može pomalo začuditi što su pregled literature i izvora stavljeni na sam početak, a ne, kako je uobičajeno, na kraj. Sam pregled i literature i izvora vrlo je iscrpan te je navedeno za svako pojedino djelo ili arhiv što se važno za tu temu tamo može pronaći.

Slijedi povijesni okvir dizanja bastiona i utvrda. Stanovite mjere u oblicima gradnje te geografskom smještaju utvrda pisac povezuje s ratnim okolnostima koje te građevine čine nužnima. Opisujući potom osobine vrsta i dijelova utvrda čiji su dio bastioni, Žmegač upućuje na kombiniranje u gradnji takvih objekata u Hrvatskoj, najprije dva tipa, nizozemskog i talijanskog (jer te su dvije zemlje tijekom 16. stoljeća vodeće na polju inovacija u gradnji fortifikacija), a potom na gradnju po francuskim (od kraja 17. stoljeća) te srednjoeuropskim rješenjima (18. stoljeće). Naravno, uz objašnjenje oblika svakog od tih, nazovimo ih, nacionalnih tipova bastiona, Žmegač upućuje na konkretne objekte u Hrvatskoj, koji se s njim mogu povezati.

Utvrde dijeli po snazi, a ne obliku, na tvrđave te snažnije i slabije utvrde. U tvrđave, dakle naj snažnije utvrde, ubraja Varaždin, Koprivnicu, Karlovac, Osijek, Slavonski Brod, Staru Gradišku i Ogulin. I za ostale dvije skupine navodi hrvatske primjere.

Slijedi detaljnija specifikacija obilježja svih utvrda. Svaki čitatelj tu će primijetiti jedinu manjkavost knjige, a to je relativno često ponavljanje potpuno istih činjenica u nekoliko poglavlja (na tri mjesta doznajemo da čakovečka utvrda, uz dvorac Zrinskih, jedina ima zidani bastion u 16. stoljeću). Sličnih ponavljanja ima još, međutim ta se odlika ne mora samo loše tumačiti jer je tako knjiga učinjena preglednijom. Naime, uočavanje kronološke ili tipološke srodnosti objekata, kao i njihovo povezivanje s europskim kontekstom, ne bi bilo moguće da nema stanovitih ponavljanja. Donošenje svih tih činjenica samo u katalogu dovelo bi do preopterećivanja podacima vezanima uz pojedinu utvrdu, a to bi čitatelju uvelike otežalo uspostavljanje veza između njih.

Žmegač razbija idealpatriotska uvjerenja o Karlovcu kao prvom renesansnom realiziranom idealnom gradu, ističe ranije inozemne primjere i upućuje na sličnosti te najveće hrvatske tvrđave 16. stoljeća s Nove Zamkima u Slovačkoj. Pritom ističe da je Karlovac, iako je plan te druge tvrđave riješen čišće i pravilnije, ipak nekonvencionalniji, zanimljiviji, ali time i udaljeniji od koncepcije idealnoga renesansnoga grada.

Stavljajući naše utvrde u kontekst europskih zbivanja, Žmegač ističe njihovu suvremenost i usporednost s najranijim i najboljim inozemnim primjerima. Potom pravi kratki osvrt na dvojbene slučajeve gdje nije jasno je li riječ o bastionu ili nekom drugom tipu dijela utvrde. Sažeto se osvrće i na turske tvrđave u Hrvatskoj, ističući da Turci nikada nisu usvojili bastionski tip utvrđivanja.

Najveći dio knjige zauzima katalog u kojem je obrađen svaki pojedini lokalitet. Za svaki Žmegač donosi osnovne podatke, vezane uz kronologiju gradnje te oblikovne odlike. Tekst je popraćen obiljem nacrtu, tlocrta, presjeka i fotografija svih objekata. Zahvaljujući tom obilju slikovnog materijala, uvelike je olakšano praćenje i razumijevanje teksta.

Uz popis literature te kratke sažetke na njemačkom i engleskom, na kraju knjige postavljen je i rječnik koji donosi značenje svakog pojma vezanog uz bastione. Tekst natuknica rječnika sadrži sve podatke potrebne za razumijevanje pojma koji objašnjava.

»Bastioni kontinentalne Hrvatske« još su jedno iznimno kvalitetno izdanje Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu, kakva postaju gotovo već tradicija te ustanove (sjetimo se izdanja »Umjetničkih topografija Hrvatske« za Križevce ili »Baroknih palača u Dubrovniku« K. Horvat-Levaj i sl.).

Tvrdo ukoričenje s kvalitetnim dizajnom korica dodatno povisuje vrijednost. Knjiga je tiskana dosta velikim slovima i velikim razmacima između redova što čitanje čini lagodnijim. Postavljanje bilježaka na margine stranica također je mudro rješenje jer omogućava njihovo praćenje simultano s čitanjem teksta.

Pišući o bastionima, no pritom dotaknuvši pitanja koncipiranja utvrda i njihove unutarnje organizacije, Žmegač je hrvatskoj povijesti i povijesti umjetnosti podario sintezu jednog segmenta graditeljstva i kontinentalnog područja koji je donedavno bio uvelike zanemaren, iako je u razdoblju od sredine 16. do kraja 18. stoljeća dao vjerojatno najkvalitetnija ostvarenja na polju arhitektonske produkcije uopće.

Zahvaljujući novim otkrićima, vjerujem da će ovo djelo dovesti do prevrednovanja mnogih objekata baštine na ovom području.

Dragan Damjanović

Panonski ljetopis - Pannonisches Jahrbuch, ur. Robert Hajszan, Pannonisches Institut - Panonski institut, Güttenbach - Pinkovac 2001.

Već sedmu godinu zaredom pojavljuje se pred hrvatskom javnošću osebujna publikacija zanimljiva naslova i sadržaja, koja nam dolazi iz austrijske savezne pokrajine Gradišće (Burgenland) u kojoj danas živi glavnina gradišćanskih Hrvata. Riječ je, dakako, o Panonskoj ljetnoj knjizi koju od 1994. izdaje Panonski institut iz Pinkovca, hrvatskoga sela u južnom Gradišću. Urednik je Pinkovčanin Robert Hajszan, gradišćansko-hrvatski povjesničar koji je u svome selu utemeljio spomenuti Panonski institut i pokrenuo Panonsku ljetnu knjigu. Ona

kontinuirano izlazi kao podeblji godišnjak s prilogima na tri jezika (hrvatskom, njemačkom i mađarskom), a od ove godine ima i novi hrvatski naslov: Panonski ljetopis.

Tijekom posljednjih sedam godina publikacija se profilirala kao zbirka najrazličitijih prinosa, stručnih i popularnih, o gradišćansko-hrvatskim i drugim temama u panonskom obzorju. U njoj se redovito susreće širok spektar tema: od povijesti i lingvistike do športa i prigodnih obljetnica. Ono što im je svima zajedničko i što ih povezuje u koherentnu cjelinu jest panonski prostor (Gradišće i okolne zemlje), prostor prožimanja triju jezika (hrvatski, njemački, mađarski) i triju naroda (gradišćanski Hrvati, Austrijanci i Mađari). Kao odraz njihova zajedništva na tom prostoru te kao svojevrsni simbol multietičnosti i multikulturalnosti, poglavito zapadne Panonije (gradišćanskoga prostora), pinkovački se zbornik tradicionalno pojavljuje kao trojezično izdanje s intencijom kulturnoga prevladavanja državnih granica i zbližavanja ljudi koji žive u panonskom prostoru i oko njega. U tom zborniku surađuju uglavnom autori iz Austrije, Mađarske i Hrvatske. U tim zemljama Panonski institut ima svoje povjerenike koji uredniku Hajszanu pomažu u promocijama, upisu članova i drugim poslovima. U našoj zemlji taj posao obavlja Milan Omčikus iz Zagreba, koji ove godine slavi 85. rođendan.

Panonski ljetopis 2001. - nakon pozdravnih riječi (str. 10 - 26) austrijskoga, mađarskoga i hrvatskoga predsjednika, gradišćanskog biskupa Paula Ibyja i dužnosnika iz Gradišća i Željezne (Vas) županije u zapadnoj Mađarskoj te nekoliko uredničkih napomena i obavijesti (str. 27 - 29) - donosi niz članaka, posvećenih različitim obljetnicama (jubilejima) iz gradišćansko-hrvatske i hrvatske povijesti iz pera Roberta Hajszana, Dragutina Pavličevića, Stefana Geositsa, Andreje Pisac, Lea Stubitsa, Vere Zimány, Alojza Jembriha, Agneze Szabo, Radovana Grgeca, Ele Jurdane, Zvonimira Bartolića, Branislave Zaradić i drugih autora (str. 31 - 112). Spominju se, npr., prvi zapis imena Petrova Sela, gradišćansko-hrvatskoga sela u zapadnoj Mađarskoj, u jednoj povelji iz 1221., zatim 500. obljetnica Marulićeve »Judite« (1501.), 475. obljetnica Mohačke bitke (1526.), 330. obljetnica pogubljenja Zrinskih i Frankopana u Bečkome Novom Mjestu (1671.), 145. obljetnica rođenja zagrebačkoga nadbiskupa gradišćanskoga podrijetla Antuna Bauera (1856.), obljetnice rođenja drugih ličnosti kao što su hrvatski ban Josip Jelačić, pučki tribun Stjepan Radić, zaslužni Gradišćanac Štefan Zvonarić st., autorica austrijske nacionalne himne Paula von Preradović i dr.

Zbornik koji je pred nama - iako svake godine sadrži mnogo posve različitih priloga - posvećen je obično sasvim određenoj temi. Središnja tema Panonskog ljetopisa 2002. je 80. obljetnica Gradišća (str. 113 - 254). Poslije Prvoga svjetskog rata i raspada stare podunavske Monarhije 1918. dotad cjelovito zapadnougarsko područje, naseljeno Hrvatima, Nijemcima i Mađarima, podijeljeno je 1921. između Austrije i Mađarske (s tim da je bratislavski kraj na sjeveru pripao tadašnjoj Čehoslovačkoj). Tada je u Austriji ustrojena savezna pokrajina Burgenland. Budući da se spomenutom podjelom glavnina dotad zapadnougarskih Hrvata našla u novoj austrijskoj pokrajini, njihov pjesnik i preporoditelj Mate Meršić-Miloradić (1850. - 1928.) preveo je taj naziv na hrvatski jezik izrazom Gradišće, pa se i zapadnougarski Hrvati otad općenito nazivaju gradišćanskim Hrvatima, neovisno o tome žive li u samom Gradišću ili u pograničnim zapadnomađarskim i slovačkim predjelima. Toj važnoj obljetnici posvećeno je 30-ak članaka različitih autora.

U Panonski ljetopis 2001. uvršteno je i 10-ak napisa koji govore o desetoj obljetnici hrvatske i slovenske državne samostalnosti, a prigodno je objavljena i Deklaracija o uspostavi suverene i samostalne Republike Hrvatske iz 1991. (str. 256 - 271).

Slijede (str. 273 - 351) prilozi o »narodima i narodnostima« (riječ je uglavnom o štajerskim Slovencima) te manji tekstovi koji se odnose na šport, omladinu i učenike (jedan od njih posvećen je hrvatskoj skijašici Janici Kostelić).

Na stranicama Panonskog ljetopisa 2001. tiskano je i nekoliko reprodukcija slika (ulje na platnu) dvojice mladih mađarskih umjetnika, Pála Pétera Barteka iz Sárvára i Istvána Szántóa iz Szombathelyja. Priložene su i njihove kraće biografije. (str. 353 - 369).

U bloku posvećenom kulturi i književnosti (str. 371 - 466) ima razmjerno dosta priloga, ne samo književnih nego i onih povijesne, esejističke i općenito kulturološke naravi. Jezikoslovne teme u zasebnoj cjelini (str. 468 - 499) obrađuje uglavnom hrvatska lingvistica Sanja Vulić, stalna suradnica ove publikacije, koja se sustavno bavi

znanstvenim proučavanjem i valorizacijom gradišćansko-hrvatskih govora, o čemu je dosad objavila više radova na različitim stranama.

Na kraju Panonskog ljetopisa 200. nalaze se recenzije i prikazi knjiga, osvrti na promocije, čestitke pojedinim živućim uglednicima i sjećanja na one kojih više nema među nama. (str. 501 - 524).

Panonski ljetopis 2001. nepretenciozna je, a opet vrlo bogata čitanka u kojoj svatko može pronaći ponešto za sebe. Sadržajno bogatstvo na njegovim stranicama održava kulturno bogatstvo Panonije kao svojevrzne srednjoeuropske metafore. U njoj je ova publikacija ponikla i njoj se svojim temeljnim tematskim usmjerenjem uvijek iznova vraća. Ona je ujedno i svjedočanstvo o pripadnosti svih zemalja koje dijele panonsko obzorje, pa tako i Hrvatske, istom srednjoeuropskom civilizacijskom i kulturnom krugu. Zato Panonski ljetopis 2001. preporučujemo i hrvatskim čitateljima, osobito onima bliže panonskom prostoru, koji će u njemu također pronaći dio sebe.

Željko Holjevac

Podravski zbornik 26/27, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica 2001.

Ovogodišnji Podravski zbornik br. 26/27 posvećen je desetoj obljetnici hrvatske samostalnosti. Novo uredništvo objavilo je zbornik radova na 376 stranica. Podravski zbornik je tijekom proteklih 26 godina izrastao u relevantni časopis sa širokim mozaikom podravnih tema. Ideja o pokretanju Koprivničkog almanaha nastala je još 1926. godine među članovima Kluba akademičara, ali je ta zamisao ostala bez realizacije. Ipak od 1946. do 1953. izlazi Zbornik Muzeja grada Koprivnice, a Podravski zbornik izlazi od 1975. godine.

Podravski zbornik broj 26/27 prilično je voluminozan i obuhvaća raznovrsna područja. Podijeljen je u devet cjelina. Najviše je tema iz povijesti, povijesti književnosti s književnim priložima i suvremenih tema. Zatim su tu povijest umjetnosti, etnologija i etnografija, prirodoslovlje, životopisi, arheologija i knjižničarstvo. Na taj način se vidi namjera uredništva da šira publika upozna razne dijelove života Podravine.

Na početku se nalaze suvremene teme. Autori nas vode kroz suvremene karakteristike podravskog kraja. Zlatko Filipović prikazao je prostorno uređenje Podravine, a Mladen Matica u dva članka sustav razvojnih središta i industriju. Tihana Matota u dva je članka prikazala vodne i energetske resurse Podravine, te razvoj infrastrukturnih sustava u Podravini. Prometni sustav obrađuje Melita Sabranović, a turizam Mladen Matica. Ana List pisala je o bioraznolikosti i prostornom planiranju, a Tihana Matota o zaštiti krajobraznih vrijednosti Podravine. Radovan List obradio je zaštitu kulturne baštine, a Miljenko Miklošić prostorni plan uređenja grada Ludbrega. Na kraju Mladen Matica piše o lokalnoj samoupravi u đurđevačkoj Podravini od 1992. do 2001. godine.

Teme iz povijesti su raznovrsne, a obuhvaćaju raspon od 16. do 20. stoljeća. Na početku nam Mirela Slukan-Altić prikazuje povijest kartografskih radova na području grada Koprivnice. Najstarije nacрте Koprivnice opisao nam je Andrej Žmegač. O migracijama u Varaždinskom generalatu do kraja XVII. stoljeća piše Goran Vreš. Zastava slobodnoga i kraljevskoga grada Koprivnice iz 1718. godine tema je rada Jelene Borošak Marijanović. Hrvoje Petrić opisuje povijest školstva u Peterancu od 1765. do 1918. Vladimir Miholek prikazuje stare sajmove i trgovinu u Đurđevcu, a izbore između dva svjetska rata obrađuje Savo Velagić. Milivoj Kovačić opisuje časne sestre Družbe kćeri Božje ljubavi u Koprivnici. O biografiji filozofa Aleksandra Mužinića piše Dražen Ernečić. Mira Kolar-Dimitrijević piše o koprivničkom tiskaru Vinku Vošickom. Plan »deseti travanj« opisuje Zvonimir Despot. Rukometni klub Podravka tema je Marijana Domovića. Sveučilište u Ludbregu od 1956. do 2001. obrađuje Ljiljana Nofta-Grdić.

U dijelu o povijesti umjetnosti četiri su teme. Vladimir Ivezić prikazuje rad Restauratorskog centra Ludbreg. Slikarstvo Sunčice Tuk 1971. - 2001. opisuje Draženka Jalšić Ernečić, a mladu koprivničku scenu obrađuje Ana Tuk. Na kraju o Ivanu Saboliću piše Davorin Vujčić.

Iz arheologije je samo jedna tema. Tajana Sekelj-Ivančan piše o novim spoznajama o arheološkoj prošlosti koprivničke Podravine.

Etnologija i etnografija opisuju dio narodnog života Podravine. O medicarstvu u Podravini piše Edit Janković-Hapavel, a Renata Kotur-Jakupić prikazuje vez Koprivničkog Ivanca. Ruralnu arhitekturu i običaje ludbreških vinograda opisuje Branka Markulinčić-Evers.

U prirodoslovlju su dvije teme. Krunoslav Arač prikazuje lastavice koprivničke Podravine, a Radovan Kranjčev opisuje suradnju u znanstveno-obrazovnom programu Hrvatske televizije od 1986. do 2000. godine.

Životopisi donose dva portreta: koprivnički naivni slikar Željko Korošec tema je Ivane Dubravec, a Branko Pleše piše o Žarku Dolinaru.

U knjižničarstvu Josipa Strmečki piše o knjižnoj zbirci Leandera Brozovića povodom 55. obljetnice osnutka i 50. obljetnice otvorenja muzeja grada Koprivnice.

Povijest književnosti i književni prilozi obuhvaćaju širok spektar tema od povijesti književnosti do poezije i proze. Na početku nas Dubravko Bilić upoznaje s izvorima i književnim temama Kazimira Bedekovića. Isti autor piše o haiku susretima u Ludbregu. Božena Loborec posvetila je članak obljetničarima koprivničkog književnog kruga. Elemente zavičaja povodom desete obljetnice smrti Milana - Mikana Krmpotića opisuje Žarko Marjanović. O kajkavskoj poeziji Božice Jelušić piše Zdravko Seleš. Podravskog seljaka opisuje Slavko Čamba. Slavko Fijačko napisao je priču »Čudo«, a Anica Gjerek i Maja Gjerek-Lovreković priču »Ljubičasta kruna«. Zatim slijede priče »Brod u boci« Elizabete Herceg i »Jednom ću i ja imati bicikl« Bernarde Varge-Babić. Na kraju je pjesmama zastupljeno više autora: Emerika Bijač, Ružica Cindori, Slavko Fijačko, Anica Gjerek, Marica Hasan, Irena Herenčić, Vjekoslav Hrupec, Mirjana Košuta, Maca Jambrešić-Štefanić, Žarko Marjanović i Veronika Perić.

Goran Vreš

UPUTE SURADNICIMA

A word to articles' contributors

Časopis »Podravina« objavljuje članke koji se recenziraju i one koji ne podliježu recenzentskom postupku. Članci koji se kategoriziraju kao znanstveni i stručni moraju imati dvije pozitivne recenzije.

Recenzirani radovi kategoriziraju se na sljedeći način:

1. Izvorni znanstveni članci, kratka priopćenja, prethodna priopćenja i izlaganja sa znanstvenog skupa sadrže neobjavljene rezultate izvornih istraživanja u potpunom ili preliminarnom obliku. Oni moraju biti izloženi tako da se može provjeriti točnost rezultata istraživanja.

2. Pregledni radovi sadrže izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojemu autor i sam aktivno sudjeluje. Mora biti naglašena uloga autora izvornog doprinosa u tom području u odnosu na već objavljene radove, kao i iscrpan pregled tih radova.

3. Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke i za struku, koji ne moraju predstavljati izvorna istraživanja. Časopis objavljuje i tekstove koji spadaju u grupu »građa« koja sadrži, prema pravilima za objavljivanje, pripremljene izvorne dokumente.

Kategoriju članka predlažu dva recenzenta, a u slučaju njihova neslaganja konačno mišljenje donosi uredništvo. Kategorizacija se navodi i objavljuje u zaglavlju članka.

Uredništvo i urednici pridržavaju pravo na manje izmjene teksta, lekture i grafičkih priloga, ali tako da to bitno ne utječe na sadržaj i smisao članka.

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim prilogima. Časopis izlazi u pravilu dva puta godišnje, a rukopisi se ne vraćaju.

Osim recenziranih članaka, časopis »Podravina« objavljuje recenzije i prikaze knjiga te periodike, a prema potrebi obavijesti, bilješke, reagiranja i slično.

Jednom prihvaćeni članak obvezuje autora da ga ne smije objaviti na drugom mjestu bez dozvole uredništva časopisa koje je članak prihvatilo, a i tada samo uz podatak o tome gdje je članak objavljen prvi put.

Prilozi za časopis »Podravina« moraju biti pisani na računalu, u jednoj od verzija programa MS Word (od 6.0 nadalje) ili iznimno u nekom od programa koji su kompatibilni s MS Word. Svi tekstovi moraju biti snimljeni na formatu MS Word dokumenta (*.doc). Potrebno je koristiti font Times New Roman CE. Veličina slova je 12, a pored 1,5. U bilješkama je veličina slova 10, a pored jednostruki (single).

Uredništvu je potrebno dostaviti jedan ispis teksta i disketu (ili CD).

Članci se mogu predati osobno uredniku ili se šalju na adrese (s naznakom: Za časopis »Podravina«):

- odgovorni urednik prof. dr. sc. Dragutin Feletar, Trg mladosti 8, 48000 Koprivnica
- Hrvatski Zemljopis - Naklada dr. Feletar, Obrtnička 17, 10430 Samobor.

Članci ne bi smjeli prelaziti opseg od dva arka (32 kartice), a autori dobivaju besplatno primjerak časopisa »Podravina«, a prema mogućnostima i do 10 primjeraka separata.

Tablice, grafički prilozi (crteži, karte i dr.) i fotografije moraju imati numeraciju i takav raspored u tekstu da ih je moguće uvrstiti paralelno s tekstom. Grafički prilozi se prilažu u originalu, svaki na posebnoj stranici, formata do A4. Naslov tablice (skraćeno Tab.) se stavlja iznad, a izvor ispod nje. Izvorni znanstveni članci u pravilu ne smiju koristiti grafičku dokumentaciju drugih autora. Ako se koristi takva dokumentacija, obvezno treba citirati autora. Kod objavljivanja starih karata i grafika potrebno je navesti autora, izvor ili ustanovu gdje se grafički prilog čuva te signaturu ako postoji.

Svaki je autor dužan dostaviti sljedeće podatke o članku i sebi:

- a) naslov članka

b) ime(na) autora

c) naziv i adresu ustanove u kojoj autor radi

d) za članke koji se recenziraju potrebno je priložiti sažetak, a on treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i kratki zaključak. Treba ga pisati u trećem licu i izbjegavati pasivne glagolske oblike, a optimalan opseg sažetka je tekst koji ima oko 250 riječi

e) ključne riječi na jeziku članka.

Članci se objavljuju u pravilu na hrvatskom, njemačkom, slovenskom i engleskom jeziku.

CITIRANJE I PISANJE BILJEŽAKA

Prezime autora piše se velikim tiskanim slovima (verzal), a ime običnim slovima (kurent). Naslov članka se piše običnim slovima, a naslov djela udesno nagnutim slovima (kurziv). Kod citiranja knjiga i članka se može, ali i ne mora staviti »str.« ili »s.«. Najbolje je samo napisati broj stranice. Kada se isto djelo ponovno navodi u članku na drugome mjestu, treba upotrijebiti skraćeni naziv, a navodi se samo prvo slovo imena autora i prezime te prvih nekoliko riječi djela ili članka te broj stranica.

Drugi način ponovnog citiranja sadrži prezime autora, prvo slovo imena verzalom, godina izdanja i broj stranice. Ako je isti autor iste godine napisao dva ili više teksta, onda se citira godina s dodatkom malog slova po abecedi, 1991.a, 1991.b, 1991.c itd.

Na kraju članka se može, ali i ne mora priložiti popis literature i izvora, i to abecednim redom.

Primjeri citiranja:

1. knjiga:

Dragutin FELETAR, Podravina - Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti, Knjiga 1 - Povijesno-geografski pregled od paleolita do 1945. godine, Koprivnica, 1988., 133 - 135.

- ponovno citiranje knjige:

D. FELETAR, Podravina, 354 - 360

ili

FELETAR, D., 1988., 354 - 360

2. članci u časopisima:

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Podravina u 1848. godini, Historijski zbornik, god. 51, Zagreb, 1998., 101 - 102

ili

Suzana LEČEK, Usmena povijest - povijest ili etnologija - Mogućnosti suradnje povjesničara i etnologa, Časopis za suvremenu povijest (dalje: ČSP), god. 33, br. 1, Zagreb, 2001., 149 - 152

Kod ponavljanja: S. LEČEK, Usmena povijest, 153 - 154., odnosno LEČEK, S., 2001., 153 - 154

Damir AGIČIĆ, Životopis i bibliografija radova Mire Kolar-Dimitrijević, Radovi - Zavod za hrvatsku povijest, (dalje: Radovi ZHP), vol. 31, Zagreb, 1998., 279 - 292

3. citiranje iz enciklopedija i leksikona:

- Elizabeta PALANOVIĆ, Dvorničić Napuly, Hrvatski biografski leksikon, (dalje: HBL), sv. 3, Zagreb, 1993., 726 - 727

- Austrija (Republik Österreich), Hrvatska enciklopedija, (dalje: HE), sv. 1, Zagreb, 1999., 464 - 465.

4. citiranje iz zbornika radova ili knjiga

Juraj KOLARIĆ, Rudolf Horvat kao crkveni povjesničar, Dr. Rudolf Horvat - Život i djelo (odg. ur. Dragutin Feletar), Koprivnica 1998., 31 - 38

Drago ROKSANDIĆ, Rasprave o ukidanju krajiškog uređenja u Vojnoj Hrvatskoj (1809. - 1811.), Vojna krajina, Povijesni pregled - historiografija - rasprave (uredio Dragutin Pavličević), Zagreb, 1984., 319 - 330.

5. citiranje novina:

U navodnicima se navodi ime članka, pa se onda kurzivom donose novine, u zagradi običnim slovima mjesto izdanja, slijedi broj i datum objavljivanja.

Hrvatska Pučka Seljačka Stranka - Pouzdani sastanci u Sokolovcu, Ladislavu, Koprivnici, Bregima i Hlebinama, Hrvatske novine (Virje), br. 25, 17. VI. 1905.

6. citiranje arhivskih fondova:

- Hrvatski državni arhiv, Zagreb, (dalje HAD), Grad Koprivnica, kut. 6, br. 10
- Državni arhiv Varaždin, (dalje: HAD), Arhiv grada Koprivnice, (dalje: AGK), Zapisnici Gradskog poglavarstva, knj. 1. (1676. - 1682), fol. 2.

7. citiranje objavljene arhivske građe:

Josip BARBARIĆ, Josip KOLANOVIĆ, Andrija LUKINOVIĆ, Vesna ŠOJAT, Hrvatske Kraljevske konferencije, (dalje: HKK), sv. 1 (1689. - 1716.), Zagreb, 1985., 140 - 141.

Pogovor

ZAŠTO SMO POKRENULI ZNANSTVENI ČASOPIS "PODRAVINA"

U suvremenim procesima globalizacije, upravo znanje, više nego ikad ranije, postaje osnovni i presudni pokretač te voditelj razvoja. Kao i u ekonomski naprednim zemljama, u Hrvatskoj također mora započeti proces decenatalizacije visokog obrazovanja, kao i uključivanje svih regija i u znanstvena istraživanja.

Zbog razine koncentracije školovanih ljudi i dosadašnjih iskustva u istraživačkom znanstvenom radu, Koprivničko-križevačka županija, a posebice grad Koprivnica, **dosegli su stupanj koji zahtjeva kvalitativni pomak na višu razinu.** Taj pomak znanstvenog djelovanja može se ostvariti stvaranjem uvjeta za uspješniju suradnju sa stručnjacima iz Zagreba i drugih hrvatskih središta, ali i iz susjednih zemalja i iz Svijeta. Moramo **ubrzati transfer znanstvenih informacija** i tako se uključiti u svjetske znanstvene tokove.

Sručna i znanstvena nastojanja Koprivnice moraju se djelotvornije otvoriti Svijetu, što ujedno znači da će naši ljudi učinkovitije i brže koristiti svjetska dostignuća. **Danas smo u Podravini došli na razinu kada više ne možemo i ne smijemo čekati na priključak svjetskoj znanosti.** Ako želimo da se naš grad i kraj, naša poduzeća i naš društveni te kulturni život, približe standardima normalnog života razvijenih zemalja, moramo ovladati znanjima.

U situaciji kada u našoj županiji djeluju i više škole (visoka poslovna škola u Koprivnici te visoka poljoprivredna škola i studij računovodstva u Križevcima), kada visoko školstvo započinje sa decentracijom iz metropole, te kada djeluju i instituti i laboratoriji u poduzećima (osobito u "Podravki"), **pokretanje znanstvenog časopisa osjeća se kao nasušna potreba.** Pravi znanstveni časopis obavlja bi nekoliko važnih funkcija:

1. Poticao bi stručnjake na istraživanje, na nove ideje i inovacije, jer znaju da svoje rezultate imaju gdje objaviti i prezentirati drugima.

2. Poticao bi okupljanje znanstvenika i ostvario viši oblik komunikacije i timskog rada stručnjaka s našeg područja.

3. Otvorio bi stalnije putove suradnje i transfera znanja s drugim hrvatskim središtima (osobito Zagrebom), ali i s europskim i svjetskim znanstvenim centrima. Časopis bi se razmjenjivao s najmanje 150 izdavača časopisa (vodećih svjetskih znanstvenih instituta i sveučilišnih centara). Časopis bi također bio inicijator i organizator znanstvenih kolokvija i simpozija s temama zanimljivim za Koprivnicu i Podravinu.

4. Časopis "Podravina" bi pridonio podizanju imagea i identiteta Podravine i Koprivnice, kao i boljem plasmanu dostignuća, pa i proizvoda, s našeg područja. To je jedan od razloga da se podravski kraj i grad Koprivnica moraju uključiti u taj proces ukoliko žele bolji, efikasniji i kvalitetniji razvoj kompatibilan Europi i Svijetu.

5. Ovaj časopis bi pridonio razmjeni stručnjaka između Svijeta i Koprivnice, što bi moglo izravno djelovati na transfer znanja i poticanje razvoja podravskog kraja i grada Koprivnice.

6. Časopis "Podravina" može biti začetak osnivanja budućeg koprivničkog **Instituta za znanstvena istraživanja**. Za kontinuirano i organizirano poticanje stvaranja novih znanja i invacija važno bi bilo osnovati Institut za znanstvena istraživanja u Koprivnici. Institut bi se bavio multidiscipliniranim, prvenstveno primjenjenim, znanstvenim istraživanjima važnim za koprivničke potrebe. Za njegov početak je važna jezgra koju je s mnogo truda moguće okupiti oko budućeg znanstvenog časopisa.

S obzirom na svoju ulogu, sadržaj časopisa bio bi **širokog spektra**. časopis bi poticao i afirmirao **multidisciplinarna istraživanja** iz mnogih znanstvenih područja. U prvim godinama izlaženja članci bi se uglavnom odnosili na istraivanja **ekonomije, ekologije, demografije, geografije, povijesnih znanosti, sociologije, etnologije itd**, a otvorena vrata bila bi i za područje tehničkih, medicinskih i tehnoloških znanosti.

Svojim sadržajem časopis ne bi bio ograničen samo na Podravinu i Koprivničko-križevačku županiju. Članci bi se mogli odnositi na iskustvo iz bilo kojeg dijela Hrvatske, pa i iz Europe i Svijeta, ali da ta iskustva mogu na bilo koji način biti komparativna s našim krajem i pridonositi njegovom razvoju.

Na izdavanju časopisa "Podravina" već u prvom broju objedinjen je trud više od 40 suradnika. Međunarodni sustav Uredničkog vijeća i izbor vrlo stručnog sastava recenzenata, obećava da će časopis "Podravina" ispuniti postavljene ciljeve. To ne bi bilo moguće bez izravne suradnje sunakladnika: Koprivničko-križevačke županije, Grada Koprivnice, "Podravke", "Podravske banke", i "Croatia-osiguranje". Njima se na suradnji i potpori osobito zahvaljujemo.

Želimo krhkom brodu, koji se zove znanstveni časopis "Podravina", sretnu plovidbu.

U Koprivnici, veljače 2002. godine.

UREDNIŠTVO

Afterword

WHY WE STARTED A NEW SCIENTIFIC MAGAZINE "PODRAVINA"

In today's contemporary processes of globalization, it is the knowledge, more than ever, that has become the elementary driving wheel and strength in growth and development of a country. In Croatia too, just like in any economically developed countries, we need to start a process of decentralization in university education, involving all regions of the country in scientific research.

Due to high concentration of people with academic education in Koprivnica-Krizevci county, and based on previous experience in scientific research, our county- and its seat, the town of Koprivnica in particular- have reached the stage, where we need to move on and make a new, qualitative step forward.

This step forward in scientific work will be achieved through providing necessary preconditions for closer cooperation not only with scientists from Zagreb and other Croatian cities, but from neighboring countries and the rest of the world as well. We need to speed up the transfer of scientific data, in order to enable our joining the world scientific community.

Professional and scientific efforts of Koprivnica must be more open and more available to the world. This also means, that our own people will have faster and more efficient access to the world achievements. Today we, in Podravina region, have reached such a stage, that we cannot afford to wait any longer for access and integration into the world. If we want our town and the area, our local industry, our social life and our culture to grow and get closer to standards of everyday life in developed countries- we must conquer the knowledge and win it over through learning.

Now that in our county exist several high academic institutions and schools, ie School of business administration and economics in Koprivnica, School of agriculture and the School of computer sciences in nearby Krizevci, and since the process of decentralization in academic education is finally moving out from the capital city into other regions like ours, we felt that starting a scientific magazine here was a necessity and a must.

The science magazine started should function on several levels:

1. It should encourage experts of various fields to scientific research, to look for new ideas and innovations; in turn, they would have the magazine to publish their scientific papers, and present results of their research to the public;

2. It should promote the idea of gathering experts and scientists and pooling their ideas, as a higher level of communication and team work of experts from this area;

3. The magazine should open up new paths to mutual cooperation, collaboration and transfer of knowledge, an interaction with other Croatian universities (Zagreb university in particular), with scientific centers from Europe and from all over the world. Our science magazine will be sent over to at least 150 other publishers, to be exchanged and browsed at leading world science institutes and universities. Editors plan to initiate and organize scientific workshops, round tables and symposiums, featuring topics of interest both for Koprivnica and Podravina alike;

4. "Podravina" science magazine should improve the image and perception of identity of Podravina and Koprivnica; it should promote achievements and what we produce and offer in our region. This is why the region and the town itself need to join in the processes, if they want an improved, more efficient growth of higher quality, compatible to Europe and to the world;

5. The science magazine should contribute to exchange of experts between Koprivnica and the rest of the world, which in turn would have a direct impact and influence on transfer of knowledge, acting as an incentive to growth and development of Podravina area and the town of Koprivnica;

6. "Podravina" science magazine might be the core of the future Koprivnica's own Institute for scientific research. In order to have a continuous and organized stimulus to learning process, to acquiring new knowledge, to development of innovations, it would be essential to establish an institute for scientific research in Koprivnica. This institute would deal with multi-disciplinary tasks, primarily with research in applied sciences, needed for Koprivnica. In order to start the whole project, we need the core and the foundation- the future science magazine might turn out to be such a core;

Taking into account the wide role of the magazine, its contents and issues should be of broad spectre. It should promote and affirm multidisciplinary research from various scientific areas. In its first years, it should have articles oriented and related mostly to the following research: economics, environmental science, demography, geography, history, sociology, ethnology etc. It should also be open to research in technical, medical and technology sciences as well.

The magazine's contents should not be limited to our area of Podravina, or the county of Koprivnica-Krizevci. Articles might relate to experiences gathered in any other part of Croatia, Europe or the rest of the world, provided that such experiences could be in any way related or compared to our own region- thus contributing to its growth and development.

The startup of the "Podravina" magazine brings up in its first volume the collaboration of more than 40 associates. The magazine's international board of editors, as well as highly expert reviewers and critics, they all provide a promising start, with outlooks confirming achievement of high goals placed before the editors. This would not have been possible without help and direct collaboration of the following co-publishers: county of Koprivnica-Krizevci, City council, "Podravka", "Podravska banka" and "Croatia osiguranje". We are grateful for their collaboration and support.

To our new scientific magazine "Podravina", a frail ship in rough waters, we wish a happy and safe voyage.